ଋଷୀ ମୂଲ୍ୟ ଓ-ଗାନ୍ଧି

(ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ଶ୍ରୀ .ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ

ଚାଷୀ ମୂଲିଆ-ଗାନ୍ଧି

(ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ଲେଖକ

ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ଉମାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରୋପ୍ରାଇଟର, କଟକ ପବ୍ଲିଶିଙ୍ଗ୍ ହାଉସ୍

ନୟାସଡ଼କ, ପୋ: ଅ: ଚାନ୍ଦନୀଚୌକ, କଟକ

୧୯୪୯

ମୂଲ୍ୟ ଏକଟଙ୍କା ଚାରିଅଣା ମାତ୍ର

ନିଜ କଥା ପଦେ

୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟରେ ଧରା ହୋଇ ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଜେଲରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ରହିଥିଲି । ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଏଥର ବହୁତ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାଠି ରହିବାର ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ କର୍ମୀ ଥିଲେ, ସାଧାରଣ ଗାଁ କର୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; ନୂଆ ଯୁବ କର୍ମୀ ଓ ଯୋଦ୍ଧେ କେତେକ ବି ଥିଲେ । ମୁଁ ଗୋଟିଏ 'ଜୀଅନ୍ତା' ପାଠାଗାର ପାଇ ଯାଇଥିଲି । ଏମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଆଲୋଚନା କରି ମୋ ଦିନ କଟି ଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମନୋଭାବ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ବେଳ ଅଣ୍ଟୁ ନ ଥିଲା । ବହି ପଢ଼ାପଢ଼ି ବା ଲେଖାଲେଖି ଏକପ୍ରକାର ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲି । ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ରହି ମୋର ଅମୂଲ୍ୟ ଲାଭ ହୋଇଛି । ୧୯୪୨ର ରକ୍ତବିପ୍ଳବର କାହାଣୀ ଶୁଣୁଥିଲି; ପୂର୍ବର ଆନ୍ଦୋଳନମାନଙ୍କରେ କିଏ କେମିତି ଆସି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଶୁଣୁଥିଲି । ଗୋଟିଏ କଥା ସବୁଥିରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି ସାଧାରଣ ଗାଁ କର୍ମୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଦୈନ୍ୟଭାବ । ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କହନ୍ତି 'ଇନ୍‌ଫେରିୟରିଟି କମ୍ପ୍ଲେକ୍ସ' । "ଆମେ ତ କିଛି ବହି ପଢ଼ିନାହୁଁ କ'ଣ କରିବୁ ? ଆମର ତ ଧନବଳ ନାହିଁ, ବିଦ୍ୟାବଳ ନାହିଁ ଆମ କଥା ଶୁଣିବ କିଏ ?" ଚାଷୀପୁଅ ଯୁବକ ନୂଆ ଆସିଥାଏ, ତାହା ଭିତରେ ସେହି ଭାବ—ଜେଲରୁ ଗଲେ ସେ 'କ'ଣ କରିବ ତା' ପଚାରିବାରୁ ମୁଁ ବି ଜବାବ ପାଉଛି "କବିରାଜୀ ଶିଖିବ, ପଇସା କମେଇବ, ଦେଶ କାମ କରିବ ।" ଯେଉଁ ଯୁଗରେ

ଗୃହୀ ମୂଲିଅଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଠେକିବାକୁ ଦୁନିଆ ବସିଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ଗୃହୀପୁଅ କୁଳବୃତ୍ତି ଘଣ୍ଟି କୁହୁଡ଼ି ପହଁରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି !! ଦେଖି ଅଚମ୍ଭିତ ହୋଇଥିଲି । ମନ ବି ଦବି ଯାଇଥିଲା । ନୂଆ ଯେ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କର ମନର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସିନା କ୍ଷମଣୀୟ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଗାଁ କର୍ମୀ ଅନେକ ଦିନୁ କାମ କଲେଣି ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଦୈନ୍ୟ ଅଛି । ସେମାନେ ଉପରକୁ ଅନେଇ ବସୁଛନ୍ତି, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇଲେ ହୁକୁମ ପାଇଲେ କିଛି କରିଥାନ୍ତି । ନିଜର ବଳ, ନିଜର ବୁଦ୍ଧି, ନିଜର ବିଦ୍ୟା ଯେତିକି ଅଛି ସେତିକିରେ କିଛି କରିଯିବା, ସେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଆମେ ଥୋଡ଼େ ପାଠୁଆ ହାମବଡ଼ା ସହକର୍ମୀ ତାଙ୍କର ଏ କମଜୋରୀକୁ ଅଜାଣତରେ ବଢ଼ାଉ ନାହିଁ ତ ? ନୂଆ କଥା ଶିଖିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ଓ ନ ଶିଖିଲେ ଆମ ଦ୍ୱାରା ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ, ଏ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଥା । ପ୍ରଥମଟି ଜୀବନର ଚିହ୍ନ; ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଜଡ଼ତାର ଚିହ୍ନ, ଆତ୍ମବଳରେ ବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବର ଚିହ୍ନ । ପଚିଶ ବର୍ଷର ଗାନ୍ଧି ଆନ୍ଦୋଳନ ତଳକୁ ଯେତେ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇ ହେଉବାର କଥା ତାହା ହେଉ ନାହିଁ ପରା ? ପାଣିର ମଇଳା ସିନା ବାଲିମାଟି ଭିତରେ ଛଣି ହୋଇ ରହିଯାଏ, ନିର୍ମଳ ପାଣି ତଳକୁ ଝରି ଯାଏ; ଏଠି ଗାନ୍ଧୀ କଥା ତଳକୁ ତଳକୁ ଗଲେ ବେଳକୁ ଏକ ସ୍ତରର ରଙ୍ଗ ଗନ୍ଧ ନେଇ ତଳକୁ ଝରୁଛନ୍ତି । ଦେଶରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଯେ ନୈରାଶ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ପୁରାପୁରି ଯାଇ ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାବଳ, ଧନବଳ, ଶସ୍ତ୍ରବଳ ନ ହେଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ଏ ଭାବ ରହିଛନ୍ତି । ପାଠେଏ ମହଣ ଘିଅର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶୁଣି ମନକୁ ଅନ୍ଧାର ନିରାଶ ଘୋଟିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ତ ଏହି ଭୁଲ ଧାରଣା, ଏହି ନିରାଶାକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ସେତିକି ଆମେ ପାସୋରି ପକାଉଛୁ ।

ହିଂସା ଯୁଦ୍ଧ ବା ହିଂସା ବାଟେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଧନ, ବିଦ୍ୟା ଓ ଶସ୍ତ୍ର ଏ ତିନି ବଳ ଯାକ ଲୋଡ଼ା । ଅହିଂସା ଯୁଦ୍ଧରେ ଧନବଳ, ଶସ୍ତ୍ର ବଳ ଲୋଡ଼ା ତ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ବାଧା ଜନ୍ମାନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାବଳ ବାଧା ନ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ, ନ ହେଲେ ନ ଚଳେ ଏମିତି ନୁହେଁ । ଠିକ ବିଦ୍ୟା ସାହାଯ୍ୟ କରେ ସତ କିନ୍ତୁ ସେ ବିଦ୍ୟା କାହିଁ ?

ଜେଲ ଭିତରେ ମୁଁ କେତେବେଳେ କେମିତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପୁରୁଣା ଲେଖା ଘାଣ୍ଟୁଥିଲି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲେଖା କେବଳ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓଲଟେଇବାକୁ ଲାଗିଥିଲି । ମୋର ଆଖି ଫିଟି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜୀବନରେ ପଦେ ପଦେ ସେହି କଥା ଫୁଟି ଉଠିଛି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରେ ସେଯା, ଜୀବନର ବିକାଶ ବି ସେଇଥିପାଇଁ । ଅହିଂସା ଯୁଦ୍ଧରେ ଆତ୍ମବଳ ସାର; ଗୁଣ୍ଡୁଚି ମୂଷା ବାଲି ଝାଡ଼ ଦେବାରେ ମଧ୍ୟ ମହାଫଳ । ଏଭଳି ଅନେକ ଲେଖା ଓ ଘଟଣା ଟିପି ପକେଇଥିଲି ।

ବ୍ରହ୍ମପୁର ଜେଲରୁ ବାହାରି ବର୍ଷକ ଯାଏ ଅଳ୍ପ ଦିନ କେତେଟା ଯାହା ବାହାରେ ରହିଥିଲି, ସେତେବେଳେ କେତେକ ସାଥି ବୁଝୁଇଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସବୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କାହାଣୀ ଛପା ହୋଇ ନାହିଁ । ଆତ୍ମକଥା ଖଣ୍ଡିକର 'ର,ଠ' ତର୍ଜମା ଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓଡ଼ିଆରେ ଆଉ ସେମିତି ନାହିଁ । ୧୯୨୦ ସାଲ ପରର ଜୀବନୀ ତ ଖାସ ଲେଖା ହୋଇ ନାହିଁ । ଇୟଂ ଇଣ୍ଡିଆ, ନବଜୀବନ ପ୍ରଭୃତି ଖବର କାଗଜରେ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସେ ଜୀବନୀ ରହିଛି । ଆମର ସବୁ ଗାନ୍ଧୀସାହିତ୍ୟ ସେବାଘର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଉଙ୍କ ପେଟକୁ ଯାଇଥିବାରୁ ସେ ସବୁ କେଉଁଠୁ ପାଇବି ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଥିଲି । ଭାଗ୍ୟକୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କେତେକ ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲି । ବ୍ରହ୍ମପୁର ଜେଲ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ବର୍ଷ

ଏ ଜେଲ ସେ ଜେଲ ହୋଇଛି । ସେହି ସମୟ ଭିତରେ ଏ ସବୁ ଟିପାକୁ ଦୋରସ୍ତ କରିଥିଲି । ପଟ୍ଟାଭିଙ୍କ କଂଗ୍ରେସ ଇତିହାସ, ଜହରଲାଲଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲେଖା, ମହାଦେବଭାଇଙ୍କର 'ବାରଡ଼ୋଲୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' 'ଏକ ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧ' 'ବେଲ୍ଗୁଦାଇଖିଜ୍‌ମଭ୍ରଗାର' ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କର 'ଚମ୍ପାରନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ', ୧୯୧୫ ରୁ ୧୯୧୯ ଯାଏ ଗୁଜରାଟୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲେଖା ସଂଗ୍ରହ ମିଳି ଯାଇଥିଲା ।

ଏବେ ଯାହା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ସେଥିରେ ସେହି ଟିପା ଗୁଡ଼ିକ ସମୟ କ୍ରମରେ ଯୋଡ଼ି ଦିଆ ହୋଇଛି ମାତ୍ର । ଏହାର ନାମ କ'ଣ ହେବ—ଅନେକ ଚିନ୍ତା ଓ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବିରାଟ ଜୀବନର ଏକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼ିବ—ତେଣୁ ସେହି ଅଂଶର ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ 'ଗୃହୀମୂଲ୍‌ଅଙ୍କ-ଗାନ୍ଧୀ' ନାଁ ରଖିଲି ।

ଥରେ ମନ ହୋଇଥିଲା 'ଶୁଚୀନାଂ ଶ୍ରୀମତାଂ ଗେହେ ଯୋଗଭ୍ରଷ୍ଟୋଽଭିଜାୟତେ'' ଇତ୍ୟାଦି ଅନୁସାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜନ୍ମ ଠିକଣାର ସୂଚନା ବି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଇଦିଏ । ଏହାପାଇଁ ମସଲା ବହୁତ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲି ମୋ ପାଇଁ ସେ ପାଣି ଅଥଳ, କୂଳ କିନାରା ବି ନାହିଁ । ବୁଡ଼ିବା, ଭାସିବା, ପହଁରିବା ସବୁ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ସେଥିରେ ଗୋଡ଼ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେ ଆକାଶ କୁସୁମ ଝଡେଇ ଯାଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ପଶିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି ।

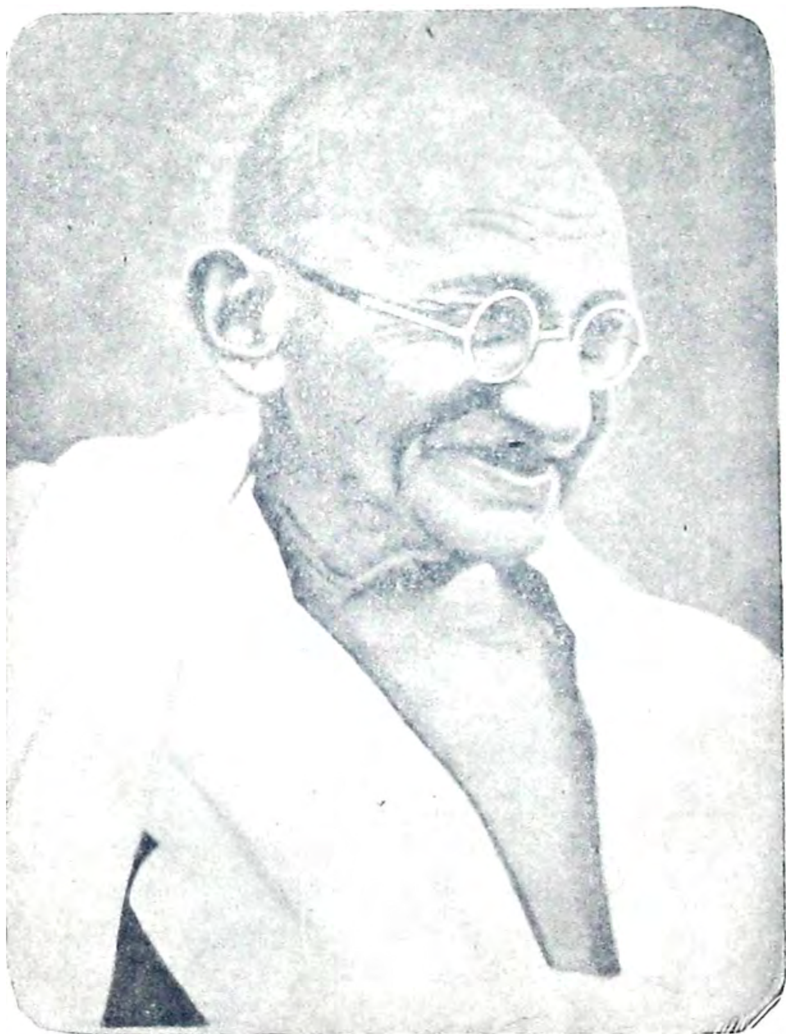
ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏକ 'ଜୀବନୀ' ବା 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଇତିହାସ' ପରି ମୁଁ ଏହାକୁ ଯେତେ ସଂଗ୍ରହ କରି ନାହିଁ, ବେଶୀ କରିଛି, ଏହି ଆଶାରେ ଯେ ସାଧାରଣ ଗାଁ କର୍ମୀଙ୍କ ମନର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଘୁଞ୍ଚାଇବାରେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ହେବ, ତାଙ୍କ ମନରୁ ଡର ଯିବ, ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବ ଯିବ ।

ବହୁତ ବଡ଼ ହୋଇ ଯାଇଛି, ତେଣୁ ତିନି ଭାଗ ହେଲା— ମୂଳରୁ ୧୯୧୪ରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଫେରିବା ଯାଏ, ୧୯୧୪ରୁ ୧୯୩୨ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶେଷଯାଏ, ଏବଂ ସେଠୁ ୧୯୪୨ର ଭାରତ ଛାଡ଼ ଧରପଗଡ଼ ଯାଏ ।

ଯେଉଁ ସହକର୍ମୀମାନେ ଏହାକୁ ପଢ଼ି ଭୁଲ ସଂଶୋଧନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ବା ବଦଳାବଦଳି କରୁଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

ବରି-କଟକ
ତା ୧।୧୧।୦୫

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ

ଚାଷୀମୂଲିଆ-ଗାନ୍ଧୀ

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

(୧)

ଜଣେ ପାଦ୍ରୀବନ୍ଧୁ ଥରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, "ଗରୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ତ ଅସୀମ ପ୍ରେମ, ତାହା ଆପଣ ପହିଲେ କେବେ ଅନୁଭବ କଲେ ?" ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, "ମୋ ଜୀବନ ଯାକ ସବୁବେଳେ ମୁଁ ଗରୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଅନୁଭବ କରି ଆସିଛି ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟ ଅତି ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଅନୁଭବ କରିଛି । ଏ ଜିନିଷଟା ମୋ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱଭାବରୁ ରହିଛି । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ଅତୀତ ଜୀବନରୁ ବହୁତ ଉଦାହରଣ ଦେଇପାରେ । ଗରୀବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ କେବେହେଲେ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କୁଟୁମ୍ବ ଭଳି ବିଚାରି ଥାଏ ।"

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସେବାଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ହୋଇଥିଲା । ସେହିଠାରୁ ସେ ପୂରାପୂରି ଲୋକ ସେବାରେ ଲାଗି ଯାଇଥିଲେ । ୧୮୯୩ ସାଲରେ ତାଙ୍କର ଚବିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାନ୍ତି । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବାର ବିଶେଷ ସୁବିଧା ତାଙ୍କୁ ମିଳି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଗରୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଏହି ଭାବ ପିଲାଦିନୁ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ।

ଅତି ପିଲାଦିନର କଥା । ତାଙ୍କ ଘରେ ଉକା ନାଁରେ ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ଟୋକା ଗୃହକର୍ମ କରୁଥାଏ । ତାକୁ ଛୁଇଁବା ଯୋଗୁ ଯେ କାଣ୍ଡ ଘଟିଥିଲା ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଏପରେ ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି "ମୋର ବୟସ ଯେତେବେଳେ ବାର ବର୍ଷ ମୋ ମନରେ ଏହି ଧାରଣା ଜନ୍ମିଥିଲା । ଆମ ଘରେ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବାକୁ ଉକା ନାଁରେ ଜଣେ ମେହେନ୍ତର ଆସୁଥାଏ । ମୁଁ ମାକୁ ପଚାରେ, "ତାକୁ ଛୁଇଁଲେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ତାକୁ ଛୁଇଁବାକୁ କାହିଁକି ମନା ?" ଯଦି ହଠାତ ତାକୁ ଛୁଇଁ ପକାଏ, ମତେ ଗାଧୋଇବାକୁ କହନ୍ତି । ମୋର ସ୍ୱଭାବ ଯୋଗୁ ମୁଁ ସେ ହୁକୁମ ମାନି ଯାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୋର ମତ ମୁଁ ହସି ହସି ଜଣାଇ ଦେଉଥାଏ ଯେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ମାନିବା କେବେହେଁ ଧର୍ମସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ, ସେମିତି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ବାପ ମା ଙ୍କର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ନମ୍ରଭାବରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସେତିକି ବିରୋଧ କରୁଥିଲି ।"

୧୯୩୮ରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, "ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁଲା ପ୍ରଭାବ, ତାହା ଦେଖି ଗୋଟିଏ କଥା ପଚାରିବାକୁ ମନ ହେଉଛି । ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଓ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ଏ ଦୁଇଟିରୁ କେଉଁଟି ଦ୍ୱାରା ଆପଣ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ?" ଗାନ୍ଧୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ "ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ । ଲୋକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତ ଏକ ଶୁଖିଲା ମଲା ଜିନିଷ । ମୋ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରେ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମହିଁ ମୋ ଜୀବନରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଉଠାଇବା କଥା ପୂରାଇ-ଦେଇଛି । ମୋର ମା କହୁଥିଲେ 'ଏ ପିଲାକୁ ତୁ ଛୁଇଁବୁ ନାହିଁ, ସେ ଅଛୁଆଁ ।' ମୁଁ ଓଲଟା ପଚାରେ 'କାହିଁକି ଛୁଇଁବି ନାହିଁ ?' ଏବଂ ସେହିଦିନୁ ମୋର ବିଦ୍ରୋହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।" ଏହି

ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଅନ୍ୟତ୍ର କହିଛନ୍ତି "ସେତେବେଳେ ଅଣ୍ଟ ଦିନ ଥିଲି । ମୋର ହୃଦୟ, ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେହେଁ ମୁଁ ଆମ ପରିବାରରେ ନଗଣ୍ୟ ଥିଲି । ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ମୁଁ ଚୁପ୍ ରହୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏବେ ମୁଁ ତାହା କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଆପଣା ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ବି କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ପରିବାର ସଙ୍ଗେ ରହିବାରେ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଶ୍ୱାସର କିଛି ବିରୋଧ ହେଉଥିଲା ବୋଲି ମତେ ଜଣା ପଡୁ ନ ଥିଲା ।"

ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକା ଯିବା ପର ଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ କେବେହେଲେ ଗୃହକର ରଖିନାହାନ୍ତି । ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଯେ ଗୃହକର ଥିଲେ ବା ସେ ପରି କେବେ କାହାକୁ ଶୋଷେଇ କରିବାକୁ ରଖୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଯେତେବେଳେ ଶିଖିଛନ୍ତି ତାହା କେବେ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେ କଥା ସେ ନିଜ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ପୁରୁଣା ଧାଈ ତାଙ୍କ ଘରେ ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନେ ଥିଲା । ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ତାହାର ସ୍ନେହ ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଦେବ ମନ୍ଦିରକୁ ଅନେକ ଥର ଯାଇ ଯାହା ପାଇ ନ ଥିଲି, ତାହା ମୁଁ ମୋର ଏ ବୁଢ଼ୀ ଧାଈ ଠାରୁ ପାଇଛି । ଆଗରୁ କହିଛି ମୋର ଭିରି ଭୂତ ପ୍ରେତ ଡର ଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ଧାଈ ରମ୍ଭା ମୋତେ ଏଥିପାଇଁ ରାମନାମ ଜପିବାକୁ ଶିଖେଇଥିଲା । ତା'ର ଏ ଔଷଧ ଠାରୁ ତାହାଠାରେ ମୋର ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏତେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମୋର ଏ ଡର ଛଡ଼େଇବାକୁ ମୁଁ ରାମନାମ ଜପିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ଅଳ୍ପଦିନେ ଜପିବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲି ସତ, ମାତ୍ର ପିଲାଦିନେ ତହିଁ ମଂଜିଟି ପୋତା ହୋଇଥିଲା ତାହା ବୃଥା ଯାଇ ନ ଥିଲା । ମୋର ମନେ ହୁଏ, ସେହି ସଇଚ୍ଛା ରମଣୀ ରମ୍ଭା ଯେ ମଂଜି ପୋତି

ଯାଇଛନ୍ତି, ତାର ଫଳରେ ଏକ ସ୍ୱମନାମ ମୋର ଅକ୍ଷୟ କବଚ ହୋଇ ରହିଛି ।"

ବିଲାତର କଥା, ଗାନ୍ଧୀ ବାରିଷ୍ଟର ପଢ଼ିବାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ବୟସ ତ ବେଶୀ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ସେଠି ସଭ୍ୟ ମାର୍ଜିତ ହେବାର ଏକ ଝୁଙ୍କ ଉଠିଥିଲା । ସାହେବୀ ଚାଲି ଚଳନ, ଆଦବ କାୟଦା ଦୋରସ୍ତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ମାଛ ମାଂସ ନ ଖାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମଦ ବା ଧୂଆଁ ପାଖ ମାଡ଼ି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଖାସ୍ ବିଲାତରେ ତିଆରି ସାହେବୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ସାହେବୀ ସମାଜର ନାଚ ଓ ବାଜଣା ମାଷ୍ଟର ରଖି ଶିଖୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଖି ଶୀଘ୍ର ଫିଟି ଯାଇଥିଲା । ସେ ସବୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ କେମିତି ଚଳିବେ ସେହି ବିଚାର ତାଙ୍କ ମନକୁ ଘୋଟି ଯାଇଥିଲା । ଆପଣା ପରିବାରର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବାହାରକୁ ଯିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ କେତେ ଜଣ ଗରିବ ଛାତ୍ରଙ୍କ ଚାଲି ଚଳନ ଦେଖି ସେ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅଳ୍ପଖର୍ଚ୍ଚରେ ଚଳିବାର ଦେଖି ସେ ଆପଣାର ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କମେଇ ଦେଇ ହାତରେ ଓଳିଏ ଓଳିଏ ରୋଷେଇ କରି ଚଳିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଏଭଳି ଚାଲିଚଳନ ବଦଳେଇବା ଫଳରେ ମୋର ଭିତର ଜୀବନ ଓ ବାହାର ଜୀବନର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଘଟିତ ହୋଇଥିଲା—ଭିତର ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ବାହାର ଜୀବନ ଖାପ ଖାଇଥିଲା । ମୋର ପରିବାରର ଅବସ୍ଥାକୁ ଦେଖି ଚଳିବାଟା ଠିକ୍ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ଜୀବନ ଅଧିକ ସତ୍ୟମୟ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ନ ଥିଲା ।

(୨)

ଗାନ୍ଧୀ ବିଲାତରୁ ବାରିଷ୍ଟର ହୋଇ ଫେରିଥାନ୍ତି । ପହିଲେ ରାଜକୋଟଠାରେ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ବିଲାତରେ ସାଦାସିଧା ଜୀବନ କଟେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପସାର ଜମେଇବା ପାଇଁ ରାଜକୋଟ-ଠାରେ କେତେକ ସାହେବୀ ଢଙ୍ଗ ଚାଙ୍ଗ ଓ ଠାଟ ଦେଖେଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରୋଜଗାର ସେମିତି ନ ଥିବାରୁ ଖଲାହାତ ଯେ ଥିବା ବେଶୀ ଧନ ଚଳି ନ ଥିଲା । ସେ ବମ୍ବେ ପଳେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଚଳିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ନିଜ ଭାଷାରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି "ବମ୍ବେଠାରେ ଏକ ରୋଷେୟାଙ୍କୁ ନେଇ ଘରକରଣା ଆରମ୍ଭ କଲି । ସେ ବି ମୋରି ଭଳି ଅନାଡ଼ି ଓ ଅଯୋଗ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ଥିଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ତା' ପ୍ରତି ଚାକର ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରୁ ନ ଥିଲି । ତାକୁ ଆପଣା ଘରର ଜଣେ ପରି ବିଚାରୁଥିଲି । ସେ ଆପଣା ଉପରେ ପାଣି ଢାଳି ଦେବ କିନ୍ତୁ ଘଷି ହୋଇ ଗାଧୋଇବ ନାହିଁ । ତା ଧୋତି ଯେମିତି ମଇଳା ପଇତା ବି ସେମିତି ମଇଳା । ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ତା'ର ଆଦୌ ନ ଥିଲା । ତା'ଠାରୁ ଭଲ ରୋଷେୟା ବା ମତେ ମିଳନ୍ତେ କାହୁଁ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରେ, 'ରବିଶଙ୍କର, ତେମେ ସିନା ରୋଷେଇ ଜାଣ ନାହୁଁ, ତେମେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଗାୟତ୍ରୀ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଥିବ ?' ସେ କହେ, 'ଅଜ୍ଞା ସନ୍ଧ୍ୟା ! ନଙ୍ଗଳ ଆମର ସନ୍ଧ୍ୟା, କୋଡ଼ି ଆମର କର୍ମ କର୍ମଣି । ମୁଁ ସେହିଭଳି ଜାତିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ତମ ଦୟା ଉପରେ ବଞ୍ଚି ରହିବ । ତା' ନ ହେଲେ ପୁଣି ଯାଇ ଚାଷବାସ କରିବି ।' ଏଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ମତେ ରବିଶଙ୍କରର ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୋର ସମୟ ବି ବହୁତ ଥାଏ । ଅଧେ ରୋଷେଇ ମୁଁ ନିଜେ କରୁଥାଏ । ବିଲାତ ନିରାମିଷ ରନ୍ଧାର ପ୍ରୟୋଗ ପୁଣି ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲି । ଗୋଟିଏ କିରାସିନି ଚୁଲି କିଣିଥିଲି

ଏବ ରବିଶଙ୍କରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ରନ୍ଧାବନ୍ଧା କାମ ଚଳେଇଥିଲି । ଏଭଳି ଖାଇବାରେ ମୋ ମନରେ ଭଲେ ହେଲେ ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । ରବିଶଙ୍କର ମନକୁ ବି ତାହା ଗ୍ଲଡ଼ ଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ବେଶ୍ ଆନନ୍ଦରେ ଦିନ କଟେଇଲୁ । ଗୋଟିଏ ବାଧା କେବଳ ଥାଏ । ମଲ ଛଡ ପ୍ରୀତି ରବିଶଙ୍କର ଗ୍ଲଡ଼ ନ ଥିଲା । ସେପେଇ ସଫା ସୁତରା ରଖିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ସତେ ଯେମିତି ବ୍ରତ କରି ବସିଥିଲା !!"

ପହିଲି ମକଦ୍ଦମା ଚଳେଇବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କେମିତି ବୁଲେଇଲା, ଗୋଡ଼ ଥରିଲା ଏବଂ ମହକିଲକୁ ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ଦେଇ ସେ କେମିତି ବସି ପଡ଼ିଥିଲେ, ସେ କଥା ଜଣା ଶୁଣା । ସେହି ଘଟଣା ପରେ ସେ କ'ଣ କରିବେ ବୋଲି ବହୁତ ବହୁତ ଶେଷରେ ଦରଖାସ୍ତ ଅର୍ଜି ଲେଖା କରିଦେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟକୁ ଜଣେ ଗରିବ ମୁସଲମାନ ଗୃଷୀର ଅର୍ଜି ପ୍ରଥମେ ଆସି ଜୁଟିଥିଲା । ସେ ଗୃଷୀର କିଛି ଜମି ପୋରବନ୍ଦର ରାଜା ଖାସ କରି ନେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବାପା ଦିନେ ସେହି ପୋରବନ୍ଦର ରାଜ୍ୟର ଦେୱାନ ଥିଲେ । ଯୋଗ୍ୟ ପିତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ପୁଅ ହୋଇଥିବେ ଏଥି ବହୁତ ସେ ଗୃଷୀଟି ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଧରିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଅର୍ଜି ଲେଖା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଲେଖାଟିକୁ ସେ ଆପଣା ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଆସିଥିଲା ଯେ ସେ ଅନ୍ତତଃ ଅର୍ଜି ଖଣ୍ଡେ ଲେଖା କରି ପାରିବେ । ପ୍ରକୃତରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ଲେଖା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଥିଲା । ଏହି ଭଳି ବିନା ପଇସାରେ ଲେଖା କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ ନାମଯଶ ଜମିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ପେଟକୁ ଦାନା ମିଳି ନ ଥାନ୍ତା ।

ଖର୍ଚ୍ଚ କମିବ ବୋଲି ପୁଣି ଆପଣା ଘର ରାଜକୋଟକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ବିଚାରିଥିଲେ ଅର୍ଜି ଲେଖା କରି ଯାହା ମିଳିବ ସେଥିକରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେଠିବି ଘରେ ପଶୁ ପଶୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଚୋଟ ବାଜିଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭାଇ ରଜାଙ୍କ କଚେରିରେ ଟଣ୍ଡେ ଚାକିରୀରୁ ବରଖାସ୍ତ ହେଲା ଭଳି ଏକ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ସେଠା ପଲିଟିକାଲ୍ ଏଜେଣ୍ଟ ଜଣେ ସାହେବ; ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବିଲାତରେ ଚିହ୍ନା ଥିଲା । ଭାଇଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ି ଭାଇଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କରିବାକୁ ଯାଇ କେମିତି ସେ ସାହେବଙ୍କ ଠାରୁ ନାକଟେକା, ଗାଳିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶେଷରେ ଚପରାସୀଙ୍କ ହାତରେ ତଡ଼ିଆ ଖାଇ ଆସିଥିଲେ, ତାହା ଆତ୍ମକଥାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଗତି ବଦଳେଇ ଦେଇଥିଲା । ଏତିକି ବେଳେ ସେହି ରାଜକୋଟ ଗଡ଼ଜାତର ଚାଷୀ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଖଜଣା ରିଆତି କରେଇବା ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେଠା ଚାଷୀଙ୍କ ଉପରେ ଖଜଣା ହାର ଭାରି ଚଢ଼ା ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ରଜାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୂରା କ୍ଷମତା ମିଳି ନ ଥାଏ, କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ସ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଚାଷୀଙ୍କ ପାଇଁ ମେନେଜରଙ୍କ ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ା ଦଉଡ଼ି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଫଳ କିଛି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ ହାକିମ ଭଲ ହେଲେ ବି ଗୋରାସାହେବଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି ହାମବଡ଼ା ଥିଲେ ।

ରଜାଙ୍କ କ୍ଷମତା ବଢ଼େଇବା ଉଦ୍ୟମରେ ଟିକିଏ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ଚାଷୀଙ୍କ ଗୁହାରି ତଦନ୍ତ ସୁଦ୍ଧା କରା ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଏ ଉଦ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ହତାଶ ହେଲି । ମୋର ଚାଷୀ ମକ୍କେଲଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝିଥିଲି କିନ୍ତୁ ନ୍ୟାୟ ଅଦାୟ କରିବାର ବାଟ ମତେ ସେତେବେଳେ ଜଣା ନ ଥିଲା । ..... ଏ ଗଡ଼ଜାତରେ ଆଇନ ଓ

ନ ଥିଲ, ସାହେବଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବେଦବାକ୍ୟ ଥିଲା । ଫଳରେ ମୋ ମନ ଓକିଲାତିରୁ ଏକଦମ ଉଠିଯାଇଥିଲା ।"

(୩)

ଏହାର ପରେ ଥରେ ଜଣେ ମକ୍କେଲର ମକଦ୍ଦମା ତଦ୍‌ବିର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସେଠାର ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଖରାପ ହୋଇଥାଏ । କଳା ଗୋରା ଭେଦଭାବର ଜୁଲମ ସେଠା କଳା ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ଶାସକମାନେ ଚଳାଉଥାନ୍ତି । ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ସେଠାରେ କୌଣସି ରକମ ଅଧିକାର ମିଳୁ ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ହାଲ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେଠା ମାଟିରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ଦେଇ ଦିନ କେତୋଟା ଭିତରେ ଯେତିକ ଅପମାନ, ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧୀ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଥିଲେ, ସେଥିରୁ ସେ ସେଠା ହାଲ ଅତି ସହଜରେ ବୁଝି ଯାଇଥିଲେ ।

ପହିଲି ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ କଚେରୀକୁ ପଗଡ଼ୀ ଲଗେଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ମିଶଲରେ ହାକିମ ତାଙ୍କୁ କଟମଟ କରି ଅନେଇ ଅନେଇ ଶେଷରେ ପଗଡ଼ୀ କାଢ଼ିବାକୁ କହିଥିଲେ । ସେଠି କଳା ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଶୀ ପଗଡ଼ୀ ବାନ୍ଧି ମିଶଲକୁ ଯିବା ମନା ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେ ମିଶଲରୁ ଉଠି ଚାଲି ତ ଆସିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କପାଳରେ ସେଠି କେତେ କ'ଣ ଲେଖା ଥିଲା ତାହା ସେହି ସାତ ଦିନ ଭିତରେ ସେ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରିଟୋରିଆ ରେଲରେ ଯିବାକୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଟିକଟ କରି ବସିଥିଲେ । କଳା ଲୋକଙ୍କୁ ଏ ଟିକଟ ତ ମିଳେ ନାହିଁ, ମିଳିଗଲେ ବି ରେଳ ହାକିମମାନେ ଆପଣା ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ କାମରାରୁ କଳା ଲୋକଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଦେଉଥିଲେ । ସତକୁ ସତ ସତ

ଅଧରେ ଗୋଟିଏ ବାଟ ଷ୍ଟେସନରେ ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗାଡ଼ୀରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଶୀତଦିନ ଅନ୍ଧାରରେ ମୁସାଫିର ଖାନାରେ, ଏକ ଅପରିଚିତ ଦେଶରେ ରାତିଟା ବସି ବସି ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଅପମାନକୁ ହଜମ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦିନ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ —ସବୁ କଷ୍ଟ ସହିବେ କିନ୍ତୁ ନିଜ କାମ କରିଯିବେ, ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇ ଫେରିଯିବେ ନାହିଁ, ଅପଶାର ଦୁଃଖ ପାଇଁ କାହାରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ମାଲି ମକଦମା କରିବେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ କଳା ଗୋରା ଭେଦକୁ ଉଠାଇବା ପାଇଁ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ମକଦମା କରିବେ; ନିଜ ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚାଲିବେ ।

ଏତିକିରେ ସରି ନ ଥିଲା । ଭଗବାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂକଳ୍ପ ପରୀକ୍ଷା କରି ନେଇଥିଲେ । ସେହି ଯାତ୍ରାରେ ଥୋଡ଼ା ବାଟ ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ିରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । 'ଗାନ୍ଧୀ ସେ ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ି ବାଲାଠାରୁ ମାଡ଼ ଗୁଡ଼ାଏ ଖାଇଥିଲେ' କିନ୍ତୁ ନିଜର ଜାଗା ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲେ । ସହଯାତ୍ରୀମାନେ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ ଗାଡ଼ିବାଲା ମାଡ଼ ବନ୍ଦ କରିଥିଲା ଓ ତୁନି ପଡ଼ିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସହିଗଲେ : ତା' ନାମରେ ମକଦମା କରିବାକୁ ନାରାଜ ହୋଇଥିଲେ ।

ପ୍ରିଟୋରିଆରେ ପହଞ୍ଚି କଳାଲୋକ ବୋଲି ହୋଟେଲରେ ସେ ଜାଗା ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଗୋରାଙ୍କ ଆଖିରେ ସେଠା କଳା ଲୋକେ ସମସ୍ତେ କୁଲୀ । ଗାନ୍ଧୀ ବି କୁଲୀ ବାରିଷ୍ଟର ପଦ ପାଇଥିଲେ । ସେଠି ରାତି ନ'ଟା ପରେ କଳା ଲୋକେ ବିନା ଛାଡ଼ରେ ସଡ଼କରେ ଯାଆସ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ରାତିରେ ବୁଲନ୍ତି । ଛାଡ଼ ଖଣ୍ଡେ ରଖିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଛାଡ଼ ମାଗୁଛି କିଏ ? କଳା ଲୋକ ତ, ସେଠା ବଡ଼ହାକିମଙ୍କ ଘର ଆଗରେ ପୁଲିସବାଲା ପହରୀ ଯାଁଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ବେକଚୋଟି ଧକା ଗୋଇଠା ଦେଇ ସଡ଼କ ତଳକୁ ଗଡ଼େଇ

ପଡ଼ିଥିଲା । ପରେ ପୁଲିସ ଗାଳି ଖାଇଲା, କ୍ଷମା ମାଗିଲା । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ତାକୁ ଅଗରୁ କ୍ଷମା କରି ସାରିଥିଲେ । ତା'ର ବା ଦୋଷ କ'ଣ ? କଲାଟେଗୋରି ରେଦର ଏହା ଏକ ପରିଣାମ ମାତ୍ର ଥିଲା । ଏ ସବୁ ଅପମାନ ଗାନ୍ଧୀ ସହି ଯାଇ ସେଠା ଭାରତୀୟଙ୍କର ହାଲ୍ ନଜେ ଭଲ ରକମ ତଦନ୍ତ କରି ବୁଝିଥିଲେ ।

ସେଠାରେ ତିନି ପ୍ରକାର ଭାରତବାସୀ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ସବୁଠୁ ବେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ଥିଲେ ଗିରମିଟିଆ କୁଲି । ସେମାନେ ଏତେ ବର୍ଷ କୁଲି କାମ କରିବେ ବୋଲି ଚୁକ୍ତି ଲେଖିଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ଫର୍ମି କାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବ ଆଇନ ଥିଲା—ଚୁକ୍ତି ବା ଏଗ୍ରିମେଣ୍ଟର କାଳ ନ ପୁରୁଣୁ ସେ କାମ ଛାଡ଼ି ଆସି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ଆଉ ଦଳେ ଥିଲେ 'ମୁକ୍ତ ଗିରମିଟିଆ' ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଚୁକ୍ତି କାଳ ପୂରିଯିବା ପରେ ସେଠି ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ କାମରେ ରହୁଯା'ନ୍ତି କିଂବା ଗିରମିଟିଆଙ୍କ ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ସେଠି ଅନ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ଧନ୍ଦା କରି ଚଳନ୍ତି । ତୃତୀୟ ଦଳ, ଯେଉଁମାନେ ସେଠାରେ ବେପାର ବା କିରାଣୀ କାମ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେଠାକାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭିତରେ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ଭାରତର ଗରିବ ଶ୍ରମଜୀବୀ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତରେ ପେଟ ପୋଷି ନ ପାରି, ନିଜର ଭାଗ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଦେଶକୁ ପଳାଉଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ମକଦମାରେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ ତାକୁ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରି ରଫା କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଭାରତକୁ ଫେରିବାକୁ ବସିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଖବର କାଗଜ ପଢୁ ପଢୁ ଏକ ଖବର ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କର ଅଳ୍ପକେତେକ ଅଧିକାର ଛଡ଼ାଇ ନେବା ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ହେଉଥିବାର ଖବର ବାହାରିଥିଲା । ଜାତିର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା

ପାଇଁ ଏକ ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବା ପାଇଁ ବସ୍ତୁରିଥିଲେ [?] । ସେଠାକାର ମୁଖିଆ ମୁଖିଆ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଘରକୁ ଲେଉଟିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀ ନେଟାଲରେ ରହିଗଲେ । ସେଠି ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ମଂଜୁରି ପାଇଥିଲେ । ଗୋରା ଓକିଲମାନେ ପ୍ରଥମେ ଆପତ୍ତି ଉଠାଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଜାଗାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସେବକ ସେବାକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଶିଲେ, ନାନା ସୁଯୋଗ ଜୁଟିଯିବ । ଆଜି ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ କାଲି ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ର ବା ପରଦିନ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯିବ । ସେତେବେଳେ ତମେ କହି ପାରିବ ନାହିଁ ଏହି ଗୋଟାକ କରିଦେବ, ଅନ୍ୟଥିରେ ହାତ ଦେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳେ ସେଠାକାର ହାଲ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ତ ମୋ ମକ୍କେଲ ପାଖରେ ବନ୍ଧା ଥିଲି । ମାତ୍ର ସାତଦିନ ଭିତରେ ଏମିତି ଭୟଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ହେଲା ତା' ବର୍ଣ୍ଣି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି ।"

(୪)

ସେଠା ସରକାର ଯେ ଆଇନ କରି କଳା ଲୋକଙ୍କ ଅଧିକାର ଛଡ଼େଇ ନେବାକୁ ବସିଥିଲେ ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସେଠା ଆଇନ ସଭାକୁ ଦରଖାସ୍ତ ରାତାରାତି ଲେଖି ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ପଠାଗଲା । ପରେ ପରେ ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କୁ ଦଶହଜାର ଲୋକଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲା । ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲ ରକମ ବୁଝାଇ ଦସ୍ତଖତ ନିଆ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ସଂଗଠନ କରେଇ ଶୀଘ୍ର ଏ କାମ କରେଇ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କଳା ଲୋକଙ୍କର ଅଧିକାର ଜଗିବା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର

ଆବଶ୍ୟକତା ଜଣା ପଡ଼ୁଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ 'ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସ' ନାମରେ ଏକ ସଭା କାୟମ କରିଥିଲେ । ତା'ର ନିୟମ ଗଢା ହୋଇଥିଲା; ସଭ୍ୟ ଚାନ୍ଦା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ୧୮୯୪ରେ କଥା ।

ଏହି ସମୟରେ ଏକ ଘଟଣା ଘଟିଲା ଯେଉଁଥିରେ ଏ କଂଗ୍ରେସ ସେଠା କୁଲି ମୂଲିଆଙ୍କର ସେବା କରି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ପାତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ଘଟଣାଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆତ୍ମକଥାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଯାହାର ଯେପରି ଭାବନା ତାକୁ ସେହିପରି ସିଦ୍ଧି ମିଳିଥାଏ; ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ମୋଠାରେ ଏ ନିୟମ ଫଳିଛି । ଗରିବଙ୍କ ସେବା ପାଇଁ ମୋର ଅନ୍ତରର ବାସନା ଥାଏ ବୋଲି, ସେହି ବାସନା ମତେ କୁଆଡ଼ୁ କୁଆଡ଼ୁ ନେଇ ସେହି ଗରିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମତେ ପକେଇ ଦେଇଥାଏ ଏବଂ ଗରିବଙ୍କ ସୁଖଦୁଃଖରେ ଭାଗୀ ହେବା ପାଇଁ ମତେ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଜୁଟାଇ ଦେଇଥାଏ ।

"ଯେଉଁ ଭାରତୀୟମାନେ କିରାଣୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ବା ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ସେମାନେ ତ ନାଟାଲ ଭାରତୀୟ କଂଗ୍ରେସରେ ସଭ୍ୟ ହେଉଥିଲେ ମାତ୍ର ସାଧାରଣ ମୂଲିଆମାନେ ବା 'ଗିରମିଟିଆ' କୁଲିମାନେ ସେଥିରେ ପଶି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ସେତେବେଳ ଯାଏ ତାଙ୍କର ହୋଇ ନ ଥିଲା । କାରଣ, କଂଗ୍ରେସର ଚାନ୍ଦା ଦେଇ ସଭ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଧନ ବଳ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସେବା କଲେ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଭାଜନ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏମିତି ଏକ ସୁଯୋଗ ହଠାତ୍ ଜୁଟିଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବା କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲୁ । କଂଗ୍ରେସର ସେତେବେଳକୁ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥା, ମୁଁ ବି ମାତ୍ର ତିନି

ଗୁବିମାସ ହେବ ଓକିଲାତି କରୁଥାଏ କି ନାହିଁ, ହଠାତ୍ ଦିନେ ଏକ ମାଦ୍ରାଜୀ ଲୋକ ଛିଣ୍ଡା ଲୁଗା ପିନ୍ଧି, ହାତରେ ପଗଡ଼ୀଟି ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚି ଗଲା । ତାର ସାମ୍ନାଦାନ୍ତ ଦୁଇଟି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାଏ, ରକ୍ତ ପାଟିରୁ ବୋହୁଥାଏ । ସେ କାନ୍ଦୁଥାଏ, ଥରୁଥାଏ । ମୋର କିରାଣି ଜଣେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ,—ତା'ଠାରୁ ସେ ଲୋକର କଥା ବୁଝିଲି । ସେ ଜଣେ ଗିରମିଟିଆ କୁଲି, ସେଠାକାର ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ଗୋରାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୃହକର୍ମ କରେ । ତା'ର ମାଲିକ ହଠାତ୍ ରାଗି ତାକୁ ମାରି ତାର ଦୁଇଟି ଦାନ୍ତ ଝଡ଼େଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ।"

ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ଡାକ୍ତରମାଇନା କରେଇଥିଲେ । ତା' ମାଲିକ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି କୌଣସି ମତେ ତାକୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗିରମିଟିଆ କୁଲିଙ୍କ ଚୁକ୍ତି ସମୟ ନ ପୂରିବାଯାଏ ତାଙ୍କର ନିସ୍ତାର ନ ଥିଲା । ଅତଏବ କେବଳ ଏ 'ହସ୍ତାନ୍ତର' ବାଟଟି ଥିଲା ଯହିଁରେ ସେ ମାଲିକଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ପାରନ୍ତେ । ଏହି ଘଟଣାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଗିରମିଟିଆଙ୍କ ଭିତରେ ପଶି ପାରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଏ ଲୋକଟିର ମକଦମା କଥା ସବୁ ଗିରମିଟିଆଙ୍କ କାନରେ ବାଜି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ମତେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ । ମୁଁ ଏ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନରେ ଭାରି ଖୁସୀ ହୋଇଥିଲି । ମୋ ଅଫିସକୁ ସେମାନଙ୍କର ସୁଅ ଛୁଟିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ସୁଖଦୁଃଖ ଜାଣିବାର ମତେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯାଇଥିଲା ।

"ସୁଦୂର ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରେ ଏ ଖବର ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ସେମିତି ନୂଆ କଥା କିଛି ନ ଥିଲା; କେବଳ ଏତିକି—ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ନାଟାଲରେ ଜଣେ କିଏ ଅଛି ଯେ କି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଠିଆ ହୋଇଛି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲାଖୋଲି

କାମ କରୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ସଙ୍ଗେ ଆନନ୍ଦ ମ ହୋଇଥିଲା—ତାଙ୍କର ସାହସ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଥିଲା ।"

କ୍ରମେ ଏ ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ିଥିଲା । ସେତିକି ବେଳକୁ ସେଠା ସରକାର ଏ କୁଲିଙ୍କ ଉପରେ ବର୍ଷକୁ ୩୨୫ ଟଙ୍କାର ଏକ ଟିକସ ବସାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଭଲ ଆଖୁ ଚାଷ ଓ ଚିନି ତିଆରି ପାଇଁ ଭାରତରୁ କୁଲି ସେଠାରେ ନେଉଥା ପଡ଼ୁଥିଲେ । ସେଠା ସରକାର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଧରି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପାଇଁ କାମ କରିବେ ବୋଲି ଚୁକ୍ତି ଲେଖାଇ ନେଇ ଏ ଗିରମିଟିଆଙ୍କୁ ନେଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସରିଲେ ସେଠି ସେମାନେ ରହି ସ୍ୱାଧୀନ ଚାଷଧନ୍ଦା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟମାନେ ପରିବାପନି ଚାଷ କରିବାରେ ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଇଥିଲେ, ନାନାପ୍ରକାର ଭାରତୀୟ ପନିପରିବା କରି ଶସ୍ତାରେ ଯୋଗାଉଥିଲେ । ଆମ୍ବ ଚାଷ ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେଠାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏମାନେ ଏତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି ନ ଥିଲେ । କ୍ରମଶଃ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟରେ ହାତ ପକାଇଥିଲେ । ଜମିବାଡ଼ୀ କିଣି ସେଠି ଘରଦ୍ୱାର କରି ବସ୍ତି ବାନ୍ଧିଥିଲେ । କଳାଙ୍କର ଏ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଦ୍ଧି ଦେଖି ଗୋରା ବେପାରୀ ଚମକିଥିଲେ ଏବଂ ସେଠୁ ନାନା ଉପାୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ତାଙ୍କୁ ତଡ଼ିବାର ଫିକର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

(୪)

ଏ ଟିକସ ବସାଇବା ଥିଲା ପହିଲି ଫିକର । ଯାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେଠା କଂଗ୍ରେସ ଜବରଦସ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଭାରତସରକାରଙ୍କ ସୁପାରିଶ ମତେ ୩୨୫ ଟଙ୍କା ଟିକସକୁ ମୁଣ୍ଡ ପିଛା ୪୫ ଟଙ୍କା ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଠା

ବାସିନ୍ଦାମାନେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ନ କରି ବରାବର ଲଢ଼ି-ପଡ଼ି ଲଢ଼ିଥିଲେ ଏବଂ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୧୪ରେ ଏ ଟିକସ ଉଠିଯାଇଥିଲା । ଏହି ଲଢ଼େଇ ଗାନ୍ଧୀ ଚଳାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାକୁହିଁ ସେ ହିଁ 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ନାଁ ଦେଇଥିଲେ । ଶେଷରେ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଉଦ୍ୟମ ଓ ଦୁଃଖକଷ୍ଟର ଜୟ ହୋଇଥିଲା । ଏ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର କାହାଣୀ ଏଠି ଠିକେ ଠିକେ ଦିଆଗଲା । ପୂରା ବିବରଣ 'ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ନାଁରେ ଏକ ବଡ଼ ବହିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏ ଗ୍ରୁଷ୍ଟୀ ମୂଲିଆଙ୍କ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ କ'ଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ମଣିଷ କରି ଠିଆ କରେଇ ଏ ଲଢ଼େଇ ଜିତେଇଥିଲେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଗ୍ରୁଷ୍ଟୀ ମୂଲିଆଙ୍କର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯେ ଏକମାତ୍ର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର ତାହା ପ୍ରଥମେ ଏଠି ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।

୧୮୯୬ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଛମାସ ପାଇଁ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ । ତା' ଭିତରେ ବି ଗରିବ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କାମ କରି ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତରେ ପ୍ଲେଗ ରୋଗ ହେଉଥାଏ । ରାଜକୋଟରେ ଏ ମଡ଼କର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖି ସେଠା ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ସଫାସୁତୁରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସେଠା ହରିଜନ ବସ୍ତିକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ସଫାସୁତୁରା ରଖିବାର ଭାର ନେଇଥିଲେ । ହରିଜନ ବସ୍ତିକୁ ଯିବା ଓ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ତାଙ୍କର ଏହା ପ୍ରଥମ ଥିଲା ।

ଭାରତରୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ପିଲାପିଲିଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଫେରିଲେ । ସେତିକିବେଳକୁ ଆଉ ସାତ ଆଠ ଶହ ଭାରତୀୟ ଦୁଇଟା ଜାହାଜରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଏମାନେ ଅଧିକାଂଶ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ପୁରୁଣା ଲୋକ, ଘରୁ ଫେରୁଥିଲେ । ଏଣେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦୁଃଖ

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରଚାର କରିଥାନ୍ତି । ସେଠା ଗୋରାମାନେ ଭାବିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୁଡ଼ାଏ ଭାରତୀୟ ପୁଣି ଆଣୁଛନ୍ତି, ଗୋରାଙ୍କୁ ହରକତ କରିବ । ଫଳରେ ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ଘାଟରେ ଲଗିବା ପୂର୍ବରୁ ନାନା ରକମ ବାହାନାରେ କିଛି ଦିନ କୂଳରେ ଅଟକାଇ ଦେଇଥିଲେ ଓ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଧମକେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଲୋକେ ଅଟଳ ରହିଥିଲେ, ଜାହାଜ ମାଲିକ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଭାରତବାସୀ—ନିଜର ବ୍ୟବସାୟର କ୍ଷତି କରି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ବସିଥିଲେ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସରକାର ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ଘାଟକୁ ଆସିବାକୁ ଦେଲେ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବି ସୁରୁଖୁରୁରେ ଓହ୍ଲେଇ ଗଲେ । ମାତ୍ର ଗୋରାମାନେ ଜମାଏତ ବସ୍ତି ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାରି ଦେଶିଆ କରି ଦେଲେ । ପୁଲିସଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗୁ ଗାନ୍ଧୀ ବଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ । ବିଲାତ ସରକାର ଏଥିରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ସେ ଗୋରାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ କହିଥିଲେ ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ନୀତିକୁ ଧରି ମନା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଇଜ୍ଜତ ଓ ସମ୍ମାନ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଥିଲା । ଏହା ୧୮୯୭ର କଥା, ଜାନୁଆରୀ ମାସ ତା ୧୩ ରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ମାଡ଼ ଖାଇ ଜଖମ ହୋଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏଥର ସାଙ୍ଗରେ ନିଜର ଦୁଇ ପୁଅ ଓ ଗୋଟିଏ ଭଣଜାକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ କେଉଁଠି ପଢ଼ାଇବେ ସେହି ଭାବନା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ, ସାଧାରଣ ସ୍କୁଲ ପାଠଶାଳାରେ ନ ପଢ଼ାଇ ନିଜ ପାଖରେ ରଖି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ପିଲାମାନେ ଯେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ମୁଁ ଯଦି ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଛାଡ଼ି ହରେଇ ସେହି ଭଲ ଶିକ୍ଷା ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଇଥାନ୍ତି,

ମୁଁ ସେ ପିଲାଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପଦାର୍ଥପାଠ ଦେଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତି।" ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ପୋଥି ପାଠ ନ ପଢ଼େଇଲେ କ'ଣ ହେବ—ତାହା ବଦଳରେ ବାପମା'ଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ବ୍ୟବହାରରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଜ୍ଞାନ ଭଲ ରକମ ପାଉଥିଲେ। ଅନ୍ୟ ହଜାର ହଜାର ଗରିବ ଗୃହୀ ମୂଲିଆଙ୍କର ପିଲାଏ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ ସେ ଶିକ୍ଷା ଆପଣା ପିଲାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନ ଯାଇ ନ ଥିଲା।

(୭)

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ସେବା ଭାବ ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା। ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, "ଦିନେ ଜଣେ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ମୋ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା। ଖାଲି ମୁଠିଏ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ବିଦାୟ କରି ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲି। ମୁଁ ତାକୁ ମୋ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲି, ତାହାର ଘା ସବୁ ଧୋଇ ସଫା କରିଥିଲି। କିନ୍ତୁ ଏମିତି କେତେ ଦିନ ଚଳି ପାରନ୍ତା? ମୋର ସେ ସମ୍ବଳ ନ ଥିଲା। ସବୁଦିନେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ରଖିବା ଭଳି ମନ ବି ମୋର ନ ଥିଲା। ତାକୁ ମୁଁ ଗିରମିଟିଆ କୁଲିଙ୍କର ସରକାରୀ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲି।"

ଏତିକିବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଔଷଧ ଦେବା କାମ ଶିଖିଥିଲେ। ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳୁ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ସେଠାରେ କଟାଉଥିଲେ। ସେଠାରେ ରୋଗୀଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରି, ତାଙ୍କର ରୋଗର ହାଲ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ, ଡାକ୍ତରଙ୍କ କଥିତ ମତେ ଔଷଧ ତିଆରି କରି ଦେଉଥିଲେ। ଏହା ଫଳରେ ଅନେକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ତାମିଲ, ତେଲୁଗୁ ଓ

ଉତ୍ତର ଭାରତର ଗିରମିଟିଆମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଥିଲା ।

୧୮୯୯ରେ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥିଲା । ବୁଅରମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା—ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ରହି ଭାରତବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତି ପାଇ ପାରିବ, ଏ ଧାରଣାରେ ଗାନ୍ଧୀ କାମ କରୁଥାନ୍ତି । ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଏକ ଦଳ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆହତ ଲୋକଙ୍କୁ ରଣଭୂଇଁରୁ ଉଠାଇ ଆଣି ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପକେଇବେ ଓ ଆଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଦରକାରୀ ପ୍ରାଥମିକ ସାହାଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇବେ—ଏଯା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର କାମ । ପରେ ପରେ ଗୁଳିଗୁଳା ପଡ଼ିବା ସୀମା ବାହାରୁ ଆହତମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଆଣୁଥିଲେ । ପରେ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇ ସେମାନେ ଏକଦମ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଘାଇଲଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଆଣୁଥିଲେ । ଏଥିରେ ଏଗାର ଶହ ଯାଏ ଭାରତୀୟ ଥିଲେ । ଯାଙ୍କ ଭିତରେ ତିନି ଶହ ଯାଏ ମୁକ୍ତଭାରତୀୟ ଥିଲେ ବାକି ଅଠଶହ ସବୁ 'ଗିରମିଟିଆ' । ଏହା ଫଳରେ ସେଠା ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଅଧିକ ସଂଗଠିତ ଓ ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇଥିଲା । ସବୁ ପ୍ରଦେଶର, ସବୁ ଜାତିର ଓ ସବୁ ଧର୍ମର ଲୋକେ ଏକାଠି ରହି କାମ କରୁଥିବାରୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ 'ଏକ ଭାରତମାତାର ସନ୍ତାନ' ଏ ଭାବ ଜମି ଯାଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଗୋରାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଧୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥିଲା—ସେମାନେ ବି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମ୍ମାନର ସହିତ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏହି ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ନୂଆ ଚିନ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ସେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଯେ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଂକଳ୍ପ କରିଛନ୍ତି, ତହିଁରୁ ଅନେକର ସୂତ୍ରପାତ ଏତିକିବେଳେ ହୋଇଥିଲା ।

ଏ ସବୁର ସବିଶେଷ ହାଲ ତାଙ୍କର 'ଆତ୍ମକଥା' ଓ 'ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ଏ ଦୁଇ ବହିରୁ ମିଳିବ । ଦେଶସେବକର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଏକଥା ସେ ସେହିଠାରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଶିକ୍ଷା ତାଙ୍କୁ ସେଠି ମିଳିଥିଲା । ସେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ଯେ "କୌଣସି ମଣିଷକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣିବା ଉଚିତ ନୁହଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ତୁଚ୍ଛ କରାଯାଏ ସେହିଠାରୁ ଉତ୍ତମ ଲୋକ ବାହାରନ୍ତି ସାହସୀ ବୀର ପାଲଟି ଯାଇପାରେ ।" ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ଗୃଷ୍ଟୀ ମୁଲିଅଙ୍କ ସବୁ ଲଢେଇ ଚଳେଇ ଆସିଛନ୍ତି ।

'ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ବହିରେ ସେ ଏହି ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧର ଜଣେ ପ୍ରଭୁସିଂହଙ୍କ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଲେଡ଼ିସ୍ମିଥ ନାମକ ସହରକୁ ବୁଅରମାନେ ଘେରି ଯାଇଥାନ୍ତି । ସହର ବାହାରୁ ଏକ ଉଞ୍ଚା ଜାଗାରୁ ବୁଅରମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ତୋପ ସହର ଭିତରକୁ ଗୋଳା ପକେଇ ବହୁତ କ୍ଷତି କରୁଥାଏ । ପ୍ରଭୁସିଂହ ସେହି ସହରରେ ଜଣେ ଗିରମିଟିଆ ଥିଲା । ତାକୁ କୁହା ହୋଇଥିଲା ଗୋଟିଏ ଗଛତଳେ ବସି କମାଣକୁ ଅନେଇଥିବ ଏବଂ କମାଣ ଦାଗିବା ଆଗରୁ ନିଆଁ ହୁଳା କମାଣ ମୁହଁରେ ଦେଖିଲେ ଘଣ୍ଟା ବାଡ଼େଇବ । ସେହି ଘଣ୍ଟା ଶୁଣି ସହର ଲୋକେ ଲୁଚିଯିବେ । ପ୍ରଭୁସିଂହ ବି ସେତେବେଳେ ଗଛତଳେ ଯେତେଇ ଚଢରହେ । ସେ ଆପଣା ଜୀବନ ତୁଚ୍ଛ ଏ କାମକୁ ଭଲ ଢଙ୍ଗରେ କରିଥିଲା । ଫଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରେ ତାହାର ଜୟ ଜୟକାର ତ ପଡ଼ିଥିଲା, ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼କୁର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ତା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କାଶ୍ମୀରୀ ଶାଲ ପଠାଇ ଖୁବ୍ ସମାରୋହରେ ତାକୁ ଦେବାପାଇଁ ସେଠା ସରକାରଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହି ଭଳି ଘଟଣାରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିଥିଲା ଯେ ମନର ବଳ ବଢ଼େଇବା ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ସମ୍ଭବ ଅଟେ ।

(୭)

ଗାନ୍ଧୀ ତ ମାସେ ରହିବେ ବୋଲି ଛ ବରଷ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିଗଲେ । ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କ କାମ ସରିଗଲା ଓ ସେ ଭାରତକୁ ଫେରିଯିବେ ବୋଲି ବିଚାରିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସ୍ୱାର୍ଥ ବଦଳରେ ସେବାଧର୍ମର ଶିକ୍ଷା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପାଇ ସାରିଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୋର ସେହି କଥାରେ ମନଧ୍ୟାନ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା ।" ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କାମ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକ ବି ମିଳି ଯାଇଥିଲେ । ସେଠା ଭାରତୀୟ ଭାଇମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ଭାରତକୁ ଫେରିଯିବା ଠିକ କରିଥିଲେ । ତେବେ ସର୍ତ୍ତ ଏଯା ହୋଇଥିଲା ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ପୁଣି ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିବେ ।

୧୯୦୧ ଶେଷକୁ ସେ ଭାରତକୁ ଲେଉଟିଥିଲେ । ୧୯୦୨ରେ ସେ ବମ୍ବେଠାରେ ବାରିଷ୍ଟରୀ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଘର ଟିକେ ଭଡ଼ା ନେଇ ବସିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ତାର ଆସିଲା ଏବଂ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ଦେଖିଥିଲେ । ଏଥର ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗ ନୂଆ କରି ବୁଅରଙ୍କ ହାତରୁ ଇଂରେଜଙ୍କ ହାତକୁ ଆସିଥିବାରୁ କଳାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସବୁ ହିଂସ୍ରାର ଯାକ ଧକ୍କା ମଙ୍କା ହେଉଥାଏ ଏବଂ ନୂଆ ନୂଆ ଆଇନ କରି ନୂଆ ଅସ୍ତ୍ର ବି ଖଞ୍ଜା ହେଉଥାଏ । ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ସେହିଠାରେ ରହି ବାରିଷ୍ଟରୀ କରିବା ସ୍ଥିର କଲେ । ସେଠାରେ ଏକ ନୂଆ ସରକାରୀ ଷ୍ଟଡ଼ ବିଭାଗ ଖୋଲି, ଷ୍ଟଡ଼ ନ ପାଇଲେ ସେଠାକୁ ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ଏହି ବାହାନାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ବଡ଼ ଜୁଲୁମ ଚାଲିଥାଏ । ସେ ହାକିମ ପଂଝାଙ୍କ ଟୁବ୍ ଘୁଷ

ନେଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜୁଲୁମ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲଢ଼ୁଥିଲେ । ଜଣେ ଦୁ'ଜଣ ହାକିମଙ୍କୁ ଧରେଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ପଳେଇଥିଲେ ବା ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତବାସୀମାନେ 'କୁଲି' ନାଁ ପାଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସହର ବାହାରେ ଜାଗା ମିଳେ, ସେହିଠି ବସ୍ତି ବାନ୍ଧନ୍ତି । ଅତି ମଇଳା ଅପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଥାନ୍ତି । ବସ୍ତି ଜାଗାକୁ ଅନେଇଲେ ଲୋକ ବହୁତ ବେଶୀ—ଗୁନ୍ଦାଗୁନ୍ଦି ହୋଇ ରହୁଥାନ୍ତି । ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ବି ଯତ୍ନ ନିଏ ନାହିଁ । ଏତିକି ବେଳେ ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ସେଠା କୁଲିବସ୍ତିକୁ ଉଠାଇ ଦେଇ ସେ ଜାଗାକୁ ନିଜ ଦଖଲକୁ ନେବା ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଆଇନ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ; କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେଇ ଜମି ସ୍ୱତ୍ୱ କିଣି ନେଇ ପାରିବେ । ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିଲେ କ୍ଷତି ପୂରଣ ବଢ଼ିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ବଢ଼ି ବି ଯାଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଏକପ୍ରକାର ବିନା ଫିସ୍‌ରେ ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ି ଗରିବ ଗରିବ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ; ଡିଗ୍ରୀ ହେଲେ ଓକିଲ ଖର୍ଚ୍ଚା ଯେତିକି ମିଳେ ସେତିକି ନେଉଥାନ୍ତି । ଏମିତି ଯେତେତିକି ଟଙ୍କା ପାଇଲେ, ତାକୁ ବି ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ନ ଲଗେଇ, ସବୁ ଦେଶ କାମରେ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଖଣ୍ଡେ ଖବର କାଗଜ ଚଳଉଥାନ୍ତି; ସେଥିରେ ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଥାଏ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ 'ଭାଇ' ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଶେଷ ଯାଏ ସେହି ଭାଇ ଡାକ ଚାଲିଥିଲା । ମହାତ୍ମା ପଦ ପରେ ଭାରତରେ ମିଳିଥିଲା ।

ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ହଠାତ୍ କୁଲିବସ୍ତିରେ ପ୍ଲେଗ ମଡ଼କ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏ ରୋଗ ତ ଭୟଙ୍କର; ଯାହାକୁ ଧରେ ପ୍ରାୟ ମରନ୍ତି ପୁଣି ହୁ ହୁ କରି ମାଡ଼ି ବସ୍ତିକୁ ବସ୍ତି ସଫା କରିଦିଏ । ଏ ରୋଗୀଙ୍କ

ସେବା କରିବାକୁ ଡରରେ କେହି ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ନିଜ ଜୀବନକୁ ପାଣି ଛଡ଼େଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ । କେତେକ ଯୁବକ ସହକର୍ମୀ ଜୁଟି ଯାଇଥିଲେ । ଖୁବ୍ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରି କେତେକ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚେଇଥିଲେ; ମଡ଼କଟାକୁ ମାଡ଼ିଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କାଳେ ମାଡ଼ିଯିବ ସେଥିପାଇଁ କୁଲି ବସ୍ତିରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ପଡ଼ିଆରେ ତମ୍ବୁ ପକେଇ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ପୁରୁଣା ବସ୍ତିକୁ ନିଆଁ ଲଗେଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗରିବ ମୂଲିଆ ଲୋକେ ଆପଣା ଆପଣା ଜିନିଷପତ୍ର ସିନା ତମ୍ବୁକୁ ବୋହି ନେଇଗଲେ କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ଯାହା ଜମା କରିଥିଲେ ସେ ସବୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ପଦାରେ କେଉଁଠି ରଖନ୍ତେ ? ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଟଙ୍କା ରଖିବାକୁ ବୁଝାଇ ରାଜି କରେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଟଙ୍କା ପଇସା ନେବାକୁ ବ୍ୟାଙ୍କବାଲା ମନାକଲେ, କାରଣ ପ୍ଲେଗ ଲାଗିଥିବା ଅଂଚଳର ଟଙ୍କା ପଇସାରେ ପ୍ଲେଗ ବୀଜ ଥିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ଟଙ୍କା ପଇସାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ସଫା ସୁତୁରା କରାଇ ରଖାଇଥିଲେ ।

(୮)

ଥରେ ରେଲରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହାତରେ ଇଂରେଜ ପଣ୍ଡିତ ରସ୍କିନଙ୍କର ବହି ଖଣ୍ଡେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ବହି ଖଣ୍ଡି ଥିଲା 'ଅନ୍ ଟୁ ଦିସ୍ ଲାଷ୍ଟ' । ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ଯେଉଁ ଯାତ୍ରାରେ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ ପଢ଼ି ପକେଇଥିଲେ । ବହିଟି ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଯାହା ଭଲ କଥା ପଢ଼ନ୍ତି ତାକୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କାମରେ ଲଗାନ୍ତି । ସେହି ବହିରେ ଯେତକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଥିଲା ତାକୁ ଆପଣା ଜୀବନରେ ଲଗେଇବାକୁ ଠିକ କରିଥିଲେ । ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ମୁଁ ଯେତେ ବହି ପଢ଼ିଛି ତା' ଭିତରୁ ଏହି ଖଣ୍ଡି

ମୋ ଜୀବନରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ମୁଁ ପରେ ତା'ର ଗୁଜରାଟୀ ତରଜମା କରି 'ସର୍ବୋଦୟ' ନାଁ ଦେଇଥିଲି । ମୋର ମନେ ହୁଏ ମୁଁ ରସ୍କିନଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରତ୍ନରେ ମୋର ଅନ୍ତ ଭିତରର କେତେକ ବିଷୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି ପାଉଥିଲି ଏବଂ ସେଇଥିପାଇଁ ବହି ଖଣ୍ଡି ମୋ ମନକୁ ଦଖଲ କରି ବସିଥିଲା ଓ ମୋର ଜୀବନକୁ ବଦଳେଇ ଦେଇଥିଲା ।

ସେ ବହିରୁ ତିନୋଟି ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲି— (୧) ସମସ୍ତଙ୍କ ମଙ୍ଗଳରେ ଆପଣାର ମଙ୍ଗଳ ରହିଛି, (୨) ଓକିଲ ବା ଢଙ୍କାଳୀ, ଉଭୟଙ୍କ କାମର ମୂଲ୍ୟ ସମାନ ହେବା ଉଚିତ କାରଣ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବାର ଅଧିକାର ଉଭୟଙ୍କର ସମାନ ଅଛି । (୩) ସାଧାରଣ ମୂଲିଆର ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହୀର ଜୀବନ ଯଥାର୍ଥ ସଚ୍ଚା ଜୀବନ । ପ୍ରଥମଟି ମତେ ଜଣା ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟଟିର ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଆଭାସ ମନକୁ ଆସି ସାରିଥିଲା । ତୃତୀୟଟିର ବିଷୟ ମୋ ମନକୁ ଆଗରୁ ଆସି ନ ଥିଲା । ....ଭୋରରୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲି ।"

ଏ ଚିନ୍ତା ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଆପଣାର କେତେକ ସାଥୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଏ କାମରେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଥିଲେ । କେତେକ ଜମି ନେଇ ଏକ ଆଶ୍ରମ ବସେଇଥିଲେ । ତା' ନାଁ ଦେଇଥିଲେ 'ଫିନିକ୍ସ ବସ୍ତି' । ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ଗୃହ କରି ଚଳିବେ ଓ ଖବର କାଗଜଟି ମଧ୍ୟ ସେଠୁ ବାହାରିବ; ଏୟା ଠିକ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଓକିଲାତି ଏକପ୍ରକାର ଛାଡ଼ି ଦେଇ, ନିଜ ବସା ଭାଙ୍ଗି ସେ ଆଶ୍ରମରେ ଯାଇଁ ରହିଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଜୁଲୁ ବିଦ୍ରୋହ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଦଳେ ଲୋକ ନେଇ ଆହତଙ୍କ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା ପାଇଁ ବାହାରି

ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରିଆସି ୧୯୦୬ ସାଲରେ ଗାନ୍ଧୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

୯

୧୯୦୮ରେ ପ୍ରଥମେ "ସତ୍ୟାଗ୍ରହ" ଶବ୍ଦଟି ବାହାରିଥିଲା । ଭାରତବାସୀମାନେ ଆପଣାର ଅଧିକାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଦେଶୀ ଭାଷାରେ ତାର କୌଣସି ନାମ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ଇଂରାଜୀ ନାଆଁ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥାଏ ସେଥିରୁ ଏହି ସତ୍ୟ ଅହିଂସା ଲଢ଼େଇର ଠିକ ଠିକ୍ ଅର୍ଥ ବାହାରୁ ନ ଥିଲା ତେଣୁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶବ୍ଦଟି ଗଢ଼ିଥିଲେ ।

ସେତିକି ବେଳକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର କଳା ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ପୁଣି ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ଜାରି କଲେ । ସେଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଲେଖା ଛାଡ଼ ନେଇ ତାକୁ ସବୁବେଳେ ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବାଟରେ ଘାଟରେ, କଚେରୀରେ, ବଜାରରେ ଯେଉଁଠି ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ମାଗିଲେ ଛାଡ଼ ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଉପରକୁ ଅପମାନ ଭଳି ପରଓ୍ୱାନାରେ ପାଞ୍ଚଅଙ୍ଗୁଳିର ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏ ଟିପଚିହ୍ନ ଦେବା କଥାଟାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରି ନାପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । କଥାଟା ପୁଲିସ ଥାନାରେ ଚୋରଙ୍କ ଟିପଚିହ୍ନ ରଖିଲାଭଳି ଖରାପ ଲାଗିଥିଲା । ଏଥିରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜୋର ଉଠିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସଭାରେ ଲୋକେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ ସେ ଆଇନକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ । ସେହି ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ମର୍ମ ବୁଝାଇ ବୁଝାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଥିଲେ । "ଏକୁଟିଆ

ପଡ଼ିଗଲାବେଳେ ଯଦି ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଅଟଳ ରହିବାର ସାହସ ଓ ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ ତେବେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ।" ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ଯେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଶତ୍ରୁଭାବର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ବରଂ ମନରେ ଶତ୍ରୁଭାବ ରଖିବା ଅଧର୍ମ ଅଟେ; ସୁବିଧା ମିଳିଲେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବା କିମ୍ବା ଶେଷରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଏ ଦୁଇଟି ଯାକ କଥା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବିରୁଦ୍ଧ।

"ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଘୋର ବିରୋଧୀ; ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ ମିଳିମିଶି ଚାଲିପାରିବେ ନାହିଁ।"

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ବିଲାତ ଯାଇ ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁକଥା ପେଶ୍ କରାହୋଇଥିଲା । ବିଲାତ ସରକାର ମଧ୍ୟ ସେ କଳା ଆଇନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବି ଏକ ପେଞ୍ଚ ଥିଲା । ସେତିକି ବେଳକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଏସବୁ ପ୍ରଦେଶଙ୍କୁ ବିଲାତ ସରକାର ସ୍ୱାଧୀନ କରିଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥାନ୍ତି । ବିଲାତ ସରକାର ଟିପଚିହ୍ନ ଆଇନରେ ମଞ୍ଜୁର ନ କରି ନିଜ ମୁଣ୍ଡରୁ ଦୋଷ ଛଡ଼େଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଏ ପ୍ରଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ଟିପଚିହ୍ନ ଆଇନ ନୂଆକରି ଗଢ଼ି ଦେଇଥିଲେ ।

୧୯୦୭ରେ ସରକାର ଏ ଆଇନ ଚଳାଇବାକୁ ଦିନ ଠିକ୍ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ଦିନକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବି ଜୋର ଚାଲିବାର ଆୟୋଜନ ଓ ପ୍ରଚାର ଚାଲିଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଅଧେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଜେଲକୁ ନେଉଥିଲେ କ୍ରମେ ନେତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ହାତ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମକଦମା ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ-ପ୍ରମୁଖ କଚେରୀରେ ହାଜର ହେଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭଳି ମକଦମା

ନ ଲଢ଼ିବାରୁ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଜେଲ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାରୁ ଛ ଛମାସ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । ପ୍ରାୟ ଦେଢଶହଯାଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଜେଲରେ ରହିଲେ ।

ଶେଷରେ ସରକାର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପଠେଇ ଏକ ରଫା କଲେ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତି ଜେଲରୁ ବାହାରିଲେ । ଏ ରଫାରେ ସମସ୍ତେ ଖୁସି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେଜଣ କାବୁଲୀ ଏ ରଫାରେ ଖୁସି ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ଘୁସ୍ ଖାଇ ରଫା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉଥିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଠେଙ୍ଗାରେ ପିଟି ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସରକାର ଧରିନେଇ ମକଦ୍ଦମା କଲେ କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମାରେ ହାଜର ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

ସେ ଆଇନ ରଦ୍ଦ ହେଲା ସତ କିନ୍ତୁ ସରକାର ପୁଣି ବିଶ୍ୱାସ-ଘାତକତା କରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ ବାଧା ଦେବାକୁ ନୂଆ ଆଇନ ଗଢ଼ିଲେ । ରଫାନାମାକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ କଲେ । ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଯେଉଁମାନେ ପରୱାନା ନେଇଥିଲେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସଭାରେ ପରୱାନା ପୋଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ।

ନିରକ୍ଷର ଲୋକଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ମଳ ତ୍ୟାଗ ଉପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବଳ ଦିନକୁ ଦିନ କିପରି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଥିଲା, ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବହିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ଖ ଲୋକେ ବି ଜେଲ ଭିତରେ ଦୃଢ଼ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭଳି ଆଚରଣ କରିଥିଲେ । ଆତ୍ମସମ୍ମାନରେ ବାଧା ନ ପଡ଼ିବାଯାଏ, ସବୁ ରକମ କଷ୍ଟ ସହି ମାଟିବୋହିବା ପଥର ବାଡ଼େଇବା ପ୍ରଭୃତି କାମ କରି କରି ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ଜଣେ ଅଧେ ବେମାର ପଡ଼ି ମରି ବି ଗଲେ । ଅଥଚ ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଜେଲବ୍ୟବହାରରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନରେ ବାଧା ପଡ଼ିବାରୁ ଉପବାସ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ

ଲୋକମତ ସେପରି ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ନ ଥିଲା ଯେ ବାହାରେ ଏ ବିଷୟରେ ଖୁବ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥାନ୍ତେ । ଯେଉଁମାନେ ଉପବାସ କରିଥିଲେ ସେମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଥିଲେ । ଶେଷରେ ସାତ ଆଠଦିନ ଉପବାସ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଜେଲକୁ ବଦଳି କରାଯାଇଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦାବୀ ପୂରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ ଗରିବଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଥିଲା ଏବଂ ଗରିବ ଭାବରେ ଚଳା ଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ଏ ଭଳି ଉପବାସ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ବହୁତ ବିପଦ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଦୃଢ଼ ଥିଲେ ।"

(୧୦)

ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଜେଲ ଗଲେ; ଏଥର ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଜଣ ଯାଏ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଜେଲରେ ରଖା ଯାଇଥିଲା । କାହାର ସଙ୍ଗେ କାହାର ଦେଖା ନ ହେଲେ, ଏକୁଟିଆ ରହିଲେ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ତୁଟିଯିବ ଏଇ ଆଶାରେ ଏପରି କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଦଳରେ ନାଗାପ୍ପାନ ବୋଲି ଜଣେ ଯୁବକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଥିଲା । ତାକୁ ଯେତେ କାମ ଦିଆଯାଉଥାଏ ସେ ସବୁ କରୁଥାଏ । ଧୀରେ ଧୀରେ ତାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହୋଇଗଲା ଓ ତାକୁ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ ରୋଗ ଧରିଥିଲା । ଶେଷରେ ସେ ସେଇଠାରେ ମରିଗଲା । ସେ ଯେତେ ହେଲେ ମନରେ କିଛି ଦୁଃଖ କରି ନାହିଁ; ମରିବାଯାଏ ହସି ହସି କେବଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଥା କହୁଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ଆମ ମାପ କାଠିରେ ମାପିଲେ ନାଗାପ୍ପାନ ନିରକ୍ଷର ଥିଲା । ଇଂରେଜୀ ଓ ଜୁଲୁ ଭାଷା ଅପଣା ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ କହି ପାରୁଥିଲା, ଟିକିଏ ଇଂରେଜୀ ବି

ଲଢୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ପାଠୁଆଙ୍କ ଧାଡ଼ିରେ ତାଙ୍କୁ କେବେହେଁ ସାମିଲ କରି ହେବ ନାହିଁ । ତଥାପି ନାଗାପ୍ପନ୍‌ର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ଦେଶଭକ୍ତି ଓ ମରଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ତା କଥା ଆମେ ଯଦି ବିଚାରିବା ତେବେ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ ତାହାଠାରେ ଅଶିକ୍ଷିତ ଭଳି କୌଣସି ବିଷୟର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଆମକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ପାଠୁଆ ଲୋକେ ମିଳି ନ ଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ସେଥିଯୋଗୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ ଅଟକି ରହି ନ ଥିଲା ।”

ସରକାର ମଧ୍ୟ କେବଳ ଜେଲକୁ ପଠାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହି ନ ଥିଲେ । ଜାହାଜରେ ଦଳ ଦଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ବୋଝେଇ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଉଥିଲେ । ଏକଦମ୍ ନେଇ ଭାରତ ଉପକୂଳରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତରେ ହୁରି ଗୋଳମାଳ ହେଲା । ଲୋକେ ମକଦ୍ଦମା କଲେ, ଅପିଲ କଲେ । ଶେଷରେ ଦେଶ ବାହାର କରିଦେବା କଥା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲିଥିଲା । ଏହା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ବିଲାତ ଯାଇ ସେଠା ସରକାରଙ୍କ ପାଖେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ଫଳ କିଛି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏ ଯୁଦ୍ଧ ବେଶୀଦିନ ଚାଲିବାର ଦେଖି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଆଶ୍ରମ ଖୋଲିଥିଲେ ।

ତା ନାଁ ଦେଇଥିଲେ ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ରୁଷ ଦେଶର ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଋଷି । ସେ ତାଙ୍କ ଦେଶରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭଳି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରଥମେ ଚଳାଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଜେଲ ଯିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ପିଲାମାନେ ଏ ଫାର୍ମରେ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବାଡ଼ି ବଗିଚା କରି କାମଦାମ କରି ଚଳୁଥିଲେ । ଆଶ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, “ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କୁଟୁମ୍ବବର୍ଗଙ୍କୁ ପରିଶ୍ରମୀ ରଖିବା,

ପଇସା ବଞ୍ଚେଇବା ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରେଇବା ।"
ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ତିନି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା, ଆଶ୍ରମ-
ବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ପରିବାର ଭାବ ଆସିଥିଲା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ
ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ ମିଳିଥିଲା ।

ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଦୋଟି କରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଜେଲ ଯାଉଥାନ୍ତି । ୧୯୧୧ ରେ ଗୋଖେଲ ବିଲାତ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ହାଲ ଦେଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଖବର ପାଇ ଭାରି ଖୁସି ହେଲେ ଏବଂ ଗୋଖେଲଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗସ୍ତ କରିବାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଗୋଖେଲ ସବୁଆଡେ ବୁଲି ସବୁ ଅବସ୍ଥା ବୁଝିଥିଲେ । ସେଠା ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଏକ ରଫାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଯାଇଥିଲେ । ଗୋଖେଲଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାମତି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଓ ପିଅରସନ୍ ସାହେବମାନେ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ।

ଗୋଖେଲ ଆଶା କରି ଯାଇଥିଲେ ଯେ ପଇଁଶ୍ରୀକଣ ଟଙ୍କିଆ କରଟା ବର୍ତ୍ତକରେ ଉଠାଇ ନିଆଯିବ । ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର ଗୋଖେଲଙ୍କୁ ଯେ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ରକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ ଓ ଟିକସକୁ ଉଠାଇ ନେଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଲଢେଇ ପୁଣି ତେଜି ଉଠିଥିଲା । ଏଥର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ସେ ପଇଁଶ୍ରୀକଣ ଟଙ୍କା କର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢିବା ସାମିଲ କରାଗଲା । କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ଗୋଖେଲଙ୍କୁ ଅପମାନ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତା ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ଅପମାନ କରାଯାଇଥିଲା । ତାକୁ ସହିଯିବା ସେଠା ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ।

(୧୧)

ଅଜାଏ ଗିରମିଟିଆ କୁଲିମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସୁଯୋଗ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆଜଯାଏ ଗିରମିଟିଆଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯୁଦ୍ଧର ଶିକ୍ଷା ତ ଦୂରର କଥା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଚର୍ଚ୍ଚା ବି ଆମେ କରୁ ନ ଥିଲୁ । ସେମାନେ ନିରକ୍ଷର ଥିଲେ । ସେମାନେ 'ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍' (ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଖବର କାଗଜ) କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପଢ଼ି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଥିଲି ଯେ ସେହି ଗରିବ ଲୋକେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧର ଗତିକୁ ବେଶ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସବୁ ଘଟଣା ବୁଝୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳୁ ନ ଥିଲା ବୋଲି କେତେକଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ବି ଥିଲା ।"

ଯୁଦ୍ଧର ସଜବାଜ ଏହିପରି ଆରମ୍ଭ ହେଲାବେଳକୁ, ଏପରି ଏକ ନୂଆ ବିଘ୍ନ ପହଞ୍ଚିଲା ଯାହା ଫଳରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସୁଯୋଗ ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ଆଗରୁ ଅନେକ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଜେଲ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାମିଲ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ଏବେ ସେଠା ବଡ଼ ଅଦାଲତରେ ଏକ ମକଦ୍ଦମାର ରାୟ ବାହାରିଲା ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଆଇନ ଅନୁସାରେ ସେ ଦେଶର ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ବିବାହଗୁଡ଼ିକ ଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ବିବାହକୁ ବିବାହ ବୋଲି ଧରାଯିବ ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସେଠାକାର ବିବାହିତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଆଉ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ବୋଲି ଧରାଯିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପିଲାଏ ମଧ୍ୟ ବାପର ପୁଅ ବୋଲି ଗଣାଯିବେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଉଭୟେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍

ଚମକି ଉଠିଥିଲେ । ଏ ମକଦ୍ଦମାର ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅପିଲ୍ କରିବା ବି ଉଚିତ ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ଏତେ ବଡ଼ ଅପମାନର ପ୍ରତିକାର କେବଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଟଲଷ୍ଟୟ୍ ଫାରମରେ ଥିବା ଭଉଣୀମାନଙ୍କୁ ପଚରା ଯାଇଥିଲା । ଜେଲ୍ ତଥା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ କଥା ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲରକମ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ କୌଣସି କଥାରେ ଡର ନ ଥିଲେ । କେତେଜଣଙ୍କ କୋଳରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲା ବି ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ ।

ସେମାନେ ବିନା ପରଓ୍ୱାନାରେ ବଜାରରେ ଜିନିଷପତ୍ର ବିକିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଲିସ ଧରି ନ ଥିଲା । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ତାମିଲ୍ (ମାନ୍ଦ୍ରାଜ) ପ୍ରଦେଶର ରମଣୀ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଆଉ କେତେ ଜଣ ମହିଳା ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ବାହାରି ଥିଲେ । ଖବର କାଗଜ ଚଳେଇବାକୁ ଯେତେ ଜଣ ଦରକାର ସେତିକି କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ରଖି ବାକୀ ଆପଣାର ପୁରୁଣା ବଛା ବଛା ସହକର୍ମୀ-ମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ଶେଷ ଆହୁତି ଦେବା ଭଳି ଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ନାମ ଧାମ ଜାଣିଲେ କାଳେ ପୁଲିସ ଏମାନଙ୍କୁ ଧରିବ ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ପୁଲିସକୁ ଆପଣା ନାଁ ନ କହି କଚେରୀରେ ହାକିମକୁ ଆପଣା ନାଁ କହୁଥିଲେ । ଖାଲି ପରଓ୍ୱାନା ନ ଥାଇ ଜିନିଷ ବୁଲେଇ ବିକିଲେ ଯଦି ନ ଧରିବ ତେବେ 'ନାତାଲ' ଓ 'ଟ୍ରାନ୍‌ସଭାଲ' ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶର ସୀମା ପାରହୋଇ ଏକ ପ୍ରଦେଶରୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ପଶିବା ପାଇଁ ବିଚାର ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ସେଠାରେ ପରଓ୍ୱାନା ନ ନେଇ ଗଲେ ଧରା ହେବାର ଆଇନ ଥାଏ । ସେଥିରେ

ନ ଧରିଲେ କୋଇଲାଖଣିମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଯେ ଗିରମିଟିଆ କୁଲିମାନେ କାମ କରୁଥାଆନ୍ତି ତାଙ୍କୁ କାମ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଡାକ ଦେବେ । ପ୍ରଦେଶ ସୀମା ଡେଇଁ ଯାଇଥିବାରୁ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ପୁଲିସ ଗିରଫ କରି ଛ ଛ ମାସ ଜେଲ୍ ଦିଆଇଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ କୋଇଲାଖଣିକୁ ଯାଇ ସେଠି କୁଲିମାନଙ୍କୁ ମତେଇ ଥିଲେ । ଗୃହକୁ ଗୃହ ନିଆଁ ଲାଗିଯାଇଥିଲା; ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର କୁଲି କାମ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ବୀର ରମଣୀମାନଙ୍କୁ ଆଉ ସରକାର ନ ଧରି ରହନ୍ତେ କପରି ?

ଏମାନଙ୍କ ବଳିଦାନରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଭିତରେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଜାଗରଣ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଭାରତବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ଚମକେଇ ଦେଇଥିଲା । ଭାରତର ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ବିଷୟରେ ସେତେ ମନ ଦେଉ ନ ଥିଲେ ସେମାନେ ଉଠି ପଡ଼ି ଲାଗି ଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସାର୍ ଫିରୋଜ ଶାହା ମେହେତା ନିଜେ ଏକ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ "ନାରୀମାନଙ୍କର ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ମୋର ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରି ଦେଇଛି ।"

(୧୬)

ଏଣେ ଜେଲ ଭିତରେ ଭଉଣୀମାନେ ଖୁବ୍ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଯେଉଁ କାମ ଦିଆଯାଇଥିଲା ତାହା ସବୁ ଆନନ୍ଦରେ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ମଗାଇବା ପାଇଁ ମନା ଥିଲା, ଜେଲ୍‌ଖାଦ୍ୟରେ ତୃପ୍ତି ହୋଇ ଚଳୁଥିଲେ । ଯେ ଟିକିଏ ସୁକୁମାରିଆ ଥିଲେ, ସେ ଜେଲରୁ ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳ ହୋଇ ବାହାରି ଥିଲେ । ଭାଲିଆମା ନାମ୍ନୀ ଏକ ଭଉଣୀ ଜେଲରୁ ବେମାର ହୋଇ ଆସି ଶେଷରେ ସେହି ରୋଗରେ ଅଳ୍ପଦିନରେ ଜୀବନ ବଳି ଦେଇଥିଲା । ମଲାଙ୍କ ଉପର ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ଏଣେ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ କହୁଥାଏ "ମୋର ଦୁଃଖ

ନାହିଁକି ହେବ ? ପୁଣି ଡିପେ କରିବେ ତ ମୁଁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଦେଶପାଇଁ ମରିବାକୁ କାହାକୁ ଭଲ ନ ଲାଗିବ ?"

. ଗାନ୍ଧୀ ତାର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ତାର ଜେଲ ଯିବା ତାର ହୃଦୟର ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଥିଲା, ଶୁଦ୍ଧ ଯଜ୍ଞ ଥିଲା । ଏହିଭଳି ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଭଗବାନ ଶୁଣିଥାନ୍ତି । ଯଜ୍ଞର ଶୁଦ୍ଧତାରେ ଯଜ୍ଞର ସଫଳତା ଥାଏ । ଭଗବାନ ତ ଭାବନାର ଭକ୍ତ । ଭକ୍ତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ବୁଦ୍ଧିରେ ଯାହେ ମୁଠାଏ ପାଣି ଦେବ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ତାହା ପ୍ରିୟ । ·:·········· କିଏ କହିବ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କାହାର କାହାର ଯଜ୍ଞ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ? ତେବେ ଏତିକି କହିହେବ ଯେ ଓ୍ୱାଲିୟାମାର ବଳିଦାନ ନିଶ୍ଚୟ ସଫଳ ହୋଇଛି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଜାଣେ, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣକର ଯଜ୍ଞ ଯଦି ଶୁଦ୍ଧ ଥିବ ଫଳାଫଳ ପାଇଁ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ପୃଥିବୀ ସତ୍ୟ ଉପରେ ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ଅସତ୍ର ଅର୍ଥ 'ନାହିଁ', ସତ୍ର ଅର୍ଥ 'ଅଛି' । ସତ୍‌କୁ କିଏ ନାଶ କରିପାରିବ ? ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ଏତିକିରେ ଅଛି ।"

ଗିରମିଟିଆମାନଙ୍କ କାମ ଛାଡ଼ି ଜମା ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସେତେବେଳଯାଏ ବାହାରେ ଥାନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖେ ଜୁଟି ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଖିଆ ପିଆ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗାନ୍ଧୀ ନିଜ ହାତରେ କରିଥିଲେ । କୁଲିମାନଙ୍କ ମାଲିକମାନେ କୁଲିମାନଙ୍କୁ ଆଉ କୁଲିବସ୍ତିରେ ରଖିଦେଲେ ନାହିଁ, ମାଡ଼ ଗାଳି ଦେଇ ସବୁ ବାହାର କରି ଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସରକାରୀ କୁଲିମରେ ପଞ୍ଚଯା-ବୁଆଳି ଦେଇବା ଭାଇମାନେ ଠିକଏ ଉର ଯାଇଥାନ୍ତି । ଜଣେ ବୃଦ୍ଧୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଭାଇ ତା ଘର ଆଗ ପଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡି ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଗିରମିଟିଆ ମା ବାପଙ୍କ ସନ୍ତାନ—ପରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବି ପଞ୍ଚୁଳିଶ ଟଙ୍କିଆ ଟିକସ ଦେବାକୁ

ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଗର୍ବ । ଗର୍ବର ଡର ଅଛି କାହାକୁ ? ସେହି ଲୋକଟି ଆଦରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିବାର ଅର୍ଥ ଥିଲା ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଡାକି ଆଣିବା ଏବଂ ତା ସାଙ୍ଗକୁ ହୁଏ ତ ଜେଲଦଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ବରଣ କରିବା ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଜଣେ ଲୋକ କ'ଣ ଏ ଶହ ଶହ ମୂଲିଆ ପରିବାରଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତା ? ପରେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଯେ ଟଙ୍କା ବର୍ଷା ହୋଇଥିଲା ତାହା ସେତେବେଳଯାଏ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହି ମର୍ମରେ ସାବଧାନ କରିଦେଇଥିଲେ, "ଏ ହରତାଳ ସବୁଦିନେ ଚାଲିବ, ଏଥି ବସ୍ତିର ଯେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମାଲିକଙ୍କ ଘର ଛାଡ଼ି ଅସନ୍ତୁ । ଯାହା ବିକିବା ଭଲ ଜିନିଷପତ୍ର ଅଛି ତାହା ବିକି ଦିଅନ୍ତୁ । ବାକି ସବୁ ଜିନିଷ ସେହି କୁଡ଼ିଆରେ ରଖିଦେଇ ଅସନ୍ତୁ । ମାଲିକ ସେଥିରେ ହାତ ଦେବେ ନାହିଁ । ଯଦିବା ଶତ୍ରୁତା କରି ଫୋପାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ସହି ଯିବାକୁ ହେବ ।" ଗିରେଣ୍ଟ ଗିରେଣ୍ଟ କମ୍ବଳ କେଇଗଣ୍ଡ ଲୁଗାପଟା ଧରି, କୁଲିଙ୍କର ଏକ ସୁଅ ଚାଲିଲା । "ଯାହାର ବଳ ପାଉ ନାହିଁ ସେ ଫେରି ଯାଉ; ଯେ ଫେରିଗଲେ ତାଙ୍କୁ କେହି ଗାଳି ନ ଦିଅନ୍ତୁ ।" —ଏ ଉପଦେଶ ସେମାନେ ଖୁବ୍ ମାନି ଚାଲିଥିଲେ ।

ପାଞ୍ଚହଜାର ଯାଏ ଲୋକ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ସମ୍ଭାଳିବା କାମ କାଠିକର ଘାଠ (ଲା । ସାହାହେଉ ବେପାରୀମାନେ ଅଉ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସି ପାରି ନ ଥିଲେ । ସବୁ ଖାଦ୍ୟ ଜିନିଷ ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସେହି କୁଲିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ବାଛି ଗାନ୍ଧୀ ସେତିକି କାମ ତୁଲେଇ ନେଇଥିଲେ । ରନ୍ଧା ଜିନିଷକୁ ବାଣ୍ଟିବା ନିଜେ ଗାନ୍ଧୀ କରୁଥିଲେ । ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ବ୍ୟାଗୀ, ଦୁର୍ମୀ ଅସାମୀ, ପୁରୁଷା

ଶ୍ରେଣୀର ଇତ୍ୟାଦ ଥା'ନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏ ହରତାଳକୁ ଚଳେଇବା କାମ ବଳେଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ଲୋକ ବାଣ୍ଟିବା ବା ସୁଧାରିବା କାମ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକ ଏକାଠି ରହିଲେ କିଛି ନା କିଛି ଗୋଳମାଳ ଫିସାଦ ଲଗି ରହିବାର କଥା, ମାତ୍ର କେମିତି ଯେ ସବୁ ଶାନ୍ତିରେ କଟିଗଲା ତାହାହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ।

ଆଉ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଶୀଘ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଇବା ସ୍ଥିର ହେଲା । ଦଫା ଦଫା କରି ନ ଯାଇ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ପ୍ରଦେଶର ସୀମା ଡେଇଁ ଯିବେ ଓ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ । ଖଣିଠାରୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ସୀମା ପ୍ରାୟ ଛତିଶ ମାଇଲ ଦୂର ଥିଲା । କୁଲିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରି ଯେଉଁମାନେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇପାରିବେ ସେମାନଙ୍କର ଚାଲି ଯିବା ସ୍ଥିର ହେଲା । ସବୁ ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଖଣିର ମାଲିକମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ ଏବଂ କୁଲିମାନଙ୍କୁ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟରେ ନ ପକେଇବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, "ମୂଲିଆମାନେ ବୁଝି ବିଚାରି ଓ ହାନି ଲାଭର ପୂରା ହିସାବ କରି, ଏ ମେଳୀ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ହାନିଠାରୁ ବଳି ଆଉ କିଛି ବଡ଼ ହାନି ମୋ ଆଖିକୁ ଦିଶୁ ନାହିଁ ଏବଂ ମୂଲିଆମାନେ ଯେ ଏ କଥାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ମୋର ଆନନ୍ଦ ।" ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକ କିପରି ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏ ଧର୍ମଘଟକୁ ଚଳଉଥିଲେ ତାହା ଦେଖି ଗୋରାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଥିଲା ଯେ ଏ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଗରିବ, ଅପାଠୁଆ ମୂର୍ଖ ଲୋକ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସବୁଦିନେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ଦୃଢ଼ତା ଓ ବୀରତ୍ୱ ଏପରି ଗୁଣ ଯେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ଉପରେ ପଡ଼ିବ ।

(୧୩)

ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଲୋକଙ୍କୁ ଆଗରୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା—ସାଙ୍ଗରେ ବେଶୀ ଜିନିଷ ନେବେ ନାହିଁ, ବାଟରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଜିନିଷରେ ହାତ ଦେବେ ନାହିଁ; ସରକାରୀ ଲୋକ ଆସି ବାଟରେ ଗାଳିଦେଲେ ବା ମାରିଲେ ସବୁ ସହିଯିବେ, ଗିରଫ କଲେ ଚୁପ୍ କରି ଧରା ଦେବେ । ଗାନ୍ଧୀ ଧରା ହୋଇ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନଆଡ଼େ ଚାଲି ଚାଲି ଯିବେ ।

ତାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ବାଟରେ ସଫା ସୁତୁରା ପ୍ରତି ଖୁବ୍ କଡ଼ା ନଜର ଦିଆ ଯାଉଥାଏ । "ସେବକ ହୁକୁମ ଦେବ ନାହିଁ ବରଂ ସେବା କରି ଯାଉଥିବ, ସେଥିରେ ବହୁତ କାମ ହୋଇଯାଏ; ସେବକଙ୍କୁ ନିଜର ଦେହକୁ କଷ୍ଟ ଦେବାର ଦେଖିଲେ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କରିବାକୁ ଲାଗି ଯାନ୍ତି" ଏ ଅନୁଭବ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କର ସାଥୀମାନେ ରହିଲା ଜାଗାରେ ଝାଡୁଦେବା, ମଇଳା ହଟାଇ ସଫା କରିବା ସମସ୍ତ କାମ ଆପେ କରୁଥିଲେ । ଲୋକେ ବି ତାଙ୍କ ଦେଖାଦେଖି ସେ କାମରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । "ସ୍ୱୟଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ହିଁ ଯେବେ ସେବକ ହେବ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ଆଉ ସର୍ଦ୍ଦାର ହେବାକୁ କିଆଁ ମନ କରିବେ ?"

ଏ ସବୁ ଭଲ କଥା ଭିତରେ ବଦମାସି ବି ଟିକିଏ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଟେକୁଥାଏ । କଳିଗୋଳ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ତା ଠାରୁ ବଳି ବ୍ୟଭିଚାର ମଧ୍ୟ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଦୂର୍ କଡ଼ାକଡ଼ି କରି ଏଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅଲଗା ନଜରବନ୍ଦ କରି ରଖନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏ ସବୁ କଟକଣାରେ କେହି ବିରୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ—ଏପରିକି ଚୁଁ ଚାଁ ବି କରୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ପ୍ରସ

ଇଙ୍ଗଲଣ୍ଡ ଲୋକେ ଭଲ ବାତାବରଣରେ ପଡ଼ିଗଲେ କିପରି ଭଲ ଆଚରଣ କରନ୍ତି ତାହା ମୁଁ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଜାଣି ପାରିଥିଲି । ଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଜାଣିରଖିବା ବଡ଼ ଜରୁର ଅଟେ, ଲଜ୍ଜାଯୁକ୍ତ ନୁହଁ ।"

ଏ ସମସ୍ତ ୧୯୧୩ ନଭେମ୍ବର ଆରମ୍ଭର ଘଟଣା । ଧର୍ମ-ଘଟ ଖୁବ୍ ଜୋର୍ ଥାଏ । ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବି ବହୁତ ଆସୁଥାନ୍ତି । କୋଳରେ ଛୁଆ କାଖେଇ ମା'ମାନେ ବାଟ ଚାଲୁଥାଆନ୍ତି । ବାଟରେ ଜଣଙ୍କର ପିଲାଟିଏ ବେମାର ପଡ଼ି ମରିଗଲା । ଆଉ ଜଣଙ୍କର ପିଲାଟିଏ ନାଳ ପାର ହେଉ ହେଉ କାଖରୁ ଖସି ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ମଲା । ତଥାପି ମା'ମାନେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ଜଣେ କହିଲା "ମଲା ଗଲା ପାଇଁ ଶୋକ କରି କ'ଣ ପାଇବି; ସେ କଣ ଲେଉଟି ଆସିବ ? ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜୀଅନ୍ତାଙ୍କ ସେବା କରିବି ।" ଗାନ୍ଧୀ କହନ୍ତି "ଏପରି ଅସୀମ ଆସ୍ତିକତା ଈଶ୍ବର ବିଶ୍ବାସ ଏବଂ ଅଗାଧ ଜ୍ଞାନର ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମୁଁ ଏ ଗରିବଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲି ।" ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ ପ୍ରଦେଶର ସରହଦ୍ ଧର୍ମଘଟୀଙ୍କ ଦଳକୁ ଦୁଇହଜାର ସଇଁତିଶ ଜଣ ପୁରୁଷ, ଏକଶତ ସତେଇଶ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସତାବନ ଜଣ ଶିଶୁ ତାହାରେ ଥିଲେ । ସୀମା ପାର ହୋଇପିବାର ଆଠ ଦଶ ମାଇଲ ପରେ ଗୋଟିଏ ଚଟ୍ଟୀରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରେଫ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ କଚେରୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ଟ ୫୦୦ ଜାମିନ ଦେଇ ପୁଣି ଆସି ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଧରିଥିଲେ । ସରକାରୀ ଉକିଲ ଆପତ୍ତି କଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ହାକିମଙ୍କୁ ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକଙ୍କର ଯାହାର ଦାୟିତ୍ୱ କଥା କହିଲେ ହାକିମ ତାଙ୍କୁ ଜାମିନ୍ ଦେଲେ । ତା ପର ଚଟ୍ଟୀରେ ପୁଣି ଜଣେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ସ୍ୱୟଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କଲେ ଏବଂ ସାଙ୍ଗରେ କଚେରୀକୁ ନେଇଗଲେ, ଏଠି ମଧ୍ୟ ପୁଣି ଜାମିନରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଗାଡ଼ିରେ ଫେରି

ଯାଇ ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶିଥିଲେ । ୭୨ ମାଇଲ ପରେ ପୁଣି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା, ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ପୋଲକ ସାହେବଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆଗକୁ ମାଡ଼ି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ରେଲଷ୍ଟେସନ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ରେଲରେ ବସିବାକୁ କୁହାଗଲା । ପ୍ରଥମେ ଲୋକ ଟିକିଏ ଅକଡ଼ି ବସିଲେ 'ଗାନ୍ଧୀ ନ କହିଲେ ଗାଡ଼ୀରେ ବସିବୁ ନାହିଁ, ଧରା ଦେବୁ ନାହିଁ' ଏହାପରେ ପୋଲକ କଲେ କାକୁ ବୁଝାବୁଝି କରି ଦେବାରୁ ଗାଡ଼ୀରେ ଶୀଘ୍ର ବସିଗଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସଜା ହେଲା, ଜେଲରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଛୋଟବଡ଼ ସାଥୀ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଧରା ହେବା ପରେ ନାଟାଲରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଠାରୁ ଲୋକେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ସରହଦ୍ ପାର ହୋଇ ଧରାହେଲେ । ୭୫ ବର୍ଷର ଏକ ବୁଢ଼ା ହରବନ ସିଂହ ଜେଲରେ ଆସି ହାଜର ହେଲା । ତାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରିଲେ 'ତମେ ବୁଢ଼ା କାହିଁକି ଆସିଲ ? ତମକୁ ଖଲାସ କରିଦେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ?' ସେ ଝାଣରେ ଜବାବ ଦେଇଥିଲା "ଦିନେ ତ ମରିବାକୁ ହେବ । ସତେ କଣ ମୋର ଭାଗ୍ୟରେ ଏ ଜେଲରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବ ? ମୁଁ ଜେଲ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ ।"

ଶେଷରେ ବୁଢ଼ା ଜେଲରେ ହିଁ ମଲା—ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଜେଲ୍‌ରେ ମରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯାହାଙ୍କୁହିଁ ମିଳିଥିଲା ।

(୧୪)

ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ବଦଳାଇଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଯେପରି କୌଣସି ଖବର ବାହାରେ ଯିବ ନାହିଁ ସେପରି କଡ଼ା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ସରକାର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେ କଲେ କଣ ହେବ ସେତେବେଳକୁ ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ସୁଅ ଗ୍ଭଲିଥାଏ, ଆଉ ସମ୍ଭାଳିବା ମୁସ୍କିଲ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ନାଟାଲ ପ୍ରଦେଶର ସବୁ ଗିରମିଟିଆଯାକ ଚେଇଁ ଉଠିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅଟକାନ୍ତା କିଏ ? ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଜେଲରେ ବା ରଖନ୍ତେ କେଉଁଠି ? ସରକାର ଫିକର କଲେ ଯେଉଁ ଖଣିରୁ ଲୋକେ ଧର୍ମଘଟ କରି ଗ୍ଭଲି ଆସିଥିଲେ, ତାକୁ ସରକାର ଜେଲ୍ କରିଦେଲେ, ସେଠା ମାଲିକଙ୍କ କର୍ମଗ୍ଭରୀଙ୍କୁ ସେଠାକାର ଜେଲର କରିଦେଲେ । ସେହି ଖଣିର କାମ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟକଲା କିନ୍ତୁ ମୂଲିଆମାନେ ବୀରପୁରୁଷ ଥିଲେ, ସେ କାମ କରିବାକୁ ମନା କରିଦେଲେ । ଫଳରେ କୋରଡ଼ା ମାଡ଼ ବି ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ନାନା ଅତ୍ୟାଗ୍ଭର ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ଭାରତକୁ ପଠାଯାଉଥାଏ, ଗୋଖେଲ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ଏ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଗ୍ଭର କରୁଥାନ୍ତି, ଭାରତର ଗ୍ଭରିଆଡ଼େ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ଭାରତର ବଡ଼ ଲାଟ ହାର୍ଡିଞ୍ଜ ସାହେବ ମଧ୍ୟ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ନିଜର ଜୋର ଜୋର କଥା କହି ଏକ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାରଙ୍କର ଜୁଲମର ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ।

କ୍ରମେ ମୂଲିଆମାନେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କାମ ବନ୍ଦ କଲେ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼େଇଦେଇ ଜବରଦସ୍ତ ତାଙ୍କୁ କାମକୁ ଫେରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ ନ ଗଲେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଳି ଚଳାଗଲା । ଦୁଇ ଗ୍ଭରି ଜଣ ମଲେ । କେତେ ଖଣ୍ଡିଆ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଠିକିଏହେଲେ ଦବିଲେ ନାହିଁ । ଭଲ

କଷ୍ଟୀରେ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଗଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ଯେତେକ ବଢୁଥାଏ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅନ୍ତ ପାଖେଇ ଆସୁଥାଏ ।

ଭାରତରୁ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ଓ ପିଅରସନ୍ ସାହେବମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଋଫାକଥା ପଡ଼ିଲା, ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଆଉ ଦ'ଗୃର ଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ପ୍ରଥମ ଋଫାଠରେ ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେବାରୁ ପୁଣି ଟିକିଏ ଝଗଡ଼ା ଉଠିବା ଲାଗିଥିଲା । ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏତିକିବେଳେ ଗୋରା ରେଲ୍‌କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଏକ ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସରକାର ବଡ଼ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ନୀତି ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦ ରଖିଲେ ।

ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ସରକାରଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରିବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମ ଲଢେଇ ଓ ତାଙ୍କ ଲଢେଇରେ ତାରତମ୍ୟ ଅଛି, ଆମକୁ ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତ ତାଙ୍କ ଧର୍ମଘଟ ସରିଗଲାପରେ କରାଯିବ ।" ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ବିଚାର ଓ ବିନୟର ବଡ଼ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସରକାର ଲୋକେ ବି ବଡ଼ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେନାପତି ସ୍ମଟସ୍ ସେତେବେଳର ସରକାରୀ ବଡ଼ କର୍ତ୍ତା, ସେ ଏହି ମର୍ମରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, "ଆପଣମାନେ ତ ଶତ୍ରୁକୁ ଦୁଃଖ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି, ନିଜେ ଦୁଃଖ ସହି ଜିତିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ବିବେକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଟଳେଇଦେଲେ ଛାଡ଼ୁ ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ଆଉ କଣ କରିବା ?"

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ଉଦାରତାର ଏହା ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣ ନ ଥିଲା । କୁଲିମାନେ ଥରେ ଆଖୁକ୍ଷେତରେ ଆଖୁକାଟି ପକେଇ ଦେଇ ଧର୍ମଘଟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଆଖୁକୁ ବିଲରୁ ନେଇ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ନ ରଖିଲେ ମାଲିକର ବହୁତ କ୍ଷତି ହେବ, ସେଥିପାଇଁ

୧୫୦୦ କୁଲି ଯୋଗଯାଇ ସେ କାମଟି ସାରିଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ପୁଣି, ଡର୍ବାନ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିର କୁଲିମାନେ ଯେତେବେଳେ ହରତାଳ କଲେ, ସେତେବେଳେ ମେଡ଼ିକାଲ ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଦୋଷୀମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ପଠାଯାଇଥିଲା ।

କ୍ରମେ ଏହିପରି ଏକ ସାଲିସର ବାଟ ପିଟିଗଲା ଏବଂ ଉଭୟ ଦଳ ଓ ଭାରତୀୟ ପକ୍ଷର ଏକ ରଫା ହେଲା । ୧୯୧୪ ଜୁନ୍ ମାସରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଜୟ ହେଲା । ସରକାର ଏକ ନୂଆ ଆଇନକରି ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଇନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବଦଳାଇ ଦେଲେ । ୪୫ ଟଙ୍କିଆ କର ମଧ୍ୟ ଉଠିଗଲା ।

(୧୫)

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମୟରେ ଗୋଖେଲ ବିଲାତରେ ଥାନ୍ତି ବିଲାତବାଟେ ଭାରତକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ଗୋଖେଲ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ । ୧୯୧୪ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀ ସସ୍ତ୍ରୀକ ବିଲାତ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଅଗଷ୍ଟ ୬ ତାରିଖରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ୧୯୧୪ ର ମହାଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଗୋଖେଲ ଫ୍ରାନ୍ସରେ ଅଟକି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଏଣେ ବିଲାତରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧୀ ଟିକିଏ ବେମାର ପଡ଼ିଗଲେ । କାରଣ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେଠା ଆଶ୍ରମର ପିଲାଙ୍କପାଇଁ ଦୁଇ ଥର ଉପବାସ କରି ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାହାଜ ଯାତ୍ରା ପଡ଼ିବାରୁ ତାଙ୍କ ଦେହ ବେଶୀ ଖରାପ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ୧୯୧୪ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଲାତରେ ଅଟକି ଯାଇଥିଲେ । ବିଲାତରେ ସେ କେତେଦିନ ଚୁପ୍ ହୋଇ ନ ବସି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ।

ଭାରତକୁ ଫେରି ଗୋଖେଲଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହି ଦେଶ ସେବା କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ମନରେ ବହୁତ ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଗୋଖେଲଙ୍କ ଦେହତ୍ୟାଗ ଘଟିଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣଅଫ୍ରିକାରୁ ବିଲାତବାଟେ ଭାରତକୁ ଫେରୁ ଫେରୁ ଗାନ୍ଧୀ ସେହି ଜାହାଜରେ ଭାରତବର୍ଷର ବାତାବରଣର ଗନ୍ଧ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ପାଇଥିଲେ । ସେ ଜାହାଜରେ ଅନେକ ସାହେବ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଚଳଣୀଙ୍ଗ ଓ ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଏକଦମ୍ ଭିନ୍ନ ଜଣା ପଡୁଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରୁ ବିଲାତ ଯାଉଥିବା ଜାହାଜମାନଙ୍କରେ ସାହେବମାନଙ୍କର ଏ ଭଳି ବ୍ୟବହାର ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥିଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ପରାଧୀନ, ଇଂରେଜମାନେ ତାଙ୍କର ବିଜେତା ଧନ୍ଦବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ଅହଂକାର ଓ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ଦୈନ୍ୟଭାବ ଜନ୍ମୁଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣାପଡୁଥିଲା ।

ଭାରତକୁ ଫେରି ଗାନ୍ଧୀ କଣ କରିବେ ବୋଲି ମନରେ ଯାହା ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ତାହା ସେ ୧୯୪୩ ଉପବାସ ବେଳେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ଚିଠିରେ ଅଳ୍ପ ଦୁଇ ଧାଡ଼ିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି— "ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ମୁଁ ୧୯୧୪ ଶେଷକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରୁ ଭାରତକୁ ଫେରିଲି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଆସିଥିଲି । ୧୯୦୬ରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମୋ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି—'ଜୀବନର ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମିଥ୍ୟା ଓ ହିଂସା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ପ୍ରଚାର କରିବା' ।"

ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ପାଇଁ ବମ୍ବେଠାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ଟି ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କିପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ତାହା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, "ଶ୍ରୀ ଜାହାଙ୍ଗୀର ପେଟିଟ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ଯେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇଥିଲା, ସେଠାରେ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ମୋର ସାହସ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ତ ଜୀବନର ପାଚିଲା ଗିରମିଟିଆ କୁଲୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଟେଇ ଆସିଥାଏ, ତେଣୁ ପେଟିଟ୍‌ଙ୍କ ଘରର ଚକ୍‌ମକ୍‌, ଝଲ୍‌ମଲ୍‌ ଦେଖି ମୁଁ ଆପଣାକୁ ପୁରା ଏକ ମଫସଲିଆ ବୋଲି ମନେ କରୁଥାଏ । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଧୋତି, କୁର୍ତ୍ତା, ପଗଡ଼ି ପିନ୍ଧୁଥାଏ, ମୋର ଏବେକାର ପୋଷାକଠାରୁ ଢେର୍ ସଭ୍ୟ ଦିଶୁଥାଏ ସତ କିନ୍ତୁ ସେଠା ଝଲମଲ୍ ଆଗରେ ମୁଁ ଅବାକାବା ହୋଇଯାଉଥାଏ । ·········ଏହାପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଇମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ହୋଇଥିଲା । ଜିନ୍ନା ସାହେବ ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ସେଠି ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ, ମୋର ଠିକ୍ ମନେ ନାହିଁ । ସେ ଇଂରାଜୀରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ମୋ ପାଳି ପଡ଼ିଲା । ଗୁଜୁରାଟୀଙ୍କ ସଭାରେ ଇଂରାଜୀରେ କହିବା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋର ନମ୍ର ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ ଓ ହିନ୍ଦ ଗୁଜୁରାଟୀ ପ୍ରତି ମୋର ପକ୍ଷପାତିତା ଜଣାଇ ମୁଁ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଦିପଦ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇଥିଲି । ମନରେ ଟିକିଏ ଦ୍ୱିଧା କରି ମୁଁ ଏତକ କରୁଥାଏ । ନୂଆ ଲୋକ ବହୁକାଳ ପରେ ଦେଶକୁ ଫେରୁଛନ୍ତି, ସେଠାକାର ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ନୂଆ କଥାଟିଏ କଲେ କାଳେ ମୋତେ ଅଭଦ୍ର ବିଚାରୁଥିବେ, ମନରେ ଏ ଡର ହେଉଥାଏ । ଯାହାହେଉ ମୁଁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ କହିବାକୁ ଜିଦ୍ ଧରିବାରୁ କେହି କିଛି ଅନ୍ୟଥା ଭାବ

ନ ଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ମୋର ଆନନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ପ୍ରତିବାଦଟାକୁ ସମସ୍ତେ ମାନି ଯିବା ପରି ଲାଗିଥିଲା । ଫଳରେ ମୋର ସାହସ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଆଗରେ ମୋର ନୂଆ ନୂଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ବାଢ଼ିବାରେ କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନରେ ଆଶା ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ।"

ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆପଣା ପୋଷାକକୁ ପୁଣି ବଦଳାଇ ଦେଲେ । ଗୁଜୁରାଟୀ ପଗଡ଼ି ଓ ଚୁଡ଼ିଦାରକୁ ଛାଡ଼ି ଖଣ୍ଡିଏ ଆଠ, ଦଶ ଅଣିଆ କାଶ୍ମୀର ଟୋପି କିଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗେଇଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରେଳରେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲେ । ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଭ୍ୟାସ ବଜାୟ ରଖିଥିଲେ । ଗରିବ ଲୋକ ଭଳି ଦେଖାଯିବେ ବୋଲି ପୋଷାକକୁ ବଦଳାଇ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ମତ— "ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଧନୀ ଲୋକେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି, ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଯାତ୍ରୀ ନ ହୋଇଛନ୍ତି, ଗରିବଙ୍କୁ ଯେ ସୁବିଧା ମିଳୁ ନାହିଁ ସେ ସବୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ମନା ନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ରେଳ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ବା କୋମ୍ପାନୀର ଅନ୍ୟାୟ ବା ଅନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳ ଯାଏ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ରେଳଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ଯିବ ନାହିଁ ।"

(୧୭)

ଏହି ସମୟରେ କାଠିଆୱାଡ଼ରେ ଭିରମ୍‌ଗାଁ ଠାରେ ଏକ ଶୁଳ୍କ ଆଇନରେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ବଡ଼ ଜୁଲମ ଚାଲିଥାଏ । ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ସେଠାକାର ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧରି

ବସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ ଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ ଏକ ଯୁବକ ଦରଜୀ, ମୋତିଲାଲ । ସେ ପାଠୁଆ ନ ଥିଲେ । ଦରଜୀ କାମରୁ ମାସକୁ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର ଭଳି କାମ କରି ବାକୀ ସମୟତକ ଦେଶକାମରେ ଲଗାଉ ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି କାମ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଥିଲେ । ସେହି ମୋତିଲାଲ ଏ ଶୁଳ୍କ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏ ବିଷୟ ନେଇ ବମ୍ବେଇ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭାରତ ସରକାର ତଥା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଯାଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିଥିଲେ । ବଡ଼ଲାଟ ଶୀଘ୍ର ଏ ଶୁଳ୍କକୁ ଉଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ଏହାକୁ ଏକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଥା କହିଥିବାରୁ ବମ୍ବେ ସରକାରଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଦେଖା ହେଲା ବେଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରି ଥିଲେ "ତମେ କଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଧମକ ଦେଉଛ ? ତମେ କଣ ବିଚାରୁଛ ଏଡେ ବଡ଼ ସରକାର ଏ ଧମକରେ ଡରିଯିବ ?" ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ "ଏହା ଧମକ ନୁହେଁ; ଏହା ଲୋକ ଶିକ୍ଷା । ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାକୁ ଯେତେ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ବାଟ ଅଛି, ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯେ ଜାତି ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ଚାହେ; ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସବୁ ବାଟ ସହିତ ସେ ପରିଚିତ ହେବା ଉଚିତ । ସାଧାରଣତଃ ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର ସ୍ୱରୂପ ହିଂସା ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ପୁରାପୂରି ଅହିଂସା ଅସ୍ତ୍ର । ମୁଁ ଜାଣେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଏକ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ସରକାର, ମାତ୍ର ମୋର ଭଲେ ହେଲେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର ।" ସେ ସାହେବ ଏତେକ ଶୁଣି ବିଶ୍ୱାସ ନ କଲା ଭଳି ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ କହିଥିଲେ "ହଉ ଦେଖିବା ।"

୧୯୧୫ ମେ ମାସ ତା ୨୫ ରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ଅହମଦାବାଦ ନିକଟସ୍ଥ ସାବରମତୀ ଗ୍ରାମରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ ପାଇଁ ଏ ନାଁଟି ପସନ୍ଦ କରିବାର କାରଣ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆମର ଧର୍ମ ଥିଲା ସତ୍ୟର ଉପାସନା ଏବଂ ଆମର କାମ ଥିଲା ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ । ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆସିଥିଲି, ତାହାକୁ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଆଗରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖାଇବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆସିଥିବା ମୋର ସାଥୀମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ନାଁଟି ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆମର ସେବାର ମାର୍ଗ, ଏ ଦୁଇ କଥା ଏ ନାଁରୁ ବୁଝା ପଡୁଥିଲା ।"

ଅହମଦାବାଦ ନିକଟରେ ଆଶ୍ରମ ବସାଇବାର କାରଣ ଥିଲା, ଧନୀବନ୍ଧୁମାନଙ୍କଠାରୁ ସହଜରେ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଥାନ୍ତା । ସେଠି କିନ୍ତୁ ମିଲିକୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲେ ସେ ଆଶ୍ରମରେ ଜଣେ ହରିଜନ କର୍ମୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେବେ । ଅଳ୍ପ କେତେଟା ମାସ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ଠକ୍କର ବାପା ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ପରିବାରକୁ ଆଶ୍ରମକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ଏଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଯାଇ ଥିଲା ଓ ଏଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଆଶ୍ରମର କୂଅଟି ଇକ୍‌ମାଲ ଥାଏ; ସେ ଘରର ମାଲିକ ନିକଟରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଲୋକ ବି ସେ କୂଅରୁ ପାଣି ନିଏ । ଯେ ଲୋକ ପାଣି କାଢ଼ିବା ସେ ହରିଜନ କର୍ମୀଟିକୁ ଗାଳିଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ଏଣେ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ସବୁ ଗାଳିମାଡ଼ ସହି ଆଶ୍ରମ ଲୋକେ ପାଣି ନେଉଥିବେ ଏବଂ କାହାକୁ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସେ ସେ ଲୋକଟି ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ ତା'ଗାଳି ବଦଳରେ

ତାଙ୍କୁ କେହି ଗାଳି ଦେଉ ନାହାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଲଜ ମାଡ଼ୁଥିଲା ଏବଂ ସେ ଅଉ କାହାକୁ ବିରକ୍ତ ନ କରି ଭୂମି ପଢ଼ୁଥିଲା ।

ଟଙ୍କା ପଇସା ସାହାଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସମାଜ ବାସନ୍ଦ ଜନରବ ବି ଶୁଣା ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେତେବେଳେ ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ "ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସୁବିଧା ଏଠି ମିଳିବ ନାହିଁ, ଆମେ ଯାଇଁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବସ୍ତିରେ ରହିବା, ସେଠି ମୂଲ ମଜୁରି ଖାଇବା କିନ୍ତୁ ଅହମଦାବାଦ ଛାଡ଼ିଯିବା ନାହିଁ ।" ଭଗବାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରକମ ମିଳେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ । ହଠାତ୍ ଏକ ଅଜଣା ଅଚିହ୍ନା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଥରେ ତେରହଜାର ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଯାଇଥିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେଠା ଧନୀ ବନ୍ଧୁମାନେ ପୁଣି ଆଶ୍ରମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆଶ୍ରମର ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

(୧୭)

୧୯୧୫ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଯାଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ ଏହା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗସ୍ତ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ନେବାକୁ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମାନ୍ୟ ଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନଟେଶନଙ୍କ ଘରେ ରହିବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଥାଏ । ନଟେଶନ୍ ମହାଶୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଆମେ ରେଲ୍ ଗାଡ଼ିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏଠି ସେଠି ଖୋଜୁଛୁଁ; ହଠାତ୍ ଦେଖିଲୁ ଯେ ସେ ସସ୍ତ୍ରୀକ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରୁ ଓହ୍ଲାଉଛନ୍ତି । ଦୁହେଁ ଅପଣା ଅପଣା ବୁଜୁଳାଟିମାନ ଧରିଥାନ୍ତି; ସାଧାରଣ ଗୃହୀଙ୍କ ଭଳି ଦିଶୁଥାନ୍ତି, ମୋର ଅତିଥି ହେଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କପାଇଁ ଦଶଟି ବଙ୍ଗଳା ଘର

ସଜେଇ ରଖିଥିଲେ—ଖଟ, ଟେବୁଲ୍, ଚୌକି ପ୍ରଭୃତି ରଖେଇଥିଲେ । ସେ ଘରକୁ ଦେଖି ଟିକେ ଅନେଇଲେ—ଠୋ, ଠୋ କରି ହସି ଉଠିଥିଲେ ଏବଂ ସବୁ ଖଟ, ଟେବୁଲ୍ ଗଦୀ ପ୍ରଭୃତି କାଢ଼ି ଦେବାକୁ କହିଥିଲେ ।

ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଏକ ବଡ଼ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଡାକ୍ତର ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ ଅୟାର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏକ ଅଭିନନ୍ଦନ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, "ଏ ଅଭିନନ୍ଦନରେ ଆମ ପାଇଁ ଯେ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର ହୋଇଛି, ତା'ର ଦଶ ଭାଗରୁ ଭାଗକ ପାଇଁ ଯଦି ଆମେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଉଁ ତେବେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁମାନେ ମରିଛନ୍ତି, ଯେ ସେଠା ଦୁଃଖୀ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୂରା କରିଦେଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କି ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ? ସେହି ଯେ ନାଗପ୍ପନ୍, ନାରାୟଣସ୍ୱାମୀ, ସତର ଅଠର ବର୍ଷର ଟୋକାମାନେ ମାତୃଭୂମିର ଇଜ୍ଜତ ପାଇଁ ମରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ କି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବେ ? ସେ ବୀର ରମଣୀ ଓ୍ୱାଲିୟାମା ପାଇଁ କଣ କହିବେ ? .... ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଏ ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ମହାପୁରୁଷ ଓ ମହୀୟସୀ ରମଣୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲି ମାତ୍ର ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ବରଂ ଏହି ସରଳମନା ଲୋକେ, ଯେ ବିଶ୍ୱାସରେ କାମ କରି ଯାଉଥିଲେ, କୌଣସି ପ୍ରତିଦାନ ବା ପୁରସ୍କାରର ଆଶା ରଖୁ ନ ଥିଲେ, ସେହିମାନେ ଓଲଟା ମୋତେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲେ । ମତେ ଅବଶ୍ୟକୀୟ ଉତ୍ତେଜନା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ମହାତ୍ୟାଗ ନିରାଟ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ଅସୀମ ଭରସା ଦ୍ୱାରା ମତେ ଏହି କାମରେ ବାଟ କଢ଼େଇଥିଲେ ।"

ସେତିକି ବେଳରେ ଆଉ ଏକ ଘଟଣା । ଶ୍ରୀ ନଟେସନ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିବା ବେଳେ ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ କେଉଁଠୁ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ପଞ୍ଚମ୍

ପିଲା ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆସିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଅପଣା ସାଙ୍ଗରେ ରଖିଲେ । ନଟେସନ୍‌ଙ୍କ ମା ବଡ଼ ରକ୍ଷଣଶୀଳା, ସେ ଭାରି ଡରିଗଲେ । ନଟେସନ ଛୁଆନ୍ତା ମାନନ୍ତ ନାହିଁ ସତ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତ କିନ୍ତୁ ମା ପ୍ରତ ତେଣେ ସ୍ନେହ ଓ ଭକ୍ତି ଥାଏ । କଅଣ କରବେ ? ବଡ଼ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଅଚଳ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ନିଜେ କରିବାକୁ ଲଗି ଯାଇଥିଲେ । ସେ ଟୋକା ନାଇକର୍ ବେମାର ପଡ଼ିଗଲା; ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ତାର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ତାକୁ ରୋଗ ମୁକ୍ତ କଲେ । ଏଥିରେ ନଟେସନ୍‌ଙ୍କ ମାଙ୍କର ମନ ତରଳି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ନଟେସନ୍‌କୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ତମର ମା କେଡ଼େ ଉଦାର ଆଚରଣ କଲେ ଦେଖିଲ ? ସେ ତମ ସଙ୍ଗେ ଯଗେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ତମର ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ଆମେ ସଂସ୍କାରକମାନେ ଏହି ଭଳି ଅଭ୍ୟାସରେ ବୁଢ଼ା ରହୁଛୁ । ଆମେ ଅପଣା ପରିବାରରେ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ କରିବା କଥା ଭୁଲି ଯାଉ । ଏବେ ନିଜକୁ ସୁଧାରିବା କଠିନ ହୋଇପଡ଼ୁଛି ।"

ଆଉ ଦିନକର କଥା, ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜୀ. ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ ଅୟ୍ୟାର ଜଣେ ଦେଶପ୍ରେମୀ ସୁଦକ୍ଷ ସାମ୍ବାଦିକ ଥିଲେ । 'ହିନ୍ଦୁ' ଖବର କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ଏକ ଭୟଙ୍କର ରୋଗରେ (କୁଷ୍ଠ) ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ କାମକରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଅୟ୍ୟାର ମହୋଦୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅପଣା ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦ କାନ୍ଦ ପକାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଁ ଦେଉଁ ତାଙ୍କ

ପାଖରେ ବସି ଯାଇ ଆପଣା ଗୃହଦରଜାନରେ ଅସୁ୍ୟରଙ୍କ ଦେହର ଘା ଗୁଡ଼ିକ ପୋଛି ସଫା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ। ନଟେସନ ଓ ମାନ୍ୟବର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ସେତେବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାନ୍ତି। ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା।

ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ତ୍ରୀକ ନଟେସନଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥାନ୍ତି। ନଟେସନ ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଅନେକ ସମୟରେ ଶ୍ରୀମତୀ କସ୍ତୁରୀ ବାଈଙ୍କ ମନ ଖରାପ ହେଉଥାଏ। ନଟେସନ ଏ କଥା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନରେ ପକେଇ ଦେଇଥିଲେ। ଗାନ୍ଧୀ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ 'ସେ ସବୁ ତାର ଆପଣା କର୍ମର ଫଳ। ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କୁ ଦାମିକା ଲୁଗାପଟା ଦେବ ବୋଲି ପଇସା ମାଗୁଛି।' ନଟେସନ୍ ଠଟ୍ଟା କରି କହିଲେ 'ତମେ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର ସ୍ୱାମୀ'। ତୁରନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜବାବ ମିଳିଥିଲା, 'ଦେଖ, ତମେ ମୋ ହିତ ବଡ଼ କଡ଼ା କଥା କହୁଛ। ମୁଁ ଯଦି ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତା କଥାରେ ରାଜି ହୋଇଯିବି, ତେବେ ମୋର ନୀତି ଛାଡ଼ିବା କଥା ହେବ। ସେ ତ ମୋର ମତ ଗତି ଭଲକରି ଜାଣେ ଏବଂ ମୋର ଗୃହ ଚଳଣି ସେ ଦେଖୁଛି। ମୁଁ ତାକୁ ବାରମ୍ବାର କହୁଛି ଯେ ସେ ମୋ ଠାରୁ ଅଲଗା ରହୁ; ଏ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଛାଡ଼ି ତାର ପିଲା ଛୁଆଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆରାମରେ ରହୁ। କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତା କରିବ ନାହିଁ। ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭଳି ସେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଗୋଡ଼ଉଛି।'

ଆଉ ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ତାଙ୍କର କର୍ମକେନ୍ଦ୍ର ଅଡ଼ିଆର ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ। ସେଠାରେ ଶ୍ରୀମତୀ ବେସାନ୍ତ ଖୁବ୍ ଆଦର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କର ରାଜପ୍ରାସାଦ ଭଳି ବଡ଼ ବଡ଼ ଘରଗୁଡ଼ିକ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇ

ଥିଲେ, ଏବଂ ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତ୍ୟଜ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘର ବି ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେ ଘରଟି ଅତି ସାଦାସିଧା ଥିଲା । ଅନ୍ତ୍ୟଜଙ୍କ ପାଇଁ ଏତିକି କରିବା ମଧ୍ୟ ସେ ଯୁଗରେ ନୂଆ କାମ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏହି ଭେଦ ଭଲ ଲାଗି ନ ଥିଲା—ଧନୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠା, ଆଉ ଦଳିତଙ୍କ ପାଇଁ ଦୀନହୀନ କୁଡ଼ିଆ ! ସେ ତା' ସହିପାର ନ ଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯାଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିଥିଲେ ।

ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଏକ ଛାତ୍ର ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ "ମୁଁ ଜାଣେ ମୋର ମତ ତମ ମନକୁ ପାଇବ ନାହିଁ । ତଥାପି ମୋ ଭିତରେ ଯାହା ମୋର ଅନ୍ତରକୁ ଘାଣ୍ଟି ପକାଉଛି ମୁଁ ତାହା ତୁମକୁ ଶୁଣାଇ ଦେବି । ତମର ଦେଶବାସୀ ଯେ କି ଆଜିକାଲିକା ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥିଲେ, ଏ ଯୁଗର ସଭ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଯାହାଙ୍କର ସେହି ପୁରୁଣା ମୁନି ଋଷିଙ୍କ ପରି ବଳ ଥିଲା, ଯେ ସେହି ମୁନି ଋଷିଙ୍କ ତପସ୍ୟାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଥିଲେ ସେହିମାନେ ପଦେ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରେଜି ସାହିତ୍ୟ ନ ଜାଣି, ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭ୍ୟତାର କିଛିମାତ୍ର ଖବର ନ ରଖି, ଆପଣାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ଖୁବ୍ ବଡ଼ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି; ଯାହା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମର ଅଶିକ୍ଷିତ ନିରକ୍ଷର ଭାଇମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ତାହା ଆଜି ଆମର ଏ ପୁଣ୍ୟଭୂମିରେ ତମ ପାଇଁ ମୋ ପାଇଁ ଦଶଗୁଣ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଭଗବାନ ତମକୁ ସେ ଅଧିକାର ଦିଅନ୍ତୁ, ମୋତେ ସେ ଅଧିକାର ଦିଅନ୍ତୁ ।"

(୧୮)

ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତିବର୍ଷ କଂଗ୍ରେସର ସାଲିଆନା ବୈଠକକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେଠାରେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଉଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ କିଛି କଥା କହୁନଥିଲେ । ଏ ହେଉଛି ୧୯୧୬ ସାଲ ପୂର୍ବର କଥା । ଥରେ ଅଧେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ କଂଗ୍ରେସରେ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିଥିଲେ ନଚେତ୍ କଂଗ୍ରେସରେ ସେ କିଛି କହୁ ନ ଥିଲେ । ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ 'ଆଚ୍ଛା ତୁମେ କଂଗ୍ରେସ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତିରେ ସେମିତି ଚୁପ ହୋଇ ବସି ରହ କାହିଁକି ? ଆଲୋଚନାରେ ଯୋଗ ଦିଅ ନାହିଁ କାହିଁକି ?' ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, 'ବନ୍ଧୁ ! ସତ କହୁଛି ଏ ସବୁ ସଭା ବା ଆଲୋଚନାରେ ମତେ ରସ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଲୋକଙ୍କର, ତଥା କଥିତ ପାଟୁଆ ଲୋକଙ୍କର କାଣ୍ଡ କାରଖାନା । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଟାଣି ଆଣିବା ଭଳି ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କିଛି ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସର ରୂପ ଯାହା ହେବା ଉଚିତ, ତାହା କରିବାକୁ ହେଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶ କଲା ଭଳି କିଛି କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଏକ ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଶକ୍ତି ଖେଳେଇ ଦେବାକୁ ହେବ ।'

ଭାରତର ସେତେବେଳର ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ମତ ଏବଂ ତାହାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯେ ବାଟ ଦିଶୁଥିଲା ତାହା ସେ ୧୯୧୬ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ଏକ ବକ୍ତୃତାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଭାରେ ସେ ଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ; ବକ୍ତୃତା ବିଷୟ ଥିଲା ସ୍ୱଦେଶୀ । 'ମୁଁ ବହୁତ ଭାବି ଚିନ୍ତି ସ୍ୱଦେଶୀର ଲକ୍ଷଣ ସ୍ଥିର କରିଛି ଏବଂ ସେଥିରୁ ମୋର କହିବାର ଭାବାର୍ଥ ନେଇ ଉତ୍ତମ ବୁଝିପାରିବେ । ନିଜ ଭିତରର ଯେଉଁ ଭାବନା ଆମକୁ

ଅପଣାର ପାଖର ପରିସ୍ଥିତିର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଏବଂ ଅପଣାର ଦୂରର ପରିସ୍ଥିତିର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିଏ ସେହି ଭାବନାକୁ ମୁଁ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା କହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ମୋଟାରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା ଥିବତ, ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମୁଁ ମୋର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କର ଧର୍ମ ଭିତରେ ରହିବି । ତାହା କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ମୋର ନିକଟର ଧାର୍ମିକ ବାତାବରଣର ବ୍ୟବହାର କରିବି । ସେଥିରେ ମୁଁ ଯଦି କିଛି ଦୋଷ ଦେଖିବି ତେବେ ସେ ଦୋଷ ଦୂର କରି ଅପଣା ଧର୍ମର ସେବା କରିବି । ରାଜନୀତିରେ ମୋର ଦେଶୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗେଇବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେଥିରେ ଯାହା ତ୍ରୁଟି ଥିବ ସେ ସବୁ ଦୂର କରି ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବି । ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋ ଆଖ ପାଖରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ତିଆରି ଜିନିଷ ମୁଁ ବ୍ୟବହାର କରିବି ଏବଂ ସେ ସବୁ ଧନ୍ଦାରେ ଯଦି କିଛି ତ୍ରୁଟି ଜଣା ପଡ଼ିବ ତାହା ଦୂର କରି ସେ ସବୁର ସେବା କରିବି ।'........ ସ୍ୱଦେଶୀର ଏହି ଅର୍ଥ ବୁଝାଇ ସାରି ପରେ ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ, 'ଧର୍ମର ରାଜନୀତି ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, ଏ କଥା ମୁଁ ମାନେ ନାହିଁ । ଯେ ରାଜନୀତି ଧର୍ମରୁ ବଞ୍ଚିତ ସେ ରାଜନୀତିକୁ ମୂଳରୁ ଭଲ ପୋଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ । ମତେ ଲାଗୁଛି, ଧର୍ମ ଯଦି ରାଜନୀତିଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା କିମ୍ବା ଅଲଗା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ଦୁହିଙ୍କର ଏ ଭଳି ଅଧଃପତନ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । କେହି କହିବେ ନାହିଁ ଯେ ଦେଶ ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ଆଜି ଭଲ ଅଛି । ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ଦେଶୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଛି; ତେଣୁ ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାଏତଗୁଡ଼ିକ ମୋ ମନକୁ ଦଖଲ କରି ବସିଛନ୍ତି ! ଭାରତବର୍ଷ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରବାଦୀ ଦେଶ ଏବଂ ସେଇଥିପାଇଁ

ଅଙ୍କ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ତା ଉପରେ ଯେତେ ପାହାର ପଡ଼ୁଛି ସେ ସବୁ ସହି ସେ ତିଷ୍ଠି ରହୁଛନ୍ତି । ରଜା ରାଜୁଡ଼ାମାନେ ଦେଶୀ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ବିଦେଶୀ ହୁଅନ୍ତୁ, ଖଜଣା ଗଣ୍ଡାକ ଅସୁଲ କରିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କେବେ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ଭାଗ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହୁଥିଲେ, ତେଣିକି ଅପଣା ଖୁସି ଯାହା କରିବାର କରୁଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସଂଗଠନ ଥିଲା । ତାହା ଦ୍ୱାରା ସମାଜର ଧାର୍ମିକ ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ଅଭାବର ମଧ୍ୟ ସମାଧାନ ହେଉଥିଲା । ସେଁ ଲୋକେ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଭିତରର ସବୁ ବିଷୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ଶାସକମାନଙ୍କର ଜୁଲମର ପ୍ରତିରୋଧ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଜାତି ଏ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଏ ଭଳି ସଂଗଠନ ତିଆରି କରି ପାରିଥିଲା, ସେ ଜାତିର ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିବା ଅସମ୍ଭବ । ଗତବର୍ଷ ହରିଦ୍ୱାରଠାରେ କୁମ୍ଭମେଳା ଯେଉଁ ଲୋକ ଦେଖିଥିବେ ସେ ସହଜରେ ବୁଝି ପାରିବେ ଯେ ସଂଗଠନ କେତେକ କୌଶଳରେ କରାଯାଇଛି ଯାହା ବଳରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନାୟାସରେ ହୋଇ ଯାଉଛି । ତଥାପି ଆମର ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଏକ ଦୁହା ଧରିଛୁ । ଯେଉଁମାନେ ନୂଆ ଧରଣରେ ବଢ଼ିଛନ୍ତି, ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ଅଭିଯୋଗ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ଆମେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନାକୁ ଛାଡ଼ି, ନ ମରି ବହୁତ ଭୟଙ୍କର ହାତରେ ପଡ଼ିଛୁ । ଆମେ ପଠୁଆ ଯାକ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଜରିଅରେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛୁ । ଫଳରେ ଆମେ ଆମ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରୁ ନାହୁଁ । ଆମେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ହେବାକୁ

ଚଳୁଛୁ କିନ୍ତୁ ହୋଇ ପାରୁ ନାହୁଁ । ଲୋକେ ଇଂରାଜୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଯେତିକି ମାନନ୍ତି ତାଠାରୁ ଆମକୁ ବେଶୀ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜ ମନ ଖୋଲି ଲୋକେ କିଛି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ଆମର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ନୁହେଁ । ଅତଏବ ଆମ ଭିତରେ ଏକ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଯାଇଛି । ତମେ ଦେଖିବ ଆମର ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ତା ନୁହେଁ ବରଂ ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଆମେ ହେବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ତାଙ୍କ ଆମ ଭିତରେ କୌଣସି ସହଯୋଗ ନାହିଁ । ଗତ ପଚାଶବର୍ଷ ଭିତରେ ଆମେ ଯଦି ଆପଣା ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ପରି ଆମ ଘରେ ଘରେ ସମାଦୃତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ବୋଷ ରାୟଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆବିଷ୍କାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଭଳି ଆମ ଘରେ ସମାଦୃତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ଆମର ବଡ଼ ବୁଢ଼ା, ଆମର ଚାକର ବାକର, ଆମର ମାଇ ପିଲା ସମସ୍ତେ ଆମ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ପାଉଥାନ୍ତେ ।'

(୧୯)

୧୯୨୬ ରେ ବନାରସଠାରେ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଉତ୍ସବ ସଭାରେ କିଛି କହିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ସଭାରେ ଅନେକ ରାଜା ମହାରାଜା ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ନ ସରୁଣୁ କେତେ ଲୋକ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସଭା ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ବକ୍ତୃତାରେ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ; "କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି...... ନିଖିଲ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ ସମିତି ଓ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସୂଚନା ଦେବେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋ ମନକଥା ସଫା ସଫା କହି ଦେବି, ସ୍ୱରାଜଟା ଯାହା କିଛି କରିବ ବା ଜନସାଧାରଣ

ଯାହା କରିବେ ସେଥିପ୍ରତି ମୋ ମନ ଯେପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ କଂଗ୍ରେସ ବା ଲିଗର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋ ମନ ସେପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ......ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଶୁଣେ ଯେ ଅମୁକ ସହରରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଗଢ଼ା ହେଉଛି, ତାହା ଇଂରାଜୀ ଶାସିତ ଭାରତରେ ହେଉ ବା ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ଶାସିତ ଭାରତରେ ହେଉ, ମୋର ତାହାଂକ ଈର୍ଷ୍ୟା ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ କହୁଥାଏ—, "ଆହା ! ଏ ପଇସା ସବୁ ସେ କୃଷୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଆସିଛି ।" ଆମ ଦେଶର ଶତକଡ଼ା ପଚସ୍ତରି ଜଣ କୃଷୀ ବୋଲି ବୃଦ୍ଧବଣୀ ବକ୍ତା କହି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହିମାନେ ହିଁ ସବୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଛନ୍ତି । ଯଦି ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରିଶ୍ରମର ଲାଭ ଆମେ ନେଇଯାଉଁ ବା ଅନ୍ୟକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଦେଉଁ ଆମର ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନର କିଛି ଅର୍ଥ ରହିବ ନାହିଁ । ଆମର ମୁକ୍ତି କୃଷୀ ହାତରେ । ଏ ଓକିଲ, ଡାକ୍ତର ଓ ଧନୀ ଜମିଦାରମାନେ କେହି ତାହା ଆଣି ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।"

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଫଳରେ ଗିରମିଟିଆଙ୍କ ଉପରୁ ତିନିପାଉଣ୍ଡ ଟିକସ ଉଠିଯାଇଥିଲା ସତ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଆଇନ ବଳରେ ଗିରମିଟିଆ କୁଲି ସଂଗ୍ରହକରି ପଠାଯାଉଥିଲେ ସେ ଆଇନ ରଦ୍ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ୧୮୯୪ ସାଲରେ ସେହି ଆଇନ ଉଠାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ପଠାଇଥିଲେ । ୧୯୧୬ ରେ ସେଥିପାଇଁ ପୁଣି ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମଦନମୋହନ ମାଲବ୍ୟ ବଡ଼ଲାଟ ସଭାରେ ଏହି ଆଇନ ରଦ୍ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଣିଥିଲେ । ସେତେବେଳର ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସେ ଆଇନକୁ ରଦ୍ କରିବା ପାଇଁ ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କର ମଞ୍ଜୁରି ମିଳି ସାରିଛି ଏବଂ

ତାହା ଯଥା ସମୟରେ ଉଠାଇ ଦିଆଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଏଭଳି ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜବାବରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ; ଏ ଆଇନ ତୁରନ୍ତ ଉଠିଯାଉ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେଇଥିଲେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ଦରକାର ହୋଇପାରେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୯୧୬ ରେ ମାଲବ୍ୟଜୀ ଏ ଆଇନ ରଦ୍ କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ସଭାରେ ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ପେଶ୍ କରିବାରୁ ସେତେବେଳର ବଡ଼ଲାଟ ତାହା କରାଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତ ତମାମ ବୁଲିଥିଲେ । ବମ୍ବେ ସଭାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା—ଆଇନ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଉ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, "ଉଠାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ତାରିଖ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯାଉ, ତେଣିକି ଆଇନ ନ ଉଠାଇଲେ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବାଟ ଦିଶିବ, ଲୋକେ ସେ ବାଟ ଧରିବେ ।" ତା୩୧ରିଖ ଜୁଲାଇ ଭିତରେ ଆଇନ ଉଠିଯାଉ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା । କରାଚୀ, କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ସହରରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଭାମାନ ହେଲା । ବମ୍ବେ ସହରରୁ ଦଳେ ମହିଳା ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟ ଶୁଣାଇଥିଲେ; ବଡ଼ଲାଟ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶା ଦେଇଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୧୭ ଜୁଲାଇ ତା ୩୧ ରିଖ ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ଲାଟ ଆଇନଟିକୁ ରଦ୍ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ପଛରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭାବନା ଥିବାରୁ ଫଳ ଶୀଘ୍ର ମିଳି ଯାଇଥିଲା ।

(୨୦)

୧୯୧୬ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେହିଠାରେ ରାଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳ ବୋଲି ଜଣେ ଲୋକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ

ଦେଖା କରି ତାଙ୍କୁ ଚମ୍ପାରଣ ଜିଲ୍ଲାର ଦୁଃଖ କଥା ଶୁଣାଇଥିଲା । ଚମ୍ପାରଣ ବିହାରର ଏକ ଜିଲ୍ଲା । ଜନକଙ୍କର ମିଥିଳା ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ସେଠାରେ ନୀଳବାଡ଼ି ଚାଷ ହେଉଥିଲା; ବିଦେଶୀ ଗୋରା ବେପାରୀମାନେ ସେଠାରେ କୋଠି ବାନ୍ଧି ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଜମିଦାରୀ ବି କିଣୁଥିଲେ । ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଜୋର କରି ନୀଳଚାଷ କରେଇବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏକ ଆଇନ ମଧ୍ୟ କରାଇ ନେଇଥିଲେ । ଏ ଆଇନର ନାଁ ଥିଲା ତିନି କାଠିଆ ଆଇନ । ଏକରକ ଜମି କୋଡ଼ିଏ କାଠା, ଏ ଆଇନ ଯୋଗୁଁ ପ୍ରଜା ମାଣେ ଜମି ଚଷୁଥିବ ତ ନିଶ୍ଚୟ ତିନି କାଠା ଜମିରେ ନୀଳଚାଷ କରିବ । ତେଣିକି ଆଇନ, ଜମିଦାର, ଲୋଭ, ବେପାର, ଏ ସବୁ ମିଶିଗଲେ ଯାହା ହୋଇଥାଏ ତାହା ଚମ୍ପାରଣରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଲୋକଙ୍କର ଦୁଃଖର ସୀମା ନ ଥିଲା । ରାଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳ ସେଠାକାର ଜଣେ ଚାଷୀ । ସେ ନିଜେ ଅଙ୍ଗରେ ସବୁ ନିଭେଇଥାଏ । ଏ ଆଇନକୁ ଉଠେଇ, ନୀଳବାଡ଼ିର କଳଙ୍କକୁ ମୂଳପୋଛ କରିଦେବା ପାଇଁ ସେ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ବାନ୍ଧିଥାଏ ।

ସେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବ୍ରଜକିଶୋର ବାବୁଙ୍କ ଜରିଆରେ ଚମ୍ପାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଞ୍ଜୁର କରାଇ ନେଇଥିଲା । ଏଥିରେ ରାଜକୁମାର ଖୁସି ହୋଇଥିଲା ସତ କିନ୍ତୁ ତା ମନ ମାନି ନ ଥାଏ । ସେ ଚାହୁଁ ଥାଏ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଯାଇ ଅବସ୍ଥା ଦେଖନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କଠାରୁ ଏକ ଜବାବ ନ ପାଇବା ଯାଏ ସେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ ପରେ ଚମ୍ପାରଣ ଯିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ । ରାଜକୁମାର ଛାଡ଼ିବା ଲୋକ ନୁହେଁ; ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ନୌରୁ କାନପୁର ଗଲେ, ସେ ବି ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ହାଜର । ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଲେ, ରାଜକୁମାର

ସେଠି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥିଲେ 'ମୋର କଲିକତା ଯିବାର ଅଛି, ସେଠାରେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାକର ମତେ ସେଠୁ ଚମ୍ପାରଣ ନେଇଯିବ ।' ଗାନ୍ଧୀ କଲିକତା ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଜକୁମାର ଯାଇଁ ସେଠାରେ ବସିଥାଏ । ସେହି ଅପାଠୁଆ ସାଦା ସିଧା ଗୃହୀଟି ଶେଷରେ ନିଜର ନିଷ୍ଠାବଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜୟ କରିଥିଲ ।

୧୯୧୭ ଆରମ୍ଭରେ ଗାନ୍ଧୀ ଚମ୍ପାରଣ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ମୁଜାଫରପୁରରେ ପହଞ୍ଚି ବିହାରର ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲେ । ଓକିଲମାନେ କେତେଦୂର ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ, ଏବଂ ଜେଲ୍ ଯିବେ କି ନାହିଁ ସେ ସବୁ ବିଷୟ ଭଲ ଭଲ କରି ପଚାରି ବୁଝିଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମେ ମୋତିହାରି ଯାଇ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ କ'ଣ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭଲ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ନୀତି ଅନୁସାରେ ଆଗ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିଥିଲେ । ସେଠାକାର କମିସନର୍ ସାହେବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧମକେଇ ସେ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଫେରିଯିବାପାଇଁ କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଆଶଙ୍କା କରିଥିଲେ ଯେ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନେବେ; ସେଥିପାଇଁ ମୋତିହାରି ବା ବେତିହାଠାରେ ଧରା ହେଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ସେ ମୋତିହାରି ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ମୋତିହାରି ଚମ୍ପାରଣ ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା ଥିଲା । ବେତିହା ରାଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳଙ୍କ ଘର ପାଖର ଏକ ଗାଁ ଯେଉଁଠାରେ ନୀଳକୋଠି ବାଲାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଗରିବ ପ୍ରଜା ବାସ କରୁଥାନ୍ତି ।

ସେହିଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ସଦଳବଳରେ ମୋତିହାରି ପହଞ୍ଚି ଶୁଣିଲେ ଯେ ପାଞ୍ଚମାଇଲ ଦୂର ଗାଁରେ ଜଣେ ପ୍ରଜା ଉପରେ ଖୁବ୍

ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଛନ୍ତି । ସେଠାକୁ ଯିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ହାତୀ ଚଢ଼ି ବାହାରିଲେ । ବିହାରର ଗାଁ ଗହଳରେ ଅନ୍ୟ ଜାଗାର ବଳଦଗାଡ଼ି ପରି ହାତୀ ସହଜରେ ମିଳନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରକୃତ ଅଧେ ବାଟ ଯାଇଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଜଣେ ଲୋକ ପୁଲିସ ସାହେବଙ୍କ ପାଖରୁ ଏକ ଖବର ନେଇ ଦୌଡ଼ ଦୌଡ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ବୁଝିବାକୁ ଆଉ ତାଙ୍କୁ କିଛି ନ ଥିଲା । ଚମ୍ପାରଣ ଛାଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ହୁକୁମ ଜାରି ହେଲା; ସେହି ହୁକୁମନାମା ପଛରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଦେଲେ ଯେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ନ ସାରିଲେ ସେ ଚମ୍ପାରଣ ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଏକ ପରଓ୍ୱାନା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କଚେରିରେ ହାଜର ହେବା ପାଇଁ ପରଓ୍ୱାନାରେ ଲେଖାଥାଏ । ତହିଁ ଆରଦିନକୁ ତାରିଖ ଥାଏ ।

ତୁରନ୍ତ ବାଇଦ ସହସ୍ର ଜୋଶ । ଏ ସମ୍ବାଦ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାରିଆଡ଼େ ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ମୋତିହାରିରେ ଯାହା ଘଟିଲା ତାହା କେବେ କେହି ଦେଖି ନ ଥିଲେ; ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଚାରିଆଡ଼ୁ ଆସି ଜମା ହୋଇଗଲେ । ଘର କ'ଣ, କଚେରି କ'ଣ ଚାରିଆଡ଼େ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି, ଲୋକେ ସିଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାଥୀମାନେ ଏ ଭିଡ଼କୁ ଅଯତ୍ନରେ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ ନୋଟିସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଇନ ଅନୁସାରେ ଲଢ଼ି ନ ଥିଲେ, ଓଲଟା ସବୁ ମାନିଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଶାସ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । କଲକ୍ଟର, ପୁଲିସ ସାହେବ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ବଡ଼ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ତାହା ଓ ତାଙ୍କ ସାଥୀମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଭିଡ଼ ସମାଳିଲା

ପାଇଁ ଲାଗି ଯାଉଥିଲେ । ଲୋକେ ସେତେବେଳେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଜେଲ ଡର କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ କିଏ ଜଣେ ଅଜଣା ବନ୍ଧୁ ଆସିଛନ୍ତି ତାହାର ପ୍ରେମର ଶକ୍ତିରେ ସେମାନେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ ।

ଚମ୍ପାରଣରେ ଏହି ଜାଗରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର ଆତ୍ମକଥାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୋ ସାଥୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରି ଠିକ୍ କରିଥିଲି ଯେ କଂଗ୍ରେସ ନାଁରେ କିଛି କରାଯିବ ନାହିଁ । ଆମେ କାମ ଚାହୁଁଥିଲୁ, ନାଁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲୁ । ସରକାର ତଥା ସରକାରଙ୍କ ସୂତ୍ରଧାର କୋଠିବାଲାମାନେ କଂଗ୍ରେସ ନାଁ ଶୁଣି ଚମକୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବୁଝୁଥିଲେ କଂଗ୍ରେସର ଅର୍ଥ ଓକିଲଙ୍କ ପାଟିଗୋଳ, ଆଇନର ଛିଦ୍ର ବାହାର କରି ଆଇନରୁ ଖସିଯିବା, ବୋମା ଇତ୍ୟାଦି ପକାଇ ନାନାରକମ ଦୋଷାବହ କାମ କରିବା; କଂଗ୍ରେସ ବୋଇଲେ ଛଳବାଜି, କଂଗ୍ରେସ ବୋଇଲେ ମିଥ୍ୟାଚାର । ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଏ ଭୁଲ ଧାରଣାକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା । ତେଣୁ ଆମେ କଂଗ୍ରେସ ନାଁ ଧରୁ ନ ଥିଲୁ, ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ନାଁ ଶୁଣାଉ ନ ଥିଲୁ ।

"ଆମେ ସବୁ ଯିବୁ ବୋଲି ଆଗରୁ କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ସମ୍ବାଦ ପଠା ହୋଇ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ସେଠାରେ ପ୍ରଚାର କରି ସବୁ ଠିକ୍ ରଖିବାକୁ ଆଗରୁ କର୍ମୀ ପଠା ହୋଇ ନ ଥିଲା । ହଜାର ହଜାର ଚାଷୀଙ୍କୁ ଖବର ଦେବା ମଧ୍ୟ ରାଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ସେଠା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାମ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଚମ୍ପାରଣ ବାହାରର ଦୁନିଆ କଥା ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥାଏ । ତଥାପି ଆମେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ଯୁଗ ଯୁଗର ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁ, ସେହିପରି ସେମାନେ ଆମକୁ ସ୍ୱାଗତ

କରିଥିଲେ । ଏ ଗୃଷ୍ଟୀଙ୍କ ସହିତ ମିଳନରେ ମୁଁ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲି, ଏହା କହିଲେ ଢଳେ ହେଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ, ଏକଦମ୍ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତକଥା ହେବ ।

"ମତେ ଏ ଭଳି ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନର ସୁଯୋଗ ମୋର କେଉଁ ଗୁଣରୁ ମିଳିଲା ମୁଁ ଯଦି ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନ କରୁଛି, ମତେ ଅନ୍ୟ କିଛି ଦିଶୁ ନାହିଁ, ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରେମ ଏହାର କାରଣ ବୋଲି ମୁଁ ବୁଝୁଛି ଏବଂ ଏ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ, ଏହା ମୋର ଅହିଂସା ବିଶ୍ୱାସର ଫଳ ।

"ଚମ୍ପାରଣର ସେହି ଘଟଣାଟି ମୋର ଜୀବନରେ ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ । ତାହା ସେ ଗୃଷ୍ଟୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଚିର ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବ ।"

(୨୧)

ମକଦ୍ଦମା ପଡ଼ିଲା । ହାକିମ, ସରକାରୀ ଓକିଲ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅମଲକର୍ମଚାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଠାକ ଟିରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି; କ'ଣ କରିବେ ବୁଝି ଦିଶୁ ନ ଥାଏ । ଓକିଲ ମକଦମା ଅନ୍ୟ ତାରିଖ କରିଦେବାକୁ ଲାଗିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆପତ୍ତି କରିଥିଲେ । ସେ ତ ଦୋଷମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାନ୍ତି; ସେହି ମର୍ମରେ ଏକ ବିବୃତି ମଧ୍ୟ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ମକଦମା ମୁଲତବୀ ରଖାଗଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହାକିମ ରାୟ ଶୁଣାଇ ନ ଥିଲେ । ରାୟ ଦେବାପାଇଁ ତାରିଖ ହେଲା । ଆଉ ତାରିଖରେ କଚେରୀ ଯିବା ଆଗରୁ ହାକିମ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲେଖିପଠାଇଥିଲେ ଯେ ଲାଟସାହେବ ମକଦମା ଉଠାଇ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ଯାହା ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି,

ସେ ତାହା କରିପାରବେ ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ବେ ନ ତାହା ତାଙ୍କୁ କୁହାଯିବ ।

ତହୁଁ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଜବାନବନ୍ଦ ନେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା; ହଜାର ହଜାର ଚାଷୀ ଆସି ଜମା ହେଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବ୍ରଜକିଶୋର ବାବୁ ପ୍ରଭୃତି ଓକିଲ ସାଥୀମାନେ ଓକିଲାତି ଛାଡ଼ି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତି ଅନୁସାରେ ହାକିମ ଓ କୋଠିବାଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି ସେମାନଙ୍କ ମତାମତ ବୁଝୁଥାନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୋଠି-ବାଲମାନେ ବହୁତ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ଏବଂ ଖବରକାଗଜମାନଙ୍କରେ ଲେଖାଲେଖି ଚଳେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି; "ମୁଁ ବାହାରୁ କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ସେ ଲଢ଼େଇକୁ ରାଜନୈତିକ ରୂପ ଧାରଣ କରିବାକୁ ଦେଇ ନ ଥିଲି······ଯେଉଁଠି ଲଢ଼େଇଟା ରାଜନୈତିକ ନ ଥାଏ, ଅଥଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଥାଏ ସେଠାରେ ଲଢ଼େଇକୁ ରାଜନୈତିକ ରୂପ ଦେବା ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତି ହୋଇଥାଏ, ଏବଂ ତାକୁ ରାଜନୀତିର ସୀମା ବାହାରେ ରଖିବା ଦ୍ୱାରା ଲାଭ ହୋଇଥାଏ— ଏହା ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା । ଯେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉନା କାହିଁକି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଲୋକସେବା ଶେଷରେ ଦେଶର ରାଜନୀତିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ, ଏହାର ଏକ ପ୍ରମାଣ ଚମ୍ପାରଣ ଲଢ଼େଇରୁ ମିଳିଥିଲା ।"

ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଜାଙ୍କଠାରୁ ଜୁଲମର ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଠନମୂଳକ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ବାହାରୁ କେତେକ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ କସ୍ତୁରବା ମଧ୍ୟ ସେଠକୁ ଯାଇଥିଲେ । କେତୋଟି ଗ୍ରାମଶାଳୀ ଖୋଲି ଲୋକଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ।

ଔଷଧ ବାଣ୍ଟିବା, ଗାଁ ସଫାଇ, ଗୋ ରକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଦିଗରେ କାମ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେହି ସମୟର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଅନେକ ସମୟରେ କହୁଥାନ୍ତି । "ଭିତି ହରଓ୍ୱା ଗାଁରେ ଆମର ଗୋଟିଏ ଚଟଶାଳୀ ଚାଲୁଥାଏ । ତାହାର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଗାଁକୁ ମୁଁ ଦିନେ ଯାଇଥିଲି । ସେଠାରେ ମୁଁ କେତେକ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଅତି ମଇଳା ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିବାର ଦେଖିଥିଲି । ମୁଁ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲି, "ତାଙ୍କଠୁ ପଚାରି ବୁଝ କାହିଁକି ମଇଳା ଲୁଗା ଧୋଉ ନାହାନ୍ତି ।" ସେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲା । ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ନିଜ କୁଡ଼ିଆକୁ ଡାକି ନେଇ କହିଲା, "ଆସ ଦେଖ କେଉଁଠି ଗୋଟିଏ ପେଡ଼ି ପେଟରା ନାହିଁ । ଲୁଗା କେଉଁଠୁ ଆସିବ ? ଏହି ଗୋଟିକ ଶାଢ଼ୀ ମୋର ଅଛି । ତାକୁ ଧୋଇବି କିପରି ? ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କୁ କହ ମୋତେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶାଢ଼ୀ ଦେବେ, ତେବେ ମୁଁ ରୋଜ ଗାଧୋଇ ଧୋଇ ଲୁଗା ଧୋଇବାକୁ ଜବାବ ଦେବି ।" ଏମିତି ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ ଭାରତର ଅନେକ ଗାଁରେ ଅନେକ ଘର ଅଛି; ଭାରତର ଅସଂଖ୍ୟ ଘରେ ଲୋକଙ୍କର କୌଣସି ଆସବାବ ନାହିଁ, ବଦଳିବାକୁ ଅଧିକା ଲୁଗା ନାହିଁ, ଲଜ୍ଜା ନିବାରଣ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କନା ପିନ୍ଧି ଚଳୁଛନ୍ତି ।"

ଏହିପରି ସମୟରେ ବିହାର ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ହଠାତ୍ ଦିନେ ଗାନ୍ଧୀ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ପାଇଲେ । ଚିଠିର ମର୍ମ ଥିଲା—"ଆପଣଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନ ବହୁତ ଦିନ ଲାଗିଲାଣି । ଏବେ ଶୀଘ୍ର ସାରିଦେଇ ବିହାରରୁ ଆପଣ ବିଦାୟ ନେବେ ନାହିଁକି ?" ଚିଠିଟି ବଡ଼ ଭଦ୍ରଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଏ ଭଳି ଅନୁସନ୍ଧାନ ଡେରି ହେବାର କଥା ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କ

ଦୁଃଖ ଦୂର ନ ହେଲେ ସେ ବହାର ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାହିଁ । ସରକାର ଗୃହାନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରନ୍ତୁ କମ୍ବା ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଯଦି ସେମାନେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କଲେଣି, ତେବେ ସରକାର ଏକ ତଦନ୍ତ କମିଟି ମୁକରର କରନ୍ତୁ ।

ସେତେବେଳେ ବହାରର ଲାଟ ଗେଟ୍‌ସାହେବ ବଡ଼ ଭଲଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ତଦନ୍ତ କମିଟି ମୁକରର କରିଥିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେଥିରେ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ରଖିଥିଲେ । ତନକାଠିଆ ଆଇନ ରଦ୍ କରିବାକୁ ଏ କମିଟି ସୁପାରସ୍ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଆଇନ ଗଢ଼ା ହେଲା, ପୁରୁଣା ଆଇନ ଉଠିଗଲା । ନୀଳବଢ଼ର କଳଙ୍କ ଧୋଇ ଯାଇ କାଳ କାଳକୁ ସଫା ହୋଇଗଲା ।

ଏହି ଚମ୍ପାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଦେଶ ସବିନୟ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲା । ଏ କଥା ଗାନ୍ଧୀ ସବୁଦିନେ କହୁଥାନ୍ତି । ୧୯୪୨ ରେ ଆମେରିକାର ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ହେଉ କହିଲେ "...... ଏମିତି ଚମ୍ପାରଣରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଜନ୍ମିଗଲା । ଏହି ବାଟରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ, ଏହା ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ବାଟ ହୋଇଗଲା ।"

(୨୨)

ଅହମଦାବାଦରେ ଲୁଗା କଳମାନଙ୍କରେ ସେତେବେଳେ ବଡ଼ ଗୋଳମାଳ ଚାଲିଥାଏ । କଳର ମୂଲିଆମାନେ ଅନେକ ଦିନୁ ନାନା ପ୍ରକାର ଓଜର ଆପତ୍ତି କରୁଥାନ୍ତି । ମଜୁରି କମ୍ ଯୋଗୁଁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଆପତ୍ତି ହେଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରିବେ ବୋଲି ଅନେକ ଦିନୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତି । ଚମ୍ପାରଣ

ସରକାରୀ କମିଟିର କାମ ସରି ନ ଥାଏ, ଅହମଦାବାଦରୁ ଚିଠି ପାଇଲେ ଯେ ଅହମଦାବାଦ୍ ମୂଲିଆଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ୁଛି । ଗାନ୍ଧୀ ଅହମଦାବାଦ୍ ଗଲେ । ସେଠି ଏକ ମଜାର ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ମୂଲିଆଙ୍କ ନେତା ଥାନ୍ତି ଶ୍ରୀମତୀ ଅନୁସୂୟା ବେନ୍, ତାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ କଳମାଲିକଙ୍କ ନେତା ଥାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଭାଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅମ୍ବାଲାଲ ସାରାଭାଇ । ଏ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପୁଣି ଉଭୟେ ଗାନ୍ଧଙ୍କର ନିକଟ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ ।

ମଜୁରିଦାରଙ୍କର ମୂଲ ବଢ଼ାଇବା ସେଥିଲାଗି ପଞ୍ଚାୟତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ମାଲିକମାନେ ଅଡ଼ି ବସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଜିଦ୍ ଧରିଥାନ୍ତି ଯେ ମୂଲିଆଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଲିକଙ୍କର ଯେପରି ବାପ ପୁଅ ସମ୍ବନ୍ଧ ସେଥିରେ ବାହାରର ଲୋକେ କିପରି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବେ, ପଞ୍ଚାୟତି କିପରି ବା ହେବ ? ଗାନ୍ଧୀ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମୂଲିଆମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଘଟ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏ ଭଳି ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ, ଗାନ୍ଧୀ ମୂଲିଆ ଓ ସେମାନଙ୍କ ନେତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖୁବ୍ ମିଳାମିଶା କରି ଧର୍ମଘଟ କଲେ କଣ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ବୁଝାଇଥିଲେ । ଧର୍ମଘଟର ସଫଳତା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ନିମ୍ନଲିଖିତ କେତୋଟି ସର୍ତ୍ତ ଉପରେ ଜୋର ଦେଇଥିଲେ ।

୧—ଧର୍ମଘଟକାରୀମାନେ କେବେହେଁ ହିଂସା ଆଚରିବେ ନାହିଁ । ୨—ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମଘଟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅନ୍ୟମାନେ କୌଣସି ଉପଦ୍ରବ କରିବେ ନାହିଁ । ୩—ଧର୍ମଘଟକାରୀମାନେ କେବେହେଁ କାହାରି ଦାନକୁ ଅନାଇ ବସିବେ ନାହିଁ । ୪—ଯେତେଦିନ ଲାଗି ପଡ଼ିବେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣ ରହିବେ ଏବଂ ଧର୍ମଘଟବେଳେ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି ରୋଜଗାର କରି ଖାଇବେ ।

ମୂଲିଆମାନେ ଭଲ ରକମ ବୁଝି ସୁଝି ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଦାବୀ ପୂରଣ ନ ହେବା ଯାଏ କିମ୍ବା କଳ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ପଞ୍ଚାୟତକୁ ସୁପର୍ଦ୍ଦ ନ ହେବାଯାଏ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲିଥିବ । ମୂଲିଆମାନେ ଶତକଡ଼ା ଠ ୩୫ ଅଧିକା ମଜୁରୀ ଦାବୀ କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରତ୍ୟହ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଭାମାନ ହେଉଥାଏ । ହଜାର ହଜାର ମୂଲିଆ ଜମୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧି ଗୁଜୁରାଟି ଭାଷାରେ ରୋଜ ଗୋଟେ ଗୋଟେ ପତ୍ରିକା ବାହାର କରୁଥାନ୍ତି । ସଭାରେ ତାହା ପଢ଼ି ବୁଝାଇ ଦିଆ ଯାଉଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ସେମାନେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପତ୍ରକୁ ଥରେ ଥରେ ଉଚ୍ଚାରି ନେଉଥାନ୍ତି । ଏମିତି ୧୫।୧୬ ଦିନ ଚାଲିଗଲା । ମୂଲିଆମାନେ ଖୁବ୍ ଟାଣ ଓ ଶାନ୍ତ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ନିରାଶା ଭାବ ଦେଖାଗଲା । ହିଂସା ପ୍ରବୃତ୍ତି ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ବଡ଼ ଭାବନା ପଡ଼ିଗଲା । ଧର୍ମଘଟ କରାଇବାରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ହାତ ଥାଏ । ତାଙ୍କର ଆଗରେ ସେମାନେ ଦିନ ଦିନ ଧରି ଆପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ଦୋହରେଇ ଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ଦିନେ ସକାଳେ ସେହି ମୂଲିଆଙ୍କ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ବାଟ ସୁଝି ଗଲା । ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ହଠାତ୍ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା "ଧର୍ମଘଟକାରୀମାନେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣ ନ ରହିଲେ ମୁଁ ଉପବାସ କରିବି ।" ଏହାର ଫଳ ଖୁବ୍ ଭଲ ହୋଇଥିଲା । ମୂଲିଆମାନେ ପୁଣି ଦୃଢ଼ ଓ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଏଣେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କାମ ଜୁଟାଇବାର ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ବାଲି ବୋହିବା କାମ ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ତା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ନୂତନ ଆଶା ଖେଳି ଯାଉଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଉପବାସରେ ଟିକିଏ ଦୋଷ ରହି ଯାଇଥିଲା, ତାହା ସେ ଏହିପରି ଭାବରେ ବୁଝାଇଛନ୍ତି, "ମିଲ୍ ମାଲିକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁଭାବ ଥିଲା । ମୋର ଉପବାସର ପ୍ରଭାବ ନିଶ୍ଚୟ

ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତିରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋର ଉପବାସ କରିବାର ନୁହେଁ, କେବଳ ମୂଲିଆଙ୍କ ଧର୍ମଘଟ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାର କଥା । ମାଲିକଙ୍କ ଦୋଷ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ଉପବାସ କରିନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ମୂଲିଆଙ୍କ ଦୋଷ ଯୋଗୁଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ଭଳି ମୁଁ ଉପବାସ କରିଥିଲି । ... ... ମୁଁ ନାଚାର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି । ଉପବାସ କରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୋତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।”

ଯାହାହେଉ କ୍ରମେ ସମାଧାନର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦଶଙ୍କର ଧ୍ରୁବଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ଧର୍ମଘଟ ଭାଙ୍ଗିଲା ଏବଂ ସେହି ପଞ୍ଚ ସ୍ୱରୂ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତିନି ଦିନ ଉପବାସ କଲାପରେ ଧର୍ମଘଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ମୋଟରେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଧର୍ମଘଟ ଚାଲିଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁଠି ଯେତେବେଳେ ଏ ଭଳି ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଛି ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ନୂଆ ନୂଆ ସାଥୀ ଜୁଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ଚମ୍ପାରଣ ଲଢ଼େଇବେଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ । ଏ କୁଲିଙ୍କ-ଧର୍ମଘଟବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଓ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାଢ଼ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ଏ ଭଳି ଯେତେକ ସାଥୀ ହେଉଥିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଜୀବନ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

(୨୩)

ଅହମଦାବାଦ ଧର୍ମଘଟ ପରେ ପରେ ଖେଡ଼ା ଚାଷୀଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ଖେଡ଼ା ଗୁଜରାଟର ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲା । ସେ ବର୍ଷ ଫସଲ ହାନି ଯୋଗୁଁ ସେଠାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଅବସ୍ଥା ଜନ୍ମିଥାଏ । ଖେଡ଼ା ପ୍ରଜାମାନେ ସେ ବର୍ଷ ରାଜସ୍ୱ ମକୁବ ରଖିବାପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଅମୃତଲାଲ ଠକ୍କର (ଠକ୍କରବାପା) ଏ ବିଷୟ ତଦନ୍ତ

କର ବଢ଼ାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ନାନା କମିଶନରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ବମ୍ବେଇ ଲଟ୍‌ସଭାରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁତ୍ ଜୋର ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ 'ଗୁଜରାଟ ସଭାର' ସଭାପତି ଥାନ୍ତି । ସଭା ତରଫରୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଦରଖାସ୍ତ, ତାର ପ୍ରଭୃତି ବହୁତ ପଠାଯାଇଥିଲା । କମିଶନରଙ୍କ ଠାରୁ ନାନା ଧମକ ଓ ଅପମାନ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗ ଅତି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଥିଲା ।

ରାଜସ୍ୱ ଆଇନ ଅନୁସାରେ, ଫସଲ ଚାରିଅଣା ବା ତା ଠାରୁ କମ୍ ହେଲେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ରାଜସ୍ୱ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ପୁରା ମାଫ୍ ହେବାର କଥା । ସରକାରୀ ହିସାବରେ ଫସଲ ଚାରିଅଣା ଠାରୁ ବେଶୀ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଚାରିଅଣା ଠାରୁ କମ୍ ବୋଲି ପ୍ରଜାଙ୍କର ଆପତ୍ତି ହେଉଥାଏ । ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଗୁହାରିରେ କାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଖଜଣା-ବନ୍ଦ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ।

ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ, ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର, ମହାଦେବ ଦେଶାଇ, ଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦୁଲାଲ ଯାଜ୍ଞିକ ପ୍ରଭୃତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସାଥୀ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ତାଙ୍କର ଓକିଲାତି ପେଷା ଯେ ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି ଆଜି ସେଥିରେ ପଶି ନାହାନ୍ତି ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପତ୍ର ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ, "ଆମ ଗ୍ରାମର ଫସଲ ଚାରିଅଣାରୁ କମ୍ ହୋଇଥିବାର ଜାଣି ଆମେ ସରକାରଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଥିଲୁ ଯେ ଅସନ୍ତା ବର୍ଷ ଆମର ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ବନ୍ଦ ରଖାଯାଉ । କିନ୍ତୁ ସରକାର ଆମ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ଅତଏବ ଆମେ ନିମ୍ନ ସ୍ୱାକ୍ଷରକାରୀମାନେ ଏତଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଛୁ ଯେ ଆମେ ଏ ବର୍ଷର ପୂରାରାଜସ୍ୱ ବା ବାକିଥିବା ରାଜସ୍ୱ

ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାଖଲ କରିବୁ ନାହିଁ । ସରକାର ଆଇନ ଅନୁସାରେ ଯାହା କରିବାର କରିବେ ଏବଂ ଆମେ ଖଜଣା ବନ୍ଦର ପରିଣାମ ସବୁ ସହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁଁ । ବରଂ ଆମ ଜମି ସବୁ ଖାସ୍ ହୋଇଯିବ କିନ୍ତୁ ଆମେ କେବେହେଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଖଜଣା ଦାଖଲ କରି ଆମ ଦାବୀକୁ ମିଛ କରିବୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ହରାଇବୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ସରକାର ଯଦି ଜିଲ୍ଲା ତମାମ ଖଜଣାର ଦ୍ୱିତୀୟ କିସ୍ତି ଆଦାୟ କରିବା ବନ୍ଦ ରଖିବେ ତେବେ ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ସେମାନେ ତାହା ପୁରା କିମ୍ବା ଯାହା ତାଙ୍କ ଉପରେ ବାକୀ ଥିବ ତାହା ଦେଇଦେବେ । ଯେଉଁମାନେ ଦେବାକୁ ସକ୍ଷମ ସେମାନେ ମୂଳରୁ କାହିଁକି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ତାହାର କାରଣ ଏହା ଯେ ସେମାନେ ଦେଇଦେଲେ, ଗରିବ ପ୍ରଜାମାନେ ଘୁନଅରେ ଜିନିଷ ବିକି ବା ବନ୍ଧା ପକାଇ ଖଜଣା ଦାଖଲ କରିଦେବେ ଏବଂ ତା ଫଳରେ ବିଶେଷ ଦୁଃଖୀ ଭୋଗିବେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗରିବଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସକ୍ଷମ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ରଖିବା ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଚାରିଛନ୍ତି ।"

ଚମ୍ପାରଣ ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଅଛି ଏବଂ ଗାନ୍ଧି ଜି ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ଖବର କାଗଜବାଲାଙ୍କୁ ମନା ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ଖେଡ଼ା ବେଳକୁ ସେ ଭଳି ମନା ନ ଥିବାରୁ ଖବରକାଗଜରେ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରୁଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ ପଇସାରେ ଚଳେ ନାହିଁ, ଏ କଥାଟି ଗୁଜୁରାଟୀ ଲୋକେ ବୁଝି ନ ଥିଲେ । ନୂଆ କଥାଟିଏ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୁଜରାଟୀ ଲୋକେ ଚାରିଆଡ଼ୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନେ ସାଦାସିଧା ସରଳ ଜୀବନଯାପନ କରିବା କଥା ଶିଖିଥିଲେ । କୃଷୀମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଲଢ଼େଇ ଏକ ନୂଆ କଥା ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲି ସେମାନଙ୍କୁ

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ରହସ୍ୟ ବୁଝାଉଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଭାଷାରେ "ପ୍ରଧାନ କାମ ଥିଲା, ଗୃଷୀଙ୍କ ଡର ଛଡ଼େଇବା । ବିଶେଷକରି ହାକିମହାକି ଲୋକଙ୍କର ମାଲିକ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ଓଲଟା ସେମାନଙ୍କର ଗୃକର, ଲୋକଙ୍କ ଖଜଣା ପଇସାରୁ ଦରମା ପାଉଛନ୍ତି ଏତେକ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ତାଙ୍କ ମନରୁ ହାକିମ୍ ଡର ଛଡ଼େଇବା । କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ଅଡ଼ୁଆ କାମ ଥିଲା ଗୃଷୀମାନଙ୍କ ଡର ଛଡ଼େଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ବିନୟ ବା ନମ୍ରତା ଶିଖେଇବା । ଥରେ ଡର ଗ୍ଲଡ଼ିଲେ, ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଅପମାନ ବଦଳରେ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ବାହାରି ପଡ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର ସେ ଭଳି ଅଭଦ୍ରତା କଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବିଗିଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ଦୁଧରେ ବୁନ୍ଦାଏ ଶଙ୍କୁଆ ପଡ଼ିଲା ଭଳି ଏତେ ତ୍ୟାଗ କଷ୍ଟ କରି ଯଦି ବିନୟ ରଖି ନ ପାରୁ ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବ ।

ମୁଁ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣିଛି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ସବୁଠାରୁ କଠିଣ କାମ ବିନୟ ରକ୍ଷା କରିବା । କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ବାହାର ଭଦ୍ରତା ଦେଖାଇବାକୁ ବିନୟ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଭିତରେ ଭଦ୍ରତା ଲୋଡ଼ା । ପ୍ରତିପକ୍ଷର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମରେ ବିନୟ ଫୁଟି ଦିଶିବା ଆବଶ୍ୟକ ।"

(୨୪)

ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସରକାର କୌଣସି ଜୁଲମ କରି ନ ଥିଲେ, ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲାଉଥିଲେ ଓ ମେଳି ଭାଙ୍ଗିବା ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଟାଣ ମେଳ ଦେଖି ସରକାର ଜୁଲମ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଛୋଟ-ହାକିମମାନେ ଲୋକଙ୍କ ଗୋରୁ ଗାଈ ଚଳନ୍ତି ଧରିଓ କ୍ରୋକ ନିଲାମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିଆରୀରେ ଫସଲ କ୍ରୋକ ହେଲା । ଲୋକେ ଟିକିଏ ଘାବରେଇ ଗଲେ । କେହି କେହି ଖଜଣା ଦାଖଲ କରିଦେଲେ, କେହି କେହି କ୍ରୋକବାଲାଙ୍କ ହାତରୁ

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଡ଼ିଯିବ ବୋଲି ଡଲନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାହରେ ଥୋଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏହାପର ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରଲାଲ ପାରିଖ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜଣେ ନେତା ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କେତେକ ଜମିର ଖଜଣା ତାଙ୍କର ଭେତେକ ଭାଗ ଦ୍ରଙ୍କା ଦାଖଲ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପାରିଖ ମହାଶୟ ଏ ଭୁଲକୁ ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ସେହି ଜମିକୁ ଦାନ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ ଏକ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । "ଗଣ୍ଡେ ପିଆଜ କିଆରୀ କ୍ରୋକ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକଙ୍କ ଡର ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଶ୍ରୀ ମୋହନଲାଲ ପାଣ୍ଡ୍ୟାଙ୍କୁ କହିଲି 'ସେ ପିଆଜତକ ଖୋଳି ନେଇଆସ' ମୋର ବିଚାରରେ ସେ କ୍ରୋକ ଅନ୍ୟାୟ କ୍ରୋକ ଥିଲା । ଏହା ମୋ ମତରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସରକାରୀ କ୍ରୋକ ଆଇନ ଅନୁସାରେ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଅନ୍ୟାୟ ଥିଲା । ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ଲୁଟତରାଜ ଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲି ଯେ କ୍ରୋକସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପିଆଜ ଖୋଳି ଆଣିବା ଲୋକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ।" ଶ୍ରୀ ମୋହନଲାଲ ପାଣ୍ଡ୍ୟା ପାଞ୍ଚ ସାତ ଜଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆନନ୍ଦରେ ଏ କାମଟି କରିଥିଲେ । ଚୋରମାନେ ଦେବାକୁ ବା ଜେଲ ଭୋଗିବାକୁ ତାଙ୍କ ମନ ଉଚ୍ଛୁକ ହେଉଥିବ, ତାଙ୍କୁ ଏ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯାଇଥିଲା, ସେ ଧରା ହୋଇଥିଲେ ଲୋକଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ବଢ଼ିଥିଲା । ଡର ବି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ମକଦ୍ଦମା ଶୁଣାଣି ପରେ ହଜାର ହଜାର ଚାଷୀ ଯାଇଁ କଚେରିରେ ଜମା ହୋଇଥିଲେ ।

ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ହଠାତ୍ ସରି ଯାଇଥିଲା । ହାକିମମାନେ ଲିଖିତ ହୁକୁମ ଦେଲେ ଯେ ଗରିବଙ୍କୁ ଛାଡ଼ ମିଳିଯିବ । ସ୍ୱଚ୍ଛମ ଲୋକେ

ଦେଇ ଦଅନ୍ତୁ । କଲେକ୍ଟର ଲେଖି ପଠାଇଲେ ଯେ ସ୍ୱଜସ୍ତ୍ର ଅଦାୟ ବର୍ଷକ ପାଇଁ ମୂଲତବୀ ରଖିବା ସକାଶେ ହୁକୁମ ଦିଆ ସରିଛି । ଏତକ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ପୂରଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ସତ କିନ୍ତୁ ଟିକଏ କେଁ ରହି ଯାଇଥିଲା । ଗରିବ କିଏ ସେ କଥା କିଏ ଠିକ୍ କରି କହିବ ? ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବିଚାରରେ ଏତିକି କ୍ଷମତା ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ରହିବା ଉଚିତ ଥିଲା, ଏତିକି ହୋଇଥିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତଥାପି ଗାନ୍ଧୀ ଏତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, କାରଣ ଲୋକେ ଥକି ପଡ଼ିଥିଲେ । ଯେ ଝୋକ ଠାଣ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଏକଦମ୍ ସର୍ବନାଶ କରି ଛାଡ଼ିବା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ଯେତିକି ମିଳିଲା ସେତିକିରେ ଭଲରେ ଭଲରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ କୃଷୀ ଆପଣା ବଳ କଳି ନେଇ ପାରିଥିଲା । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଭଲ ରକମ ବୁଝିଗଲେ ଯେ ଆପଣା ମୁକ୍ତି ଆପଣା ହାତରେ, ଆପଣା ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହିବା ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ଏହାର ଫଳରେ ଗୁଜରାଟରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଚେର ମାଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ଆପଣା ଶକ୍ତି ବୁଝିପାରିଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଚୁର ଦେଶସେବକରୂପେ ପାଇଥିଲା । ଶିକ୍ଷିତ କର୍ମୀମାନେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ଗରିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକରସ ହେବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମନରେ ପୂରା ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ନ ଥିଲା କାରଣ ଛୁଗାକୁଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅସ୍ତ୍ରକୁ ସିନା ଶିଖି ପାଇଥିଲେ, ତାକୁ କପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ଭଲକରି ଶିଖି ନ ଥିଲେ, ତାର ମର୍ମ ବୁଝି ନ ଥିଲେ । ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ କଥା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏତ ୧୯୧୭ର କଥା । ସେତେବେଳକୁ ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଥମ ମହାସମର ଘମାଘୋଟ୍ ଲାଗି ଯାଇଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଭାରତ ରକ୍ଷା ନୀତିରେ ଦେଶସେବକମାନଙ୍କୁ ଅଟକବନ୍ଦୀ କରି ତାଙ୍କ ଗତିବିଧିରେ କଟକଣା କରୁଥାଆନ୍ତି । ମୌଲାନା ମହମଦ ଅଲ୍ଲୀ ଓ ମୌଲାନା ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କୁ ସରକାର ଅଟକବନ୍ଦୀ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଲକଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ପଞ୍ଜାବକୁ ଆସିବା ମନା ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧି ସରକାରଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଅଲ୍ଲୀ ଭାଇମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚିଠିପତ୍ର ଚଳାଇଥାନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନ ସେବକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ସବୁବେଳେ ସଚେଷ୍ଟ ଥାଆନ୍ତି, କାରଣ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଦୁଇ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଭିତରେ ଏକତା ଓ ମୈତ୍ରୀ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା, ଏକଥା ଗାନ୍ଧୀ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସାରିଥିଲେ ।

(୬୭)

ଏତିକି ବେଳେ ବଡ଼ ଲାଟ ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀ ଡକାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଥିଲା । ଅନେକ ଭାବିବା ଚିନ୍ତିବା ପରେ ଓ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚିଠି ଲେଖା ଲେଖି ପରେ ସେ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀର ଯୁଦ୍ଧ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ହିନ୍ଦି ଭାଷାରେ କହିଥିଲେ । ବଡ଼ ଲାଟଙ୍କ ଆଗରେ ଏ ଭଳି ସମ୍ମିଳନୀରେ ହିନ୍ଦିରେ କହିବା ଏହା ପ୍ରଥମ ଥିଲା ।

ସମ୍ମିଳନୀ ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । "...... ଆମ ଘର କଳି ବନ୍ଦ ରଖିବାକୁ ଆପଣ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି, ଏହାର ଅର୍ଥ ଯଦି ହୁଏ କି ଆମେ ସରକାରଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ସହିଯିବୁ, ତେବେ ମୁଁ ତାହା କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ,

ମୁଁ ମୋର ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଗଠିତ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବି । ସେ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ନିବେଦନ କରନ୍ତୁ ଯେ ସେମାନେ ଯେପରି ଜଣେ ହେଲେ କାହାରି ପ୍ରତି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ନ କରନ୍ତି ଓ ଲୋକମତକୁ ବୁଝି ମାନି ଚଳନ୍ତି । ଏହା ସେମାନେ ଆଗରୁ କରି ନାହାନ୍ତି । ଚମ୍ପାରଣରେ ଏକ ଯୁଗବ୍ୟାପୀ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୋଧ ମୁଁ କରିଛି । ତାହା ଫଳରେ ଇଂରେଜୀ ନ୍ୟାୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛି । ଖେଡ଼ାରେ ଲୋକେ ସରକାରଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ । ଏବେ ସେମାନେ ବୁଝୁଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ସତ୍ୟ ପାଇଁ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ସେମାନେ ବାହାରି ପଡ଼ିବେ ତେବେ କ୍ଷମତା ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଆସିଯିବ, ସରକାର ହାତରେ ଆଉ ନ ଥିବ ।......ଏ ସବୁ ଦିଗରେ ମୋର କାମ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଆପଣ କହିବେ ତ ତାହାର ଅର୍ଥ ହେବ ମୋର ପ୍ରାଣବାୟୁ ରୁନ୍ଧିଦେବା । ଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବଳର ଅନ୍ୟ ନାମ ପ୍ରେମର ବଳ ! ପଶୁବଳ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏହାକୁ ଯଦି ଭାରତରେ ମୁଁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରି ପାରିବି ତେବେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ଭାରତବର୍ଷ ଉପହାର ଦେବି ଯାହା କି ସମସ୍ତ ଦୁନିଆର ଜୁଲୁମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହୋଇ ପାରିବ ।" ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଚୁପ ହୋଇ ବସିବା ଲୋକ ନ ଥିଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କାମରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଆପଣା ସାଥୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲେ; ଅନେକେ କଥାଟାକୁ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ଗାନ୍ଧୀ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଖେଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳ ବାଛିଥିଲେ । କାମକୁ ତ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଖି ଶୀଘ୍ର ଫିଟି ଯାଇଥିଲା । ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନବେଳେ ଯେଉଁ ସହଯୋଗ ପାଉଥିଲେ, ଏବେ ତାହାର ନାମ ଗନ୍ଧ ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବଳଦ ଗାଡ଼ି ନାଁ ଧରିଲାକ୍ଷଣି ଦୁଇ ଗୁରୁତା ଆସି ଠିଆ

ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଜଣେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଖୋଜିଲେ ଗ୍ରାମ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ବାହାର ପଡ଼ୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡା ଦେଖା ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଡ଼ରେ ଗ୍ରାମ ଗ୍ରାମ ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲୁଥିଲେ । ଆପଣା ଖାଇବା ଖୋରାକ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନେଇ ଯାଉଥିଲେ । ସଭା ସମିତି କରୁଥିଲେ । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ନାନା ରକମ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥାନ୍ତି—ତମେ ତ ଅହିଂସାକୁ ମାନ, ତମେ କିମିତି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ କହୁଛ ? ସରକାର ଆମର କଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଆମେ ତା ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରିବୁ ? ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ଯାହାହେଉ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲାଗିପଡ଼ିବା ଫଳରେ ଅନେକ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ଏହିପରି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ଆମାଶୟ ରୋଗରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ରୋଗ ସାଂଘାତିକ ହୋଇ ତାଙ୍କର ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନ ଥିଲା । ଏତେ ବେମାର ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଆପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗ ନ ଥିଲେ । ମାଂସ ଅଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ଖାଇବାକୁ ଅନେକ ଡାକ୍ତର ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥାନ୍ତି; ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକା ପଦେ 'ନାଁ' ଜବାବ ଦେଉଥିଲେ । ସେ ବହୁତ ଦିନୁ ଦୁଧ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଦୁଧ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ଖାଦ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ଲୋକେ ଗାଈ, ମଇଁଷିଙ୍କୁ ବେଳେ କଦର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ଫୁଙ୍କା ବସାଇ ଦୁହିଁନ୍ତି, ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ସେ ଦୁଧ ଖାଇବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ । ଏହି ବେମାରିରେ ସେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କର କଥାରେ ପଡ଼ି ଛେଳି ଦୁଧ ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ବ୍ରତ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ରହିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା, ବ୍ରତର ଭାବକୁ ମାରି ଦିଆଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମନରେ ଏକ ଗ୍ଲାନି ରହି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ଛେଳି ଦୁଧ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ସବୁବେଳେ ଚରୁଛୁଥିଲେ । ସେ କହୁଥାନ୍ତି

"ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଯେ ତୀବ୍ର ବାସନା ତାହା ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରଲୋଭନ ଏବଂ ସେ ପ୍ରଲୋଭନରୁ ମୁଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ।" ଗାନ୍ଧୀ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରି ସୁସ୍ଥ ସବଳ ହେଉଁ ହେଉଁ ୧୯୧୮ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ।

(୨୭)

ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଖଦୀର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ରମ ଗଢ଼ିବା ପରେ ପରେ ଅରଟକୁ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲେ । ୧୯୦୮ରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ହିନ୍ଦ-ସ୍ୱରାଜ ବହି ଖଣ୍ଡି ଲେଖନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେ ମାନସ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିପାରିଥିଲେ ଯେ ଭାରତର ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ଘରେ ଘରେ ହାତରେ ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣା ନ ହେଲେ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଅରଟ ଗୁଲୁଛି ବୋଲି ଶୁଣିଲେ ଲୋକ ପଠାଇ ସୂତାକଟା ଶିଖି ଆସିବାକୁ କହୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ୧୯୧୭ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଧରାଠାରେ ଏକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ଦେଶସେବିକାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ହେଲା । ତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଗଙ୍ଗାବେନ୍ ମଜମୁନ୍‌ଦାର, ସେ ବିଧବା ଥିଲେ । ଲେଖା ପଢ଼ା ସେମିତି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାହସ ଓ ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିରେ ଶିକ୍ଷିତା ମହିଳାଙ୍କଠାରୁ ଢେର ଉଚ୍ଚ ଦରର ଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ଗୃହପଟେ ବୁଲି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ନିଜେ ଛୁଆଁ ଛୁଇଁ ବାଛୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଅରଟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ମନର ଦୁଃଖ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ମହିଳା ଅରଟକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବେ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ କେମିତି ଖୋଜି ଖୋଜି ଅରଟ ପାଇଥିଲେ ତାହା ସେ ଅନେକ ଜାଗାରେ କହୁଥାନ୍ତି । ଥରେ ୧୯୨୭ରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ତନ୍ତମାନଙ୍କ ସଭାରେ କହୁଁ କହୁଁ ନିଜର ଇତିହାସ

କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । "......ମୁଁ ତମକୁ ଜଣାଇ ଦିଏ — ତେମେ ଏ କଥା ଜାଣି ନ ଥିବ, ଭାରତରେ ବହୁତ କମ୍ ଲୋକେ ଏ କଥା ଜାଣିଥିବେ—ତେମେମାନେ ଆଜ ଯାହା କରୁଛ ମୁଁ ସେଇଥି କରି ଭାରତରେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ୧୯୧୫ରେ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ତନ୍ତ୍ର ବୋଇଥିଲି । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ତନ୍ତ୍ର ତା.ଧରେ କଣ୍ଟାଲି ଯୋଇଥିଲି । ମୁଁ ଏହି ହାତରେ ବିଦେଶୀ ଓ ଦେଶୀ କଳସୂତାରେ ଲୁଗା ବୁଣିଛି । ଏହି ବ୍ୟବସାୟର ରହସ୍ୟ ମୁଁ ତମମାନଙ୍କଠାରୁ ବେଶୀ ଜାଣେ । ଏତେ ବଡ଼ ଦାବୀ କରୁଛି ବୋଲି ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବେ । ମୁଁ ଲୁଗା ବୁଣିଲା ବେଳେ ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ବସୁଥିଲି, ତାହା ଆଜ ମୁଁ ଦେଖାଇ ଦେଇ ପାରିବ । ମୁଁ ତମପରି ଭଲ ଲୁଗା ବୁଣିପାରୁ ନ ଥିଲି ସତ, କିନ୍ତୁ ତନ୍ତ୍ରରେ ବସିଲାବେଳେ ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ଯେ ମିଲ୍‌ମାନେ ଯଦି ଏମିତି ଲୁଗା ବୁଣିବେ ତେବେ ମୁଁ କଅଣ କରିବ ? ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ତନ୍ତ୍ର କଅଣ କରିବେ ? ଏହି କଥା ବିଚାରିଲା ବେଳେ ଆମର ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ଭୋକ ଉପାସରେ ରହୁଥିବା ସେହି ଗରିବ ଭଉଣୀମାନଙ୍କ କଥା ଅନ୍ତରରେ ଜାଗି ଉଠିଥିଲା······ମୋ ମନ ବଡ଼ ଖରାପ ହେଲା, ମନ କେଉଁଥିରେ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଜଣେ ସୂତାକଟାଳୀ ଖୋଜି ବୁଲିଲି, ଯେ କି ଆମକୁ ସୂତାକଟା ଶିଖେଇ ଦିଅନ୍ତା । ସୂତାକଟା ଚଳୁଥିବ, ଏ ଭଳି ଗାଁଟିଏ ଯଦି ମିଳିଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ଗାଁ ବ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲି । ପଞ୍ଜାବରେ ଅନେକ ଭଉଣୀ ସୂତା କାଟନ୍ତି ବୋଲି ମୋତେ ସେତେବେଳକୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ନିରାଶା ମୋତେ ଘେରି ଗଲାବେଳକୁ ମୁଁ ଏକ ସାହସୀ ବିଧବା ରମଣୀର ଆଶ୍ରୟ ପାଇଥିଲି ।"

ଶେଷରେ ସେହି ରମଣୀ ଅରଟ ଖୋଜି ବାହାର କରିଥିଲେ । ବରୋଦା ରାଜ୍ୟର ବିଜାପୁରଠାରେ କେତେ ଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘରେ

ଅରଟ ଥିଲା । ବଳଣା ନିୟମିତ ଯୋଗାଇଲେ ସେମାନେ କାଟିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଅରଟଯାକ ସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଖବର ପାଇ ବଳଣା ଖୋଜିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ମିଲ୍ ବଳଣା ପଠା ଯାଇଥିଲା । ପରେ ଅନେକ ଟଙ୍କା ଦେଇ ତୁଳାଭଣାଳୀ ରଖି ବଳଣା ତିଆର ହେଲା । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଗନଲାଲ ଗାନ୍ଧୀ କଳକବ୍ଜା ବିଷୟରେ ବଡ଼ ଦକ୍ଷ ଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଅରଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ତିଆରି କରେଇ ଅନେକଙ୍କୁ ସୂତାକଟା ଶିଖେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବମ୍ବେଠାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦେମାଗ୍ରସ୍ତ ରହୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କେତେକ ବନ୍ଧୁ ସୂତାକଟା ଶିଖି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସୂତା କାଟୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଅରଟର 'ଘୁଁ, ଘୁଁ' ଶବ୍ଦ ମୋ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରେଇ ଆଣିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା, ଏ କଥା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ତାହାର ପ୍ରଭାବ ମୋ ଦେହଠାରୁ ମୋ ମନ ଉପରେ ବେଶୀ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ମନ ଶରୀର ଉପରେ କିପରି ପ୍ରଭାବ ପକାଏ ତାହା ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ।" ସେତେବେଳେ ଖଦୀ ମୋଟା ଓ ଅଳ୍ପ ଓସାରର ହେଉଥାଏ । ତାହାର ଦାମ୍ ଗଜ ସତରଅଣା ପଡୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ଆନନ୍ଦରେ କିଣି ନେଉଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର "ସ୍ୱଦେଶୀ" ଭାବନା ଜଣାଶୁଣା । ଆଗରୁ ତାଙ୍କ "ସ୍ୱଦେଶୀ"ର ଅର୍ଥ ବୁଝେଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେହି ଭାବନାରୁ ଅରଟ ତଥା କପଡ଼ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଥିଲା, ତାହା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, "ଯଦି ଆମେ ସ୍ୱଦେଶୀ ନୀତି ମାନି ଚଳିବା ତେବେ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ଯେ ଏପରି ପଡ଼ୋଶୀ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଯେ କି ଆମର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବେ, ଆମର ଦରକାରୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯୋଗାଇ ପାରିବେ । ଯଦି ଦେଖିବା ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଭଲ ଧନ୍ଦା ମିଳୁ ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଦରକାରୀ ଜିନିଷ ତିଆରି କରି ଜାଣନ୍ତି

ନାହିଁ, ଅମେ ତାଙ୍କୁ ସେ ଜିନିଷ ତିଆରି କରିବା ଶିଖେଇ ଦେବା । ତା ହେଲେ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁ ଆପଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚଳିବ । କେବଳ ଯାହା ସେ ତିଆରି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ସେଇଥି ପାଇଁ ବଦଳେଇବାକୁ ଗାଁ ବାହାରକୁ ଯିବେ ।"

ଗାନ୍ଧୀ ଅନ୍ୟତ୍ର ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୁଁ ଏହିପରି ସ୍ୱଦେଶୀ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ଏବଂ ସ୍ୱଦେଶୀ ନୀତିକୁ ସମାଜରେ ଖଟେଇଲେ କଅଣ ହେବ ତାହା ବିଚାରୁ ବିଚାରୁ ମୋ ଆଖିକି ଖଦଡ଼ ଦିଶି ଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ନିଜକୁ ନିଜେ ପଚାରୁଥିଲି, "ଆଜି ଭାରତବର୍ଷର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକେ ମୋ ଠାରୁ କେଉଁ ସେବା ବେଶୀ ଲୋଡ଼ୁଛନ୍ତି ? ସେ ସେବା ପୁଣି ଏ ଭଳି ହୋଇଥିବ ସମସ୍ତେ ଯାହାକୁ ବୁଝି ପାରିବେ, ସମସ୍ତେ ପସନ୍ଦ କରି ପାରିବେ, ଯାହା କି ସହଜରେ କରି ହେବ ଏବଂ ଆମର ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଦେଶବାସୀ ଅଧାପେଟ ଖାଇ ମରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସେବା ବଞ୍ଚେଇ ଦେବ, ସେପରି ସେବା କଣ ହୋଇପାରେ ? ମୋ ଭିତରୁ ମୋତେ ଜବାବ ମିଳିଥିଲା ଯେ ଖଦଡ଼ ବା ଅରଟକୁ ଘରଅଡ଼େ ଚଳେଇ ପାରିଲେ ଏ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବ ।"

ଆଉ ଥରେ ଜଣଙ୍କ ଚିଠିର ଜବାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ମୋର ସବୁ କାମ ଭିତରେ ଅରଟହିଁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଉପକାରୀ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ସ୍ଥାୟୀ । ଏହି ଅରଟଦ୍ୱାରା ଭାରତର କୋଟି କୋଟି କୁଟୀରରେ ଅଭାବ କଷ୍ଟ ଦୂର ହେବ ତଥା ଏହାର ଦ୍ୱାରା ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ନିବାରିତ ହେବ । ମୋର ଏ ଦାବୀକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ମୋତେ ପ୍ରଚୁର ପ୍ରମାଣ ମିଳି ସାରିଲଣି ।"

(୨୮)

ଦେଶରେ ମଝେ ମଝେ ସଂନ୍ତ୍ରାସକ ବାଦ ଦେଖା ଦେଉଥାଏ । ଡରେଇ ଧମକେଇ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ କ୍ଷମତା ହାସଲ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ହେଉଥାଏ । କେତେବେଳେ କେମିତ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଉପରେ ଗୁପ୍ତ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥାନ୍ତି; ବୋମା ପକେଇ ବା ଗୁଳି ଚଳେଇ ମାରି ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି । ସରକାର ଏଥିରେ ଟିକିଏ ଡରିଯାଇ ଗୋଟିଏ କମିଟି ବସେଇ ଏ ବିଷୟ ତଦନ୍ତ କରେଇଥିଲେ । କମିଟିଙ୍କ ସୂଚନାନୁସାରେ, ଏ ଲୁଗ୍ରାଟେଣ୍ଟ୍ର କାମ ବନ୍ଦ କରେଇବା ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ଗଢା କରେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ପୁଲିସକୁ ବହୁତ କ୍ଷମତା ଦିଆହୋଇଥିଲା; ସାମାନ୍ୟ ସନ୍ଦେହରେ ଉପ୍ଗ୍କର ଜୁଲମ ହେବାର ବାଟ ଖୋଲି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେ କମିଟିର ସଭାପତି ରଉଲାଟ ସାହେବ ଥିବାରୁ ସେ ଆଇନକୁ ସାଧାରଣରେ ରଉଲାଟ ଆଇନ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏ ଆଇନ ବଡ଼ଲାଟ ସଭାରେ ମଞ୍ଜୁର ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାର ତାକୁ ଜବରଦସ୍ତ ଚଳେଇବାକୁ ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ ।

ଏତିକିବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ବେମାରରୁ ଉଠି ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ହେଉଥାନ୍ତି; ଏହା ୧୯୧୮ରେ କଥା । ଖବରକାଗଜରେ ଗାନ୍ଧୀ ରଉଲାଟ ଆଇନ କଥା ପଢ଼ିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ବନ୍ଧୁ ଏ ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧରି ବସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, "ଅଳ୍ପ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକ ଯଦି ବାହାରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ତେବେ ଆଇନ ଜାରି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରି ଦିଅନ୍ତେ । ମୁଁ ଏପରି ବେମାର ପଡ଼ିଛି, ଭଲ ଥିଲେ କେହି ସାଥୀ ନ ମିଳିଲେ ବି ମୁଁ ଏକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରନ୍ତି ।"

ଜଣକେତେ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏକ ବୈଠକ ବସିଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ଗୋଟିଏ ଖଠା ହୋଇଥିଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଲୋକେ ସମସ୍ତେ ଦସ୍ତଖତ କରିଥିଲେ । କୌଣସି ପୁରୁଣା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳାଇବାର କୌଣସି ଆଶା ଦେଖାଯାଇ ନ ଥିବାରୁ, ଗୋଟିଏ ନୂଆ ସମିତି ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ନାଁ ରଖା ଯାଇଥିଲା 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଭା' । ଖବରକାଗଜରେ ଲେଖା ଲେଖି ଚାଲିଲା । ଚାରିଆଡ଼େ ସଭା ସମିତି ହେବାକୁ ଲାଗିଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଭାର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମତ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ 'ହାଟ୍‌ଅ' ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ମତ ଖାପ ଖାଉ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ କାମ କରିବା ଢଙ୍ଗ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପସନ୍ଦ ହୋଉ ନ ଥାଏ । ସଭାର କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାରେ ଚଳାଇବାଟା ସେମାନଙ୍କ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟ ଅହିଂସା ଉପରେ ଯେଉଁ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ କେତେକ ସଭ୍ୟ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତିକି ବଢ଼ିଲା, ସରକାରଙ୍କ ଜିଦ୍ ସେତିକି ବଢିଲା । ବଡ଼ଲାଟ ସଭାରେ ଏ ଆଇନ ପଢ଼ାହେଲେ ଯେ ବୈଠକ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏଇଥରକ ସେ ବଡ଼ଲାଟ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସଭାରେ ବହୁତ ବିରୋଧ ହେଲା, କିନ୍ତୁ କଅଣ ହେବ, ଯେ ଚେଇଁ ଶୋଇବ ତାକୁ ଉଠାଇବ କିଏ ? ବଡ଼ଲାଟ ଅଟଳ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଚିଠିପତ୍ର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, କାହିଁରେ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଗେଜେଟରେ ଆଇନଟି ବାହାରି ନ ଥାଏ, ଗାନ୍ଧୀ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ରାଜା-ଗୋପାଳାଚାରିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେଲା । ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ

ତାଙ୍କର ଘରେ ଗାନ୍ଧୀ ରହୁଥାନ୍ତି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କେବେ ଆରମ୍ଭ ହେବ; କେଉଁ କେଉଁ ଆଇନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଓ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥାଏ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିଜୟରାଘବାଚାରିଆ ମଧ୍ୟ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଉଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ସରକାରୀ ଗେଜେଟ୍‌ରେ ଆଇନଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ସମୟରୁ ଆଇନ ଜାରି ହେଲା । ଦିନେ ଏହିସବୁ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ରାତିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ରାତିରେ କ'ଣ ଘଟିଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉପରେ କ'ଣ ଠିକ୍ ହେଲା ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ବିଚାରୁ ବିଚାରୁ ମତେ ତ ନିଦ ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ସେ ଦିନ ପାହାନ୍ତାରେ ମୋ ନିଦ ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଥାଏ ଅଥଚ ପୂରା ଚେଇଁ ନ ଥାଏ, ଏହିଭଳି ମଝି ମଝିକିଆ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ କଥାଟା ମୋ ମନରେ ହଠାତ୍ ସ୍ଫୁରି ଉଠିଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲି । ବଡ଼ ସକାଳୁ ମୁଁ ରାଜାଗୋପାଳାଚାରିଙ୍କୁ ସବୁ କଥା କହିଥିଲି, ଏକ ସାଧାରଣ ହରତାଳ ପାଳିବାକୁ ଦେଶକୁ ଡାକ ଦେବା, ଏ ଧାରଣା ମୋ ମନକୁ କାଲି ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନଭଳି ଆସିଛି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧିର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା; ଆମର ଲଢ଼େଇ ମଧ୍ୟ ଏକ ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ତାହା ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି କାମରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବା ଉଚିତ ହେବ । ଅତଏବ ଭାରତର ଲୋକେ ସେ ଦିନ ଆପଣା ଆପଣା କାମଧନ୍ଦା ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେ ଦିନ ଉପାସ କରି ପ୍ରାର୍ଥନାରେ କଟାନ୍ତୁ । ମୁସଲମାନ୍ ଭାଇମାନେ ଦିନକଠାରୁ ବେଶୀ ଉପବାସ କରିବେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ସର୍ବସାଧାରଣ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ଉପବାସ ପାଳିବେ । ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ ଆମର ନିବେଦନ ଅନୁସାରେ କାମ କରିବେ କି ନାହିଁ ମୁଁ କହି ପାରୁନାହିଁ; ତଥାପି ବମ୍ବେ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ବିହାର ଓ ସିନ୍ଧୁ ଏଥିରେ

ଜଣ୍ଟପ୍ନ ଯୋଗ ଦେବେ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଛି" ।.........
ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀଙ୍କ ମନକୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପସନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାହା ଶୁଣିବାରୁ ତାହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ନିବେଦନ ଠିଆ କରିଥିଲି । ପ୍ରଥମେ ୧୯୧୮ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖକୁ ହରତାଳ ଦିନ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ୬ ତାରିଖ ଏପ୍ରିଲକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଲୋକଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମିଳିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାମ ଶୀଘ୍ର ଆରମ୍ଭ କରିବାର କଥା, ବେଶୀ ଦିନ ଆଗରୁ ଜଣାଇବା ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ଏ ସବୁ କିମିତି ଘଟିଗଲା ତାହା କିଏ ଜାଣେ ? ଭାରତବର୍ଷ ତମାମ୍ ସବୁ ଗାଁରେ, ସବୁ ସହରରେ, ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ ସବୁଆଡ଼େ ସେ ଦିନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହରତାଳ ପାଳିଥିଲେ । ତାହା ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରକମର ଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା ।

(୨୯)

୬ ତାରିଖ ଏପ୍ରିଲକୁ ହରତାଳ ଦିନ ଘୁଞ୍ଚିଯିବା ଖବର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଡେରିରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୩୦ ତାରିଖରେ ସେଠି ହରତାଳ ହୋଇଥିଲା । ଏପରି ହରତାଳ କେବେହେଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦେଖା ନ ଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ଓ ହକାମ୍ ଅଜମଲ୍ ଖାଁଙ୍କ କଥାକୁ ଲୋକେ ବେଦବାକ୍ୟ ଭଳି ମାନୁଥିଲେ । ମୁସଲମାନ୍‌ମାନେ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଡାକି ନେଇ ଜୁମ୍ମା ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ସଭା କରାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠି ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ସେଠା ସରକାରୀ ହାକିମ-ମାନେ ଏ ସବୁ କଥା ସହି ନ ପାରି, ହରତାଳ ଶୋଭାଯାତ୍ରାକୁ ବାଟରେ ଅଟକାଇ ଥିଲେ । ଲୋକେ ନ ମାନିବାରୁ ଗୁଳି ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ କେତେ ଜଣ ମରିଥିଲେ ଓ କେତେ ଜଣ ଗଣ୍ଡିଆ ହୋଇଥିଲେ ।

ତା ପଛକୁ ଦମନ ନୀତି ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ପଞ୍ଜାବ, ଲାହୋର, ଅମୃତସହର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ସେହିଭଳି ଘଟଣାମାନ ଘଟିଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ୬ ତାରିଖ ଏପ୍ରେଲରେ ବମ୍ବେଠାରେ ରହିବାର ଠିକ୍ କରିଥିବାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ପଞ୍ଜାବରୁ ତାର ଖବର ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ୬ ତାରିଖ ପରେ ଯିବେ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ । ବମ୍ବେଠାରେ ସେହି ଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକେ ସମୁଦ୍ରରେ ଗାଧୋଇ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରି ବୁଲୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ୍‌ମାନେ ଡାକନେଇ ମସ୍‌ଜୀଦ୍‌ରେ ବକ୍ତୃତା ଦିଆଇଥିଲେ । ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ସ୍ଥିର ହୋଇଥାଏ । ଏକରେ, ଘରେ ଘରେ ଲୁଣ ପାଣି ନେଇ ଲୁଣ ମାରିବେ । ଲୁଣକର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେତେବେଳକୁ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥାଏ । ଦୁଇରେ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେ ଖଣ୍ଡି ବହି, 'ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ' ଓ 'ସର୍ବୋଦୟ' ସରକାର ବେଆଇନ୍ କରିଥାନ୍ତି; ସେହି ସବୁ ବହିକୁ ପୁଣି ଛପାଇ ସାଧାରଣରେ ବିକ୍ରି କରାଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସରୋଜିନୀ ଦେବୀ ଦୁହେଁ ମଠରରେ ବୁଲି ଏ ବହି ବିକି ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସରକାର ତାହାଙ୍କୁ ଧରି ନ ଥିଲେ । ପରେ ଶୁଣାଗଲା, ସରକାର ଏକ ବାହାନାରେ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ, ସେ କହିଲେ ଯେ ସେ ସବୁ ବହି ଛପାଇବା ବା ନୂଆ ଛାପି ବିକିବା ମନା ନ ଥିଲା । କେବଳ ବହିର ସେହି ଗୋଟିକ ସଂସ୍କରଣ ବେଆଇନ୍ କରାଯାଇଥିଲା ।

ତହିଁ ପରଦିନ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନେବା ପାଇଁ ଏକ ସଭା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ସଭାକୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକ ଆସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି "ମୁଁ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍

ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନର ଗଠା କରି ନେଇଥିଲି । ମୁଁ ଲୋକଙ୍କୁ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲି । ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଦେଖି ମୋର ଦୁଃଖ ବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଲୋକଙ୍କ ମତ ଗତିରେ ମୁଁ ଏତେବଡ଼ ତାରତମ୍ୟ ଦେଖି ଆସିଛି ଯେ ଉତ୍ତେଜନା ମିଳିବା କାମ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଥାଏ, ଏବଂ ଶାନ୍ତ ଗଠନମୂଳକ କାମ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ଏ ତାରତମ୍ୟ ଅଳ୍ପଯାଏ ବି ରହୁଛି ।" (୧୯୨୮)

ଏପ୍ରେଲ ୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦିଲ୍ଲୀ ଆଡ଼େ ବାହାରିଥିଲେ । ୮ ତାରିଖ ଦିନ ବାହାରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଷ୍ଟେସନରେ "ପଞ୍ଜାବକୁ ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ" ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ହୁକୁମନାମା ଜାରି ହୋଇଥିଲା । ସେ ତାହା ମାନିବାକୁ ରାଜି ନ ହେବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପର ଷ୍ଟେସନରେ ଗିରଫ୍ କରି ପୁଲିସ୍ ଜିମାରେ ବମ୍ବେକୁ ଫେରି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା ନ କରି, ତାଙ୍କୁ ବମ୍ବେ ସହର ପାଖ ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗିରଫ ଖବର ପାଇ ସେତେବେଳକୁ ବମ୍ବେରେ ହୁଲସ୍ଥୁଲ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରି ବାହାରୁ ଥାନ୍ତି । ପୁଲିସ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଆଡ଼େ ଛାଡ଼ୁ ନ ଥାଏ । ପୁଲିସ ଘୋଡ଼ା ଦୌଡ଼େଇ ଲୋକଙ୍କ ଭିଡ଼ ଛିନ୍ନଛତ୍ର କରି ଦେଇଥିଲା । ମାଡ଼ ଚକଟି ହୋଇ ଲୋକେ ଛତ୍ରିଅଛତ୍ରିଆ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଫେରି ଆସି ସହରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଚଉପାଟୀ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ବିରାଟ ଜନସଭାରେ, ଅହିଂସା ଓ ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା କଥା ବୁଝାଇ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ଭାଳି ନେଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ଅହମଦାବାଦ୍, ଖେଡ଼ା, ନଡ଼ିୟାଦ ପ୍ରଭୃତି ଜାଗାରେ ଲୋକେ ହିଂସା ଆଚରଣ କରି ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ମାରି ଦେଇଥିବାର ଖବର ଆସି ପହଞ୍ଚି ଥାଏ । ସେଠାରେ ସାମରିକ ଆଇନ୍ ଜାରି

ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅହମଦାବାଦ୍ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠା ପୁଲିସ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ତାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ସଭା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ହିଂସା କରିଛନ୍ତି, ପୁଲିସଙ୍କୁ ମାରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଧରା ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ସଭାରେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତିନିଦିନ ଉପବାସ ରହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବେ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ଉପାସ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ପରେ ସେଠାରୁ ସାମରିକ ଆଇନ୍ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା ।

(୩୦)

ଅହମଦାବାଦରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଖେଡ଼ା ଜିଲାର ନଦିୟାଦ୍ ଅଞ୍ଚଳ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ବି ଲୋକେ ହିଂସା ଆଚରଣ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଅହମଦାବାଦର ମଜୁରିଆ ଓ ଖେଡ଼ାର ଚାଷୀଙ୍କ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଥା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ସେହିମାନେ ଏଭଳି ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରିବେ ଏହା ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର ଏକ ଭୁଲ୍ ହୋଇଥିବାର ଜାଣି ପାରିଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲି । ହଠାତ୍ ମତେ ଲାଗିଲା ଯେ ମୁଁ ବଡ଼ ବିଷମ ଭୁଲ କରି ପକାଇଛି—ଆଗରୁ ଶିକ୍ଷା ନ ଦେଇ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇଛି । ଏ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ସମସ୍ତେ ମତେ ଥଟ୍ଟା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମୋର ଦୁଃଖ ହୋଇ ନାହିଁ । କାରଣ ଆପଣା ଦୋଷକୁ ସବୁବେଳେ ବଡ଼ କରି ଦେଖିବା ଏବଂ ପରର ଦୋଷକୁ ଛୋଟ କରି ଦେଖିବା, ଏ ଗୁଟିନିୟମକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ବୁଝି ବିଚାରି ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ।·········ହିମାଳୟ ଭଳି ସେହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଭୁଲଟା

କଣ ଥିଲା ତାହା ବିଚାର କରିଯାଉ । କେଉଁ ସବିନୟ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ରାଜ୍ୟର ଆଇନକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସମ୍ମାନର ସହିତ ମାନିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆଇନ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଶାସ୍ତି ମିଳିବ, ଏହି ଶାସ୍ତି ଡରରେ ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଆଇନଗୁଡ଼ିକୁ ମାନିଥାଉ । ଯେଉଁ ଆଇନରେ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧ ବିଷୟ କିଛି ନ ଥାଏ ସେ ଆଇନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ଡର ଥାଏ । ଚୋରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଇନ ଥାଉ ବା ନ ଥାଉ, ଜଣେ ସାଧୁ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ଲୋକ କେବେହେଁ ହଠାତ୍ ଚୋରି କରିବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଆଲୁଅ ନ ନେଇ ସାଇକେଲ୍ ଚଢ଼ିବାର ନୁହେଁ, ଏ ନିୟମ ଜାଣି ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେହି ଭଦ୍ରଲୋକ ବିନା ଆଲୁଅରେ ସାଇକେଲ୍ ଚଢ଼ି ଯିବାକୁ ମନରେ ହୁଏତ ଟିକିଏ ହେଲେ ଅନୁତାପ କରିବ ନାହିଁ ।.........କିନ୍ତୁ ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସମାଜର ଆଇନକୁ ମାନିବା ନିଜର ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ବିଚାରେ ଥାଏ ଏବଂ ତେଣୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ବୁଦ୍ଧିର ସହିତ ସବୁ ଆଇନକୁ ସେ ମାନି ଚାଲିଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ଯାଇ ସେ ବୁଝିପାରେ କେଉଁ ଆଇନଟା ଭଲ ଓ ନ୍ୟାୟଯୁକ୍ତ ଏବଂ କେଉଁ ଆଇନଟା ମନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ଭିତରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରେ ତାହାର ଅଧିକାର ଜନ୍ମିଥାଏ । ମୋର ଭୁଲ ସେହିଠାରେ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକେ ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇଥିଲି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ, ପୁଣି ସମୂହ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦଳେ ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ ଓ ସୁପରୀକ୍ଷିତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଗଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସବୁ କଡ଼ା ନିୟମଯାକ ଭଲ ରକମ ବୁଝିଥିବେ ଏବଂ ଲୋକଙ୍କୁ ନିୟମମାନ ବୁଝାଇ ପାରୁଥିବେ । ସେହିମାନେ ସବୁବେଳେ ଜାଗ୍ରତ ରହି ଲୋକଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବାଟରେ ରଖିବେ ।"

ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ବନ୍ଦ କରିବା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଭା ଗଢ଼ିଅନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦିଗରେ ଲୋକଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ କମ୍ ହେବାକୁ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ କାମ ଦିଗରେ ଲୋକଙ୍କର ମନ ଲାଗିବା ବଡ଼ କଠିନ ଜଣା ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ପଞ୍ଜାବରୁ ଦମନ ନୀତିର କରୁଣ କାହାଣୀମାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନରେ ଆସି ପଡ଼ୁଥାଏ । ସେଠି ସାମରିକ ଆଇନ ଜାରି ହୋଇ ନାନା ଉପାୟରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦିଆ ଯାଉଥାଏ । ଅମୃତସରଠାରେ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କୁ, ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କୁ ପେଟରେ ଘୁଞ୍ଚୁରି ଘୁଞ୍ଚୁରି ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଜାଲିୟାନ୍‌ୱାଲାବାଗ୍‌ରେ ଯେ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଘଟିଥିଲା ତାହା ବି ଏ ସବୁ ଅପମାନ ଆଗରେ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଜଣା ପଡ଼ୁଥିଲା । ପଞ୍ଜାବରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡକରା ଆସୁଥାଏ କିନ୍ତୁ ବିନା ଅନୁମତିରେ ବା ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ସେଠାକୁ ଯିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇ ନ ଥିଲେ । ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଦୁଃଖ ଅପମାନର ସବୁକଥା ଶୁଣି ହଜମ କରିବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗତି ନ ଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ବମ୍ବେର ବିଶିଷ୍ଟ ସାମ୍ବାଦିକ ହର୍ଣ୍ଣିମ୍ୟାନ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ସରକାର ବନ୍ଦକରି ନେଇ ରଖିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଖବରକାଗଜକୁ ବନ୍ଦ କରି ଦେଲେ । ଦରକାର ପଡ଼ିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଦୁ'ଖଣ୍ଡି ଖବରକାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ହୋଇଥିଲେ, ଇଂରାଜୀ 'ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ' ଓ ଗୁଜୁରାଟୀ 'ନବଜୀବନ' । ଦୁଇଖଣ୍ଡିଯାକ ସାପ୍ତାହିକ । ଏମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ରହସ୍ୟ ବୁଝାଉଥିଲେ । କାଗଜ ଦୁଇଖଣ୍ଡିର ଗ୍ରାହକ ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗ୍ରାହକ ସଂଖ୍ୟା ଚାଳିଶ ହଜାର ଯାଏ ହୋଇ

ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ଖବରକାଗଜ ସାହାଯ୍ୟରେ ପଞ୍ଜାବର ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଭାଇମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାର କାହାଣୀ ଲାଘବ ହୋଇଥିଲା ।

ପଞ୍ଜାବକୁ ଯିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁମତି ମାଗୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଥର ବଡ଼ଲାଟ 'ବେଳ ହୋଇ ନାହିଁ' ବୋଲି ମନା କରୁଥାନ୍ତି । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଜାବ ଅତ୍ୟାଚାରର ତଦନ୍ତ ପାଇଁ ଏକ ସରକାରୀ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ସାହେବ ଆଗ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିବରଣ ପଠାଉ ଥାଆନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଖରାପ ବୋଲି ଜଣା ଯାଉଥାଏ । ମାଳବ୍ୟଜୀ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଜାବ ଯିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ତାର କଲେ । ଏବେ ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ପାଇଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୭ ତାରିଖ ପରେ ପଞ୍ଜାବ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଥିଲା । ପଞ୍ଜାବରେ ପହଞ୍ଚିବା କ୍ଷଣି ଲାହୋରଠାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏକ ନାହିଁ ନ ଥିବା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ମିଳିଥିଲା । ସହରର ସମସ୍ତେ ରେଲ ଷ୍ଟେସନରେ ଜମା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, ଯେତେ ଯେପରି ଜଣେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ବହୁତ ଦିନ ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହି ନ ଥିଲା । ପଞ୍ଜାବର ନେତାମାନେ ସେତେବେଳକୁ ଜେଲରେ । ମାଳବ୍ୟଜୀ, ମୋତିଲାଲଜୀ, ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ଏଣୁ ତାର ସବୁ ବୁଝା ସୁଝା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହୋଇ ସରକାରୀ କମିଟି ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ମନା କରି ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ଏକ ବେସରକାରୀ କମିଟି ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତଦନ୍ତ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା; ଏ ତଦନ୍ତ ଚଳାଇବାର ବୋଝ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଗସ୍ତ କରି ବେଶୀ ଭାଗ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ତଦନ୍ତ ରିପୋର୍ଟ

ଗାନ୍ଧୀ କଥା କହିଥିଲେ । ସେ ରିପୋର୍ଟରୁ ଅତ୍ୟାଚାରର ସବୁ କାହାଣୀ ମିଳିବ ସେଥିରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ବଢ଼େଇଲେଖା ହୋଇନାହିଁ, ବିନା ପ୍ରମାଣରେ ପଦେ ହେଲେ ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

(୩୧)

୧୯୧୭ ରେ ଜୱାହରଲାଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହୁଏ । ରୌଲଟ ଆଇନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଜୱାହରଙ୍କ ମନ ଭାରି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ ଏଲାହାବାଦ୍ ଯାଇଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜୱାହରଲାଲଙ୍କୁ କହିଥିଲେ 'ବାପାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କର କିଛି କର ନାହିଁ ।' ବେସରକାରୀ ତଦନ୍ତରେ ଜୱାହର ଲାଲ କମିଟିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଦୂର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୱାହରଲାଲଙ୍କ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ସମୟରୁ ଜନ୍ମି ଯାଇଛି ବୋଲି ଜୱାହର ଲାଲ ତାଙ୍କ ଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ନୂଆ ଲାଗିଥାଏ ; କମିଟି ପ୍ରଥମେ ତାହା ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଯୁକ୍ତି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇଥାନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାବଳୀରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଓ ପରାମର୍ଶ ଠିକ୍ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ ।" ଏହି ରୌଲଟ ଆଇନ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପ୍ରଥମ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି ଜୱାହରଲାଲ ମାନନ୍ତି ।

ପଞ୍ଜାବର ଗାଁ ଗହଳରେ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାର ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମିଳିଯାଇଥିଲା । ପଞ୍ଜାବରେ

ନ କରି, ଅଳ୍ପ ଶ୍ରମରେ ବେଶ୍ ଅବସରରେ ଆପଣାର ଲୁଗା କର ନେଉଥିଲେ ।

"ବେଲ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଆମେ ଚେଇଁ ନ ଉଠିଲେ ଏ ସହଜ ସୁନ୍ଦର କଳାଟି ଲୁଚି ଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ସେ ଦିଗରେ ଯେ ବହୁତ କିଛି କର ହେବ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ପଞ୍ଜାବରୁ ମିଳୁଛି । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଜାବରୁ ମଧ୍ୟ ଖଦୀର ପ୍ରଭାବ କମି ଯାଉଛି । ପ୍ରତିବର୍ଷ ହାତକଟା ସୂତାର ପରିମାଣ କମି କମି ଯାଉଛି । ଫଳରେ ଗାଁ ଗହଳରେ ଅଧିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଅଧିକ ଆଳସ୍ୟ ବଢ଼ୁଛି । ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସୂତାକଟା ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ସେ ସମୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁ ନାହାନ୍ତି, ଗଳ୍ପ କର କଟେଇବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଭଲ ବାଟ ତାଙ୍କୁ ମିଳୁ ନାହିଁ ।........

"ଗୋଟିଏ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ନ ରହିଲେ ଭାରତର ଗୃହୀର ସର୍ବନାଶ ସୁନିଶ୍ଚିତ । କେବଳ ଜମିର ଉତ୍ପନ୍ନରୁ ସେ ଆପଣାକୁ ପୋଷି ପାରିବ ନାହିଁ । ତାହାର ଅଭାବ ପୂରଣପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଚରକା ଧନ୍ଦା ଦରକାର । ସୂତାକଟା ସବୁଠାରୁ ସହଜ, ସବୁଠାରୁ ଶସ୍ତା ଓ ସବୁଠାରୁ ଭଲ । ମୁଁ ଜାଣେ ଏଥିପାଇଁ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ଏକ ବିପ୍ଳବ ଦରକାର । ଏଥିରେ ବିପ୍ଳବ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦାବୀକର କହେ ଯେ ସ୍ୱଦେଶୀ ବାଟରେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ ।"

ପଞ୍ଜାବର ତଦନ୍ତ ଚାଲିଥାଏ, ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ୧୯୧୮ ଯୁଦ୍ଧ ସରିଗଲାଣି, ସନ୍ଧିର କଥା ଚାଲିଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଇଂରେଜ-ମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ତୁର୍କି ପ୍ରଭୃତି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ଅନ୍ୟାୟ କରାଯିବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ଗତି ବଦଳୁ

ଇଣା ପଡୁଥିଲା ଯେ ତାଙ୍କର ଜବାବ ସେ ରଖିବେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ମୁସଲମାନ ଜଗତରେ ଏକ ଅନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅନ୍ଦୋଳନ ନାମ ଥିଲା ଖିଲାଫତ୍ ଅନ୍ଦୋଳନ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମତ ଥିଲା ଯେ ଭାରତର ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ହେଲାବେଳେ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଅନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ । ସାହି ପଡ଼ଶା ଭଳି ଆମେ ପରସ୍ପରର ସମୟ ଅସମୟରେ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଆମର ଧର୍ମ । ତା ୨୪।୧।୧୯୧୯ ରେ ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମରୁ କେତେକ ମୁସଲମାନ ଭାଇ କଥାଉଠାଇଥାନ୍ତି ଯେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ; ଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗୋରକ୍ଷା କଥା ପଡ଼ିବ ଓ ଗୋବଧ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ କୁହାଯିବ; କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ ଖିଲାଫତ୍ ସଙ୍ଗେ ଗୋରକ୍ଷା କଥା ଯୋଡ଼ିଦେବା ଗୋଟାଏ ଚୁକ୍ତି କଲା ଭଳି, ତୁ ଅମୁକ କରିବୁ, ମୁଁ ଅମୁକ କରିବି, ଏହିଭଳି କଥାଟା ସୁନ୍ଦର ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପେଶ୍ କରିଥିଲେ । ସାହି ପଡ଼ଶା ଭଳି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ବିପଦରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଧର୍ମ ବୋଲି ସେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏ ଯୁକ୍ତି ଭାରତର ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ସମସ୍ତେ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହସରତ୍ ମୋହାନୀଙ୍କ ଭଳି ଗରମ୍ ନେତାମାନେ କହୁଥିଲେ 'ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ, ଏତି କିଛି ଉପାୟ ବତାନ୍ତୁ, ଏ ସ୍ୱଦେଶୀ ଓ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଫଳ ବହୁତ ଡେରିରେ ହେବ' । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ସେତେବେଳଯାଏ ଖଦଡ଼

ଆନ୍ଦୋଳନର ଚଳ କମି ନ ଥାଏ । ହଠାତ୍ ସେହି ସଭାରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ନୂଆ କଥା ଦିଶି ଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସିନା ସେ କଥା ନୂଆ ଥିଲା, ଏବେ ତାହା ନିତାନ୍ତ ପୁରୁଣା ଦିହସହିଆ ହୋଇଗଲାଣି । "ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ନାନାପ୍ରକାର ନାନାକଥାରେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଅହିଂସା ବାଟରେ ଆଉ କ'ଣ ପ୍ରତିରୋଧ ବା ବିରୋଧ କରି ପାରିବେ ? ଆଗ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ଛାଡ଼ିଲେ ସିନା ସରକାରର ବିରୋଧ ସଫଳ ହେବ ?" ଏହିଭଳି ଯୁକ୍ତିକରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହଠାତ୍ 'ଅସହଯୋଗର' ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଟି—'ନନ୍ କୋ-ଅପରେସନ୍' ପଇଠି ଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ-ଯାଏ ତାର ହିନ୍ଦି ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶବ୍ଦ କାହାରିକୁ ସୁଝି ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ "ମୁସଲମାନମାନେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଭଗବାନ ନ କରନ୍ତୁ ସନ୍ଧି ସର୍ତ୍ତରେ ଯଦି ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ହେବ, ସେମାନେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ସହଯୋଗ ବନ୍ଦ କରିଦେବେ ।

ଏ ଭଳି ଅସହଯୋଗ କରିବା ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କର ଏକ ମୌଳିକ ଅଧିକାର । ସରକାରୀ ସମ୍ମାନ, ସରକାରୀ ପଦ-ପଦବୀ ଆମେମାନେ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ; ସରକାରୀ ଚାକିରୀ ରହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବାଧ୍ୟ ନୋହୁଁ; ସେତେବେଳେ ଏହି ଅସହଯୋଗ ସେତିକିରେ ବିକୁଣ୍ଠାରେ ରହି ଯାଇଥିଲା । ସରକାର ଜବାବ୍ ଭାଙ୍ଗିଲେ ସେ କଥା ଉଠିବ, ଏତିକିରେ ଛଅମାସ ଗଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

(୩୨)

ଏହି ସମୟରେ ୟଂ ଇଣ୍ଡିଆ ଖବର କାଗଜରେ 'ଖିଲାଫତ୍ ଦିବସ' ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଖିଲାଫତ୍ ଦିବସ ପାଳିତ

ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, "୧୭ ତାରିଖର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭଳି ଏତେ ବଡ଼ କାମଟା ସୁରୁଖୁରୁରେ ହୋଇଗଲା ଏହା ଉଦ୍ୟୋକ୍ତାମାନଙ୍କର ବାହାଦୁରି କହିବାକୁ ହେବ । ଏହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଜୟ । ଲୋକେ ବୁଝି ଆସିଲେଣି ଯେ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମ ହିଂସାଦ୍ୱାରା ହେବ ନାହିଁ । ତାହା କେବଳ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଲୋକେ ଜୋର୍ ଜବରଦସ୍ତିରେ ଡରିଯିବା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସରକାରଙ୍କର ଡରାଇବା ଆଉ ଚାଲିବ ନାହିଁ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ଲୋକଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ତିଷ୍ଠି ଥାଏ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସରକାର ସେବାର ଏକ ସାଧନ ଥାଏ । ମାତ୍ର ସରକାର ହାତଅର ଦେଖାଇ ଚପେଇ ରଖିଲେ ତାହା ପୀଡ଼ାର ଏକ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ଗୁଳିଗୁଳାର ଡର ଛାଡ଼ି ଦଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାପୀଡ଼ନ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ଏହାହିଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଅର୍ଥାତ୍ ଭୟଙ୍କର ବାଧାବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସତ୍ୟକୁ ଧରି ରହିବା—ସେ ବିଘ୍ନ ଯେ କୌଣସି ଆକାରରେ ଆସୁ ନା କାହିଁକି, ସରକାରୀ ଜୁଲମ ହେଉ, ଯୁକ୍ତିହୀନ କୁସଂସ୍କାର ହେଉ କିମ୍ବା କୌଣସି ଜାତଭାଇଙ୍କର ଛୋଟିଆ ବାସନ୍ଦ ଜୁଲମ ହେଉ ।"

୧୯୧୯ ଶେଷକୁ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ଦିନ ଆସିଗଲା । ସେଥର କଂଗ୍ରେସ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶର ଅମୃତସରଠାରେ ବସୁଥାଏ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ତାଙ୍କର ଓକିଲାତି ମାରିକରି ପଞ୍ଜାବ ତଦନ୍ତରେ ବହୁତ ସମୟ ଦେଇଥିବାରୁ ପଞ୍ଜାବ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ବର୍ଷ ସେ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ପୂର୍ବରୁ ପଞ୍ଜାବର ନେତାମାନଙ୍କୁ ଜେଲରୁ ଛାଡ଼ିଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ଅଲିଭାଇମାନେ ନଜରବନ୍ଦୀରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ମାଲବ୍ୟଜୀ, ତିଲକ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ । ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରତିନିଧି ଚାହୁଁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ । ଗାଉଁଲି ଲୋକେ ବହୁତ ପରିମାଣରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । "ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀକି ଜୟ"ର ଆରମ୍ଭ ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ହୋଇଥିଲା । ଜବାହରଲାଲ କହନ୍ତି ଅମୃତସର କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଥମ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ ।

କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନଙ୍କର ମତଭେଦ ହୋଇଥିଲା । ସେତିକିବେଳକୁ ବିଲାତରୁ ସରକାରୀ ଘୋଷଣା ବାହାରିଥାଏ, ନୂଆ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଆଇନ ଗଢ଼ା ହେବାର ସୂଚନା ଦିଆ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଲକ, ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ସେ ସଂସ୍କାର ଆଇନକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ପକ୍ଷରେ ଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ତାହା ନ ଥାଏ । ଯଦ୍ୟପି ଅସହଯୋଗ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଥାଏ ତଥାପି ସେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି—ସଂସ୍କାର ଆଇନକୁ ଥରେ ପରଖି ଦେଖିବାକୁ ତାଙ୍କର ମନ ଥାଏ । ଏଣେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁରୁଣା ନେତାମାନଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡପରେ ଖୋଲା ଖୋଲି ବିରୋଧ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ମନ ନ ଥାଏ, ସେଥିପାଇଁ କଂଗ୍ରେସର ବାକୀ ଦିନ କେତୋଟି ବୈଠକରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଜାବର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼ୁ ଛାଡ଼ ଦିଅନ୍ତେ ? ସେତେବେଳକୁ 'କଂଗ୍ରେସ ଗାନ୍ଧୀ, ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ' ଏହା ଚୁଟିଚୁଟି ଚଳି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ହେବ ମହା ଅଡୁଆ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

ପଞ୍ଜାବ ନେତାମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକମତ କରିବା ପାଇଁ

ଯଥାସାଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ ଫେରତ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ସଭାବେଳେ ବି ସାଲିସର ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଥାଏ । ଶେଷରେ ଶ୍ରୀ ଜୟରାମ ଦାସଙ୍କର ସଂଶୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉଭୟ ଦଳ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବି ଭାରି ଖୁସି ହୋଇଥିଲେ । ଏହି କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ନିଜେ କହିଥାନ୍ତି । ଦୁଇଟି କାମରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତାର ପରିଚୟ ପାଇ ତାଙ୍କୁ ସେହି ସେହି କାମର ଭାର ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ପଞ୍ଜାବର ଜାଲିଆଁୱାଲାବାଗ୍‌ରେ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଯାଏ ଚାନ୍ଦା ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ବିଚାର ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ଜଣେ ଟ୍ରଷ୍ଟୀ ହୋଇଥିଲେ । ଚାନ୍ଦା ଉଠାଇବାରେ ସେ ବଡ଼ ଓସ୍ତାଦ୍ ଥିଲେ । "ପଣ୍ଡିତ ମାଳବ୍ୟଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭିକାରୀଙ୍କ ରଜା ବୋଲି ସାଧାରଣରେ ମାନିଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ବହୁତ ପଛରେ ନ ଥିଲି ।"—ଏହିପରି ଭାଷାରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ନିଜର ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ କରିବାର କ୍ଷମତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଏତିକି ଟଙ୍କା ଉଠାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମରେ ଗାନ୍ଧୀ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଥିଲେ । ତାହା ଥିଲା—ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ବିଧିବିଧାନ ଗଢ଼ା କରିବା । କଂଗ୍ରେସର ବିଧିବିଧାନରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦରକାର ବୋଲି ସେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର କାମ ସବୁଦିନେ ଚଳେଇବାକୁ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେତେବେଳଯାଏ ନ ଥିଲା; ବର୍ଷକରେ ଥରେ ବସନ୍ତି, ତା ପରେ ଆଉ କିଛି କାମ ନ ଥାଏ । ପୁଣି ପରବର୍ଷକୁ

ବୈଠକ ଏହିପରି ଚାଲିଥାଏ । ବର୍ଷ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ, ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ କୌଣସି ବିଧାନ ନ ଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକଟା ଗୋଟାଏ ହିଞ୍ଚ ଗୋଳ ବ୍ୟାପାର ହେଉଥିଲା । କେଉଁ ପ୍ରଦେଶରୁ କେତେ ପ୍ରତିନିଧି ଆସିବେ ଓ ମୋଟ କେତେ ଆସିବେ ସେଥିର କୌଣସି କଟକଣା ନ ଥିଲା । ଏହି ଦିଗରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ନୂଆ ନିୟମାବଳୀ ଗଠନ କରିବା ଭାର ଗାନ୍ଧୀ ନେଇଥିଲେ ।

ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତିକୁ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ପଞ୍ଜାବ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିବା ହିଂସାକୁ ନିନ୍ଦା କରି ଆଉ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନେତାମାନେ ସେଥିରେ ଅମଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲେ । ଅପଣା ଦୋଷକୁ ପ୍ରକାଶ କରି-ଦେଇ ନିଜକୁ ସୁଧାରିବା ଉଦ୍ୟମ କରିବା କଥାଟା ଦେଶ ଆଗରେ ନୂଆ ଥିଲା । ତା ଉପରେ ପୁଣି ହିଂସାଠାରୁ ଅହିଂସାକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରିବା କଥା ନୂଆ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଜିଦ୍‌ଧରି ବସିଥିଲେ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଏଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ସମର୍ଥନ ନ କଲେ ସେ କଂଗ୍ରେସରେ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସାଫ ସାଫ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର କଥା ରହିଥିଲା ଏବଂ ରଉଲଟ ଆଇନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ଲୋକେ ଯେଉଁ ହିଂସା କରିଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ତାହାର ନିନ୍ଦାବାଦ୍ କରିଥିଲା । ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରି ଗାନ୍ଧୀ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ, "ସରକାର ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ତେଜନାର କାରଣ ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରିୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ବିନା କାରଣରେ ଧରି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସରକାର ସେତେବେଳେ

ପାଗଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; ଲୋକେ ବ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପାଗଳାମିର ଜବାବ ପାଗଳାମିରେ ଦେବାର ନ ଥିଲ, ପାଗଳାମି ବଦଳରେ ଧୀରସ୍ଥିରମତ ଦେଖାଉଥିଲେ ଆଜି ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥା ଛମ ହାତରେ ଥାନ୍ତା ।''ଏହ କଂଗ୍ରେସରେ ଗଠନମୂଳକ କାମସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅସିଥିଲ । ସେଥିରେ ହାତତନ୍ତରେ ଲୁଗାବୁଣା ଓ ସୂତା କଟା, ଏ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପମାନଙ୍କର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ଦେଶକୁ ଡାକ ଦଆ ହୋଇଥିଲ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ଅଇନ ବଦଳେଇବା, ତୃତୀୟଶ୍ରେଣୀ ରେଲ୍ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସୁଧାରିବା, ଦୁଧିଆଳଗାଈ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି ବନ୍ଦ କରିବା ପ୍ରଭୃତ ବିଷୟରେ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ମଧ୍ୟ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲ । କଂଗ୍ରେସ ଇତିହାସରେ ଡାକ୍ତର ପଟ୍ଟାଭି ଲେଖିଛନ୍ତି "ବହୁବର୍ଷ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଅମୃତସରଠାରେ ଗୃଷୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିଫେରାଇଥିଲ । କଲକାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିବା ମୂଲିଆମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲ ।"

(୩୩)

ଦେଶରେ ଖିଲାଫତ୍ ଅନ୍ଦୋଳନ ଜୋର ଗ୍ଲୁଲଥାଏ । ଅଲି-ଭାଇ ଦୁଇଜଣଯାକ ମନପ୍ରାଣ ଢାଳିଦେଇ ଲଢିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ପରାମର୍ଶ-ଦାତା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଖୁବ୍ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥାନ୍ତି । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏ ଦୁଃଖରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପଡ଼ୋଶୀ ଭଳି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ 'ଯଦି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦାବି ଇଂଲଣ୍ଡ ବା ତାର ବନ୍ଧୁମାନେ ପୂରଣ ନ କରନ୍ତି'ତେବେ କି ଉଦ୍ୟମ କରାଯିବ ? ଏକ ଜଙ୍ଗଲୀ ଅସଭ୍ୟ ଉପାୟ ଅଛି—ଖୋଲଖୋଲି ହେଉ ବା ଲୁଚ୍ଚରିକ ହେଉ ହିଂସା ଯୁଦ୍ଧ । ଅନ୍ୟ କିଛି କାରଣ ଥାଉ ନ ଥାଉ ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତେଣୁ

ସେ ବାଟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ହିଂସା ସବୁବେଳେ ଟପେ ଏତିକି ଯଦି ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ଆମର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆମେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ସାଧନ କରି ପାରନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଅଜି ହିଂସା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ ଯେତେକ ଯୁକ୍ତି କହୁଛି ତାହା କେବଳ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କହୁଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ସେଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ, ସେଭଳି ହିଂସା ଉଦ୍ୟମ ବୃଥା ହେବ । ଅତଏବ ଅସହଯୋଗହିଁ ଆମ ଆଗରେ ଏକମାତ୍ର ବାଟ । ଅସହଯୋଗ ହିଂସାରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହିଂସା ହେଲେ, ତାହା ସବୁଠାରୁ ସଫା ସୁବିଧା ଅଥଚ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଫଳପ୍ରଦ ଉପାୟ ।"

ଏହିପରି ଲେଖୁଥାନ୍ତି; ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ଅହିଂସ ଲଢେଇ ବିଷୟରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଧର୍ମର ମତ କ'ଣ, ମୁସଲମାନମାନେ କେତେଦୂର ଅହିଂସା ପାଳିପାରିବେ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀ ପରାମର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ମୌଲନା ଅବୁଲ୍ କଲମ୍ ଅଜାଦ୍ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅହିଂସା ନୀତିକୁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମରେ ଅହିଂସା ଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିବାରେ ମନା ନାହିଁ; ଏବଂ ସେ ବାଟ ଧରିଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ତାକୁ ପୁରାପୂରି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଧରି ଚାଲିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।

ଏହି ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧର ସନ୍ଧି ସର୍ତ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଇଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡ ତାର ଜବାବ ରଖି ପାରି ନ ଥିଲା । ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀ ପୁଣି ବସିଲା । ବହୁତ ହିନ୍ଦୁନେତା ସେଥିରେ ଯୋଗଦେଲେ । ବଡ ବଡ ମନ୍ତ୍ରଣା ଚାଲିଲା । ଶେଷରେ ଅସହଯୋଗ ଗୃହୀତ ହେଲା । ହକିମ୍ ଅଜମଲଖାଁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ

ଏକମତ ହୋଇଥିଲେ । ଅସହଯୋଗକୁ ଚଳେଇବା ପାଇଁ ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ା ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ଏକମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁନେତା ସଭ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି "ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ବାଟ ଦେଖାଇବେ; ସେହିମାନେ ଅସହଯୋଗ କରିବେ । ସେମାନେ ନିଜେ କଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ବାଟ ଧରିବେ । ଏ ଅସହଯୋଗ କଥା ପହିଲେ ମୋର ମୁଣ୍ଡରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ସମ୍ମିଳନୀରେ ବାହାରି ଥିଲା । ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ଅନେକ ପରୀକ୍ଷାରେ ସଫଳ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଅସହଯୋଗର ଏକ ବିଶେଷଜ୍ଞ । ତେଣୁ ମୋତେ ସେ କମିଟିରେ ରଖିଛନ୍ତି; ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ମତେ ରଖି ନାହାନ୍ତି, ମତେ ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ପରାମର୍ଶଦାତା ପରି ରଖିଛନ୍ତି ।" ଏଲ୍ଲାହାବାଦ୍ ଠାରେ ଯେ କମିଟି ବସିଥିଲା, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ "ଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ସାମରିକ ଆଇନ ଜାରି ହୋଇଥାଏ, ଆମର ଅହିଂସା ଯୁଦ୍ଧରେ ଆମ ଅଡୁ ସେମିତି ଗୋଟିଏ ହୁକୁମ୍, ଗୋଟିଏ ସାମରିକ ଆଇନ ଚଳିବା ଦରକାର । ତେବେଯାଇ ଆମେ ଜିତି ପାରିବା । ଯେତେଦିନ ମତେ ନେତା କରିଥିବେ, ମୋର କଡ଼ା ନିୟମକୁ ମାନିବେ । ପରେ ମତେ ମାରି ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ମୋର ମୁଣ୍ଡକାଟି କରି ପାରନ୍ତି ସେଥିରେ ମୋର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ।"

ଏ ତ ୧୯୨୦ ର କଥା । ଏହି ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭରେ ଗିରମିଟିଆକୁଲି ସଂଗ୍ରହପ୍ରଥା ଏକଦମ୍ ରଦ୍ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ୧୯୨୦ ଜାନୁୟାରୀ ପହିଲାରୁ ଯେଉଁଠି ଯେତେ ଏଭଳି ଚୁକ୍ତିରେ ବନ୍ଧାଥିଲେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

୧୯ ତାରିଖ ମାର୍ଚ୍ଚରେ ଖିଲଫତ ସମ୍ମିଳନୀ ତରଫରୁ ଏକ ହରତାଳ ଦିବସ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହିବର୍ଷ ଏପ୍ରେଲ ୬ ତାରିଖ ଠାରୁ ୧୩ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସପ୍ତାହଟି ଜାତୀୟ ସପ୍ତାହ ରୂପେ ଦେଶରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ସେହିବର୍ଷଠାରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆଜଯାଏ ପାଳିତ

ହୋଇ ଅସୁଅଛୁ । ଶ୍ରୀମତୀ ଆନିବେଶାନ୍ତ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ଲିଗ୍ (ଭାରତ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନସଂଘ) ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ଥିଲେ । ସେ ସେଥିରୁ ବାହାର ଯିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ସଭାପତି ହୋଇ-ଥିଲେ ଏବଂ ତାର ନାଁକୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟସଭା ବଦଳେଇ ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସଭାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରଚାର, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ସ୍ଥାପନ, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀକୁ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାଷା କରିବା ଏବଂ ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦେଶର ଗଠନ ।

ଖିଲାଫତ ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିବାପାଇଁ ଅଗଷ୍ଟ ପହିଲା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ସେହିଦିନ ପାହାନ୍ତାରେ ବମ୍ବେଠାରେ ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଲକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମୌଲନା ମହମ୍ମଦ ଅଲ୍ଲୀ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରଚାରରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ପଞ୍ଜାବ ଗୋଲମାଲ ତଦନ୍ତ କରୁଥିବା ସରକାରୀ କମିଟି ତାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ଦେଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ସେ ରିପୋର୍ଟ ଯୋଗୁଁ ଦେଶରେ ଅସନ୍ତୋଷ ବଢ଼ିଥାଏ । ସେଥିରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରଚାରରେ ଅଧିକ ଜୋର୍ ମିଳିଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସରେ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ କରାଇବା ପାଇଁ ଲାଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଗୁଜୁରାଟର ପ୍ରାଦେଶିକ ରାଜନୈତିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଣିଥିଲେ, ସେଠି ଆପତ୍ତି ଉଠିଥିଲା ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସମ୍ମିଳନୀମାନେ ଏ ଭଳି କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାର ଜବାବରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ "ତଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ଆପଣା ଦାୟିତ୍ୱରେ ନୂଆ ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ପାରେ; ତାହାଦ୍ୱାରା ଉପରର ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼ିବାର ସମ୍ଭାବନା. ସେଥିରେ ଅନିଷ୍ଟ କାହିଁକି ଲୋଡ଼ା ? ଯାହା

ହେଲ, ଆଲୋଚନା ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁତ ଅଧିକ ମତରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ପଟେଲ ସଭାପତି ଥିଲେ ।

ସେହି ଅଗଷ୍ଟମାସ ୧୧ ତାରିଖର ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଖବର କାଗଜରେ "ତରବାରୀର ନୀତି" ନାଁ ରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ "ମୁଁ ଖାଲି ମନଗଢ଼ା କଥାଗୁଡ଼ାଏ କହେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦାବୀକରେ, ମୁଁ ଜଣେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଆଦର୍ଶବାଦୀ । ଅହିଂସାର ଧର୍ମ କେବଳ ମୁନି ଋଷି ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇଛି । ଯେମିତି ପଶୁଜାତିର ଧର୍ମ ହିଂସା, ସେମିତି ଆମ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ଧର୍ମ ଅହିଂସା । ପଶୁଠାରେ ଆତ୍ମା ଶୋଇଥାଏ । ପଶୁ ଶରୀର ବଳ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ନିୟମ ଜାଣେ ନାହିଁ । ମଣିଷର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମଣିଷକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଧର୍ମ ମାନିବାକୁ ହେବ, ତାକୁ ଆତ୍ମବଳ ମାନିବାକୁ ହେବ ।

"ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଭାରତ ଆଗରେ ଏ ପୁରୁଣା ତ୍ୟାଗ ଧର୍ମର କଥା କହିବାକୁ ସାହସ କରୁଛି । କାରଣ, ଅସହଯୋଗ ଓ ସବିନୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଏ ଦୁହେଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଅଟନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏବଂ ତାର ଏ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଦୁଇଟି ନୂଆ ନୁହନ୍ତି, ସେହି ପୁରୁଣା ତ୍ୟାଗ ଧର୍ମର, କଷ୍ଟ ସହିବା ନୀତିର ସେ ଦୁଇଟି ନୂଆ ନାମ ମାତ୍ର । ଯେଉଁ ଋଷିମାନେ ଏ ଜଗତର ହିଂସା ଭିତରେ ଅହିଂସା ଧର୍ମକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ବଡ଼ ଆବିଷ୍କାରକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବି କେତେକ ବଡ଼ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସବୁର ବ୍ୟର୍ଥତା ବୁଝିପାରି ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଳାନ୍ତ ଦୁନିଆକୁ ଶିଖାଇଥିଲେ ଦୁନିଆର ମୁକ୍ତି ହିଂସା ବାଟରେ ମିଳିବ ନାହିଁ, ଅହିଂସା ବାଟରେହିଁ ମିଳିବ ।

"ଅହିଂସାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ରୂପ ହେଉଛି ଜାଣି ଶୁଣି କଷ୍ଟ ସହିବା । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ, ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଇଚ୍ଛା ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଦେବା; କିନ୍ତୁ ଏହାର ଅର୍ଥ ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆପଣାର ସମସ୍ତ ଆତ୍ମଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା । ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଏହି ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ କାମ କରି ଜଣେ ଲୋକ ଆପଣାର ସମ୍ମାନ, ଆପଣାର ଧର୍ମ, ଆପଣାର ଆତ୍ମାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ବିରୋଧ କରି ପାରେ ଏବଂ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ବା ସଂସ୍କାରର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇ ଦେଇପାରେ ।"

(୩୪)

କଲିକତା କଂଗ୍ରେସରେ ବହୁତ ଲୋକ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଲାଲା ଲଜପତରାୟ ସଭାପତି ହୋଇଥାନ୍ତି । ବମ୍ବେଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ-ଲୋକଙ୍କୁ କଲିକତା ନେବା ପାଇଁ ଖାସ୍ ରେଲଗାଡ଼ି ଯାଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ସେହି ରେଲଗାଡ଼ିରେ ବସି ବସି ତିଆରି କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳଯାଏ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଅସହ-ଯୋଗର ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ବାହାରି ନ ଥାଏ । କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧି ଟିକିଏ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । କାରଣ, କିଏ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମର୍ଥନ କରିବେ କିଏ ବା ବିରୋଧ କରିବେ ତା ସେ ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ପ୍ରଭୃତି କେତେ ଜଣ ଚାହିଁଥିଲେ ଯେ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କେବଳ ପଞ୍ଜାବ ଓ ଖିଲାଫତ୍ ଅନ୍ୟାୟ କଥା ନ ରହି ତା ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କଥା ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଉ । "ଯଦି ଅସହ-ଯୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ତେବେ ଗୋଟିଗୋଟିକିଆ ଅନ୍ୟାୟ ପାଇଁ କାହିଁକି କରାଯିବ ? ଆମର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ନାହିଁ ତାହାହିଁ ଆମ ପ୍ରତି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ; ତାହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସହଯୋଗ

କରିବାକୁ ହେବ।" ସେମାନେ ଏହି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଥିଲେ। ଗାନ୍ଧୀ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଏ କଥା ମାନି ନେଇ ଥିଲେ। ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ଲାଲଜୀ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଥିଲେ। କିନ୍ତୁ କ'ଣ ହେଲା କେହି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ। ସତେ ଯେମିତି ଏ ନୂଆ ଲୋକଟିର ଇଙ୍ଗିତକୁ ହଜାର ହଜାର ଦେଶବାସୀ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ। ତାଆ ଆଗରେ ସବୁ ବିରୋଧ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା। ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁମତରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା। ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଥିଲେ। ଜୱାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି 'କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୀତିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଗ ଏହି କଲିକତା ବୈଠକରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ସବୁଆଡ଼େ କଂଗ୍ରେସ ଦୃଷ୍ଟି ବଦଳି ଯାଇଥିଲା। ସାହେବୀ ପୋଷାକ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା, ଖଦଡ଼ ପୋଷାକ ଆଖିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଥିଲା। ନୂଆ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିନିଧି ଆସିଲେ। ନିମ୍ନତମ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀରୁ ବେଶୀ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ବାହାରିଲେ। ଭାଷା ଅଧିକ ହିନ୍ଦ କିମ୍ବା ପ୍ରଦେଶର ଭାଷା ଚାଲିଲା। କାରଣ, ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଇଂରାଜୀ ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ। ଏହି ନୂଆଭାବ ନୂଆ ଉତ୍ସାହ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା।"

କଲିକତା ବିଶେଷ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଯେ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା ତାହା ନାଗପୁରର ସାଧାରଣ ବୈଠକରେ ପୁନ ମଞ୍ଜୁର ହେବାର କଥା। ନାଗପୁରକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ପ୍ରତିନିଧି ଯାଇଥିଲେ। ଚଉଦ ହଜାର ଉପରେ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ। ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟାର ସୀମା କିଛି ନ ଥାଏ। ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ହଜାରେ ଉପରେ ଯାଇଥାନ୍ତି, ଶହେ ଉପରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ। ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କେତେ ହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି କେବଳ ବଙ୍ଗଳାରୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧି ନେଇ

ଆଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସୁଅ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେବାପାଇଁ ଅନେକ ଚଳନା କଳନା କରି ଯାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେଠି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଓ ଲାଲାଜୀ ଅନ୍ୟ ଏ ଲୋକ ଜାଗରଣର ପ୍ରଭାବରେ ବଦଳି ଯାଇଥିଲେ । ସାମାନ୍ୟ ଛୋଟିଆ ସଂଶୋଧନ ସହିତ ସେହି ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତିକ୍ରମେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରସ୍ତାବର ମର୍ମ ମୋଟା-ମୋଟି ଏଇଆ ଥିଲା :—

—"ପଞ୍ଜାବ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଖିଲାଫତ୍ ଅନ୍ୟାୟରେ ପ୍ରତିକାର କରିବାରେ ଓ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କ୍ଷମତା ଛାଡ଼ିଦେବାରେ ଡେରି କରୁଥିବାରୁ ସରକାରଙ୍କ କଥା ଉପରେ ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହଁ ଏବଂ ଏ ସବୁର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଳ୍ପରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏପରି ଗୁରୁତର ଭାବେ ଅସହଯୋଗ କରାଯାଉ, ଯାହା ଫଳରେ ସରକାର ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦେଶର ଦାବୀ ପୂରଣ କରିବେ । ଦେଖା ଯାଉଛି ଯେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ତଥା ପାଠୁଆ ଓ ଧନୀ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନାନା ପ୍ରକାରରେ ସହଯୋଗ କରି ସରକାରଙ୍କ ବଳ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼େଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି ଶ୍ରେଣୀମାନେ ଆଗ ନିମ୍ନଲିଖିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସହଯୋଗ କରନ୍ତୁ ;—

ଏକ, ସରକାରୀ ପଦବୀ, ଖେତାବ ଓ ଅବୈତନିକ ସରକାରୀ ଚାକିରି; ଦୁଇ, ସରକାରୀ ଦରବାର, ଭୋଜି ପ୍ରଭୃତି; ତିନି, ସ୍କୁଲ କଲେଜର ଶିକ୍ଷା (ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଖୋଲା ଯାଉ); ଚାରି, କଚେରୀ ଅଦାଲତ (ଜାତୀୟ ପଞ୍ଚାୟତ ଗଢ଼ାଯାଉ); ପାଞ୍ଚ, ଫୌଜ ସୈନ୍ୟମାନେ ମେସୋପଟେମିଆରେ ମୁସଲମାନ ଜାତୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଲଢ଼ିବାକୁ ମନା କରି ଦିଅନ୍ତୁ; ଛଅ, ଲାଟସଭାର ପ୍ରାର୍ଥୀ କେହି ଠିଆ ନ ହୁଅନ୍ତୁ ଓ ଭୋଟ ନ ଦିଅନ୍ତୁ,

ସାଡ, ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରନ୍ତୁ;" ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତଳ ଲିଖିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଜୋର ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

—"ଅସହଯୋଗର ବାଟ ଏକ ସଂଯମର ବାଟ, ତ୍ୟାଗର ବାଟ । ସଂଯମ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ବିନା କୌଣସି ଜାତି ଉନ୍ନତି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଅସହଯୋଗର ପ୍ରଥମ ପାହାଚରେ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପିଲାକୁ ତ୍ୟାଗ ଓ ସଂଯମର ସୁବିଧା ଦେବା ଉଚିତ; ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଆପଣା ବସ୍ତ୍ର ବିଷୟରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ପାଳନ୍ତୁ ଏବଂ ସୂତାର ଅଭାବ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଘରେ ଘରେ ଅରଟରେ ସୂତା କାଟନ୍ତୁ ଏବଂ ତନ୍ତୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହାତବୁଣା ଖଦୀର ପ୍ରସାର କରନ୍ତୁ ।"

ଏହି ବୈଠକରେ କଂଗ୍ରେସର ବିଧି ବିଧାନ ବଦଳାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରେ ଖୁବ୍ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସକୁ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଜୀବ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ସେତେବେଳକାର କଂଗ୍ରେସ ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥିଲା ବୋଲି ସେ ଭାରତରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇଁ ଦେଇଁ କହି ପକାଇଥିଲେ । ଅମୃତସର କଂଗ୍ରେସରେ ବିଧି ବିଧାନରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଅଦଳ ବଦଳ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମରେ, ସେତେବେଳ-ଯାଏ କଂଗ୍ରେସର ସଫା ସଫା କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶଠାରେ ଥିଲା, ଭାରତରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଂଗ୍ରେସର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ହେଉ ବା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବାହାରେ ହେଉ । ଏଥିରେ ପୁରୁଣା ମତର ଲୋକଙ୍କର ଆପତ୍ତି ଉଠିଥିଲା । ଏ ଦଳର ମୁଖିଆ ଥିଲେ ମାଳବ୍ୟଜୀ ଓ ଜିନା ସାହେବ । ସେମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ କହି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହେଉ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶଠା ମଞ୍ଜୁର ହେଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଧରି ବସିଲେ ଯେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇବା ପାଇଁ ଯେ ଉଦ୍ୟମ ହେବ ତାହା ନ୍ୟାଯ୍ୟଯୁକ୍ତ ଓ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାୟରେ ହେବ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମତ ଥିଲା ସବୁ କାମରେ ଉପାୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ଭଲ ଉପାୟ ହୋଇଥିଲେ ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେବ, ଖରାପ ଉପାୟରେ ଭଲ ଜିନିଷ ମିଳିବ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟରେ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟା ସୀମାବଦ୍ଧ କରାଯାଇ ଥିଲା । ମୋଟ ସଂଖ୍ୟା ଛଅ ହଜାର ରଖା ଯାଇଥିଲା ।

ଚତୁର୍ଥରେ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ଗଢ଼ା ହେଲା । ସେମାନେ ବର୍ଷକଯାକ କଂଗ୍ରେସ କାମ ଚଳାଉଥିବେ ଏବଂ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ଡକେଇବେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ "ଏହି ନୂଆ ବିଧାନକୁ ଲୋକେ ଯଦି ବୁଦ୍ଧିର ସହିତ, ଅଗ୍ରହର ସହିତ ଓ ସାଧୁତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଥାନ୍ତେ, ଏହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାଧନ ହୋଇଥାନ୍ତା ଏବଂ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଳିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲାଭ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

(୩୫)

୧୯୨୦ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ୟଂ ଇଣ୍ଡିଆ କାଗଜରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ "ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ଅଛି ମୁଁ ତାହା ଖୋଜି ବୁଲୁନାହିଁ, ପାଦେ ମୋ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁଖ୍ୟତଃରେ ଏକ ଧାର୍ମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାନେ ସେ ଆପଣାକୁ ପାପରୁ ଦୂରରେ ରଖିବ, ତେଣୁ ପରିଣାମ କଥା ନ ଭାବି ସେ ପାପକୁ ଛାଡ଼ିବ । ଭଲ କାମ ଦ୍ୱାରା ଭଲ ଫଳ ଫଳିବ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ତାହାର ଥିବା ଅବଶ୍ୟକ ଏବଂ ମୋ ମତରେ ଏହାହିଁ

ଗୀତାର ଅନାସକ୍ତକର୍ମ । ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଡରିବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ମଣିଷକୁ ଏତେ ଶକ୍ତି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଜୀବନ ଉପରେ ବିପଦ ପଡ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମଣିଷ ହୃଦୟ ପଛେ ପଛେ ଲୁଚିଥିବ । ସେ ଜାଣେ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ମରିବାଟା, ସଇତାନ୍ ହାତରେ ବଞ୍ଚି ରହିବାଠାରୁ ବେଶୀ ଭଲ । ଅତଏବ ଏ ସରକାର ସଇତାନ କାମର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଯେ ବିଶ୍ବସିବ ତାହାର ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଅସହ-ଯୋଗ କରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ ।"

ଜବାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ଦିଗ ଉପରେ ସବୁବେଳେ ଜୋର୍ ଦେଉଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନେ ତାହା ହୃଦୟର ସହିତ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାବର ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଥିଲା ।" କିନ୍ତୁ ମାତ୍ର ଲୋକଙ୍କ ମତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଓ ନିଜ ଭିତରର ଭାବ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜବାହରଲାଲ କହିଛନ୍ତି, "ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଟାଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା, ଗୋଟାଏ ଆଦର୍ଶ ଥିଲା ବୋଲି ଆମେ ଭୁଲି ଯାଉଥିଲୁ; ଅଥବା ସେ ସବୁ କିଛି ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥିଲା । ଶିଳ୍ପଟା ନୂତନ ସଭ୍ୟତା ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତକୁ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲୁ—କେବଳ ଜାଗରଣଟାକୁ ମାନି ନେଇଥିଲୁ । ସ୍ବରାଜ୍ୟ କଥାଟାକୁ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ବୁଝୁଥିଲୁ ।"

୧୯୨୦ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ନରମଦଳୀୟ ନେତାମାନେ କଂଗ୍ରେସରୁ ଏକଦମ୍ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ରାଜନୀତି ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମକୁ ମିଶାଇବା, ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଖୋଲାଖୋଲି ଲଢ଼େଇ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସର କବାଟ ଫିଟେଇ ଦେବା, ଏ ସବୁ ସେ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଅତିଷ୍ଠ କରି ପକାଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ଇଂରାଜୀ ପାଠ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍ ପ୍ରଚାର କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍କୁଲ, କଲେଜରୁ ଛାତ୍ରମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଛାଡ଼ ଯାଉଥାନ୍ତି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥାଏ । ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଏମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମକୁ ଅନେକ କୁସଂସ୍କାର ଘେରି ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଭାବ ଜନ୍ମାଇବା ପାଇଁ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା କରିବାର୍ ଶକ୍ତି ଆସିବା ପାଇଁ ଇଂରାଜୀଭାଷା ଲୋଡ଼ା, ଏ ଧାରଣା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କୁସଂସ୍କାର । ଗତ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା କେବଳ ସେହି ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଚାଲି ଆସୁଅଛି ଏବଂ ଆମ ଉପରେ ସେହି ଗୋଟିକ ଭାଷା ଖୁବ୍ ଜୋର କରି ଲଦା ଦିଆ ହୋଇଛି । ଅତଏବ ଏ ଶିକ୍ଷା ନ ପାଇଥିଲେ ଆମର କ'ଣ କ୍ଷତି ହୋଇଥାନ୍ତା ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ବରଂ ଆମେ ଏତିକି ଦେଖୁଛୁ ଭାରତବର୍ଷ ପୂର୍ବଠାରୁ ଅଧିକ ଦରିଦ୍ର ହୋଇଛି, ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାର ବଳ କମି ଯାଇଛି ଏବଂ ଭାରତସନ୍ତାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କମି ଯାଇଛି । ଏହା ଯେ ଶାସନ ଦୋଷରୁ ଘଟିଛି ତାହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଏବଂ ଏ ଶାସନର ସବୁଠାରୁ ଖରାପ ଜିନିଷ ହେଉଛି ତାର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ।" ଆଉ ଜାଗାଏ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଛନ୍ତି "ଦଳିତମାନ ଅବସ୍ଥା ଦେଖୁଛୁ, ଆମେ ନିଜକୁ ହୀନ ମଣୁଛୁ, କିନ୍ତୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜକୁ ଆମେ ସମାନ ନ ଭାବୁଛୁ, ବିଦେଶୀ ଶାସନ ଯାଇ ଯେତେ-ବେଳଯାଏ ସ୍ୱରାଜ ନ ହୋଇଛି, ଆମର ଦାସ୍ୟ ଭାବ ବଦଳରେ ଆମେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ନ ହୋଇଛୁ, ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିବା ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ ।............ଆଜି ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଆମ ହୃଦୟରେ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟସ୍ଥାନ ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ଦଖଲ କରି ବସିଛି; ଆମ ମାତୃଭାଷା ଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଆସନରୁ ତଡ଼ି ଦେଇଛି । ଆଜି ଇଂରାଜଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆମର

ସମତା ନାହିଁ, ଫଳରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଏକ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରୁଛି । ଇଂରେଜୀ ଜ୍ଞାନ ନ ପାଇ ଯୁବା ଭାରତୀୟ ମନର ଚରମ କ୍ଷତି ହେବା କଥା । ଅଜି ଆମର ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଉଛି ଯେ ଇଂରାଜୀ ନ ଜାଣିଲେ ସବୁଠାରୁ ଭଲ ସମାଜରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ମିଳିବ ନାହିଁ—ଫଳରେ ଆମର ଦେଶର ପୁରୁଷ ଜାତି ପ୍ରତି, ନାରୀ ଜାତି ପ୍ରତି ଘୃଣା କରା ଯାଉଛି । ଏଭଳି ଧାରଣା ଏତେ ଅପମାନଜନକ ଯେ ତାହା ଅସହ୍ୟ ହେଉଛି । ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅଯଥା ପ୍ରୀତି ଅଛି ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ସ୍ୱରାଜର ଗୋଟିଏ କଥା ।"

କଚେରୀ ବର୍ଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧ୍ୟ ତାଁ ସମୟରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରସାର ପାଇଥିଲା । କଚେରୀ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କମି ଯାଇଥିଲା । ଅନେକ ଓକିଲ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସାରା ଦେଶ କାମରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଯମୁନା ଲାଲ ବଜାଜ ଏହିଭଳି ଓକିଲମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଗୃହୀ ତିଳକ ସ୍ୱରାଜ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦେଇଥିଲେ । ଯମୁନା ଲାଲ ନାଗପୁର କଂଗ୍ରେସର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତିର ସଭାପତି ଥିଲେ । ସେ କଂଗ୍ରେସର ଅସହଯୋଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନି ନିଜର ରାଓ ବାହାଦୂର ପଦ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲା ପରଠାରୁ ଦେଶରେ ସ୍ୱଦେଶୀ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଛଅ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଦେଶୀର ରୂପ ବଦଳି ପ୍ରଚାର ତା ସୂତାକଟା ପ୍ରଚାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରଚାରର ଏହିଭଳି ରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଏଭଳି ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରଚାର ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅଙ୍ଗ ଥିଲା ଓ ଅଛି । ଏହା ହେଉଛି ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼, ସବୁଠାରୁ ନିରାପଦ ଓ ସବୁଠାରୁ ଅବ୍ୟର୍ଥ କାମ । ଅରଟର ମହତ୍ତ୍ୱ

ବୁଝିବାକୁ ଦେଶର ଏତକ ସମୟ ଲୋଡ଼ା ଥିଲା । ଦେଶକୁ ତାହାର ପୁରୁଣା କୁସଂସ୍କାର ଛାଡ଼ିବାକୁ ସମୟ ଦରକାର ଥିଲା । ପୂର୍ବେ ଲୋକେ ଯେ କେବଳ ଇଂରେଜୀ ଜିନିଷ ବା ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନ ଜିନିଷରେ ମାତ୍ର ଥିଲେ ତାହାର ବ୍ୟର୍ଥତା ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ । ସ୍ୱଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ଛାଡ଼ି ସ୍ୱାଧୀନତା ଯାଇଛି ଏବଂ ପୁଣି ହାତକଟା ହାତବୁଣା ଲୁଗା ଧରିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଫେରି ପାଇବେ, ଏତକ ବୁଝିବା ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ଥିଲା । କେବଳ ଯେ ସରକାରଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ବିଭାଗ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଭାରତର ସାର ସବୁ ବୋହି ଯାଉଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ, ଏହି ଗୃହଧନ୍ଦା ବୁଡ଼ିଯାଇ ଭାରତ ନିଃସ୍ୱ ନିର୍ଜୀବ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଭାରତରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଘର କରି ଯାଇଛି, ଦେଶ ଏବେ ଏତିକ ବୁଝି ପାରୁଥିଲା । ପୁଣି ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶରେ ଅରଟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ଲୋକ ଲୋଡ଼ା ଥିଲେ, ସେ ଭଳି ଲୋକ ମଧ୍ୟ ବାହାରିଲେ । ଉପରନ୍ତୁ ଲୋକେ ବି ଖଦଡ଼ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିଲେ ଓ ଖଦଡ଼ର ବ୍ୟବହାର ରୁଚିକର ହେଲା । ଏହା ସବୁ ହେଲାରୁ ଖଦୀ ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରିଛି ।”

ସବୁଠାରୁ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଲାଟ ସଭା ବର୍ଜନ ଓ ଭୋଟ ନ ଦେବା କଥା । କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଲାଟ ସଭାକୁ ପ୍ରାର୍ଥିତ ହେଲେ ନାହିଁ, ଗାଁ ଗହଳରେ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଭୋଟ ଦେବାକୁ ଗଲେ ନାହିଁ !

(୩୭)

୧୯୨୧ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ଶେଷକୁ ବେଜୱାଡ଼ାଠାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବସିଥିଲା । ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତ କରି ଯାଇଥିଲେ । ତାହା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତ ଥିଲା । ସେହି ଗସ୍ତରେ ଭଦ୍ରକ, ପୁରୀ, କଟକ ଓ

ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ, ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ ସଭା କରି ଅସହଯୋଗର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରି ଯାଇଥିଲେ ।

ବମ୍ବେଠାରେ ଯେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବୈଠକ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୁଏ । ବର୍ଷ ନ ସରୁଣୁ ସମସ୍ତ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ିବା ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଖୁବ୍ ଜୋର୍ ଦେଉଥିଲେ । ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ାରେ ଖୁବ୍ ଚହଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ସାହେବଙ୍କ ଭଳି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେକ ନିକଟ ବନ୍ଧୁ ଲୁଗାପୋଡ଼ା ଅହିଂସା ସଙ୍ଗେ ଖାପ୍ ଖାଉନାହିଁ ବୋଲି ଆପତ୍ତି ଉଠାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଖଣ୍ଡନ କରି ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ଆରମ୍ଭରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଲେଖାରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଯଦି ସବୁ ପ୍ରକାର ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରିବାର କଥା ଥାନ୍ତା ତେବେ ଅବା ସେଥିରେ ଜାତି ବିଦ୍ୱେଷର ସମ୍ଭାବନା ଥାନ୍ତା । ତା'ହେଲେ କଥାଟା ଖରାପ ହୋଇଥାନ୍ତା କିନ୍ତୁ ଆମେତ କେବଳ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଉପରେ ଜୋର ଦେଉଛୁଁ । ଏତକ କଟକଣା ଯୋଗୁଁ କଥାଟା ଏକଦମ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ଯାଉଛି । ମୁଁ ତ ଚାହୁଁନାହିଁ ଯେ ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଯେଉଁ ଘଣ୍ଟା ଆସୁଛି ବା ଜାପାନରୁ ଯେଉଁ ଛୁରୀ କାମ ଆସୁଛି ତାହା ବନ୍ଦ କରିଯାଉ । କିନ୍ତୁ ଇଂରଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭଲ ଭଲ ମଦ ଯେତେ ଯତ୍ନରେ ତିଆରି ହୋଇ ଆସୁ ପଛକେ, ସେ ସବୁକୁ ମୁଁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବି । ସୟତାନ୍‌ର ଜାଲ ବଡ଼ ମିଞ୍ଜିରେ ବିଛା ହୋଇଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ସତ ଓ ମିଛ ବା ଭୁଲ ଓ ଠିକ୍‌ର ସୀମା ସରହଦ୍ ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ ତାହା ବାରି ହୁଏ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସୟତାନ୍‌ର ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯିବା ଲୋଭ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଆଜ ସେ ସୀମ

ହୁକୁମରେ ଅନ୍ୟଦେଶରେ ନ୍ୟୁଟୋର୍ବା ଅରବ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ମାରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ କୁକାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣା ଦେଶ ପାଇଁ କରି ନାହାନ୍ତି, ଆପଣା ପେଟ ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏ ଭଳି ଭ୍ରାନ୍ତଧାରଣାରେ ଭଡ଼ା ନିଆ ହୋଇଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ମଣିଷମରା ଧନ୍ଦାରୁ ଛଡ଼େଇ ଆଣିବା ବଡ଼ କଠିନ କାମ ହେଲଣି । ଆଗେ ଯେଉଁ ତନ୍ତୀ ବ୍ୟବସାୟ ଏତେ କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା, ଏତେ ସମ୍ମାନ-ସୂଚକ ଥିଲା, ଏବେ ସେ ଧନ୍ଦା ଏକ ଅପମାନର କଥା ହେଲଣି ।......

"ଏଥିରେ ମୁଁ ଯଦି ବିଦେଶୀ ଲୁଗାକୁ ଛୁଇଁବା ପାପ ବୋଲି କହୁଛି, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଅଛି କ'ଣ ? ଯାହାର ହଜମ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ସେ ଗୁରୁପାକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇଲେ ତାହାର ପାପ ହେବ ନାହିଁ କି ? ସେପରି ଖାଦ୍ୟ ତାହାର ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଉଚିତ ନୁହଁ କି ? କିମ୍ବା ସେ ତାହାକୁ ଅନ୍ୟକୁ ଦେଇ ଦେବ ନାହିଁ କି ? ମୋ ପୁଅ ବେମାର ପଡ଼ିଛି । ସେ ଗୁରୁପାକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଅଥଚ ଜିଭରେ ଖାଇବାକୁ ମନ କରେ; ମୁଁ କଅଣ କରିବି ? ମୋ ପାଖରେ ଥିବା ଗୁରୁପାକ ଖାଦ୍ୟକୁ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ? ମୁଁ ନିଜେ ହୁଏତ ତାକୁ ଖାଇ ହଜମ କରି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ଚିଜ ଖାଇବାରେ ପାପ କ'ଣ ତାହା ବୁଝାଇ ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ନିଜେ ତ ଖାଇବି ନାହିଁ, ବରଂ ତାହାର ଆଗରେ ସେ ସବୁକୁ ଜାଳି ପୋଡ଼ି ଦେବି ।

"ଆଜି ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ଜଡ଼ପିଣ୍ଡ ମାତ୍ର । ଯେ ଅନ୍ୟର ଇଚ୍ଛାରେ ଚାଲୁଛି ସେ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମସଂଯମ ଓ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଦ୍ୱାରା ଆଜି ପୁଣି ଜୀଇଉଠୁ, ମଣିଷ ଜାତି ପ୍ରତି ତାହା ମଙ୍ଗଳର କଥା ହେବ କିନ୍ତୁ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ଭୋଗୀ ବିଳାସୀ ହୋଇଯିବ ତ ପୁଣି ଅନ୍ୟଦେଶକୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ବସିବ, ସେ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ

ଜଳି ଉଠି ବସିବ, ଧ୍ୱଂସ କରିବାକୁ ଉଠିବ, ନଗର ଓ ଜଗତରେ ସର୍ବନାଶ କରିବ ।"

(୩୭)

ଅସହଯୋଗର ଜୋର୍ ଯେତିକି ବଢ଼ୁଥାଏ ସରକାରଙ୍କର ଦମନ ସେତିକି ମଧ୍ୟ ବଢ଼ୁଥାଏ । ପଞ୍ଜାବର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଯେଉଁମାନେ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଚାକିରି ମିଳୁଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ପୁରସ୍କାର ଜାଗିରି ଦିଆ ଯାଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏତ ବିଷୟରେ ସରକାର ଟିକିଏ ହେଲେ ଚିନ୍ତିତ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଦଣ୍ଡବିଧି ଆଇନର ଦଫାମାନ କାଢ଼ି ତାହାର ବଳରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଧରି ଜେଲ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମହମ୍ମଦଅଲି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଯାତ୍ରାରେ ଯାଉ ଯାଉ ୱାଲ୍‌ଟିଅରଠାରେ ମହମ୍ମଦଅଲି ଗିରଫ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋକଦ୍ଦମା ହେଲା । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ଆସିବାକୁ କହିଥିବାର ଅଭିଯୋଗ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରାଯାଇଥିଲା । ତାର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଗାନ୍ଧୀ ସରକାରଙ୍କୁ ଏକ ଖୋଲା ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ପାଇଁ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦଅଲି ଧରା ହୋଇଥିଲେ ସେହି ବକ୍ତୃତାକୁ ସେ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଦୋହରାଉଥିଲେ । ସେହି ଖୋଲା ଚିଠିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ "ଆମେ ସିନା ଅହିଂସ ରହିବା କିନ୍ତୁ ଆମେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ବସି ରହିବା ନାହିଁ । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଲି ଭାଇମାନେ ଯେ ସବୁ କହି ଯାଇଛନ୍ତି, ଆମେ ତାହାକୁ ବାରମ୍ବାର ଦୋହରେଇବା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଜେଲ୍ ଦଣ୍ଡକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା । ଆମର ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଲୋକମାନେ ଜେଲ୍ ଚାଲିଗଲେ ଆମର ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିବ ନାହିଁ, ଏପରି ଭାବିବା ଆମର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯଦି ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରକୃତରେ ନ ଚାଲେ, ତେବେ ଜାଣିବା ଆମେ ହୁଏତ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ

ନୋହୁଁ କମ୍ବା ଶିଳ୍ପଗତ ଓ ପଞ୍ଜାବ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର କରିବା ପାଇଁ ଅଟେ ଉପଯୁକ୍ତ ନୋହୁଁ । ହଜାର ହଜାର ସଭା ସମିତିରେ ଆମର ଘୋଷଣା କରିବା ଉଚିତ ଯେ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ହେଉ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଚାକିରି କରିବା ଯେ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ବା ମୁସଲମାନ ପକ୍ଷରେ ପାପ ।"

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ପୋଷାକରେ ପୁଣି ଏକ ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଘଟଣାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ତାହା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, "୧୯୨୧ ରେ ମୁଁ ଓ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଦକ୍ଷିଣ ଗସ୍ତରେ ଗଲେ । ଓ୍ୱାଲଟିୟରଠାରେ ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଧରାହୋଇ ଗଲେ । ବେଗମ୍ ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଅଲିଙ୍କୁ ନେଇଯିବା ହୃଦୟରେ ମୁଁ ବଡ଼ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ବେଗମ୍ ସାହେବା ଏ ବିଚ୍ଛେଦକୁ ସାହସର ସହିତ ସହି ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ସଭା ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମାଦୁରାଏ ଯାଇଥିଲି । ବାଟରେ ଆମ ରେଲ୍ ଡବାକୁ ବହୁତ ଲୋକ ଆସୁଥାନ୍ତି ଯାଉଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ ସେମାନେ ଏସବୁ ଘଟଣାର କଥା ଜାଣି ବି ଜାଣୁନାହାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ବିଳାତି ଚକମକିଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ଏବଂ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲି କାରଣ ଅଲିଭାଇଙ୍କ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଖଦୀ ଛଡ଼ା ମୋ ପାଖରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ କହୁଥିଲେ, 'ଆମେ ଅତି ଗରିବ, ଖଦୀ କିଣି ପାରିବା ନାହିଁ । ଖଦୀ ବଡ଼ ମହଙ୍ଗା ।' ଏ ଉତ୍ତରରେ

ଯେ ସତ୍ୟ ଥିଲା ତାହା ମୁଁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲି । ମୁଁ ତ ଲମ୍ବା ଚୌଡ଼ା ଧୋତି କୁର୍ତ୍ତା ଓ ଟୋପି ପିନ୍ଧିଥାଏ । ଏ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ତ ଆଂଶିକ ସତ୍ୟ କହୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନଙ୍ଗଳା ହୋଇଛନ୍ତି, ଖଣ୍ଡେ ଓସାର ହାତେ ଦୁ'ହାତ ଲମ୍ବର ଖଣ୍ଡେ ନେଙ୍ଗୁଟି ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ନଙ୍ଗଳା ଦେହରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ କି ଜବାବ ଦିଅନ୍ତି । ଅନ୍ତ୍ରା ଖାତିର୍‌ରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ହେବ ମୋର ପିନ୍ଧା ଲୁଗା କୁର୍ତ୍ତାକୁ କମେଇ ଦେଇ ଏ ଦରିଦ୍ର ବସ୍ତ୍ରହୀନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ହେବା ଛଡ଼ା ମୋର ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗୃସ କ'ଣ ଥିଲା ? ଏବଂ ସେହିଦିନ ମାଦୁରାଠାରେ ସଭାର ପରଦିନ ସକାଳୁ ମୁଁ ସେତିକି କରିଥିଲି ।" ସେହିଦିନୁ ଗାନ୍ଧୀ ଟୋପି କୁର୍ତ୍ତା ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି, ଲମ୍ବା ଚୌଡ଼ା ମୁଗା ଧୋତି ଆଉ ପିନ୍ଧୁ ନାହାନ୍ତି । ଖଣ୍ଡେ ସାନ ଖଦୀ ଓ ଖଣ୍ଡେ ଚାଦର ତାଙ୍କର ପୋଷାକ ହୋଇଛି ।

ଖଦୀଦ୍ୱାରା ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ଯୋର୍-ସୋର୍‌ରେ ଚାଲିଥାଏ । ଖଦୀ ଉପରେ ନାନା ରକମର ସମାଲୋଚନା ଚାଲିଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ତାହାର ଜବାବ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଚରଖା ଚଳାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝାଯିବ ଯେ ପରେ ମୌଳିକଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ବୋଲି ସେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଚଳେଇଥିଲେ ତାର ଏକ ଚିତ୍ର ସେତିକି-ବେଳୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିଲା । ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଚରଖା ଚଳାଇବାଦ୍ୱାରା ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଫଳ ହେବ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ କେତେ ସର୍ତ୍ତ ରଖାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏକ, ଯେ କାମ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଚଳାଯିବା ଉଚିତ ।

ଦୁଇ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବ ଯେ ଭାରତରେ ସାତ ଲକ୍ଷ ଗାଁରେ ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ଏହା ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସାଧନ । ତିନି, ଉପରନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର କ୍ଳାନ୍ତି ବା ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ ଅଥଚ ଗରିବଙ୍କ ଉପରେ ନୂଆ କର ଭାର ନ ପକାଇ କିମ୍ବା ନିଶା ଉପରେ ବସିଥିବା ଅବକାରୀ ଟିକସର ପାପ ଧନ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଖର୍ଚ୍ଚର ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ।

ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହାଓ୍ୱା ଖୁବ୍ ଗରମ ହେଉଥାଏ । ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରେ ଅଧିକାର ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଛାଡ଼ି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଏକତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ସୂତାକଟା ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଖଦୀ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବ ।

ସେତିକିବେଳକୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଯୁବରାଜଙ୍କର ଭାରତ ଆସିବାର ଥାଏ । ତାଙ୍କର ଭାରତ ଭ୍ରମଣକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବର୍ଜନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲା । ତା ୧୭।୧୧।୨୧ରେ ଯୁବରାଜ ବମ୍ବେଠାରେ ଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଲୋକେ ଅସହଯୋଗ କରି ହରତାଳ ପାଳିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେକ ପାର୍ସୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଜନତା ତାଙ୍କର ଉପରେ ଜୋର୍ ଜୁଲୁମ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଫଳ ମରହଟ୍ଟ ହୋଇ ବମ୍ବେ ସହରରେ ତିନିଦିନ କାଳ ଭୀଷଣ ଦଙ୍ଗା ଚାଲିଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନମାନେ ମିଶି ପାର୍ସି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ବମ୍ବେରେ ଥାଆନ୍ତି; ସେ ଦୁଇଦିନକାଳ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଏକ ଉପବାସ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ବମ୍ବେବାସୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ, "ବମ୍ବେର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ସେଠାକାର ପାର୍ଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ଓ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ନ କରିବାଯାଏ, ଅସହଯୋଗୀମାନେ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଦ୍‌ଭାବ ସ୍ଥାପନ ନ କରିବା ଯାଏ, ମୁଁ ପାଣିଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଖାଦ୍ୟପେୟ ଛୁଇଁବି ନାହିଁ । ଏ ଦୁଇଦିନ ମୁଁ ଯେଉଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦେଖିଲି ତାର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ମୋର ନାକରେ ପଶି ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍ ଏକତା ମୁଷ୍ଟିମେୟ ପାର୍ଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ଓ ଇହୁଦୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ବିପଦର କାରଣ ହୋଇଛି । ଅସହଯୋଗୀଙ୍କ ଅହିଂସା ସହଯୋଗୀଙ୍କର ହିଂସାଠାରୁ କଦର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି ।...... ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ମତେ ଲାଗିଲା ସତେ ଯେପରି ମୋର ସବୁ ବଳ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇଛି । ମୁଁ ଜନତା ଉପରେ କାହିଁକି ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ ? ମୋ ଭିତରୁ ଅହିଂସାର ବଳ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ? ମୁଁ କଣ କରିଆନ୍ତି ? ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର ଭୋଗୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲି, ତାହା ବି ଉଚିତ ନ ଥିଲା । ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଆମର ଅଦାଲତର ପଞ୍ଚାୟତ ବି ନ ଥିଲା । କିମ୍ବାଲୋକଙ୍କ ଶାନ୍ତି ଆଣିଦେବ ଏପରି କେହି ଲୋକ ବି ନ ଥିଲେ । ଜନତାଙ୍କ ଜୁଲୁମରେ ଯେ ଦୁଃଖ ପାଉଥିଲେ ତାଙ୍କୁ କି ସାହାଯ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ? ପାର୍ଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନମାନେ ଯଦି ଥିଲେ । ମୁଁ ନିଜକୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଇ ମୋର ଦେହକୁ ବଳି ଦେଇଥିଲେ ଅଧିକ ରକ୍ତପାତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଜଣେ ସୈନିକ, ବିପଦକୁ ଡରିବି ନାହିଁ ସତ କିନ୍ତୁ ତା ବୋଲି ଦୁଃସାହସ କରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଡାକି ଆଣିବା ଠିକ୍ ନୁହଁ ।

ତେବେ ମୁଁ କ'ଣ କରିଥାନ୍ତି ? ଅବଶେଷରେ ଏହି ଉପବାସ ମତେ ରକ୍ଷା କରିଛି ଓ ଆମ୍ଭକୁ ଶାନ୍ତି ଦେଉଛି ।"

ଯୁବରାଜ କଲିକତା ଗଲାବେଳକୁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ବର୍ଜନ କରିବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଜବରଦସ୍ତ ସଂଗଠନ କରୁଥାନ୍ତି । ସରକାର ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଧରି ନେଇଥିଲେ । ଏତିକିବେଳେ କେତେକ ମଧ୍ୟସ୍ଥଙ୍କ ଜରିଆରେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ସାଲିସ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ମୌଲନା ମହମ୍ମଦଅଲି ଜେଲ୍‌ରେ ଥା'ନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ଗାନ୍ଧୀ କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ । ଅଥଚ ସରକାର ମହମ୍ମଦଅଲିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବାର କୌଣସି ସୂଚନା ନ ମିଳିବାରୁ ସାଲିସ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏହିପରି ଅଡ଼ି ବସିବାରୁ କେତେକ ଲୋକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇଥିଲେ ।

(୩୮)

ଏ ବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଅହମଦାବାଦ୍‌ଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ବସେ । କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ସରକାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ନେବେ ଏଭଳି ନାନାପ୍ରକାର ଜନରବ ଶୁଣା ଯାଉଥାଏ । ତଥାପି ସେ କଂଗ୍ରେସରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରତିନିଧି ଗୁଜରାଟରୁ ଯାଇ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ସୁଦୂର ଓଡ଼ିଶାରୁ ଶତାଧିକ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସୁବିଧାପାଇଁ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଆସନ ଦେବାପାଇଁ, ଚୌକି ବେଞ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡପରୁ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସମସ୍ତେ ତଳେ ବସିଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ବକ୍ତୃତା ହିନ୍ଦିରେ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖଦଡ଼ କନାରେ ଘର ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଚୋଇଶ ହଜାରରୁ ଉପର ଲୋକ କଂଗ୍ରେସ

ମଣ୍ଡପରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ । ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତିର ସଭାପତି ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ପଟେଲ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବ ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବହୁତ କମ୍ ଥିଲା । ସରକାରୀ ଦମନ ନୀତିର ଜବାବ ଦେବା ପାଇଁ ଏବଂ ସମୂହ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ସକାଶେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗ୍ରହ କରିଯିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ତାହାହିଁ ଏ ବର୍ଷର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା । କେଉଁଠି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ ତାହା ସ୍ଥିର କରି ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସର ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ଦିଆଯାଇଥିଲା ।—

—ଚରଖା ସହିତ ତ୍ରିରଙ୍ଗ ଜାତୀୟ ପତାକା ଏହି କଂଗ୍ରେସରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ଏଥର ସଭାପତି ଥିଲେ ଦିଲ୍ଲୀର ବିଖ୍ୟାତ ମୁସଲମାନ ନେତା ହାକିମ୍ ଅଜ୍ମଲ୍ ଖାଁ ।

କଂଗ୍ରେସ ପରେ ପରେ ୧୯୨୨ ଜାନୁୟାରୀ ୨୨ ତାରିଖରେ ବମ୍ବେଠାରେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାଲିସ ପାଇଁ ଏକ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ସେହି ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ସମର୍ଥନ କଲେ ହେଁ ତାହା କୌଣସି ନଗଦ ଫଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଏକ ଖୋଲା ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ଦେଶରେ କଥା କହିବା, ସଭାସମିତି କରିବା ଓ ଖବର କାଗଜ ଲେଖିବା ଏ ତିନୋଟି ମୌଳିକ ଅଧିକାରରେ ସରକାର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଥିବାରୁ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦରେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେ ଅସହଯୋଗର ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର—ସମୂହ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ, ଗୁଜୁରାଟର ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀଠାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ବୋଲି ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦମନ ନୀତିର ପ୍ରତିବାଦରେ ଶୀଘ୍ର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ନ କଲେ ଲୋକଙ୍କ ହିଂସାକୁ ଆୟତ୍ତରେ ରଖିବା କଠିନ ହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସେ ଚିଠିରେ

ଦେଖୁଥିଲେ । ଏ ପାର୍ଟିକୁ ଭାଙ୍ଗିବା ଚାହିଁବାରେ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିଲା, ଯେ ଜମିଦାର ଲୋକେ ଓ ସାଧାରଣ ଚାଷୀ ମୂଲିଆ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମେଳ ଥିଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ଅନେକ ଲୋକ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିକୁ ଯାଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗ୍ରାହୀ କଥା କହୁ କହୁ ଅଙ୍ଗେ ନିର୍ମଳ ଥିଲେ । ଏହିପରି ପରିସ୍ଥିତି ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଚୌରୀ-ଚୌରାରେ ଏକ ଦୁଃଖକର ଘଟଣା ଘଟିଲେ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଲୋକେ ପୋଲିସ୍ ମାଡରେ ଯେତେବେଳେ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଘେରି ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ବାଇଶି ଜଣ ପୋଲିସ୍ ଲୋକଙ୍କୁ ପିଟି ମାରି ଦେଇଥିଲେ । ଉତ୍ତେଜିତ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଆଁରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସ୍ଥାନ ମିଳିଥିଲା । ସେଥିରେ କେତେ କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ କଥା ଶୁଣି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅସହଯୋଗ କଥା ଏକାଥର୍ ମନରୁ ଦୂର କରି ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ମଧ୍ୟ ତୁରନ୍ତ ବସି ଅସହଯୋଗ ବିରୁଦ୍ଧ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସ୍ଥଗିତ କଂଗ୍ରେସ କାମ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲେ । କେବଳ ଗଠନମୂଳକ କାମ ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ଜେଲ୍ ଯିବାଠାରୁ ଯେତେ ପ୍ରକାର କାମ କରାଯାଉଥିଲା ସେ ସବୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଦିଲ୍ଲୀ ବୈଠକରେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ କେତେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଜବାହରଲାଲ ତାଙ୍କ ଜୀବନୀରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "କେବଳ ଚୌରୀଚୌରା ଯୋଗୁଁ ଗାନ୍ଧୀ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ବନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ଏହା ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଘଟଣାର ଶେଷ ଘଟଣା ଥିଲା । ଭବିଷ୍ୟତରେ କ'ଣ ଘଟିବ ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକ ସମୟରେ

ତାହା ସେଠାରୁ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେ ଆଦେଶ ଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁକାଳ ଧରି ମିଳାମିଶା କରି, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ (ଷଷ୍ଠ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ) ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା ତାହା ବଳରେ ଜନସାଧାରଣ କ'ଣ ଭାବୁଥିଲେ, କ'ଣ କରୁଥିଲେ ବା କ'ଣ କରି ପାରିବେ ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ ।"

ସରକାର ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ସୁଯୋଗ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ । 'ଗାନ୍ଧୀ ଗ୍ରେପ୍ତାର ହେବେ' ଏହିପରି ଜନରବ ଆଗରୁ ଅନେକଥର ମଧ୍ୟ ଶୁଣା ଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଜେଲ୍ ଯିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ସେଇ ଉତ୍ତରରେ ଥରେ ଦୁ'ଥର ଲେଖି ସାରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ସାହସ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏବେ ସାଧାରଣ ଅସନ୍ତୋଷ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯିବାରୁ ସରକାର ଗାନ୍ଧୀ ୧୯୨୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଗିରଫ କରିଥିଲେ । ଖବର କାଗଜରେ 'ରାଜଦ୍ରୋହ' ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ତାଙ୍କ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା ଚଳିଲା । ଗୋଟିଏ ବିବୃତି ଦେବା ଛଡ଼ା ମକଦ୍ଦମାରେ ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଗ ନେଇ ନ ଥିଲେ । ମକଦ୍ଦମା ବେଶୀ ସୁଦୀର୍ଘ ହୋଇଥିଲା । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଅହମଦାବାଦର ସେସନ୍ ଜଜଙ୍କ ଅଦାଲତରେ ଏ ମକଦ୍ଦମା ପଡ଼ିଥିଲା । ଶ୍ରୀମତୀ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ବିଚାର ବେଳେ କଚେରୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ ସେ ବିଚାରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି କରିଛନ୍ତି—

"ଆଇନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଣେ ଦୋଷୀ, ଜଣେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ଆସାମୀ, ତଥାପି, ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ କଚେରୀ ଘରେ ପଶିଗଲେ କଚେରୀର ସମସ୍ତ ଲୋକ ଆପଣା ମନକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେହି କ୍ଷୀଣ ଦେହ, ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତିରେ

ଅଦମ୍ୟ ଶକ୍ତି ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ, ଖଣ୍ଡିଏ ଶ୍ଲେଟ ମୋଟା ଖଦୀ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି, ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର, ଜଣେ ସହ୍ୱବନ୍ଧୁ ।

"ଓଃ ହୋ, କାଲେ ମୁଁ ଡର ଦଉଥିବ, ସେଇଥିପାଇଁ ମତେ ଚେକି ଧରିବ ବୋଲି ମୋ ପାଖରେ ବସିଛ ପରା ?" ......ଟେଛ'ରେ ଏତକ କହୁଥିଲେ ଏବଂ ମହା ଆନନ୍ଦରେ ଠୋ, ଠୋ, କରି ହସି ଉଠିଥିଲେ—ସେ କି ହସ ! ସତେ ଯେମିତ ତା ଭିତରେ ସମସ୍ତ ଜଗତର ଶୈଶବର ଜ୍ୟୋତି ଛପି ରହିଛି । ଜୁରିଅଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ଦେଖିଲେ, ଅନେକ ପରିଚିତ ଲୋକ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ବହୁ ଦୂର-ଦେଶରୁ ନିଜ ସ୍ନେହର ଅର୍ଘ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି—କହି ପକେଇଥିଲେ, 'ଏତ କଚେରୀ ପରି ଲାଗୁ ନାହିଁ, ଏତ ଏକ ଘରୋଇ ପାରିବାରିକ ମିଳନ ପରି ଲାଗୁଛି ।'

"ବିଚାରପତି ଆସିଗଲେ—ଉପସ୍ଥିତ ଜନତା ଭିତରେ ଭୟ, ଚିନ୍ତା, ଆଶା ଓ କ୍ଷୋଭର ଯୁଗପତ୍ ସ୍ପନ୍ଦନ ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ବିଚାରପତି ବି ବଡ଼ ଭଲ ଲୋକ; ତାଙ୍କ ନିପୁଣ ଭଦ୍ରତା, ତାଙ୍କ ଦୃଢ଼ ଓ ସାହସୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ଏ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଜ୍ଞାପନ, ଏ ଭଳି ଅଭୂତପୂର୍ବ ଘଟଣାର ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧି, ଏ ସମସ୍ତ ପାଇଁ ସେ ଅମର ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ ଥିଲେ ।

"ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ବିଚାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା—ଏବଂ ମୋର ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ଭଳି ଯେ ଅମୃତସ୍ରୋତ ବୋହୁଥିଲା ମୁଁ ତାକୁ ଶୁଣିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମୋର ମନ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଏକ ଘଟଣା ଆଡ଼କୁ, ଏକ ଭିନ୍ନ ଦେଶର ଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଯାଇଥିଲା—ଯେତେବେଳେ ଏହିପରି ଜଣେ କୋମଳପ୍ରାଣ ମହାଗୁରୁ କ୍ରୁଶ୍ ବିଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ, ଠିକ୍ ଏହିପରି ଏକ

ବାର୍ତ୍ତା, ଏହିପରି ସାହସର ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବାରୁ ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତାର ଏହି ଉପାସକ । ଯେ କି ମାନବ ଜାତିକୁ ଚରମ କରୁଣାର ସହିତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ଯେ କି ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ ଗରିବଙ୍କ ମନୋଭାବ ନେଇ ଗରିବଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେ ଭଳି ଲୋକଙ୍କର ଉପମା ଆଉ ଇତିହାସରେ କେଉଁଠୁ ମିଳିବ ? ମୁଁ ସେତିକିବେଳେ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିଥିଲି ଯେ ସେହି ନୀଚ ବଂଶ ଜାତ ଯୀଶୁ, ନାଜାରଥର ଯୀଶୁ, ଯେ କି ସେହି ଗୋରୁ କୁଣ୍ଡରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି କେବଳ ଉପମା ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।

"ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ସବୁଠାରୁ ସ୍ମରଣ ଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା ଅତି ଶୀଘ୍ର ସଙ୍ଘଟିତ ହୋଇଥିଲା ।........ଉପସ୍ଥିତ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କର ଚିନ୍ତାଭାବ ଏକ ଦୁଃଖର ଝଞ୍ଜାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକ ଲମ୍ବା ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଚାଲିଥିଲା । ଯେଉଁ ହାତ ଦେଶର ସେବାରେ ଅନବରତ କାମ କରିଛି, ତାହାକୁ ସମସ୍ତେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଗୋଡ଼ ସେହି ଦେଶ ପାଇଁ ଅନବରତ ଚାଲି ଚାଲିଛି, ସମସ୍ତେ ସେ ଗୋଡ଼କୁ ଛୁଉଁ ଥାଆନ୍ତି ।

"ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ଏ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଦୁଃଖର ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ଭିତରେ ସେ ତାଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସରଳତାରେ ଅବିଚଳିତ ଭାବେ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତାର ଦେହଧାରୀ ପ୍ରତୀକ— ଏକାଧାରରେ ଭାରତଜାତିର ତ୍ୟାଗ ଓ ସେବାର ମୂର୍ତ୍ତି । "

ଜଜଙ୍କ ଅଭିଯୋଗର ଜବାବରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିବୃତିଟି ଦେଇଥିଲେ । "୧୮୯୩ ସାଲରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁଁ ମୋର ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଏକ ଅଶାନ୍ତ ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, 'ସେଠାକାର ଇଂରାଜ ଶାସକମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର

ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅପେକ୍ଷା ଦୁର୍ବଳ ନ ଥିଲା । ସହିତେଲା ତଥା ଭାରତୀୟ ଭଳି ଦେଶରେ ମୋର ଯେ କୌଣସି ଅଧିକାର ନ ଥିଲା ତାହା ମୁଁ ଦେଖି ପାରୁଥିଲି । ଏବଂ କହୁଥିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ମୁଁ ଭାରତୀୟ ଥିବାରୁ ମଣିଷ ହିସାବର ଅଧିକାର ମିଳି ନ ଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସ୍ଥିର ନ ଥିଲି । ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ଯେ ଦୁଇଟି ଜାତିର ଭେଦ ଭିତରେ ଏଲ ଅଛି ଏବଂ ଭାରତୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ବ୍ୟବହାରଟା କେତେକ ଦାୟିତ୍ୱର ଅବହେଳା ମାତ୍ର । ମୁଁ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଖୁଥିଲି ମୁଁ ତାର ଖୋଲାଖୋଲି ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲି, କିନ୍ତୁ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଅନ୍ତରର ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲି ଏବଂ କେବେହେଁ ତାର ଧ୍ୱଂସ କାମନା କରି ନ ଥିଲି ।"

ଏହା ପରେ ସେ କିପରି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସେବା ପାଇଁ ବାହାର କରି ଉଠିଛନ୍ତି ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଥିଲେ । "ଏ ସମସ୍ତ ସେବା ପଛରେ ମୋର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ଏ ସେବା ଫଳରେ ମୁଁ ମୋର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ସମାନ ସ୍ଥାନ କରାଇ ନେଇ ପାରିବି ।

କିନ୍ତୁ ମୋତେ ପ୍ରଥମ ଧକ୍କା ମିଳିଥିଲା. ରୌଲଟ ଆକ୍ଟ ଦେଲେ । ସେ ଆକ୍ଟଟି ଲୋକଙ୍କର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଛଡ଼ାଇନେବା ପାଇଁ କଳ୍ପନା ହୋଇଥିଲା । ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତୀବ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲି । ତାହା ପରେ ପରେ ପଞ୍ଜାବରେ ଯେଉଁ ଭୟାବହ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ଘଟିଥିଲା । ଜାଲିଆନୱାଲା ବାଗର ହତ୍ୟାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଗୁରୁଡ଼ିବା ହୁକୁମ ଓ କୋଳାକୋଳି ବେତମାଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ଅକଥ୍ୟ ଅପମାନରେ ସେ ସବୁର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ତୁର୍କୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଆଘାତ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯେ ଜବାବ

ଦେଇଥିଲେ ତାହା ସେ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ସନ୍ଦେହ ହୋଇଥିଲା ।

ତଥାପି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଘୋର ଆଶଙ୍କା ଓ ସତର୍କବାଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ୧୯୨୨ ଅମୃତସରର କଂଗ୍ରେସରେ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଆଇନ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରି ତାକୁ କାମରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଲଢ଼ିଥିଲି । ମୋର ସେତେବେଳେ ଆଶା ଥିଲା ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା କଥା ରକ୍ଷା କରିବେ, ପଞ୍ଜାବ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିକାର ହେବ ଏବଂ ସଂସ୍କାର ଆଇନରେ ଯେତିକି ଅଧିକାର ମିଳୁଛି ତାହା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଓ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଥିରେ ଭାରତର ଜୀବନରେ ଏକ ନୂଆ ଯୁଗର ସୂଚନା ଅଛି ।

ଖିଲାଫତର ଜବାବ ରକ୍ଷା ହେଲା ନାହିଁ । ପଞ୍ଜାବ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡକୁ ଘୋଡ଼େଇ ଦିଆଗଲା, ଦୋଷୀ ତ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ ନାହିଁ; ଚାକିରିରେ ରହିଲେ ଓଲଟା କେତେ ଜଣ ଭାରତର ରାଜସ୍ୱରୁ ପେନ୍‌ସନ୍ ପାଉଥିଲେ ଓ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ । ପୁଣି ଏହା ମଧ୍ୟ ଦେଖି ପାରିଲି ଯେ ସଂସ୍କାର ଆଇନରେ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଚିହ୍ନମାତ୍ର ନ ଥିଲା ବରଂ ଭାରତର ଧନ ଦୋହନ କରିବାର ଓ ଭାରତର ଦାସତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖିବାର ନୂଆ ନୂଆ ବାଟ ସେଥିରେ ଖୋଜା ହୋଇଥିଲା ।................

ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଛଅ ବର୍ଷ ଜେଲ୍‌ଦଣ୍ଡ ମିଳିଥିଲା । ସରକାର ତାଙ୍କୁ ୟେରୱଡ଼ା ଜେଲରେ ରଖିଥିଲେ ।

ଏହି ବିଚାର ବେଳର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ମକଦ୍ଦମାରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ଧନ୍ଦା କୃଷି ଓ ବୁଣାକାମ ବୋଲି ଲେଖାଇଥିଲେ ।

ମାର୍ଚ୍ଚମାସ ୧୬ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ ଭିତରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହାକିମ ଅଜମଲ ଖାଁଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ଚିଠିର କେତେକ ଅଂଶ କାମ୍ ପ୍ରଚାରରେ ଥିଲା;—

"ପୂର୍ବେ କେବେ ଯାହା ଦେଖି ନ ଥିଲୁ ଏବେ ତାହା ବୁଝି ପାରୁଛୁ ଯେ, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା ନ ହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଭେଦ ରହିଥିବାଯାଏ ଆମେ ସବୁଦିନ ପରର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିବା । × × ×

ମୋ ମତରେ ଆମେ ଅହିଂସାକୁ ଆମର ଦୃଢ ନୀତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ସେ ଭଳି ଏକତା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଆମର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ପଣିଆ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଗୁଲ୍ ହୋଇ ରହିଛି । ପରସ୍ପର ଭିତରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଏବଂ ତା ଫଳରେ ଭୟ ଅଛି । ତା ବୋଲି ମୁଁ ନିରାଶ ନୁହେଁ । ସେ ଦିଗରେ ଆମେ ଯେତେକ ଆଗେଇଛୁ, ସେତକ ବି ଆଗରୁ କେବେ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଅଠରମାସ ଭିତରେ ଆମେ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷର କାମ କରି ପକେଇଛୁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଅଧିକ କେତେ ଯେ କରିବାକୁ ହେବ ତାର ସୀମା ନାହିଁ । ଆଜି କି ଶିକ୍ଷିତ ବା ଧନୀ ଲୋକେ କି ସାଧାରଣ ଲୋକେ କେହି ସରଳ ଭାବରେ ବୁଝୁ ନାହାନ୍ତି ଯେ ଆମର ଏକତା ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା । × × × ସେଥିପାଇଁ ମତେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଯେ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଅନେଇଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଗୁଣକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଆମ ଭିତରୁ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ ସେମାନେ ଭଲକରି ବୁଝିବେ ଯେ ମନରେ, କଥାରେ ଓ କାମରେ ସେମାନେ ଅହିଂସ ନ ହେଲେ ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଶା ପୂରିବ ନାହିଁ ।"

(୪୦)

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜେଲ୍ ଯିବା ପରେ ଭାରତର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କେଉଁ ବାଟରେ ଗତି କରୁଥିଲା ତାହା ପରେ କୁହାଯିବ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ସବିନୟ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ଭଳି ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ରଟି ଭାରତବାସୀଙ୍କର ପରିଚିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ନିଲବର୍ଣ୍ଣିତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନମାନଙ୍କରୁ ପରିଷ୍କାର ମିଳିଯାଏ; ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିପାରେ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଜନ୍ମି ଯାଇଥିଲା ।

ବୋରସାଦ ଗୁଜୁରାଟ ପ୍ରଦେଶର ଗୋଟିଏ ତାଲୁକା । ସେହି ତାଲୁକାରେ ଦଳେ ଡକାୟତ ମାଡ ଲୋକଙ୍କୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲେ । ଡକାୟତ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନାଁ ଥିଲା ଦେଓ୍ୱର ବାବା । ସେ ଦିନବେଳେ ଗାଁ ଭିତରକୁ ଆସି ସ୍କୁଲପିଲଙ୍କୁ ମିଠେଇ ବାଣ୍ଟେ ଓ ଶେଷରେ ଗାଁର ଧନୀଲୋକଙ୍କ ନାଁ ବୁଝି ନିଏ । ରାତିରେ ସଦଳବଳରେ ଆସି ସେହି ଧନୀଲୋକଙ୍କ ଘରୁ ଜଣେ ଦିଜଣ ମଣିଷଙ୍କୁ ଧରି ନେଇଯାଏ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରିବାରଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କଲା ପରେ ଛାଡ଼ିଦିଏ । ଏ ଦଳର ଜୁଲୁମ ଏହିପରି ଚାଲୁଥିଲା ବେଳେ ଆଉ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଜୁନୀ ଫେରାର୍ ଆସାମୀ ଆଉ ଏକ ଡକାୟତ ଦଳ ଗଢ଼ି ଦେଓ୍ୱର ବାବାର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲା । ପୁଲିସ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଓ୍ୱରକୁ ଧରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ବୋରସାଦ ତାଲୁକାକୁ ବରୋଦା ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ଲାଗିଛି । ସେ ରାଜ୍ୟର ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ବି ଏ ଡକାୟତ-ମାନଙ୍କର ଜୁଲୁମ ଚାଲୁଥାଏ । ଉଭୟ ଅଞ୍ଚଳର ପୁଲିସ ଏକାଠି ମସୁଧା କରି ସେ ନୂଆ ଡକାୟତକୁ ହାତ କଲେ ଏବଂ ତାର ଜରିଆରେ ଦେଓ୍ୱରକୁ ଧରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଗୁରି, ପାଞ୍ଚଜଣ କନେଷ୍ଟବଲଙ୍କୁ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଠାଯାଇ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଚୋର ଚୋରକୁ

ଯଦି କ'ଣ ହେବ ସବୁ ନୂଆ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ପାଇ ତାର ଆଗରା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମ ଥର ଭଲ ରକମ ଚଳେଇ ହେଲା ! ସେଥିରେ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହେଲେ । ସେଥିକୁ ଏଣ୍ଡ ବନ୍ଧୁକ ତିଆରି ଆଉ ଏହା ଚଳି ଥିଲେ । ସିପାହୀମାନେ ଶୁଣିଲେ ଯେ ଗାଈ ଘୁଷୁରି ଚର୍ବି ଲଗାଇ ଟୋଟା ଯେ କଟା ହେଉଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେ ତାଲିକାରେ ନୂଆ (ଚିକ୍କନ ଟିଣ) ପୁରାପ ମୁଣ୍ଡରେ କାଟିଲ ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଟିକସ ଦେଇ ଇଲ । ନିର୍ଦ୍ଦୟଭାବରେ ଟିକସ ଆଦାୟ ହେଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ପୁଲିସ ଯେ ନୂଆ ଭାବରେ ସଙ୍ଗେ ସେଣ୍ଟ କରିଥିଲେ, ତାହା ଲୁଗାପଟର ନେତାମାନଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଲା । ସେଠାର ଶ୍ରେଣୀ ଭଳି ସରକାରିନ୍ ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ସବୁ ସ୍ଥାନ ବୁଝି ଯେ କୌଣସି ନଜିର ନ ଦେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଓକାଲତିରେ ଯେଉଁ ଗାଁ ଲୋକେ ଗୁଳି ଖାଇ ଜଖମ ହୋଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଦେହରୁ ଗୁଳି କାଢ଼ି ପରୀକ୍ଷା କରାଗଲା; ଦେଖାଗଲା ଯେ ସେ ସବୁ ସରକାରୀ ଗୁଳି । ତେଣୁ ସରକାରୀ ବନ୍ଧୁକ ଓ ଗୁଳି ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଭାଇ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଡାକାଡକରେ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଚଳାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲେ । ପରିଶେଷ ଉଠାଇ ପ୍ରମାଣ କରାଗଲା ଯେ ଯେଉଁ ପୁଲିସ ଦଳ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ଲୋକେ ଏ ଡାକାରେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ଏ ସବୁ କଥା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦରବାର ରାଜା ତାଙ୍କ ପୁଲିସ ହଟାଇ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରୀ ପୁଲିସ ଥା'ନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଟିକସ ଅଦାୟର ଜୁଲୁମ ଚାଲିଥାଏ । ମେଣ୍ଢା ଛେଳି ଓ ଗାଈ ଲୁଣ ଆଦାୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଅଟଳ ରହିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବମ୍ବେଇ ଲାଟ ବଦଳି ହେଲେ । ନୂଆ ଲାଟ ଦୋରସାଦର ସବୁ

ଘଟଣା ଶୁଣି ତାଙ୍କର ପଚରାଇ ବିଭାଗର ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ସରଜମିନ୍ ତଦନ୍ତ ପାଇଁ ତୁରନ୍ତ ପଠାଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଘଟଣା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଘେରାଇ ସଭ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଲିସ ଉଠାଇ ଆଣିଥିଲେ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କର ଜଗା ରଖା ଫଳରେ ଦୋଷୀର ଦାଦା ବି କୁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ବୋରସାଦ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏହିପରି ଚଳିଥିଲା ।

(୪୧)

ଏହା ପରେ ପରେ ପଞ୍ଜାବରେ ଶିଖଙ୍କର ଏକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍ ଯାଇ ନ ଥାନ୍ତି, ପଞ୍ଜାବରେ ଶିଖମାନେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ମଠ ଓ ଧର୍ମପୀଠମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଶିଖମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଓ ଧର୍ମ, ଫଳରେ ଦୁଇଟି ଆନ୍ଦୋଳନ ଏକ ପ୍ରକାର ମିଶି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍ ଗଲା ବେଳକୁ ପାଞ୍ଚ ଶହ ଶିଖ୍ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଧରା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦମନ ନୀତି ଅଧିକ ଚାଲିଥିଲା । ନାନା ବାହାନାରେ ହଜାର ହଜାର ଶିଖଙ୍କୁ ଧରି ବନ୍ଦୀ କରାଯାଇ ଥିଲା । ଶିଖଙ୍କ ଭିତରେ ସଂସ୍କାରକ ଦଳ କଳା ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅକାଳି ଶିଖ୍ କହୁଥିଲେ । ବାଛି ବାଛି କରି ପ୍ରାୟ ସବୁ ଶହ ଅକାଳି ଶିଖ ଧରା ହୋଇଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ମାଲବ୍ୟଜୀ ଏ ବିଷୟ ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇଥିଲେ । ତା ପରେ ସରକାର ଏକ ବାହାନା ଧରି କହୁଥିଲେ ଯେ ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନ ସଙ୍ଗେ ବଦମାସ୍ ଲୋକେ ମିଶି ଗୋଳମାଳ କରୁଥିଲେ । ବଦମାସ୍ ଦଳଟା କଂଗ୍ରେସ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କୁହା ହେଉଥିଲା ।

୧୯୨୨ ଜୁନ୍ ୧୫ ତାରିଖ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ହଜାର ଶିଖ୍‌କର୍ମୀ ଜେଲରେ ଥିଲେ ।

ଏହିବର୍ଷ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ଶେଷକୁ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । 'ଉଦାସୀ' ଦଳର ଶିଖମାନେ ସଂସ୍କାର ବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲେ । ମଠର ମହନ୍ତମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଉଦାସୀ । ସଂସ୍କାରକ ଅକାଲିମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ସବୁ ମଠଯାକ ଦଖଲ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ଶିଖ୍‌ମାନେ ମଠ ଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁରୁଦ୍ୱାର କହନ୍ତି । ଗୁରୁକାବାଗ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ମଠ ଥିଲା । ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ କେତେ ଜଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଶିଖ ସେ ମଠ ବଗିଚାରୁ ଗୋଟିଏ ଗଛ କାଟି ନେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ତ ଧରା ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ପରେ ପରେ ମହାନ୍ତ ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗି ପୁଲିସ ପହରା ବସେଇ ଥିଲେ । ଅକାଳିମାନେ ଚୁପ ହୋଇ ବସିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ମଠ ଦଖଲ ପାଇଁ ବାହାରିଲେ । ଶିଖଦଳଙ୍କୁ 'ଯଥା' କହନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ 'ଯଥା'ଙ୍କୁ ବେଆଇନ ଘୋଷଣା କରାହେଲା । ସେମାନେ ଯେମିତି ପହରା ପୁଲିସ ଧାଡ଼ି ପାର ହୁଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ ନ କରି ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ଲାଠିମାଡ଼ ଦିଆଯାଏ । ଏଥିରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିରୋଧ ବା ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ମାଡ଼କୁ ସହି ଯାଉଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦଳ ଯାତ୍ରା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ 'ଗ୍ରନ୍ଥସାହେବ'ଙ୍କ ଆଗରେ ଅହିଂସାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଲାଠିମାଡ଼ ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ପଡୁଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ କେବଳ 'ଓ୍ୱାହା ଗୁରୁ, ଓ୍ୱାହା ଗୁରୁ' (ଗୁରୁଜୀଙ୍କ ଜୟ, ଗୁରୁଜୀଙ୍କ ଜୟ) ମୁହଁରେ ରଟୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ମଝେ ମଝେ 'ସତ୍ ଶ୍ରୀ ଅକାଲ' ଧ୍ୱନି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏ ଦୃଶ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଏକ

ଚହଲ ପଡ଼ ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ବୀରଜାତି ଜର୍ମାନମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଯୁଦ୍ଧପର ସମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଶ ରକ୍ଷି ଆସିଥିଲେ, ସେହିମାନେ ଏବେ ଏ ଅହିଂସା ସଂଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆଦର୍ଶ ରଖିଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ କହିଥିଲେ ଯେ ଗୁଳି ଖାଇବାଠାରୁ ଲଠିମାଡ଼ ଖାଇବା କଠିନ କାମ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଅହିଂସ ଭାବରେ ଲଠିମାଡ଼ ସହି ପାରନ୍ତି ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟ । ଶିଖମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏ ଅତ୍ୟାଚାରର ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ ସାହେବ ସେତେବେଳେ ଲେଖିଥିଲେ "ମୁଁ ଏପରି କରୁଣ ଓ ହୃଦୟ-ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ କେବେହେଁ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଅହିଂସାର ଜୟ ଏଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ।" ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ଏ ଘଟଣା ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ମାଡ଼ଛଡ଼ା ପୁଲିସ ଯେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୁଲୁମ କରୁଥିଲା ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି 'ପୁଲିସର ଲୁହାତାର ବାଡ଼ ଭିତରକୁ ଆହତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବା ଜିନିଷ ଟିକିଏ ହେଲେ ଛାଡ଼ୁ ନ ଥିଲେ । ଯେ ଖାଇବା ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ନେଇକରି ଯାଉଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ ହେଉଥିଲା । ମୋର ମଟର-ଗାଡ଼ିକୁ ଗୁରୁଦ୍ୱାର ଫାଟକ ନିକଟରେ ଯାଞ୍ଚ କରି ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ।"

କିଛିଦିନ ପରେ ସରକାରଙ୍କୁ ନିତାନ୍ତ ଲାଜ ମାଡ଼ିବାରୁ ମାଡ଼ ବନ୍ଦ କରାଗଲା ଏବଂ ଗିରଫଦାରି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଶେଷରେ ୧୯୨୨ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ବିଶେଷ ସମାଧାନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ସର୍ ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାରାମ ଲାହୋରର ଜଣେ ସୁପରିଚିତ ଉଚ୍ଚମନା ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୋଇ ଗୁରୁକାବାଗ ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ସେ ଜମିଟା

ସେହି ନେଇ ନେଉଥିଲେ ଏବଂ ତା ଭିତରକୁ ଅକାଲିମାନଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ପୋଲିସ ସାହିବଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଏଥିପରେ ଭାରତରେ ଅକାଲି ସଂଗ୍ରାମର ବିଜୟ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହାପରେ ୧୯୨୩ ମେ ମାସରେ ନାଗପୁରରେ ପତାକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସୂତ୍ରପାତ ହୁଏ । ନାଗପୁର ସହରରେ ଧଳେ ଗୋଟିଏ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଜାତୀୟ ପତାକା ନେଇ ସହର ବୁଲୁଥିବାବେଳେ ସିଭିଲ୍ ଲାଇନ୍ସ ଦେଇ ଯିବାରେ ବାଧା ଦେଇଥିଲା । ୧୪୪ ଧାରା ଜାରି କରି 'ଟାଉନହଲ୍'କୁ ଯିବାକୁ ନିଷେଧ କରାଯାଇଥିଲା । ମନା ହୋଇଥିଲା ଜାତୀୟ ପତାକା ନେଇ ଯିବାକୁ । ଏଥିରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ଜାତୀୟ ପତାକା ନେଇ ସବୁଆଡ଼େ ଯିବାର ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଗିରଫ ହୋଇ ଦଣ୍ଡିତ ହେଲେ । ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଏକ ବୈଠକ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ନାଗପୁରଠାରେ ବସିଥିଲା । ସେଥିରେ ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା ଏବଂ ଭାରତର ସବୁଆଡ଼େ ଦଳେ ପତାକା ଦଳେ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଶେଠ ଯମୁନାଲାଲ ବଜାଜ ମଧ୍ୟ ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଧରା ହୋଇ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଜରିମାନାର ଟଙ୍କା ଜୋରିମାନା ହୋଇଥିଲା ଜୋରିମାନା ଆଦାୟପାଇଁ ତାଙ୍କର ମଟରଗାଡ଼ି କ୍ରୋକ୍ ହେଲା । ମାତ୍ର ନାଗପୁର ସହରରେ ସେ ଗାଡ଼ିକୁ କେହି ନିଲାମ ଧରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସରକାର ସେ ଗାଡ଼ିକୁ ନେଇ ସୁଦୂର କାଟିଅୱାଡ଼ରେ ବିକ୍ରି କରିଥିଲେ । କ୍ରମେ ଏ ପତାକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ମହାଭାରତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା; ଜୁଲାଇ ମାସ ୧୦ ତାରିଖଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଏହାର ପରିଚାଳକ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଭାରତର ଗୃହପତ୍ନୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଓ ଅନେକ ପରଦା ଜମା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିଠଲଭାଇ ପଟେଲ (ସର୍ଦ୍ଦାର-ଭାଇଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ) ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଶେଷକୁ ସରକାର ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ସର୍ତ୍ତ ଚୁକ୍ତି ବାହାର କଲେ । ସରକାରଙ୍କ ଅତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏତିକି ହେଲା ଯେ ଅନୁମତି ନେଲେ ସେ ଲୁଣ ବନାଇ ପାରିବେ କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ଦାବୀ ଥିଲା ଯେ ସବୁ ଗ୍ରାମରେ ବିନା ବାଧାରେ ଲୁଣ ତିଆରି ହୋଇ ଯାଇପାରିବ । ଶେଷରେ ନେତାମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ଏକ ବିବୃତି ଘୋଷଣା ବାହାର କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ତାହାର ପାଠ ଓ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଘୋଷଣା କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସରକାର ଏଥିରେ ବାଧା ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

(୪୨)

ଗାନ୍ଧୀ ଯେରୋଡ଼ା ଜେଲରେ ବନ୍ଦୀ ଥିଲେ । ସେ ଆପଣାର ଜେଲ ଅନୁଭୂତ 'ଯେରୋଡ଼ା ଜେଲର ଅଭିଜ୍ଞତା' ନାଁ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଜେଲରେ ଯେ କାଯର ଆଚରଣ କରିଥିଲେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସେଥିରେ ଲେଖାଅଛି ।

ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲରେ ଥିବା ସମୟ ଭିତରେ କଂଗ୍ରେସର ଦୁଇଟି ସାଧାରଣ ବୈଠକ ଓ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବୈଠକ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଜେଲ ଯିବା ପରେ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଦୀ ନେତାମାନେ ଜେଲରୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡଳରେ ମତଭେଦ ଦେଖା ଯାଇଥିଲା । ଥୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବୁଝୁଣା ବାଟକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଧରି ଚାଲିବା ସପକ୍ଷରେ ଥିଲେ—ସବୁ ବର୍ଜ୍ଜନ ନୀତି ଉପରେ କାଏମ ରହି ଗଠନମୂଳକ କାମଦ୍ୱାରା ଦେଶକୁ

ଅନେକ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଅନ୍ୟ ଏକଦଳ କାଉନସିଲ ଭିତରେ ପଶି ସେଠାରେ ଅଡ଼େଇ ଅସହଯୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିଲେ, ଏ ନୂଆଦଳର ନେତା ଥିଲେ ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ଓ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ।

ଏ ନୂଆଦଳର ନାଁ ଦେଇଥିଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ । ପୁରୁଣା ବାଟରେ ଯିବା ଦଳଙ୍କର ନେତା ଥିଲେ ଶ୍ରୀ ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ । ଗୟା କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ପୁରୁଣା ଦଳଙ୍କର ମତ ବେଶୀ ହୋଇ-ଥିଲା ଓ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ କାଟି ଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦଳ କ୍ରମେ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଦିଲ୍ଲୀ ବୈଠକରେ ଗୋଟିଏ ରଫା ପ୍ରସ୍ତାବ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦଅଲ୍ଲୀ ଜେଲରୁ ବାହାରିବା ପରେ ପରେ କୋକନଡ଼ା କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଉଭୟ ଦଳଙ୍କୁ ମିଳାଇ ମିଶାଇ କାମ କରେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ କେହି କେହି ଜେଲ ଭିତରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ତାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀ କହି ପଠାଇଥିଲେ ଯେ ସେ ଜେଲ ଭିତରୁ କୌଣସି ମତ ପଠାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନୀତି ଭଙ୍ଗ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ କେହି ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିବେକ ଅନୁସାରେ ନିଜର ବାଟ ଧରି ଚାଲନ୍ତୁ ।

୧୯୨୪ ଆରମ୍ଭରେ ଯେରଓ୍ୱାଡ଼ା ଜେଲଭିତରୁ ଖବର ଆସିଲା ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ବେମାର ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦରେ ଦେଶରେ ଏକ ବିଷାଦ ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ଜାନୁଆରୀ ୧୨ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନିଆଗଲା ଏବଂ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଇଂରାଜୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପେଟରେ ରାତି ଅଧରେ ଅସ୍ତ୍ର ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅସ୍ତ୍ର ଚିକିତ୍ସା ଖୁବ୍ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ସେ ଆରୋଗ୍ୟଲାଭ କରିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ । ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର କଥା-ବାର୍ତ୍ତାରେ ଖାଣ୍ଟି ଅହିଂସାର ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଆନ୍ଦୋଳନ ମର୍ମ ବୁଝାଇବାକୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ହେଳା କରୁ ନ ଥିଲେ ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ଘଟଣାରୁ ଜଣା ପଡ଼େ । ଘଟଣାଟି ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

"ଅସ୍ତ୍ର ଚିକିତ୍ସା ପରେ ଯେଉଁଠାକାର ଡାକ୍ତର ଓ ମୋର ଧାତ୍ରୀଙ୍କ ଉପଚାରଗୃହରେ ମତେ ଏକ ଖାସ୍ ଘରେଇ ଓ୍ୱାର୍ଡ଼କୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ମୋର ଧାତ୍ରୀଟି ଜଣେ ଇଂରେଜୀ ମହିଳା । ସେ ବଡ଼ କର୍ମପଟୁ ଥିଲେ ଏବଂ ମତେ ସବୁବେଳେ ବଡ଼ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାରେ ବେଶୀ ଖାଇବାକୁ ବେଶୀ ଶୋଇବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏ ସ୍ନେହର ମୂଲ୍ୟ ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ 'ଅତ୍ୟାଗୃହୀ' ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲି । ମତେ ଘରେଇ କୋଠାକୁ ନେଇଯିବା ପରେ, ସେ ଟିକିଏ ହସି ହସି, ଟିକିଏ ଥଟ୍ଟା କଲା ପରି ଆଖିମାରି ନମ୍ରଭାବରେ ମତେ କହିଥିଲେ, "ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆଣିବା ବେଳେ ଗୋଟିଏ ଛତା ଉହାଡ଼ କରିଥିଲି ସେ ଛତାଟି ଇଂଲଣ୍ଡ ତିଆରି ଥିଲା, ଏ କଥା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି କି ? ସେତେବେଳେ ମତେ ଟିକିଏ ହସ ମାଡ଼ୁଥିଲା, କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ସବୁ ଇଂରେଜୀ ଜିନିଷ ଭୟଙ୍କରଭାବରେ ବର୍ଜନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଜଣେ ଇଂରେଜୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ହାତରେ, ଇଂରେଜୀ ଅସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ରକ୍ଷା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଜଣେ ଇଂରେଜୀ ଧାଈ ଇଂରେଜୀ ଔଷଧ ଦେଇ ତାଙ୍କର ସେବା କରୁଛି ।"

ସେ ଦୟାଶୀଳା ଧାତ୍ରୀଟି ଶେଷ ବାକ୍ୟଟି ଟିକିଏ ଗର୍ବର ସହିତ କହିଥିଲେ, ଭାବିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶରେ ମୁଁ ଏକଦମ୍ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯିବି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏ ଅସ୍ତ୍ରସନ୍ତୋଷକୁ

ବିଗାଡ଼ ଦେଇଥିଲି, ମୁଁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲି, "ଆପଣମାନେ ସତକଥା କେବେ ଜାଣିବେ ? କୌଣସି ଜିନିଷ କେବଳ ଇଂରେଜୀ ବୋଲି ମୁଁ ବର୍ଜନ କରେ ନାହିଁ, ଏ କଥା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି କି ? ମୁଁ କେବଳ ଇଂଲଣ୍ଡର ବସ୍ତ୍ରକୁ ବର୍ଜନ କରେ, କାରଣ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଗଣ୍ଡିରେ ଆମ ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇ ଆମର କୋଟି କୋଟି ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ନିଃସ୍ୱ କାଙ୍ଗାଳ କରି ଦିଆଯାଉଛି । ମୁଁ କେମେ ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମାଇଥିଲି ଏବଂ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେ ଖଦଡ଼ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତା ହୋଇଥିଲେ ।"

ଫେବୃୟାରୀ ମାସ ୫ ତାରିଖରେ ହଠାତ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିନା ସର୍ତ୍ତରେ ଜେଲରୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ କାରାବାସ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ମୁକ୍ତ ହେଲେ । ମୁକ୍ତ ହେବା ପରେ ପରେ ସେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଅଲିଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖି ସେଥିରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଦେଇଥିଲେ, ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ଫେବୃୟାରୀ ୧୪ ତାରିଖ ୟଂ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଛପା ହୋଇଥିଲା ।

(୪୩)

"ଯଦ୍ୟପି ମୁଁ ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଜାଣେ ନାହିଁ ତଥାପି ମୁଁ ଅନେକ କଥା ଜାଣେ, ଯେଉଁଥିରୁ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ ଜେଲ୍ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ପ୍ରସ୍ତାବବେଳେ ଦେଶର ସମସ୍ୟାମାନ ଯେତେ ଜଟିଳ ଥିଲେ ସେ ସବୁ ଏବେ ଅଧିକ ଜଟିଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶି, ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକତା ନ ହେଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କଥା କହିବା ନିରର୍ଥକ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଉଛି । ମୁଁ ୧୯୨୨ରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନିକଏ ତୃପ୍ତି ହେଉଥିଲି ଯେ ଏକତା ପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲାଣି ମାତ୍ର ଆଜ

ଦେଖୁଛନ୍ତି ଯେ ଅନ୍ତତଃ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଏକତା ବିଶେଷଭାବରେ ବାଧା ପାଇ ଅଟକି ଯାଇଛି । ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅବିଶ୍ୱାସ ପଶିଯାଇଛି । ମୋର ଖଲାସରେ ଦେଶ ଯେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି, ତାହାକୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମୈତ୍ରୀ ବୃଦ୍ଧିରେ କରାଯିବାରେ ଲଗାଯିବ କି ? ତାହାହେଲେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ବା ଚିକିତ୍ସା କରାଇଲେ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯେତେ ନ ଫେରିବ, ଏ କାମଦ୍ୱାରା ସେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଫେରି ଆସିବ । ଜେଲ୍‌ରେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲି ଯେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଝଗଡ଼ା ଉଠିଲାଗିଛି, ସେତେବେଳେ ମୋ ମନ ଦବି ଯାଇଥିଲା ।

ମୋ ମନ ଉପରେ ଏ କଥାର ଚିନ୍ତା ଯଦି ସବୁବେଳେ ମାଡ଼ି ବସିଥିବ ତେବେ ମତେ ବିଶ୍ରାମ କୁଆଡୁ ମିଳିବ ?........ମୁଁ ଜାଣେ ଏ କାମ ଭାରି ଭୟଙ୍କର । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଆମର ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ କୌଣସି କାମ କଠିନ ହେବ ନାହିଁ । ନିଜର ଦୁର୍ବଳତା ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜଣାଇବା । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଦୁର୍ବଳତାରୁ ଭୟ ଆସେ । ଭୟରୁ ଅବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷ ଆପଣାର ଭୟ ଛାଡ଼ିବା, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷ ଯଦି ଭୟ ଛାଡ଼ିଦେବ, ତେବେ ଆମର କଳି ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ ।”

ଶୀଘ୍ର ଆରୋଗ୍ୟଲାଭ କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ବମ୍ବେ ପାଖ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଜୁହୁ ନାମକ ଏକ ଗ୍ରାମରେ ରହିଥିଲେ । ସେହିଠାରେ ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ଓ ଜବାହାରଲାଲ ସେଠାକୁ ଯାଇ କିଛିଦିନ ରହିଥିଲେ । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନୂଆ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଖୁବ୍ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର

କେହୁ କାହାରିକୁ ବୁଝାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସରେ ପ୍ରବେଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲେ । ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମୋତିଲାଲ ଦୁଇଅଡ଼ୁ ଦୁଇଟି ବିବୃତି ଦେଲେ ।——ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାଟରେ ଗ୍ଲଲିଲେ । ତେବେ ଏତିକି ହେଲା ଯେ ଦୁଇଦଳ ଯେପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକାଠି ମିଶି କାମ କରିବେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ପାଠୁଆ ଲୋକେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଦୂରରୁ ଆଦର ନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଧୀରେ ଧୀରେ ମିଳୁଥିଲା ।

ସାଧାରଣ ଗୃହୀ ମୂଲିଆଙ୍କ ବଳ ଅସଲ ବଳ, ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସ୍କନ୍ଧରେ ଲଗେଇ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତାହା କେବଳ ଅହିଂସା ଉପାୟରେ ଗଠନମୂଳକ କାମଦ୍ୱାରା ହୋଇ ପାରିବ, ପାଠୁଆ ଲୋକେ ଏତିକ ସହଜରେ ହଜମ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଜୁନମାସ ୨୭ ତାରିଖ ବେଳକୁ ଅହମଦାବାଦଠାରେ ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଏକ ବୈଠକ ବସେ । ସେଠାରେ ଗୋପୀନାଥ ସାହାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିଥିଲା । ସେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଜଣେ ହିଂସାବାଦୀ ବିପ୍ଳବୀ ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ମାରି ଦେଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ପ୍ରାୟ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ତାଙ୍କର ଦେଶପ୍ରୀତିର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥାନ୍ତି । ଉପରନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏ କାମକୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରରେ ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରୁଥା'ନ୍ତି; ସେମାନେ ଖୋଲଖୋଲି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସାହାଙ୍କର ଏ ହିଂସା କାମର ନିନ୍ଦା କରୁ ନ ଥା'ନ୍ତି । ନିଖିଳଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିଲା ଯେ ଗୋପୀନାଥ ସାହାଙ୍କର ଦେଶପ୍ରୀତି ଥିଲା ସତ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର କାମ ଠିକ୍ ହୋଇ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ବାଟରେ କଂଗ୍ରେସ

ଚାଲିଛି ଏଭଳି କାମ ସେଥିରେ ଘୋର କ୍ଷତି କରୁଛନ୍ତି ଓ ଦେଶ ସେ ଦିଗରେ ସାବଧାନ ରହିବା ଉଚିତ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁମତରେ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା । କେତେ ଲୋକ ଏହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ମୂଳ ଅହିଂସା ନୀତିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ଏଭଳି ମତ ଦେବାକୁ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବାର ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ନିଜର ନିକଟତମ ଓ ପ୍ରିୟତମ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖି ସେ ଏତେ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭାରେ ସେ କାନ୍ଦି ପକାଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ସଭାରେ, ଏଭଳି କାନ୍ଦି ପକାଇବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅଳ୍ପ କେତେଥର ଘଟିଛି ସତ ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ମହଲରେ ଏହା ପ୍ରଥମ ଥର ଥିଲା ।

ଏହି ବୈଠକରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧୀ ଆଣିଥିଲେ ଯେ ଚାରିଅଣା ପଇସା କଂଗ୍ରେସ ଚାନ୍ଦା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ସୂତା ଦେଇ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ହେବେ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ସପକ୍ଷରେ ବହୁତ ଅଧିକ ସଭ୍ୟ ମତ ଦେଲେ ଏବଂ ତାହା ମଞ୍ଜୁର ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ସୂତା ଚାନ୍ଦା ନ ଦେଲେ ସେମାନେ ନିର୍ବାଚିତ ପଦରୁ କାଟ ଖାଇଯିବେ, ଏପରି ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଧାରା ବିରୁଦ୍ଧରେ କେତେ ଜଣ ସଭ୍ୟ ଖୁବ୍ କଡ଼ା ପ୍ରତିବାଦ କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ଭୋଟ ନିଆଗଲାବେଳେ ସଭା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏହା ଦେଖି ସେ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଧାରାଟିକୁ ଉଠାଇ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ଜୋର କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ୍ କରିବାରେ ସେ କୌଣସି ଲାଭ ଦେଖି ନ ଥିଲେ ।

ଜବାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବାଟ କହୁଥିଲା ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ କାମ କରୁଥିଲେ

ସେମାନଙ୍କୁ ଏ କାନ୍ଦ ଓଡ଼ା ନୂଆ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକଥା ପଶୁ ନ ଥିଲା । ଇଂରାଜୀ ପାଠର ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଚାରରେ ବୁଡ଼ି ରହୁଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରୀତି କମି ଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ କୁଅର ପରି ଗାନ୍ଧୀ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗାଡ଼ି ପଛରେ ପଡ଼ିଯାନ୍ତି ।”

ଏହି ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର ଦୁଇଦଳଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ରଫା କରେଇ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ନିଜେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ କାମରୁ ଅଲଗା ରହିଥିଲେ ।

(୪୪)

ଏପ୍ରିଲ ମାସ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ଗାନ୍ଧୀ ‘ୟଂ ଇଣ୍ଡିଆ’ ଓ ‘ନବଜୀବନ’ ଦୁଇ ଖବର କାଗଜର ଭାର ପୁଣି ହାତକୁ ନେଲେ । ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, “ମତେ ଯେ ଭଗବାନ୍ କାହିଁକି ମୁକ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝି ନାହିଁ । ସେ ଦିଗରେ କ୍ଷୀଣ ଆଲୋକରେଖା ମାତ୍ର ଦେଖୁଛି । ଯେତିକି ଆଲୋକ ପାଉଛି ସେତିକି ଆଗକୁ ମାଡୁଛି । ପାଠକଙ୍କୁ ମୋର ନୂଆ କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ଯେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଅଳନରେ ଖଲାସ ହୋଇ ମୁଁ ଦେଶର ସେବା କରିବି, ମାତ୍ର ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ଆମକୁ ସେହି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେବ । ମୋର ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନାହିଁ, ସେହି ପୁରୁଣା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମୋର ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ବରଂ ବିଶ୍ୱାସ ବେଶୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଛି । ଯେତେବେଳେ ଆକାଶ ବେଶୀ ଅନ୍ଧାର ହୁଏ ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ନୀତି ବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଭଲ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଥାଏ ।”

ସେହି ସମୟରେ ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ଗୋଟିଏ ଦେବତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଥିଲେ, “ଦେବତା

ଉପରେ ଜୋର ଦେବାଦ୍ୱାରା କାମୁନ୍ତର ଲୋକଙ୍କର, ଯେଉଁମାନେ ସବଳ ନୁହନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କୌଣସି ରକମରେ ମୁଠାଏ ଖାଇ ଚଳୁଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଉପକାର ହେବ, ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀ ବା ସବଳ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କର କ୍ଷତି ହେବ । ସେମାନେ ଅନେକ ଦେଶୀ ମିଲ୍ କଳ-କାରଖାନାରେ ପଇସା ପକାଇଛନ୍ତି ତାହା ବୁଡ଼ିଯିବ ।”

ଗାନ୍ଧୀ ତାର ଉତ୍ତରରେ ଲେଖିଥିଲେ, “ଏ ଚିଠି ଲେଖିବା ବନ୍ଧୁ କରୁଣ, କିନ୍ତୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଯେ ସବୁ ଆଶଙ୍କା କରୁଛନ୍ତି ତାହା ସତ ହଉ । ସେତେବେଳେ ମିଲ୍ କଳ ବା ମିଲ୍ ବ୍ୟବସାୟର ଅଂଶୀଦାରମାନଙ୍କର ଧ୍ୱଂସଦ୍ୱାରା ଜାତିର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ଓ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ହେବ । ଏତିକି ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିବେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖିବେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣ ଆସିଛି, ସେମାନେ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗଢ଼ା ମରୁଥିବା ଗୃହୀକୁଳଙ୍କୁ ଶୋଷି ନିଜକୁ ଆଉ ପୋଷୁ ନ ଥିବେ । ବରଂ ସେତେବେଳକୁ ଗୃହୀକୁଳ ସବଳ ହୋଇଥିବେ ଏବଂ ଗୃହୀକୁଳ ଯାହା ତିଆରି କରି ପାରୁ ନ ଥିବେ, ସେ ସବୁ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ବଦଳେଇ ନେଉଥିବେ ଏବଂ ଏ ଭଳି ଗୃହୀଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟବିତ୍ତଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ନିଜର ଭରଣ-ପୋଷଣ ପାଉଥିବେ । ଠିକ୍‌ଏ ବିଗୁର କଲେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ବୁଝି ପାରିବେ, ସେ ଓ ତାଙ୍କ ଭଳି ସବୁ ଅଂଶୀଦାରମାନେ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ନ କଲେ, ଖଦୀ ବା ସୂତାକଟା କ’ଣ କଳକୁ ତଡ଼ ପାରିବ ? ତଥାପି ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଏତିକି ଆଶ୍ୱାସନା ପାଇ ଯେ ଖଦୀ ପ୍ରଥମେ ପାଟିଏ ଛୋଟିଆ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଛି । ତାକୁ ତଡ଼ି ସାରିଲେ ଦେଶୀ କଳକଥା ଉଠିବ । .... ମୁଁ ଏତିକି ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବା ପାଇଁ କହୁଛି ।

ସେ ସିନା ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ନ ବୁଝି, ମିଲ୍ ଚା ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ବି ଅବସ୍ଥା ହେଉ ତାହା ନ ବୁଝି ଚିଠିଟି ଲେଖି ପଠାଇଛନ୍ତି । ନଚେତ୍ ତାଙ୍କ ଚିଠିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଯେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବୋଲି ଜିନିଷଟି ନାହିଁ । ସେ କହୁଛନ୍ତି, 'ନିମ୍ନସ୍ତର ଲୋକଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ କୌଣସି ମତେ ମୁଠାଏ ଖାଇ ଚଳି ଯାଉଛନ୍ତି' ଏହାର ଅର୍ଥ କଣ ? ସେ କ'ଣ ନିଶ୍ଚୟ କରି ଜାଣନ୍ତି ଯେ ନିମ୍ନସ୍ତର ଲୋକେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ କ'ଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ତାଙ୍କର କ'ଣ ଅନୁଭବ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ? ତାଙ୍କୁ କ'ଣ କଡ଼ା କଥା ବାଧେ ନାହିଁ ? ସେ କେଉଁ କଥାରେ ନିମ୍ନ ? ସେମାନେ ଧନରେ ନିମ୍ନ ହୋଇ ପାରନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଗରିବ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ଆମେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଦାୟୀ ନୋହୁଁ କି ? ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କୁ ମୁଁ ଜଣାଇ ଦିଏ ଯେ ସେହି ନିମ୍ନସ୍ତରର ଲୋକେ ଯେ କୌଣସି ମତେ ମୁଠାଏ ଖାଇ ଚଳି ବି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି; ବରଂ ଅଧିକାଂଶ ଅଧାପେଟ ଖାଇ ଲୋକ ଉପାସରେ ଦିନ କଟାଉଛନ୍ତି । ଅଜଣାଏ ମଧ୍ୟବିତ୍ତଶ୍ରେଣୀ ସେହି ନିମ୍ନସ୍ତରଙ୍କ ଶୋଷଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଜି ଯଦି ସେହି ନିମ୍ନସ୍ତର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ଲୋକେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ କିଛି କ୍ଷତି ସହନ୍ତି ତେବେ ସେ ଶୋଷଣ ପାଇଁ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବ । ଆମେ ବଡ଼ ବା ଉଚ୍ଚରେ ଅଛୁଁ ଏହି ଯେ ଅହଂକାର ଏବଂ ତା ଫଳରେ ତଥାକଥିତ ନିମ୍ନସ୍ତର ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ପ୍ରତି ଆମର ହୃଦୟ ଯେ ପଥର ହୋଇ ଯାଇଛି, ସେଥିପାଇଁ ଆଜି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ପାରୁ ନାହୁଁ ଏବଂ ଏହି ମୃତସଞ୍ଜୀବନୀ ଅରଟର ଉନ୍ନତି ହେଉ ନାହିଁ । ମୋର ଅନୁରୋଧ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ମହାଶୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜେ ଅରଟ ଧରି ତାଙ୍କର ହତଭାଗ୍ୟ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ଐକ୍ୟ ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।"

(୪୫)

ଏହି ସମୟରେ ଦେଶରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ମାରପିଟ ହାଣକାଟ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏଥିରେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତିତ ଥାଆନ୍ତି ଓ ବହୁତ ଲେଖା ଲେଖି କରୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ସେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ମୌଲନା ମହମ୍ମଦଅଲୀଙ୍କ ଘରେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପବାସ କଲେ । ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ବିବୃତି ଦେଇଥିଲେ, "ଏ କେତେଦିନର ଘଟଣା ମୋର ଅସହ୍ୟ ହେଲଣି । ମୋର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଅସହ୍ୟ ହେଉଛି । ମୋର ଧର୍ମ ମୋତେ ଶିଖାଉଛି ଯେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟର ନିବାରଣ କରି ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ ଉପବାସ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ । ମୋର ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଏହି ବାଟ ଧରିଛି । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ବା ଲେଖୁଛି, ସେଥିରେ ଏ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏକଭାବାପନ୍ନ ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଆଜିଠାରୁ ଏକୋଇଶ ଦିନ ପାଇଁ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କରୁଛି । ଅକ୍ଟୋବର ୭ ତାରିଖରେ ଉପବାସ ସରିବ । କେବଳ ପାଣି ବା ଲୁଣ ପାଣି ମୁଁ ପିଇ ପାରିବି । ଏହା ଏକାଧାରରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

"ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ, ଏ ବିଷୟ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଜଣାଇବାରେ ଦରକାର ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଶାରେ ମୁଁ ଜଣାଇ ଦେଉଛି ଯେ ଏହା ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଫଳପ୍ରଦ ପ୍ରାର୍ଥନା ହେବ । ସେମାନେ ଏକାଠି ମିଳାମିଶି କାମ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏବେ ଏ ଆତ୍ମହତ୍ୟାରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନେତାମାନଙ୍କୁ ମୋର ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ, ଏପରି କି ଇଂରେଜ ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୋଧ ଯେ, ସେମାନେ ଏକାଠି ବସି

ଏ କଳଙ୍କ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ । ଏ କଳ ଧର୍ମ ତଥା ମାନବର ଜାତି ପ୍ରତି ଏକ ନିନ୍ଦାର ବିଷୟ ହେଲଣି ମତେ ଲାଗୁଛି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସତେ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ସିଂହାସନରୁ ତଡ଼ି ଦିଆ ହୋଇଛି। ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଆମ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ।"

ଏହି ଉପବାସ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବିବୃତି ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ନେତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା ।—ପ୍ରଥମଟି ମହାଦେବ ଭାଇ ପ୍ରଭୃତି ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ମୌଲନା ସୌକତ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇଟିଯାକ ଆଲୋଚନା ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଅନୁବାଦ କରି-ଯାଇଅଛି :—

ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରିଥିଲେ; "ବମ୍ବେ ଓ ଚୌରିଚୌରା ଘଟଣାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଉପବାସ କରିଥିଲି ତାର ଅର୍ଥ ତମେ ବୁଝିଛ ?

ମୁଁ (ମହାଦେବ ଦେଶାଇ) ଜବାବ ଦେଇଥିଲି ହଁ;

ତେବେ ତମେ ଏ ଉପବାସର ଅର୍ଥ କାହିଁକି ବୁଝି ପାରୁ ନାହଁ ?

"ସେଠିତ ଆପଣ ନିଜେ ଏକ ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଏକ ଉପବାସ କରିଥିଲେ । ଏଠି ସେସବୁ କିଛି ନାହିଁ । ଏଠି କୌଣସି ଅପରାଧ ନାହିଁ ଯାହାକୁ ଆପଣ ଉପରକୁ ଟାଣିନେବେ ।"

"ବୁଝିବାର କି ଭୁଲ ! ଚୌରିଚୌରାରେ ଯେଉଁମାନେ ଦୋଷୀଥିଲେ ସେମାନେ ମତେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ, ମତେ ଜାଣି ବି ନ ଥିଲେ । ଏଠିତ ଦୋଷୀମାନେ ମତେ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ଭଲପାଆନ୍ତି ବୋଲି ମୁହଁରେ କହନ୍ତି ।"

“ମୁଁ କହୁଥିଲି ସୌକତ ଅଲି ଓ ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଏ ଦର୍ପଙ୍କୁ ଲିଭାଇବାକୁ ଦେହପ୍ରଣେନାସ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା ତାଙ୍କର ଆୟତ୍ତର ବାହାରେ । କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କ କଥା ପହଞ୍ଚୁ ନାହିଁ ? ଆପଣଙ୍କ ବାଣୀ ବି ପହଞ୍ଚୁ ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ ବାଣୀ ବି ପହଞ୍ଚିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ବା କରିବେ କଣ ? ଆପଣ ବା କରିବେ କଣ ? ଅବସ୍ଥା ସୁଧୁରିବାକୁ ସମୟ ଲାଗିବ ।”

ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ :—“ସେଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଥା; ସୌକତ ଅଲି ଓ ମହମ୍ମଦ ଅଲି ତ ଶୁଦ୍ଧ ସୁନା । ମୁଁ ଜାଣେ ସେମାନେ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା ଆଜି ଆମର ଆୟତ୍ତରେ ନାହିଁ ; ଛଅମାସ ତଳେ ଆମ ହାତମୁଠାରେ ଥିଲା । ମୁଁ ଜାଣେ ମୋ ଉପବାସରେ ସେମାନେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ । ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ଏ ଉପବାସ ତାଙ୍କ ମନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ । କିନ୍ତୁ କାହାରି ମନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏ ଉପବାସ କରିନାହିଁ ।

ମୁଁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲି, “ସେତ ଭଲ କଥା । କିନ୍ତୁ କେଉଁ ଦୋଷ ପାଇଁ ଆପଣ ଏ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ମୋତେ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“ମୋର ଦୋଷ କାହିଁକି ? ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କରି ପାର । ମୁସଲମାନଙ୍କ ବିପଦରେ ବନ୍ଧୁ ହେବାକୁ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇଥିଲି । ମୁସଲମାନର ଧର୍ମପୀଠର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଧନପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କହୁଥିଲି । ଆଜି ବି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅହିଂସା ପାଳିବା ପାଇଁ କହୁଛି, ପରକୁ ନ ମାରି ନିଜେ ମରି ଆପଣା କଳିକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ କହୁଛି । କିନ୍ତୁ ଫଳ କ'ଣ ହୋଇଛି ? କେତେ ମନ୍ଦିର ଭଙ୍ଗା ହେଲଣି ? କେତେ ଭଉଣୀ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ମତେ

ଶୁଣାଇଲେଣି ? ମୁଁ କାଲି ଡକଟର୍‌ଜୀଙ୍କୁ କହୁଥିଲି ଯେ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପ୍ରାଣରେ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ସେମାନେ ଏକୁଟିଆ ବାହାରିବାକୁ ଡରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଜଣକଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ପାଇଛି । ତାଙ୍କ ଝିଅଙ୍କ ଉପରେ ଯେ ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଛି ତାହା ମୁଁ କେମିତି ସହିବ ? ସବୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସୀମାତ ସହିଯିବାକୁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କିମିତ କହିବ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲି ଯେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତାର ଫଳ ଭଲ ହବ । ଫଳ କିଛି ହେଉ ନ ହେଉ ମୁଁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା କରିବାକୁ କହୁଥିଲି । ଆଜି ସେ ଜବାବକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖାଇବା ମୋର ଶକ୍ତିର ଅତୀତ, ମହମ୍ମଦଅଲୀ ଓ ସୌକତଅଲୀଙ୍କ କ୍ଷମତାର ମଧ୍ୟ ବାହାର । ମୋ କଥା ଶୁଣୁଛି କିଏ । ତଥାପି ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କହିବ ମର, ମାର ନାହିଁ । ମୋର ଜୀବନ ଦେଲେ ମୁଁ ସେତିକି କହିପାରିବ । ମୋର ନିଜ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମରିବାର ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିବ । ଆଉ ଅନ୍ୟ ବାଟ ନାହିଁ । ....ମୁଁ ଅସହଯୋଗ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ମୁଁ ଆଜି ଦେଖୁଛି, ଅହିଂସାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଲୋକେ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଅସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ଏହାର କାରଣ କଅଣ ? ଏକମାତ୍ର କାରଣ, ମୁଁ ନିଜେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହିଂସ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଯଦି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହିଂସା ପାଇଥାନ୍ତି ତେବେ ଆଜି ଚାରିଆଡ଼େ ମୁଁ ଯେ ହିଂସା ଦେଖୁଛି ତାହା ନ ଥାନ୍ତା । ତେଣୁ ମୋର ଉପବାସ ଏକ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ । ମୁଁ କାହାରିକୁ ଦୋଷ ଦେଉ ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଆପଣାକୁ ଦୋଷ ଦେଉଛି । ଲୋକଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବା ଶକ୍ତି ମୋର ଗୁଚିଯାଇଛି । ମୁଁ ହାରିଛି, ମୁଁ ଅସହାୟ, ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ଜଣାଇବ । ଈଶ୍ୱର ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିବେ, ଆଉ କେହି ଶୁଣିବେ ନାହିଁ ।”

ମେ ମୁହଁରୁ କଥାର ସୂତ୍ର ମାତ୍ର ଅସିଲା, ମୁଁ ତାକୁ ସମ୍ଭାଳି ତ ପାରିଲି ନାହିଁ, ପରି ବା ମେ କଥା କହିବି କଣ, ମୁଁ ଶେଷରେ ପଚାରିଲି "ବାପୁ" ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଣ ଏହି ପ୍ରକାର କରିବାକୁ ହେବ ? ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କଣ ନାହିଁ ? ଆମ ଧର୍ମରେ ଉପବାସ ବିଧି ଅଛି କି ?" ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ "ନିଶ୍ଚୟ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଋଷିମାନେ କ'ଣ କରୁଥିଲେ ? ସେମାନେ ଯେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ,' ସେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଥିଲେ, ଶହ, ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ଗୁହାରେ ବସି କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ କ'ଣ ଖାଉଥିଲେ ? ପାର୍ବତୀ ଶିବଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ; ସେତେବେଳେ ଖାଦ୍ୟ ବା ଫଳ ତ ଦୂରର କଥା ଗଛର ପତ୍ର ବି ଖାଉ ନ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତପସ୍ୟା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଛି । ଅଗଠାରୁ ମୁଁ ଏଥର ବେଶୀ ଗମ୍ଭୀର ଚିନ୍ତା କରି ଏ ଉପବାସ କରିଛି । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଅସହଯୋଗର କଳ୍ପନା କରିଥିଲି ଏବଂ ତାହା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଏହିପରି ଏକ ଉପବାସ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିବ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନିଜକୁ ପଚାରୁଥିଲି, 'ମୁଁ ଏ ଭୟଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର ଧରେଇ ଦେଉଛି । ଯଦି ତାର ଅପବ୍ୟବହାର ହୁଏ, ମୋର ଜୀବନ ଦେଇ ତାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ ।' ଆଜି ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅସିଥିବା ପରି ଲାଗୁଛି । ପୂର୍ବ ଉପବାସମାନଙ୍କରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସସୀମ ଥିଲା । ଏଥର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅସୀମ ଏବଂ ତା ପଛରେ ଅସୀମ ପ୍ରେମ ରହିଛି । ମୁଁ ତ ଆଜି ସେହି ପ୍ରେମସାଗରରେ ବୁଡ଼ୁଛି ।"

(୪୭)

ଉପରୋକ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପରଦିନ ମୌଲନା ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଅସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଅଗରୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଯଦି ସୌକତ ଅଲି ବା ମହମ୍ମଦ ଅଲି ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଇ ପାରିବେ ଯେ, ଏ ଉପବାସ

ଭାବିବା ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧିରୁ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ତେବେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପବାସ କରିବେ ନାହିଁ । ବହୁ ଦୀର୍ଘ ସମୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ ଆଲୋଚନାରୁ କେତୋଟି ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ତଳେ ଦିଆଗଲା ।

ଚୌଧୁରୀ ଅଲି କହିଲେ, "ନାହିଁ, ନାହିଁ, ଲୋକେ ତ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଥିଲେ ଶୁଣୁ ବି ଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ନ ଥିବାବେଳେ ଅନ୍ୟ ପରାମର୍ଶଦାତା ଯୁଟିଗଲେ । ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ି ଖରାପ ବାଟ ଧରିଲେ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେମାନେ ଆପଣା ଭୁଲ ବୁଝିବେ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମନରୁ ଏ ବିଷକୁ ହରିନେବା ପାଇଁ ଆପଣ ଅନେକ କଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ଏ ସବୁ ଗୋଳମାଳ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଏତିକି କହନ୍ତି—'ବଦମାସ୍, ତୁମର ମନଇଚ୍ଛା ବଦମାସି କର । ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି, ନିଜ ନିଜକୁ ହାଣି କାଟ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାରି ପାରିବ ନାହିଁ ।' ତେଣୁ ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କ କାମରେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୁସ୍ତି ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହି ଉଠିଲେ, "ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ୁଛି ? ମୋଠାରେ ଯଦି ଗର୍ବ ବା ପ୍ରତିରୋଧ ଅଛି, ତେବେ ତୁମ କଥା ସତ୍ୟ । ଭାଇ, ଏ ଉପବାସ ତ କ୍ଷମାନ୍ୱେଷୀ ହୃଦୟର ପ୍ରାର୍ଥନାର ଫଳ——ମୁଁ ରାତି ତିନିଟା ବେଳୁ ଉଠିଥାଏ ଏବଂ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପଚାରୁଥାଏ । ସେପ୍ଟେମ୍ବର ସତର ତାରିଖ ଦିନ ବିଜୁଳି ଭଳି ଜବାବ ମିଳି ଯାଇଥିଲା ! ମୁଁ ଦୋଷ କରିଥିବି ତ ଭଗବାନ କ୍ଷମା ଦେବେ । ଯାହା ମୁଁ କରିଛି ଯାହା ମୁଁ କରୁଛି, ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଭରସା ରଖି କରିଛି ।

କରୁଛୁ , ଏବ ତାହା ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶ୍ୱାସୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘରେ କରୁଛୁ । ମୋ ଧର୍ମ କହୁଛି, ଯେ କଷ୍ଟ ସହି ପାରିବ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ପାରିବ । ଉପବାସ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋ ଧର୍ମରେ ସାଧାରଣ ଉପଦେଶ । କିନ୍ତୁ ଇସଲାମ ଧର୍ମରେ ଏଭଳି ତପସ୍ୟା ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣେ । ପୈଗମ୍ବରଙ୍କର ଜୀବନୀରେ ମୁଁ ପଢ଼ିଛି ମହମ୍ମଦ ରସୁଲ ଅନେକ ସମୟରେ ଉପବାସ ରହି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମନା କରୁଥିଲେ । କାହିଁକି ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମନା କରୁଥିଲେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ କେହି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ମୁଁ ଐଶ୍ୱରିକ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛି" ସେ ଉପବାସ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ଭିତରେ ସେ ତାଙ୍କର ଟବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମ ଯାକ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆଗ୍ରମଅଯୂସ୍‌ରେ ରହି କୋରାଣବାଣୀ ଶୁଣୁ ନ ଥିଲେ । ରାତି ରାତି ଚେଇଁ ରହି ଉପବାସ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ରାତିରେ ଯେତେବେଳେ ସେତେବେଳେ ଉଠି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ତେବେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଭଗବଦ୍ ବାଣୀ ପହଞ୍ଚୁଥିଲା ।.............

ସୌକତ, ତମେ ମୋ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କଥା ପଚାରୁଛ, ମୋ ଦେହ ଉପରେ କି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ପଚାରୁଛ ? ଯଦି ମୁଁ ଏତେ ଦୁର୍ବଳ ଯେ ମୁଁ ସହି ପାରିବି ନାହିଁ, ତେବେ ମୁଁ ମରିଯାଇ ପାରେ । ଏ ଦେହର ମୂଲ୍ୟ କ'ଣ ? ମୁଁ ଜେଲ୍‌ରେ ମହମ୍ମଦ ରସୁଲଙ୍କର ସାଥୀମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ପଢ଼ିଥିଲି । ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଅଛି । ହଜରତ ଉମର୍ ଜଣକୁ ପାଞ୍ଚଶହ ଦିନାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଉପହାର ପଠାଇଥିଲେ । ସେ ଲୋକଟି ତାକୁ ଛୁଇଁବାକୁ ନାରାଜ ହେଲା, କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛି ବୋଲି ତା ସ୍ତ୍ରୀ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଥିଲା; 'ଅସତ୍ୟ ମାୟା ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଛି, ମୋର ସେ କ'ଣ ହେବ ।' ହଜରତ

ଜମରଙ୍କ ଭଳି ଶୁଦ୍ଧମୂତ ମଣିଷ ସେ ଉପହାର ପଠାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ତାହାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିଥିଲା. କାରଣ ତାହା ଥିଲା ନଶ୍ୱର ଅସତ୍ୟ । ଏ ଜୀବନ ସେହିପରି । ଭଗବାନଙ୍କର ଯଦି ଦର୍କାର ଥିବ, ଏ ଦେହକୁ ସେ ରଖିବେ । ଯଦି ତାଙ୍କର କାମ ସରି ଯାଇଛି ତେବେ ଏ ଦେହ ଧ୍ୱଂସ ପାଉ । ବରଂ ମୁଁ ତ ବିଶ୍ୱସୁଛି ଏ ଉପବାସ ଫଳରେ ଯଦି ଅବସ୍ଥା ନ ସୁଧୁରିବ ତେବେ ମୁଁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଉପବାସ କରିବି .... ।"

ଏମିତି ଅନେକ କଥା ବାଣ୍ଡି ହେଲା । ସୌକତ ଅଲି ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଉଠିଗଲା ବେଳେ କହିଥିଲେ, "ତିନୋଟି ଜିନିଷ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ । ୧—ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା, ୨—ଇସଲାମ ଓ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପାଏ ମୋ ମା ବଞ୍ଚିରହୁ ଏବଂ ୩—ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।"

ଏ ଉପବାସର ଖବର ଗୃହଅଦ୍ରେ ବିଜୁଳି ପରି ଖେଳିଗଲା । ଗୃହଅଙ୍କୁ ନେତାମାନେ ଆପଣା ମନକୁ ଆସି ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଐକ୍ୟ ସମ୍ମିଳନୀ ବସାଇ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ କିପରି କାମ ହେବ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସଦ୍‌ଭାବ ସ୍ଥାପିତ ହେବ ତାର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସ୍ଥାୟୀ କମିଟିମାନ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କଳି କଜିଆ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ପାର ହୋଇଥିଲେ । ଉପବାସ ସରିବା ଦିନକ ଆଗରୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆଜି ମୋ ତପସ୍ୟା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାର କୋଡ଼ିଏ ଦିନ ପୂରିଲା । ଏବେ ମୁଁ ଶାନ୍ତ ଜଗତରୁ ଯାଇଁ ଅଶାନ୍ତ ଜଗତରେ ପଶିବି । ସେ କଥା ମୁଁ ଯେତିକି ଭାବୁଛି ସେତିକି ନିଜକୁ ଅସହାୟ ବୋଧ କରୁଛି । ଐକ୍ୟ ସମ୍ମିଳନୀ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ସେ କାମକୁ ମୁଁ ପୂରା କରିବି ବୋଲି

ଅନେକ ଆଶା କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକେ ଅଶା କରୁଛନ୍ତି ଯେ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ମିଳେଇ ଦେଇ ପାରିବି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ ମୁଁ କିଛି କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଭଗବାନ ସବୁ କରି ପାରନ୍ତି ।" ଉପବାସ ପରେ ନଭେମ୍ବର ଶେଷକୁ ଦମ୍ବେଠାରେ ସବୁଦଳର ନେତାମାନଙ୍କର ଏକ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଦ୍‌ଭାବ କିପରି ସ୍ଥାପିତ ହେବ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା ।

(୪୭)

ଏଥର କଂଗ୍ରେସ ବେଲଗାଁଓଠାରେ ବସିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସଭାପତି ବାଛିଥିଲେ । ଜୱାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଗାନ୍ଧୀ ତ ସବୁଦିନେ ସଭାପତିଙ୍କ ଉପରେ ସଭାପତି ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସଭାପତି ବାଛିବା ଏକ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କଥା ହୋଇଥିଲା ।"

ବେଲଗାଁଓ କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ ତାହାର କେତେକ ଅଂଶ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା,—"ମୁଁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯେତେବେଳଯାଏ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ପୂରା କରିବାର ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନ କରିପାରୁ ନାହୁଁ, ସେତେବେଳଯାଏ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ ।...... ହିଂସା ଯୁଦ୍ଧ ବଦଳରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଫଳପ୍ରଦ ଉପାୟ ବୋଲି ମୋର ମତ । ଯେମିତି ଗାଳି ଦେବା, ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିବା, ମିଛ କହିବା, ଆଘାତ କରିବା ଓ ଖୁନ୍ କରିବା ଏ ସବୁ ହିଂସାର ଚିହ୍ନ ସେମିତି ବିନୟ, ଭଦ୍ରଆଚରଣ, ସତ କହିବା ଇତ୍ୟାଦି ଅହିଂସାର ଚିହ୍ନ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ମତେ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଅହିଂସାର ଚିହ୍ନ ଭଳି ଲାଗେ । ଅସ୍ପୃ-

ଶସ୍ତ୍ର ସଜ୍ଜିତ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ କାମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବା । କିନ୍ତୁ ସେ ଶିକ୍ଷା କ୍ରୋଧ ଓ ଦ୍ୱେଷର ଶିକ୍ଷା, ପାଗଳାମିର ଶିକ୍ଷା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହେ ହିଂସା କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ଅହିଂସା କାମ ବେଶୀ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ । କାରଣ ଅହିଂସା କାମ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ବିନୟର ଫଳ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଏହିପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ । ………ଇଂଲଣ୍ଡର ଭାରତରେ ପ୍ରଧାନ ସ୍ୱାର୍ଥ ତାର ଲୁଗା ବେପାର । ଅନ୍ୟ ଯାହା କିଛି କରି ଭାରତର ଗ୍ରାମୀଣଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରାଯାଇଛି ସେ ସମସ୍ତଠାରୁ ଏ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବେପାର ଗ୍ରାମୀଣଙ୍କ ବେଶୀ ସର୍ବନାଶ କରିଛି । ଗ୍ରାମୀଙ୍କ ହାତରୁ ଏକ ପୂରକ ଧନ୍ଦା ଛଡ଼େଇ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ଅଳସୁଆ କରି ଦେଇଛି । ତେଣୁ ଗ୍ରାମୀର ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା । ଅତଏବ ଆମର କାମ ହେଉଛି, ଗ୍ରାମୀ ଯେପରି ଶସ୍ତା ଚକ୍‌ମକିଆ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ନ କିଣେ ସେ ଦିଗରେ ତାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେଇବା; ପୁଣି ତାକୁ ତୁଳାଭଣା ସୂତାକଟା ଇତ୍ୟାଦି ଶିଖେଇବା ଓ ସୂତାକୁ ଗାଁ ତନ୍ତୀଠୁ ବୁଣାଇନେଇ ସେ ଖଦଡ଼କୁ ପିନ୍ଧେଇବା ଏବଂ ତା ଫଳରେ ବିଲାତି ଲୁଗା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶୀ କଳଲୁଗାକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଶିଖେଇବା ।

ହାତରେ ସୂତକଟା ଓ ହାତରେ ଲୁଗାବୁଣାଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ଖଦଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଛାଡ଼ିବା ଫଳରେ, କେବଳ ଯେ ଗରିବ ଗ୍ରାମୀର ପଇସା ବଞ୍ଚିବ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେହି ଖଦଡ଼ କାମ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚଦରର ଏକ ସେବା କାମ ଯୁଟେଇ ଦେବ । ଏ କାମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେବ । ଖଦୀକାମ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ଗ୍ରାମୀ ମୂଲିଆଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ରାଜନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ଓ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବ । ……ମୁଁ ଇଂଲଣ୍ଡର

ଲୁଗାବେପାରକୁ ଖରାପ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ବୋଲି କହିବାର କାରଣ ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଗୃହୀଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଏ ବେପାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଯାଉଛି । ଗୋଟାଏ ଅନ୍ୟାୟରୁ ମଣିଷ ଯାଇ ଆଉ ଗୋଟାକରେ ପଡ଼େ, ସେମିତି ଏ ଅନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବସାୟ ଯୋଗୁଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛି ।...... ଖଦୀ ଜରିଆରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନର ସଫଳତାର କେବଳ ଯେ ଏକ ବଡ଼ ରାଜନୈତିକ ପରିଣାମ ହେବ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହା କି ପୁରୁଷ କି ସ୍ତ୍ରୀ ଭାରତର ସବୁଠାରୁ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ବଳର ପରିଚୟ ଦିଆଇ ଦେବ ଏବଂ ଭାରତର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲଢ଼େଇରେ ସୈନିକ କରିଦେବ । × × × ×

"ମୁଁ ଜଣେ କଂଗ୍ରେସର ସେବକ, ମୁଁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଦୃଢ଼ ରଖିବାକୁ ଚାହେଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ଅସହଯୋଗକୁ ବନ୍ଦ ରଖିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛି । କାରଣ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଦେଶ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ଏମିତି ଥିବ, ମୁଁ ନିଜେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ଅସହଯୋଗ ଛାଡ଼ି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋ ଆଖିରେ ଅସହଯୋଗ ଏକ କୌଶଳ ନୁହେଁ, ଏହା ମୋର ଏକ ଧର୍ମସୂତ୍ର । ଅସହଯୋଗ ଓ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଏ ଦୁଇଟି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଗଛର ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ଡାଳ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମୋର କଳ୍ପବୃକ୍ଷ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ସତ୍ୟକୁ ଖୋଜିବା ଏବଂ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟ । ଅହିଂସାର ଆଲୋକ ମୋତେ ସେ ସତ୍ୟର ବାଟ ଦେଖାଏ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମୋର ସେହି ସତ୍ୟର ଏକ ଅଂଶ ।"......

ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ରଫା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦୁଇଦଳକୁ ମିଳେଇ ମିଶାଇ କାମରେ ଲଗାଇବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକମାତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ସଭାପତି ଥିଲେ ।

(୪୮)

ଏକେତ ଗାନ୍ଧୀ ଅହିଂସା ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗୃହଅଡ଼େ ବାରମ୍ବାର ବୁଲୁଥିଲେ, ଏବେ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇ ଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ କାମରେ ବର୍ଷ ଅରମ୍ଭରୁ ଗସ୍ତରେ ବାହାରିଥିଲେ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି କେବଳ ଯେ ସମିତିର ବୈଠକରେ ମଝିରେ ମଝିରେ ସଭାପତି ହୋଇ ବସିବ, ଏବ ଆଉ କିଛୁ କରିବ ନାହିଁ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସେଭଳି ମତ ନ ଥିଲା; ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦେଶର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସେବକ ହେବ, କଂଗ୍ରେସ ପାଇଁ ସବୁଠୁ ବେଶୀ ଖଟିବ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରଠାରୁ ଏଣିକି ଏହା ଏକପ୍ରକାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥା ହୋଇଗଲାଣି ଯେ ଏ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିମାନେ ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ ବୁଲି କଂଗ୍ରେସ କାମର ପ୍ରଚାର ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ରାଜ୍ୟର ଭାଇକମ୍ ମନ୍ଦିର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲିଥାଏ । ସେ ମନ୍ଦିରର ଚାରିପାଖର ରାସ୍ତାରେ ସୁଦ୍ଧା ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିବାରୁ ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ସନାତନୀମାନଙ୍କର ଜୁଲୁମକୁ ସେଠା ରାଜସରକାର ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଏକପଟେ ରାଜସରକାର ଆଉ ଏକଅଡ଼େ ସନାତନୀ ଦଳ, ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକାଠି ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଥିବାରୁ ଖୁବ୍ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ପୂରାପୂରି ଅହିଂସ ଭାବରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଚଲାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗରୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ୧୯୨୫ ଗସ୍ତରେ ସେ ଭାଇକମ୍‌ଠାରେ କିଛିଦିନ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୨୫ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୧୯ ତାରିଖରେ ୟଂ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

"ଭୃଇକମ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମର କର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଯେ ଘନିଷ୍ଠ ଅଳାପ ହୋଇଥିଲା ତାର ବିବରଣ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ତଳେ ଦେଉଛି । ଏହି ଆଶ୍ରମରେ ପନ୍ଦରଜଣ ଉପରେ ସେବକ ଅଛନ୍ତି । ଭୃଇକମ୍ ମନ୍ଦିର ଆଗରେ ବାଟ ବନ୍ଦ ବୋଲି ଗୁରୁଠା ବାଡ଼ ଦିଆ ହୋଇଛି । ତାହାର ଆଗରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଠିଆ ହୋଇ ରହନ୍ତି ବା ବସି ରହନ୍ତି । ସେଠି ବସିଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ସୂତା କାଟନ୍ତି ଏବଂ ଛଅଘଣ୍ଟା କାଳ ସେଠାରେ ବସନ୍ତି, ଛଅଘଣ୍ଟା ପରେ ଆଉ ଏକ ଦଳ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବଦଳି କରନ୍ତି । ମୋ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଯାହା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଛି ତାହା ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଜାଣିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସବୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ବୋଲି ତାହା ମୁଁ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ କଲି :—

"ତମର ସଫଳତା ତମ ନିଜ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, ବାହାର ସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ତମ ଭିତରେ ଯଦି ସାର ନ ଥିବ ବା ଅଳ୍ପ କିଛି ଥିବ ତେବେ ମୋ ଆସିବା ଯୋଗୁଁ ଏ ସାମୟିକ ଉପଦେଶରୁ କିଛି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯଦି ନ ଥାନ୍ତି ବା ଏଠା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ନ ଥାନ୍ତା, ତଥାପି ତମେ ଯଦି ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୁଝି କାମ କରୁଥାନ୍ତ, ତେବେ କୌଣସି କଥାର ଅଭାବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।

......ଯାହାହେଉ ତମକୁ କଅଣ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ତମକୁ ମୁଁ ଅଳ୍ପରେ କହି ଦେଉଛି । ତମ କାମର ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ଦିଗ ଅଛି । ସେଟିକୁ ତୁମେ ଭୁଲିଯାଅ, ଏ ଲଢ଼େଇର ରାଜନୈତିକ ଫଳ ଅଛି ମାତ୍ର ତାହା ତମର ଦରକାର ନାହିଁ । ସେପରି ନ କଲେ ତମେ ଠିକ୍ ଫଳ ପାଇବ ନାହିଁ, ରାଜନୈତିକ

ଲଭ ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ......ଏ ଲଢ଼େଇ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପାଇ ଏକ ଧର୍ମର କଥା ।

ଆମେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ଏକ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଳଙ୍କରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ । ଏହି ଲଢ଼େଇଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିରର ଗୃହପାର୍ଶ୍ୱ ବାଟ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲି ଦେବାର ଯେ ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଛି, ସେ ଉଦ୍ୟମ କେତେ ସହଜ ଲଢ଼େଇ । କେବଳ ରାସ୍ତା ଫିଟାଇବା କଥା ହୋଇଥାନ୍ତା ତ ମୁଁ ଏଥିରେ ମୁଣ୍ଡ ପୂରେଇ ନ ଥାନ୍ତି । ରାସ୍ତାତ ଖୋଲି-ଯିବା ଉଚିତ, ଖୋଲିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଅସଲ କାମ ସେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ କିବାଙ୍କୁଡ଼ ରାଜ୍ୟର ସବୁ ରାସ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ମାନଙ୍କପାଇଁ ଖୋଲଇ ଦେବା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ମୋର ତ ଆଶା ଏହା ଫଳରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନର କିଛି ଦୁଃଖ କମିଯିବ ।......ଯୋର କରି ଏ କାମ କଲେ ତାହା ଆତ୍ମହତ୍ୟା ସମାନ ହେବ । ଆମକୁ ଏ ଲଢ଼େଇ ଅହିଂସା ବାଟେ କରେଇବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜେ ଦୁଃଖ ସହି ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଏହାର ନାମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଆମେ ନିଜେ କଷ୍ଟ ସହି ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ତାହାର ଭୁଲ ବୁଝେଇ ପାରିବା । ଯେଉଁଠାରେ ବହୁଦିନର ସଂସ୍କାର ଜମି ଯାଇଛି, ଯେଉଁଟି ପୁଣି ଧର୍ମର ସମର୍ଥନ ଅଛି ବୋଲି ଧାରଣା କରିଛନ୍ତି, ସେଠି କେବଳ ଯୁକ୍ତିରେ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆମ ଯୁକ୍ତି ପଛରେ ଆମର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଆମକୁ ବଳ ଦେବ ଏବଂ ଏହି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଆମର ବିପକ୍ଷର ବୁଦ୍ଧିର ଦରଜା ଫିଟେଇ ଦେବ । ତେଣୁ ଆମେ ଏବେ ସ୍ଥିର କରିଛୁ ଯେ ଆମେ ଏ ଗୃହ ବାଡ଼ ଆଡ଼କୁ ଅଗେଇବା ଏବଂ ଯେଉଁଠି ବାଧା ପାଇବା ସେଇଠି ବସି ପଡ଼ିବା ଏବଂ ଦିନପରେ ଦିନ ହୁଡ଼ା କାଟିଯିବା । ମୁଁ ଜାଣେ ଏହା କଠିନ । ଏବଂ ଏହାର ଫଳ ମନ୍ଥର ଗତିରେ ହେବ—କିନ୍ତୁ ତେମେ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ କହିବ

ନାହିଁ 'ଆଜ କେତେଦିନ' କେବେ ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ରାସ୍ତା ଉପରେ ବସି ଯେଉଁ ପଞ୍ଝାଙ୍କ ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଏ ଲଢ଼େଇରେ ଯେତିକି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆଶ୍ରମରେ ରହୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ବି ସେତିକି କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ଲଢ଼େଇ ପାଇଁ ସବୁ ପ୍ରକାର କାମ ସମାନ ଦରକାର । ଅତଏବ ଆଶ୍ରମ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ଯେତେ ଦରକାରୀ କାମ ବାଟରେ ବସି ସୂତା କାଟିବା ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଦରକାରୀ କାମ, ବୃଥା ଗଳ୍ପରେ ଆମେ ଯେପରି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅପବ୍ୟୟ ନ କରୁ ।"

ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଦିଗରେ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । କେତେବର୍ଷ ପରେ ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ ମହାରାଜା ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ମନ୍ଦିରମାନ ଖୋଲିଦେଇ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ଏକ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ । ତାହାର ବୀଜ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଭାଇକମ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ପୋତା ହୋଇଥିଲା । ଭାଇକମ୍ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ ଯାଇ ମହାରାଜାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । ତାପରେ ମାଲବାର ଗସ୍ତ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏ ଗସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ସନାତନୀ ଓ ସଂସ୍କାରକ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

(୪୯)

ଦକ୍ଷିଣଗସ୍ତ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାର ନେତା ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତା ଥାନ୍ତି । ସ୍ୱରାଜ୍ୟଦଳ ଖଦୀ ବା ଗଠନମୂଳକ କାମ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ନ କହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କର୍ମରେ ଖଦୀକାମ ଏକ ଗୌଣ-ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ବେଲଗାଓ କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀ ଖଦୀ ବୁଣାଇ

ଓ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ ସଙ୍ଗେ ଏକ ସାଲିସ କରାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ-ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ସ୍ୱରାଜ୍ୟଦଳ ନେତାମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ଖଦୀ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣିବା । ସେହି ବିଷୟରେ ବଙ୍ଗଳା ଗସ୍ତ-ସମୟରେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁତ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ପୀଡ଼ିତ ଥାଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଉ-ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଦିନ କଟେଇଥିଲେ । ଦେଶ-ବନ୍ଧୁଙ୍କ ମନ ଖଦୀ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ସଫଳ ହୋଇ ଥିଲେ ବୋଲି କେତେ ଲେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦେଶର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ରୋଗ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଜୁନମାସ ତା୧୬ରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ-ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ରହି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସ୍ମୃତି ରଖିବା ପାଇଁ ଦଶଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ଏକ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳକୁ ସୁସଙ୍ଗଠିତ କରି ତାକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏହା ହେଲା ୧୯୨୫ ର କଥା ।

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ପଦ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ବସିଥିଲେ କାରଣ ସ୍ୱରାଜୀମାନେ ଏକଆଡ଼େ ଗାନ୍ଧୀନୀତିର ନିନ୍ଦାବାଦ କରୁଥିଲେହେଁ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାଁ ନ ଧରି ଦେଶରେ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେ ବୋଲି ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ନେତୃତ୍ୱ ନେବାକୁ ଖୁସି ପାଉ ନ ଥିଲେ ।

ତେଣୁ ସେ କଂଗ୍ରେସର ରାଜନୈତିକ କାମର ସମସ୍ତ ଭାର ସ୍ୱରାଜୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ପକାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଅଗଷ୍ଟମାସ ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ସାଧାରଣଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋ ଭାଗ୍ୟଡୋରିକୁ ବାନ୍ଧି ଦେଇଛି । ଭାରତର ଶିକ୍ଷିତ

ସମାଜଙ୍କ ମତ ସଙ୍ଗେ ମୋର ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି । ଏଣିକି ମୋ ଭଲ ଲୋକଦ୍ୱାରା କଂଗ୍ରେସ ପରିଚାଳିତ ହେବାଠାରୁ ଯାଠୁଅ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉ, ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ତାଙ୍କର କୃପାଙ୍କାଙ୍କ୍ଷୀରେ ରହୁ । ମୁଁ ସେଥିରେ ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜଙ୍କ ମତ ବଦଳେଇବାକୁ ଚାହେଁ, କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ କରି ମୁଁ ତାହା କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ବାଟରୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ସାହାଯ୍ୟରେ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନାଁରେ କେବଳ ଗଠନମୂଳକ କାମରେ ଲାଗି ରହିଲେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ମତ ବଦଳେଇବାରେ ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଉଦ୍ୟମ କରି ପାରିବି । ଅବଶ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ନାଁରେ ଗଠନମୂଳକ କାମ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ମତେ ଯେତିକି ଅନୁମତି ଦେବେ ମୁଁ ସେତିକି କରିବି ।”

ଗାନ୍ଧୀ ଏହିପରି ରାଜନୀତିର କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅନ୍ତେଇ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ ଦଦରା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକଭାବ ପଶି ଯାଇଥିଲା । ଲାଲାଜୀ ଓ ମାଲବୀୟଜୀ ସେଥିରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ଅଗଷ୍ଟମାସର ଶେଷଆଡ଼କୁ ଦୁଇ ଦିନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଆସି ତାଙ୍କର ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । ମଧୁବାବୁଙ୍କଠାରେ “ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା” ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ମୋଚୀମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଚମଡ଼ା କାରଖାନା ଖୋଲିବା ଏବଂ ତାର ପଛରେ ନିଜର ଜୀବନର ବହୁତ ସମୟ ଓ ବହୁତ ଧନବ୍ୟୟ କରିବାର ଜାଣି ଗାନ୍ଧୀ ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଖୁବ୍ ଭାବ ଥାଏ । ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମକୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶକୁ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ପାଦ୍ରୀମାନେ ଭାରତର ଗରିବ ଓ ମୂର୍ଖ ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କର କାମକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥାନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ପାଦ୍ରୀମାନେ ସେତକ କାମ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବରେ ନ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନିଅନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ କଲିକତାର ପାଦ୍ରୀମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକି ନେଇ ତାଙ୍କ ଏକ ବକ୍ତୃତା ଦିଆଇଥିଲେ । ସେହି ବକ୍ତୃତାରେ ଗାନ୍ଧୀ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ, "ଆପଣ ପାଦ୍ରୀମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିଲାବେଳେ ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ ଯେ ଭାରତବର୍ଷ ନାସ୍ତିକମାନଙ୍କର ଦେଶ, ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜକଙ୍କ ଦେଶ ଓ ସେଠା ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ଧର୍ମଗୁରୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭାରତ ଏଭଳି ଏକ ଦେଶ ଯେଉଁଠାରେ ସବୁ କଥା ଭଲ କିନ୍ତୁ ମଣିଷହିଁ ନାସ୍ତିକ ପାପାତ୍ମା । ଏ କଥା ଦୁଇପଦ ମୋ ମନରେ ସବୁବେଳେ ବାଧୁଥାଏ । ସେ ଏପରି ନ ଲେଖିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ତ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ବୁଲିଛି, କିନ୍ତୁ ମୋର ଅନୁଭୂତି ଏକଦମ୍ ଓଲଟା । ମୁଁ ଭାରତର ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ, ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବୁଲିଛି; ମୋ ମନରେ କୌଣସି ରକମ ଦୂଷଣ ସଂସ୍କାର ବା ପକ୍ଷପାତିତା ନ ରଖି ବୁଲିଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କେବେହେଁ କହି ପାରିବି ନାହିଁ ଯେ ଏହି ସୁନ୍ଦର ଦେଶରେ ଯେଉଁଥିରେ ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା, ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀମାନେ ବହି ଯାଉଅଛନ୍ତି, ସେ ଦେଶର ମଣିଷ ଏତେ ନୀଚ । ଭାରତବାସୀ ନୀଚ ନାସ୍ତିକ ନୁହଁ । ଆପଣ ଓ ମୁଁ ଯେପରି ସତକୁ ଖୋଜୁଛୁ, ସେ ବି ସେହିପରି ସତକୁ ଖୋଜୁଛି । ବରଂ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଖୋଜୁଛି । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ

ଫରାସୀ ଭାଷାର ଅନୁବାଦ କରି ମତେ ଶୁଣାଇଥିଲା । ସେଥିରେ, ଜ୍ଞାନ ଖୋଜ ବାହାର କରିବାର ଏକ କାଳ୍ପନିକ କାହାଣୀ ଅଛି । ଦଳେ ଲୋକ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟର କୁଡ଼ିଆରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ ।

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହୁଛି ଯେ ଏଭଳି ଅନେକ ହରିଜନଙ୍କର କୁଡ଼ିଆ ଅଛି; ଯେଉଁଠାରେ ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବେ । ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ କରନ୍ତି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ଅଛନ୍ତି ଏ ବିଶ୍ୱାସରେ ଅଟଳ ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତି । ଭାରତର ଗୃରିଆଡ଼େ ଏହିସବୁ ହରିଜନ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ କଥା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେତେକ ନାସ୍ତିକ ଥାଇ ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କରି ଭିତରେ ମଣିଷ ଜାତିର ସବୁଠାରୁ ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶର ନମୁନା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଆପଣ କ'ଣ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ କେବଳ ଏହି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଙ୍କଠାରେ ମୋର ଅନୁଭୂତି ସରିଗଲା ? ନା, ଏ ଦେଶରେ ବହୁତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବହୁତ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଦୁନିଆର ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ନମୁନା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ପଡ଼ିବେ । ଆଜି ଭାରତରେ ଏଭଳି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ଭଗବଦ୍ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିନୟର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଆଜି ଏମିତି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛନ୍ତି ଯେ ହରିଜନ ସେବାରେ ନିଜର ଶରୀର ମନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଦାନ ଆଶାରେ କରୁ ନାହାନ୍ତି ବରଂ ଓଲଟା ସନାତନୀଙ୍କ ନିର୍ଯାତନ ସହୁଛନ୍ତି ଅଥଚ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନାହାନ୍ତି କାରଣ ହରିଜନ ସେବାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ବିଗୃରୁଛନ୍ତି ।"

ଏହି ସଭା ଶେଷରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, "ଭାରତରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପାଦ୍ରୀମାନେ କି କାମ କରିବେ ବୋଲି ଆପଣ ଚାହାନ୍ତି?" ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ଯେତେବେଳେ ଆପଣ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେଣି ମୁଁ ଠିକ୍ ହେଲେ ଦ୍ୱିଧା ନ କରି କହିବି 'ଅରଟ'। ଆପଣମାନେ ହସି ଉଠିବା ସ୍ୱାଭାବିକ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେଉଁଳି ଭାରତର ଜନତାକୁ ଜାଣିଛି ଆପଣମାନେ ଯଦି ସେମିତି ଜାଣିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଆପଣମାନେ ଚକ୍ରର ମହତ୍ୱ ବୁଝନ୍ତେ, ଆଉ ଏ ଚକ୍ରକୁ ଏକ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଯନ୍ତ୍ର ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତେ ନାହିଁ। ଯେଉଁ ଲୋକେ କ୍ଷୁଧାରେ ଆତୁର, ଯେ ଉପାସରେ ଶୋଉଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ। ତାଙ୍କର ଅନ୍ନହିଁ ତାଙ୍କର ଭଗବାନ। ଜେନେରାଲ ବୁଥ୍ (ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ସେବକ) କଣ କରୁଥିଲେ? ତାଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସେବାଶ୍ରମାଳୟ ଥାଏ, ସେଠାକୁ କେହି ଭୋକିଲା ନର-ନାରୀ ଆସିଲେ ସେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ। ସେମାନେ ଖାଇ ଠିକ୍ ଠାଣ ହେଲେ, ଆଉ ବଖତକ ଖାଇବାକୁ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି କାମ କରେଇ ନେଉଥିଲେ; ତାଙ୍କର ଉଆସିଲ କାରଖାନା ପାଇଁ କାଠି ଚିର୍ଣ୍ଣେଇ ନେଉଥିଲେ। ତା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ କଥା ଶୁଣାନ୍ତି। ଆଜି ଭାରତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଲୋକେ କ'ଣ ଭୋକରେ ମରୁଛନ୍ତି? ନାଁ, ଭାରତରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ କାମ ଯୁଟୁ ନାହିଁ। ଏ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଅରଟହିଁ ଏକମାତ୍ର ସେହିଳି କାମ।"

(୫୦)

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ପାଟଣାଠାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ହୋଇଥିଲା। ଏହିଠାରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର

ରାଜନୈତିକ କାମକୁ ପୂର୍ବପରି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳଙ୍କ ଉପରେ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁଚରମାନେ ମନଦୁଃଖ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ସେମାନେ ତୁନୀ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏହି ବୈଠକରେ ଚରଖା ସଙ୍ଘ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ଖଦୀ କାମର ଭାର ତାର ଉପରେ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ତାର ସ୍ଥାୟୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଚରଖା ସଙ୍ଘ ଗଢ଼ା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଂଗ୍ରେସ ଖଦୀକାମ ଚଳାଉ ଥିଲେ ।

ଏହି ବର୍ଷ ନଭେମ୍ବର ମାସରୁ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ଏ ଲେଖା ସପ୍ତାହକୁ ସପ୍ତାହ ତାଙ୍କର ନବ ଜୀବନ ଖବର କାଗଜରେ ବାହାରୁଥିଲା । ସେ ଜୀବନୀକୁ ଗୁଜୁରାଟି ଭାଷାରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ପରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାରେ ତର୍ଜମା ହୋଇଥିଲା, ଏ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିଲା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେହି ଏକ ଚିନ୍ତା ଥିଲା ଯେ ନିଜ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ସେ ଯାହା ଭଲ ଫଳ ପାଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ନୂଆବାଟ ଦେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବା ଦରକାର । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଜଣେ ଯାହା କରି ପାରନ୍ତି ତାହା ଅନ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ କରି ପାରିବେ । ତେଣୁ ସେ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଠାଏ ଲେଖିଛନ୍ତି "ମୋର ଏ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଏମିତି କିଛି ନାହିଁ ଯାହାକୁ ଜଣେ ବାଳକ ବି ଇଚ୍ଛା କଲେ ଶିଖି ନ ପାରିବ ।" ଏ ଆତ୍ମଜୀବନୀର ନାଁ ରହିଛି ମୋର ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ । ଏ ଲେଖାରେ ୧୯୨୦ର ଶେଷଯାଏ ତାଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ଘଟଣା ସେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣିକି ତାଙ୍କ ଜୀବନର କଥା କଂଗ୍ରେସ କାମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ରହିଛି । ତାହା ଜଣା ଶୁଣା, ସେଥିରେ ଲୁଚା ଛପା କିଛି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆଉ

ଟେଣିକ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଏ ସପ୍ତାହକୁ ସପ୍ତାହ ଲେଖା ୧୯୨୮ ରେ ଯାଇ ସରିଥିଲା ।

ବର୍ଷ ଶେଷରେ କାନପୁର ଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ହୁଏ, ଶ୍ରୀମତୀ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକ ଆରମ୍ଭରେ ପୁରୁଣା ସଭାପତି ନୂଆ ସଭାପତିଙ୍କୁ ସବୁ ଭାର ଦେଇ ଦିଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସରୋଜିନୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ ଭାର ସମର୍ପଣ କଲାବେଳେ କହିଥିଲେ "ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସରେ, ଯେଉଁ ମତ ନେଇ କଂଗ୍ରେସରେ ପଶିଛି ତାହା ଜନ୍ମେ ଦୃଢ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ମୁଁ ଯାହା ଯାହା କରି ଆସିଛି ସେଥିରେ ତିଳେ ହେଲେ ଭୁଲ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଦେଖି ପାରୁଛି ।"

କାନପୁର କଂଗ୍ରେସ ପରଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୈତିକ କାମରେ ଆଉ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରଖି ନ ଥିଲେ । ସେ ଚରଖା ସଂଘର କାମରେ ବେଶୀ ସମୟ ଦେଉଥିଲେ । ଏବଂ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଓ ନବଜୀବନରେ ଲେଖା ଲେଖି କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟ ଭିତରର ଦୁଇ ତିନୋଟି ଲେଖାରୁ କେତେକ ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା ।

"ଚରଖା ମୋର କାମଧେନୁ । ଚରଖାରେ ପ୍ରତିଖିଅ ସୂତା ଟାଣିଲା ବେଳେ ମୁଁ ଭାରତର ଗରିବଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କରେ । ଭାରତର ଗରିବ ଲୋକେ ଆଜି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ହରାଇଛନ୍ତି; ଧନୀ ଓ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ହରାଇଛନ୍ତି । ଯାହାର ପେଟ ଭୋକରେ ଜଳୁଛି ଏବଂ ଯେ ପେଟକୁ ଦାନା ଗଣ୍ଡାକ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଖୋଜୁ ନାହିଁ, ତାହାର ପେଟ ତାହା ପାଇଁ ଭଗବାନ । ଯେ ତାକୁ ଦାନା ଦେବ ସେହି ତାର ପ୍ରଭୁ । ସେହି ଲୋକ ଭିତରେ ସେ ହୁଏତ ଗରିବ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିବ । ଯାହାର ହାତ ଗୋଡ଼ ଠିକ ଅଛି ସେଭଳି ଲୋକକୁ

ଭିକ୍ଷା ଦେବାର ଅର୍ଥ ତାକୁ ହୀନ କରିବା ଏବଂ ଭିକ୍ଷା ଦେବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ହୀନ କରିବା କଥା । ଗରିବ ଲୋକେ ଚାହାନ୍ତି କୌଣସି ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବସାୟ ଧନ୍ଦା । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଅରଟରେ ସୂତାକଟା ଛଡ଼ା ଆଉ କି ଧନ୍ଦା ଜୁଟି ପାରିବ ? କିନ୍ତୁ ଅରଟର ମହାତ୍ମ୍ୟରେ ମୋର ଯେ ଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ସେ ଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ମୁଁ ବକ୍ତୃତା ଦ୍ୱାରା ଗରିବ କୃଷି ମୂଲିଆଙ୍କ ମନରେ ପୂରାଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜେ ସୂତା କାଟିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଇ ପାରିବି । ତେଣୁ ମୁଁ ମୋର ସୂତାକଟାକୁ ତପସ୍ୟା ବା ଯଜ୍ଞ କହୁଥାଏ, ଏବଂ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଗରିବଙ୍କ ପ୍ରତି ଶୁଦ୍ଧ ସକ୍ରିୟ ପ୍ରେମ ଅଛି ସେଇଠାରେ ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିଯୋଗୁଁ ଅରଟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖିଅ ସୂତା ଟାଣିଲା ବେଳେ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରୁଛି ।" (ତା୨୦।୫।୨୬)

ଅହମଦାବାଦ ଗୁଜୁରାଟ ମହା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ "ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କ୍ଷୁଧାତୁର ଦରିଦ୍ର ନରନାରୀଙ୍କ କଥା ବିଚାରୁ ନାହାନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ତ କ ପ୍ରତିକାରର ଉପାୟ କରୁ ନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାକୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷ କହି ହେବ ନାହିଁ । ଗାଁ ସଙ୍ଗେ ସରକାରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଖଜଣା ଗଣ୍ଡାକ ଅସୁଲ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରି ଯାଇଥାଏ କିନ୍ତୁ ଗାଁ ସଙ୍ଗେ ଆମର ସମ୍ବନ ଅରଟଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସେବାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତାହ ସେଠି ସରେ ନାହିଁ । ଅରଟ ହେଉ ସେବାର କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ ତେବେ ଛୁଟିରେ କୌଣସି ଦୂର ମଫସଲ ଗାଁକୁ ଯିବ ତ ମୋ କଥାର ସତ୍ୟତା ବୁଝିପାରିବ । ତେବେ ଦେଖି ପାରିବ ଲୋକେ ନିରାନନ୍ଦ ଓ ଭୟଭୀତ । ତେବେ ଦେଖିବ ଘର ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ତମ ଆଖିରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଗୋରୁ ଗାଈଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଦେଖିବ । ତଥାପି ଦେଖିବ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ

ଆଳସ୍ୟ ଘୋଟି ଯାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଅରଟ ଦେଖାଅ; ସେ କହିବେ, ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର ବି ଅରଟ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଅରଟ ବା ଅନ୍ୟ ଧନ୍ଦା ସେ ଧରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆଶା ବୋଲି ଗୋଟାଏ କିଛି ନାହିଁ । ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ମରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ବଞ୍ଚି ରହିଛନ୍ତି । ତେବେ ଯଦି ସୂତା କାଟିବ ସେମାନେ ବି ସୂତା କାଟିବେ ।" (ଛା୧୭।୬।୨୬)

ଏହିବର୍ଷ ଶେଷକୁ ଆସାମର ଗୌହାଟିଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ବସିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଅୟଙ୍ଗର୍ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ପଞ୍ଜାବରେ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କର ହତ୍ୟାର ଖବର ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ତା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଉଣିରେ ଏକ ଦୁଃଖର ଛାୟା ଘୋଟି ଯାଇଥିଲା । ଜଣେ ଧର୍ମାନ୍ଧ ମୁସଲମାନ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କୁ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ହତ୍ୟା କରିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ, "କୌଣସି ଭୁଲ ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ନ ହେବାଯାଏ ଆଖିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଏବଂ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଲଜ୍ଜାଜନକ ହେଲେ ଯାଇଁ ଲୋପ ପାଇଥାଏ । ଏ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରୁ ଢାଡର ଶିଖିବାର ଅଛି । ଆଜି ହିନ୍ଦୁମୁସଲମାନ୍ କଳି ଭଳି ଯେଉଁ ପାପ ଆମ ଭିତରର ସାରକୁ ଖାଇ ଯାଉଛି, ଏ ଦୁର୍ଘଟଣା ସେହି ପାପ ଦ୍ରୁତ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଟାଣି ଆଣୁଛି । ଆଜି ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କର ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ ଆସିଛି । କେଉଁ ବାଟ ଭଲ ସେମାନେ ବାଛି ନିଅନ୍ତୁ ।...... ମୋର ଆଶା ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଭଳି ମହାପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆଶା କରିଥିବେ, ଯେ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ରକ୍ତ ଆମର ଏ ପାପରାଶିକୁ ଧୋଇ ନେଇଯାଉ, ଆମର ହୃଦୟକୁ ନିର୍ମଳ କରିଦେଉ ଏବଂ ଦୁନିଆର ଏ ଦୁଇ ମହାଜାତିକୁ ପ୍ରେମ ବନ୍ଧନରେ ଏକ କରି ଦେଉ ।"

(୪୧)

୧୯୨୭ରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ଖଦୀ କାମରେ କଟାଇଥିଲେ । ଭାରତର ଚାରିଆଡ଼େ ବୁଲି ବୁଲି ଚରଖା ସଙ୍ଘ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଖଦଡ଼ର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ ।

୧୯୨୭ ଜାନୁୟାରୀ ମାସରେ ପଣ୍ଡିତ ମାଳବୀୟଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ହିନ୍ଦୁବିଶ୍ୱ—ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏହି ବାଣୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ, "ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମତେ କେହି କେହି ଏହିଭଳି ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛନ୍ତି 'ଖଦଡ଼ କଥା କହିବା ଆପଣ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆପଣଙ୍କର ଯାହା କହିବାର ଥିଲା ତାହାତ କହି ସାରିଲେଣି । କେହି ତ ଆଉ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁ ନାହାନ୍ତି ।' କିନ୍ତୁ ମୋ ଆଗରେ 'ଧ୍ରୁବ' କାଳର ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଆଦର୍ଶ ରହିଛି; ମୃତ୍ୟୁ ଠାରୁ ବଳି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗକରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ରାମନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲା । ତେବେ ମୁଁ କାହିଁକି ମୋ ମନ୍ତ୍ର ଜପିବା ବନ୍ଦ କରି ଦେବି ? ମୁଁ ତ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିନାହିଁ, କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ନାହିଁ ।

"ମୋର ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ମୋ କାନରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ର ଫୁଙ୍କି ଦେଇଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଜପିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ କରିବି ? ମାଳବୀୟଜୀ ତମର ପାଇଁ ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ମାଗି ଆଣିଛନ୍ତି, ଆହୁରି ଆଣୁଛନ୍ତି । ଉପରୁ ଦେଖିଲେ ଏ ପଇସା ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଆସୁଛି ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ମାତ୍ର ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଆମର କୋଟି କୋଟି ଗରିବଙ୍କ ଗଣ୍ଡିରୁ ଆସୁଛି । କାରଣ ଆମ ଦେଶର ଧନୀ ଲୋକେ ଗରିବଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କରେଇ ନିଜେ ବଢନ୍ତି —ଅଥଚ ଏଣେ ସେହି ଗରିବଙ୍କୁ ଧନ ଯାଉ

ପେଟପୂରା ବଳକେ ବ ଖାଇବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ୟୁରୋପର ଅବସ୍ଥା ଏଭଳି ନୁହେଁ । ଡେନମେର୍କ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛ ତାର ଗର୍ଭ ସେଠୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗରିବ ଲୋକେ ଦେଉଛନ୍ତି, ନିଜେ ଭୋକ ଉପାସରେ ରହି ଦେଉଛନ୍ତି, ଅଥଚ ସେମାନେ ଏଭଳି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଧନେହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଗରିବଲୋକେ ପାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ସେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ତମମାନଙ୍କର ମନା କରିଦେବା ଉଚିତ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତମକୁ ଆଜି ତାହା କହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଏତିକି କହୁଛି, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଯାହା ଅଣୁଛ ସେଥିପାଇଁ କିଛିଏ ଯଜ୍ଞ କର । ଯଜ୍ଞ ନ କରି ଯେ ଖାଏ ସେ ଚୋର ଏକଥା ଭଗବଦ୍ ଗୀତା କହିଛନ୍ତି । — ଆମର ଏ ଯୁଗରେ ତମପାଇଁ ଅରଟହିଁ ଯଜ୍ଞ । ଅଜ ତମ ଅଣ୍ଟାରେ ଯାହା ପଇସା ଅଛି, ମତେ ଝାଡ଼ି ଝୁଡ଼ି ଦେଇଦିଅ । ମୁଁ ପଣ୍ଡିତ ମଲବ୍ୟାଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ଭିକ୍ଷା ବୃତ୍ତି ଶିଖିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ରାଜା ରଜୁଡ଼ାଙ୍କଠାରୁ ଧନ ଆଣିବାରେ ସିଦ୍ଧ ହସ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର ମୁଁ ଲୋକଙ୍କ ଅଣ୍ଟାରୁ ଅଧିକ ଗରିବଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଭାବରେ ଅଧିକ ପଇସା ନେବାରେ ଦକ୍ଷ ହୋଇଛି ।"

ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ସେ ବିହାର ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ସ୍ମୃତି ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ଚାନ୍ଦା ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ଏପାଣ୍ଠି ଚରଖା କାମରେ ଲଗେଇ ଥିଲେ । ସେଠାରେ ବିହାର ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଲାତର ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ବୁଝାଉଥିଲେ, "ବିଲାତର ଶିକ୍ଷା ତାଙ୍କ ସେଠାଲୋକଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରତିଭା, ବିଶେଷ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନୁସାରେ ଦିଆ ହୋଇଥାଏ । ଏକା ଜିନିଷ ଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ଥାଏ । × × × । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ପ୍ରତିଭା ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଲୀରେ

ଦତ୍ତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଗୋଲାମଙ୍କ ଭଳି ସେହି ବିଲାତୀ ଆଦର୍ଶକୁ ଆଖି ବୁଜି ଅନୁସରଣ କରୁଛୁଁ । ଆମେ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶକୁ କିପରି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ନକଲ କରିନେବା ଏହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ପୁଣି ଆମ ଶିକ୍ଷା ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ଦତ୍ତ ହେଉଥିବାରୁ ଆମର ମୌଳିକତା କୁଆଡ଼େ ଗଲାଣି । ପକ୍ଷ ନ ଥିବା ଚଢ଼େଇ ଭଳି ଆମ ଅବସ୍ଥା ହେଲାଣି । ଆମେ ସାଧାରଣତଃ କିରାଣୀ ବା ଖବର କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ହେବାକୁ ଆଶା ବାନ୍ଧୁଛୁ । ମୋଜଫରପୁରଠାରେ ଜଣେ ଛାତ୍ର ମତେ ପଚାରିଲା ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ି ମୁଁ ଜଣେ ଲାଟ୍ ସାହେବ ହୋଇପାରିବି କି ? ମୁଁ ତାକୁ କହିଥିଲି, 'ନା, ତୁମେ କେବଳ ଗାଁର ଲାଟ ହୋଇପାରିବ ଲର୍ଡ଼ ସିହ୍ନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ବିଲାତି ସରକାରଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ଲର୍ଡ଼ ବରକନ୍‌ହେଡ଼ ତାହା କରି ପାରିବେ ।'......ମୁଁ ଥରେ ଏଲାହାବାଦ୍‌ଠାରେ ଏକ ଅର୍ଥନୀତି ପାଠାଗାର ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ଅଧ୍ୟାପକ ଜିଉନସ୍ ସାହେବ ମତେ ସବୁ ବୁଲେଇ ଦେଖେଇଥିଲେ ଏବଂ ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁଛି ସେଥିରେ ତିରିଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖରଚ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ମୋତେ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ତାହା ଶୁଣି ଥରି ଉଠିଥିଲି । କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ଉପାସ ଭୋକରେ ନ ରଖିଲେ ଏ ଭଳି ରାଜପ୍ରାସାଦ ଭଳି କୋଠା କୁଆଡ଼ୁ ଠିଆ କରିହେବ ? ନୂଆ ଦିଲ୍ଲୀ ସହରକୁ ଦେଖ । ସେଠା କୋଠା ବାଡ଼ି ସେହି ଏକ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ଆଜି ରେଲ୍‌ରେ ପ୍ରଥମ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଯେ ସବୁ ଉନ୍ନତି ହୋଇଛି ତାକୁ ବି ଦେଖ । ସବୁଆଡ଼େ ଏକା ମନୋଭାବ—ଗରିବଙ୍କୁ ଅବହେଳା କରି, ଅଳପ କେତେଜଣ କ୍ଷମତାପନ୍ନଙ୍କ କଥା ବିଚାର କରାଯାଉଅଛି । ସ୍ୱାକୁ ଯଦି ସତ୍ୟତାକୁ ନ କହିବି ତେବେ କାହାକୁ କହିବି ? ମତେ ସତ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତ ମୁଁ ସେୟା କହିବି । ସେ

ଏକଥା କହୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଲାଭ କ'ଣ । ସେମାନେ ବା ଅଉ କହନ୍ତେ କ'ଣ ? ହାତୀ ପିମ୍ପୁଡ଼ି କଥା କୁଆଡ଼ୁ ବୁଝିବେ ? ତହିଁର ଅଗ୍ରିକାର ଜଣେ ସାହେବ କହୁଥିଲେ ଲଙ୍ଗଳ ମୂଳ ଯେଉଁ ବେଙ୍ଗ ଦେହରେ ବାଜିଥିବ ସେ ବୁଝିଥିବ ମୂଳ କେମିତି ଲାଗେ ।''

ଏହି ଗସ୍ତ ପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦେହ ଠିକ୍ ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ ଧନାଦେଙ୍କଠେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ପୁଣି ଗସ୍ତରେ ବାହାରିଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ହୋଇ ସାରି ନଭେମ୍ବର ମାସକୁ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଖଦୀ କାମ ପାଇଁ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ

ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଖଦୀ ଗୃହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଲେଖାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ଆମେ ଖଦୀ କାମରେ ଯେତିକି ଉନ୍ନତି କରୁଥିବା ଆମେ ସେତିକି ଦେଖି ପାରୁଥିବା ଯେ ଆମର ନୀତି ଆଜିକାଲିକା ବଣିକ ବେପାର ନୀତିଠାରୁ ଏକଦମ୍ ଭିନ୍ନ । ଆଜିକାଲି ବଣିକ ବେପାରରେ ଯେ ଯେତେ ପାରିବ ଶସ୍ତାରେ କିଣି ମହଙ୍ଗାରେ ବିକିବା ନୀତି ଚଳୁଛି । ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦେଉଛନ୍ତି କିଣିବାବାଲା ସାବଧାନ ରହିବ କହିବ । କିନ୍ତୁ ଖଦୀ ଅର୍ଥନୀତିରେ ଯେଉଁ ଦେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ନ୍ୟାୟ । ସେଥିଯୋଗୁଁ ଫଇଦା ପାଇଁ ଯେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା, ଯେ ଝଗଡ଼ା ଓ ହିଂସା ଲାଗି ମଣିଷର ଅତ୍ମାର ସର୍ବନାଶ ହେଉଛି ସେ ଉପାୟ ଖଦୀରେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଖଦୀର ଅର୍ଥନୀତି ସବୁଠାରୁ ଗରିବ, ସବୁଠାରୁ ଅସହାୟ ଲୋକଙ୍କର କଥାକୁ ବିଚାର କରିଯାଉଛି । ଏବଂ କର୍ମୀମାନେ ଯେତିକି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପଶିବେ, ଯେତିକି ବେଶୀ ଗରିବଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ପାତ୍ର ହେବେ, ସେତିକି ଖଦୀ କାମ ସଫଳ ହେବ । ଏବଂ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଭାଜନ ହେବାର ଏକମାତ୍ର ବାଟ ତାଙ୍କର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସେବା କରିବା ।''

(୪୨)

ବର୍ଷ ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲଙ୍କାଦ୍ୱୀପ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଖଦୀକାମ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଖଦୀ ତିଆରି କରିବାପାଇଁ କହିଥିଲେ ଏବଂ ଖଦୀ ତିଆରି ନ କଲେ ଭାରତର ଖଦୀ କିଣିବାକୁ କହିଥିଲେ । ବହୁତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଛାତ୍ର ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ଜାଗାଏ କହିଥିଲେ, "ମହା-ବୁଦ୍ଧ ଗୌତମ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଜଗତକୁ ଦେଇଗଲେ, ତମକୁ ସେହି ଧର୍ମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି । ତାଙ୍କ ଉପଦେଶର ଅସଲ କେନ୍ଦ୍ର କଥାଟିକୁ ତମ ଜୀବନରେ ଯେବେ ଉଠେଇ ନ ପାରିଲେ ତମର ଆଉ ସବୁ ଶିକ୍ଷା ବୃଥା ହେବ । ଗୌତମଙ୍କ ବାଟ ସତ୍ୟର ବାଟ ଥିଲା, ତାଙ୍କର କଥା ସତ୍ୟ, ଚିନ୍ତା ସତ୍ୟ ଓ କର୍ମ ସତ୍ୟଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରେମ ଅସୀମ ଥିଲା, ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତି ଯେତିକି, ନୀଚ ପଶୁଜାତି ପ୍ରତି ସେତିକି । ତେମେମାନେ ଯଦି ସେହି ଦୟା, ପ୍ରେମ, କ୍ଷମା, ସମବେଦନାର ଧର୍ମ ପାଳିବାକୁ ବସିଛ ତେବେ ତମର ଅନ୍ତତଃ ଗୌତମଙ୍କର ଦେଶବାସୀଙ୍କପାଇଁ କିଛି କରିବା ଉଚିତ । ତେମେ ଜାଣ ସେ ଭାରତବାସୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା ସେ ପହିଲେ ଭାରତକୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ଦୁଃଖର କଥା ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ତାଙ୍କର ଦେଶର ଲୋକେ ଆଜି ଦୁନିଆରେ ସବୁଠାରୁ ଦରିଦ୍ର । କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଉପାସ ଭୋକରେ ପଡ଼ି ମରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ଅରଟ ଧରନ୍ତି ଏବଂ ତେମେମାନେ ତଥା ଭାରତୀୟ-ମାନେ ଯଦି ତାଙ୍କର ଖଦଡ଼ କିଣିବ, ତେବେ ସେମାନେ ମରିବେ ନାହିଁ ।"

ଅନ୍ୟ ଏକ ଛାତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀରେ କହିଥିଲେ, "ଅହିଂସା ନୀତିର ଏକ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଭାବରେ ସବୁଠାରୁ ନୀଚ, ସବୁଠାରୁ ନମ୍ରସ୍ତରର

ଲୋକେ ଯାହା ପାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ଆମେ ସେ ସବୁ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ନାହିଁ । ଏହା ଯଦି ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ତୁମେ ଯଦି ଏ ନୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାଅ, ତେବେ ଆମେ ଆମର ସେହି ପୁରୁଣା ସରଳ ଜୀବନକୁ କୌଣସି ରକମ ଛାଡ଼ିବା ନାହିଁ, ଦୁନିଆର ଅମୂଲ୍ୟଧନ ଆମକୁ ମିଳିଲେ ତ ଆମେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବା ନାହିଁ । ଏବେ ନ ତମେ ବୁଝିପାରିବ ଆଜିକାଲି ଏ ନେଇ ସୁଅ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶରୁ ଆମ ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି, ଏବେ ଚକମକର ମୋହ ଭାସିଆସୁଛି ତାହା ଚତୁର୍ଦ୍ଦରେ ମୁଁ କାହିଁକି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଅଛି ।

"ଏ ସବୁ ଯୁକ୍ତିକୁ ଯଦି ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ବୁଝିବ, ତେବେ ଅରଟର ଅମର କାହିଁ ତମେ ବୁଝିପାରିବ । ଏହି ଅରଟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ହାତ କାମକରୁଥିବାର ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି, ସବୁଠାରୁ ନିମ୍ନତମ ମାନବ ଶ୍ରେଣୀର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାର ବାଟ ମୁଁ ଏହି ଅରଟରେ ଦେଖିପାରୁଛି । ତେଣୁ ବେଳ ନାହିଁ ଅବେଳ ନାହିଁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ସେହି ଅରଟ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଛି, ସେହି ଅରଟରେ କାମ କରୁଛି, ସେ ଅରଟ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ଓ ସେହି ଅରଟ କଥା କହୁଛି । ଭାରତବର୍ଷ କଥା ଛାଡ଼ିଦିଅ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ତମେ ଯଦି ଦୁନିଆର କ୍ଷୁଧାତୁର ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ନିଜକୁ ମେହେନ୍ତରର ସଙ୍ଗେ ଏକ ସମାନସ୍ତରରେ ରଖି ପାରିବ ତେବେ ମୁଁ ଅରଟକୁ ଛାଡ଼ ସେହି ଉପାୟକୁ ତୁରନ୍ତ ଆଶ୍ରୟ କରିବି ।"

ଏହି ବର୍ଷ ଶେଷକୁ (୧୯୨୭) ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ହୁଏ । ଡାକ୍ତର ଅନସାରୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସବେଳେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଉ

ନ ଥିଲେ । ତେବେ ସେଥିରେ ଯାହାସବୁ ହେଉଥିଲା ସବୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏଥର କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସାଇମନ୍ କମିସନ୍‌ର ବର୍ଜନ କରିବା ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ବିଲାତ ସରକାର ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଅଶ୍ୱାସନା ଦେବା ପାଇଁ ବିଲାତରୁ ସାଇମନ୍ ପ୍ରମୁଖ ସାତଜଣଙ୍କୁ ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ି ଭାରତକୁ ପଠାଉଥିଲେ, ସେମାନେ ବୁଲି ଦେଖିବେ ଭାରତବାସୀ ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ପାଇବାକୁ କେତେଦୂର ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେଣି । ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଦାବୀ କରାଯାଇଥିଲା ।

୧୯୨୮ ଆରମ୍ଭରେ ସାଇମନ୍ କମିସନ୍‌ଙ୍କ ବହିଷ୍କାରରେ ଦେଶରେ ଖୁବ୍ ଚହଳ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଲୋକେ ସାଇମନ୍ କମିସନଙ୍କୁ 'ସାତ ଭାଇଆ ସାଇମନ୍' ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ସହର-ମାନଙ୍କରେ ସାଇମନ୍‌ଙ୍କ ଦଳ ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍ ହରତାଳ, କଳାପତାକା ଦେଖାଇବା ଏବଂ ତା ଫଳରେ ପୁଲିସର ଜୁଲୁମ ଏପରିକି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗୁଳି ଚଳାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥା ଯାଇଥିଲା । ଏହି ଧୂମ୍‌ଧାମ୍ ଭିତରେ ଲାହୋରଠାରେ ଲାଲା ଲଜପତ୍ ରାୟଙ୍କ ଉପରେ ମାଡ଼ ବସିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ମାଡ଼ ପରେ ତାଙ୍କ ଦେହ ଅସୁସ୍ଥ ହେଲା ଏବଂ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଲକ୍ଷ୍ନୌଠାରେ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହରଲାଲଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ ବସିଥିଲା ।

ଏ ବର୍ଷ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରାଜନୀତିରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖି ପୂର୍ବବତ୍ ଖଦୀ ଓ ଗଠନମୂଳକ କାମରେ ଲାଗି ରହିଥିଲେ । ତେବେ ଗୁଜୁରାଟର ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ତାଲୁକାରେ ଏକ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଖୁବ୍ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କାହାଣୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ପରେ ଦିଆଗଲା ।

୧୯୨୮ ମାର୍ଚ୍ଚରେ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ଗୋଟିଏ ସର୍ବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସି ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ପ୍ରମୁଖ କେତେଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଭାରତର ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ଏକ ଖସଡ଼ା ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ୧୯୨୮ରେ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ପାଇଁ ସେହି ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ବଛା ଯାଇଥିଲା ।

୧୯୨୮ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଏକ ଲେଖାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନରେ ସଫଳତା ପାଇଁ ଦେଶର ସବୁ ଅଂଶର, ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛା ସହଯୋଗ ଦରକାର, ଏହାକୁ ମୁଁ ଜାଣିଛୁ ବୋଲି ମୁଁ ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନକୁ ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛୁ । ଗାଁ ଗଣ୍ଡାର ବିଶାଳ ଜନତାର ଅନ୍ତରର ସ୍ୱେଚ୍ଛା ସହଯୋଗ ନ ମିଳିଲେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଠିକ୍ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନର ସଫଳତାରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅଟଳ ଅଛି । କେବଳ ଉଚ୍ଚ ଓ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଭାବରୁ ବାଟ ବନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ଡର ଛାଡ଼ି, ଅବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୂର କରି, ବାହାରି ପଡ଼ି ଏ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଚଳାନ୍ତି ତେବେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଯିବେ । ଏ ବର୍ଜନ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଯେଉଁଥିରେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବେଶୀ କିଛି ତ୍ୟାଗ ନ କରି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରିବେ ।"

"ଏହାର କିଛିଦିନ ପରେ ଆମେ ଭାରତକୁ କିପରି ହରେଇଲୁ ?" ନାଁ ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ "ଆମର ଧନୀ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କୁ ଦେଶ ପାଇଁ ନିଜର ସର୍ବନାଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆଜି ଯେତେକ ବିଲାତି ଲୁଗା ଓ ସୂତା ଆଣୁଛନ୍ତି

ସେତେବେଳ ଲୁଗା ଓ ସୂତା ଆମ ଦେଶରେ ଲୋଡ଼ା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଏତକ ସୂତା ଓ ଲୁଗା, ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ ବୁଦ୍ଧି ଖଟେଇ ଆମର ସାତଲକ୍ଷ ଗାଁରେ ତିଆର କରେଇବାକୁ ହେବ । ଏହା କଲେ ତାଙ୍କର ଉପକାର ହେବ; ହିଁ, ଏତକ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ କେତୋଟି ବିଷୟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ଯଥା, ବ୍ୟବସାୟରେ ଯେଉଁ କୁଆ ଖେଳୁଛନ୍ତି, 'ସଟା' କରୁଛନ୍ତି କିମ୍ବା ତାଙ୍କର ଗୃହ ଯାହାର ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗେ ଖାପ୍ ଖାଉ ନ ଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଗ୍ରାଜ ପ୍ରସାଦରେ ରହୁଛନ୍ତି ଏ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ଉପରନ୍ତୁ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେମାନେ ବେପାର କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖି ଥିବା ଆୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଆଜି ସେମାନେ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାକୁ ଶୋଷୁଛନ୍ତି, ତାହା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଯେଉଁ ମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ସମ୍ପଦ ନିର୍ଭର କରୁଛି ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ଫେରାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ସେହି 'ପେଟ ଓ ହାତ ଗୋଡ଼'ର କାହାଣୀ ସବୁଠାରେ ଖଟିବ । ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଶ୍ରମ କରି ମରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ତ ପେଟ, ବ୍ୟବସାୟୀ ଦେଶୀ ତଥା ଅନ୍ୟମାନେ ହାତଗୋଡ଼ । ପେଟ ଭୋକରେ ରହିଲେ ହାତଗୋଡ଼ ସବୁ ଶୁଖିଯିବେ । ଯାହାଙ୍କର ଆଖି ଅଛି ସେମାନେ ଦେଖି ପାରନ୍ତେ ଯେ ବହୁକାଳଯାଏ ଏ ପେଟକୁ ଅତି ନିର୍ଲ୍ଲଜ ଭାବରେ ଉପାସ ରଖା ଯାଇଛି । ଯେମିତି ଦିନ ପରେ ରାତି ଆସେ, ସେମିତି ଏଣିକି ହାତ ଗୋଡ଼ ଶୁଖିବାକୁ ଲାଗିବେ । ଅତଏବ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଆମର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦରକାର ।" (ଜା୨୫।୧୦।୨୮)

୧୯୨୮ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସକୁ ଯିବାବେଳେ ବାଟରେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଦିନେ ରହିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ଯେମିତି ହନୁମାନଙ୍କ ହୃଦୟ

ଶଇ ଗ୍ରମ ନାମ ଲେଖାଥିବାର ଦେଖାଯାଇଥିଲା, ସେପରି ମୋର
ହୃଦୟ ଶରଲେ 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ' ଲେଖାଥିବାର ଦେଖାଯିବ ।''

(୪୩)

(ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାଦେବ ଦେଶାଇ ବାର୍ଦୋଲୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଏକ ଇତିହାସ ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ନିମ୍ନରେ ସେହି ବାର୍ଦୋଲୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଯେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣ ଦିଆଗଲା ତାହା ତାଙ୍କର ସେହି ବହିର ଅଧାରରେ ଲେଖା ଯାଇଅଛି ।)

ବାର୍ଦୋଲୀ ଗୁଜୁରାଟର ଏକ ତାଲୁକା । ସେଥିରେ ୧୩୭ ଶଏ ସଇଁତିରିଶଟି ଗାଁ, ଯେଉଁଥିରେ ପଚାଅଶୀ ହଜାର ଲୋକ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହା ବଡ଼ୋଦା ଗଡ଼ଜାତକୁ ଲଗିଛି । ୧୯୨୨ରେ ଏହିଠାରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ତାକୁ ବାଛିବାର ଗୋଟିଏ କାରଣ ଥିଲା ଯେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରୁ ବହୁତ ଲୋକେ ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରେ ଥିବାରୁ ସେଠା ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଉ କେତୋଟି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ଗୃହୀ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ନବେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଜାତି ବନ୍ଧନ ଭାରି ହାଣ, ଏ ଯୁଗରେ ବି ପୁରୁଣା କଥାକୁ ଟୁବ୍ ଜାବି ଚଳନ୍ତି । ସମାଜ ଦ୍ରୋହୀ-ମାନଙ୍କୁ ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ଜାତି ବାହାର କରି ରଖିଦିଅନ୍ତି । ଆଉ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି ଭାରି ପରିଶ୍ରମୀ । ସକାଳୁ ସଞ୍ଜଯାଏ ଘରେ ବାହାରେ, ବିଲ ବାଡ଼ିରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କାମ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ସାହସ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଫୁଟି ଉଠୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏ ଗୃହୀମାନେ ଧର୍ମ ଭୀରୁ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ କବାବ ହାଣ ବୋଲି ଜଣାଶୁଣା, ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ତାହା ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପାଳନ୍ତି । ଯାଙ୍କ ଭିତରେ ରାଣୀପରଜ ବୋଲି ଅଛୁଆଁ ଜାତି

ଅଛନ୍ତି । ସେଠାକାର ସବୁ ଜମୀ ଏହି ଅଧିବାସୀଙ୍କର ଥିଲା । ବାଟମ ସଭ୍ୟଲୋକେ ପଇସା ଲୋଭ ଦେଖେଇ ମଦ ନିଶା ଦୋକାନ ଖୋଲି ଏ ସରଳ ଲୋକଙ୍କୁ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଜିଲ୍ଲାକାର ଲୋକେ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ, ଚୋରି ଡକାୟତି ଯେଠି ବହୁତ କମ୍, ଦେୱାନୀ ମୋକଦ୍ଦମା ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ ।

ଗୁଜୁରାଟରେ ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ନାହିଁ । ରଯ୍ୟତୱାରୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଖଜଣା ସରକାରଙ୍କୁ ଦଅନ୍ତି । ତିରିଶ ବର୍ଷରେ ଥରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଜମି ଜମା ଆଇନ ମଧ୍ୟ ବିଚିତ୍ର । ଚାଷୀକୁ ଜମିର ମାଲିକ କୁହାଯାଏ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଘଣ୍ଟା ତର୍କ ଲାଗିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ନୀତି ଧରି ସରକାର ନିଜକୁ ମାଲିକ ମଣନ୍ତି । ବନ୍ଦବସ୍ତରେ ଜମାବୃଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରାଜସ୍ୱ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାର କୌଣସି କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଲୋକସଭା ହାତକୁ କ୍ଷମତା ଦେବା ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ସୂଚନା ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାର ଗଡ଼ିତ ପଡ଼ିଲା କରି ନିଜ ହାତରୁ କ୍ଷମତାଟି ଛାଡ଼ୁ ନ ଥା'ନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୨୭।୨୮ ରେ ସାନ ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଜମା ବୃଦ୍ଧି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସରକାର ପ୍ରଥମେ ବାଇଶି ଟଙ୍କା ବୃଦ୍ଧି ସ୍ଥିର କରି ଶେଷରେ କୋଡ଼ିଏରେ ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲେ ।

ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଆପତ୍ତି ଉଠିଥିଲା । ଲୋକସଭା ମେମ୍ବରମାନେ ବାହାରେ ଓ ସଭାରେ ବୃଥା ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଥକି ଯାଇ ନିରସ ହୋଇ ବସିବାରୁ ଲୋକେ ଯାଇ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭ ଭାଇଙ୍କୁ ଧରିଥିଲେ । ଅନେକଥର ଦୌଡ଼ା ଦୌଡ଼ି ପରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ କପର ଏ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ହାତକୁ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର

ଆଶୀର୍ବାଦ ଉପରେ ମିଳିଥିଲା, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ଭାଷାରେ ଦିଆଗଲା ।

"ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦିନ ତିନିଟା ବେଳେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଯିବାରଥାଏ । ସେ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ବାହାରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ସମୟ ଦେଇଥା'ନ୍ତି ।

କଲ୍ୟାଣଜୀ ଭାଇ କଥା ଆରମ୍ଭ କରି କହିଲେ, 'ଲୋକେ ନରମ ଗରମ ଉଭୟେ ଅଛନ୍ତି ।' ବୃଦ୍ଧି ଜମା ନ ଦେବାକୁ ସମସ୍ତେ ରାଜି ଥିଲାଭଳି ଜଣାପଡ଼ୁଛି···ମାଜଣା ବାଇଶି ଟଙ୍କା ବଢ଼ିଛି । ସେ ବାଇଶି ଟଙ୍କାକୁ ନ ଦେଇ ସାବିକ ଜମାକୁ ଦାଖଲ କରିଦେବୁ ଏଥିରେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ।'

ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, 'ଏହାବଡ଼ ଉତ୍ସାହର କଥା । ତୁମର ପଇସାରେ ସରକାର ତୁମ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବ ଓ ତୁମଠାରୁ ପଇସା ଅସୁଲ କରି ନେବ । ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଏପରି ସର୍ତ୍ତ କର ଲଢ଼ ଯେ ସାବିକ ଜମା ଦାଖଲ କରିବାକୁ ରାଜିଅଛୁଁ ମାତ୍ର ବୃଦ୍ଧି ଜମା ରଦ୍ ନ ହେବାଯାଏ ପାହୁଲାଟିଏ ଦାଖଲ କରିବୁ ନାହିଁ । ଏଭଳି କରିବାକୁ ଲୋକେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି କି ?

କଲ୍ୟାଣଜୀ—'ସହରତଳି ଗାଁ ରେ ଜୋର୍ ନାହିଁ, ବଣିଆ ଲୋକେ ଟିକିଏ ଅଗପଛ ହେଉଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଡର ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଜମି ଖାସ୍ ହୋଇଯିବ ଓ ନିଲାମରେ ସାବିକ ମାଲିକ ଋଣୀପରଜଙ୍କ ହାତକୁ ଚାଲିଯିବ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଧିକାଂଶ ପୂର୍ବ ରାଜସ୍ୱ ନ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।'

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—'ଅଚ୍ଛା, ଲଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏହା ମାନିନେଲି । କିନ୍ତୁ ଏ ଜମା ବୃଦ୍ଧିର ପ୍ରଶ୍ନରେ ସତ୍ୟ ଅଛି ତ ? ସରକାର ନ ମାନୁ କିନ୍ତୁ ଦେଶ ସରକାରର ଅନ୍ୟାୟତା ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବ ତ ?'

କଲ୍ୟାଣଜୀ—'ହଁ, ନରହର ଭାଇ ଏକ ଲେଖାରେ ଏ ଅନ୍ୟାୟକୁ ଭଲରକମ ବୁଝାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।'

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ନରହରି ଲେଖା ପଢ଼ିଛି ବୋଲି ମନେ ପଡ଼ୁଛି, କିନ୍ତୁ କମ ବୃଦ୍ଧି ବିଷୟରେ ସେଥିରେ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ତାହା ମୋର ମନେ ନାହିଁ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏତିକ ମନେରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ବାହାରେ ଲୋକମତ ତମପକ୍ଷରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ; ତେଣୁ ଅନ୍ୟାୟଟା ଆଖିକୁ ସଫା ଦେଖା ଯାଉଥିବା ଦରକାର । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା, ଲଢ଼ିବାକୁ ତିଆର ଅଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅସଲ ରହସ୍ୟ ବୁଝିଅଛନ୍ତିତ ? ଏତିକ ଯଦି ନ ବୁଝିଥିବେ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ବଳରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ଓ ତମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସରକାର ଧରିନେଲେ ଲୋକେ ଠାଣ ଧରି ରହିବେ ତ ?'

କଲ୍ୟାଣଜୀ—'ଏତେ ଗଭୀରକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଦେଖି ନାହିଁ ।'

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—'ହଉ, ଏତିକ ଜାଣିବାର ରହିଲା, କିନ୍ତୁ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି ?' ଏହିପରି ଆଲୋଚନା ହେଉଛି ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ରାସ୍ତା ଉପରେ ଆସି ବେଠିଲେ ।

ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ କହିଲେ, ଏମାନଙ୍କର ଉତ୍ତର ଆପଣ ଯାଞ୍ଚ କରି ଦେଖିଛି ଏବଂ ଲଢ଼େଇର ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି । ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ସାରିଛନ୍ତି ଏହାର ସୂଚନା ପାଇବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀ କହି ପକାଇଥିଲେ, 'ତେବେତ ମୁଁ ଏତିକ ଆଶା କରୁଛି ବିଜୟୀ ଗୁଜରାଟର ଜୟ ହେବ ।'

(୫୪)

(୨ୟ)

ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀ ଗଲେ । ଗୃହୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜଣ ଜଣକଅ ଓ ସଭା ସମିତି କରି ଲୋକ-ମାନଙ୍କ ମନକଥା ଯାଞ୍ଚ କରି ଦେଖିଥିଲେ । ବାରତାରିଖ ଫେବୃୟାରୀରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀଠାରେ ବଡ଼ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ତା ପୂର୍ବରୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଲାଟସାହେବଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ଜବାବ ସମୟରେ ଆସି ନ ଥିଲା । ସେହି ସଭାରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭ-ଭାଇ କହିଥିଲେ, "ଦେଖ, ଏହା ଖାଲି ଲକ୍ଷେ ବା ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବଢ଼ିଯିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନୁହଁ । କିମ୍ବା ତିରିଶି ବର୍ଷରେ ସାଢ଼େ ତିରିଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ପ୍ରଶ୍ନ ନୁହଁ । ଏଥିରେ ସତ, ମିଛର ପ୍ରଶ୍ନ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ପ୍ରଶ୍ନ ଅଛି । ଏ ସରକାରଙ୍କ ଘରେ ସବୁଦିନେ ଗୃହୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବାକୁ କେହି ନାହିଁ, ଏହି ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ରାଜ୍ୟର ସବୁ ଭାର ଗୃହୀ ଉପରେ । ରାଜ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗୃହୀ ଉପରେ ଚାଲିଛି । ତଥାପି ତାହା କଥା ଶୁଣିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ତାକୁ ନ୍ୟାୟ ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ... ଏହି ଅବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେବା ତମର ଧର୍ମ । ଏମିତି ଠିଆ ହବ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଜବାବ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ତମ ଉପରେ ଯେମିତି କୌଣସି ଦୋଷ ନ ପଡ଼େ । ମନକୁ କାବୁରେ ରଖି, ସତ୍ୟ ଉପରେ ଅଟଳ ରହି, ସଂଯମ ପାଳି ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିବାକୁ ହେବ । ଚୋରଖୀ କର୍ମଚାରୀ ଆସିବେ, ତମକୁ ଦହଗଞ୍ଜ କରିବେ, ତମକୁ ଟିହାଇବାକୁ କେତେ କଥା କହିବେ, ତଥାପି ଅସଲ ମୂଳ କଥାକୁ ତମେ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଅହିଂସାର ପ୍ରତିଜ୍ଞାରୁ ଟଳିବ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିରେ, ସଂଯତ ଭାବରେ ଦୃଢ଼ ରହିବ ଯେ ଆମେ ଆପଣା ହାତରେ

ସରକାରଙ୍କୁ ପାହୁଲାଟିଏ ଦେବୁ ନାହିଁ । କୋରକ କର, ଜମି ଖାସ୍ କର, ଫସଲ ନିଅ ଯାହା କର ଜୋର ଜବରଦସ୍ତିରେ କର, ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଆମ ହାତରେ ତମକୁ କିଛି ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏଇଆ ହେଉଛି ଆମ ଲଢେଇର ମୂଳ କଥା ।"

ସଭାରେ ସବୁ ବିଷୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବା ପରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତି କ୍ରମେ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା, "ବାର୍ଦୋଲୀ ତାଲୁକାରେ ଖାତାଦାରମାନଙ୍କର ଏ ସଭା ସ୍ଥିର କରୁଛି ଯେ ଖଜଣାରେ ସରକାର ଯେତେକ ଅଧିକା ନେବାକୁ ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟାୟ ଅଟେ, ଓ ଜବରଦସ୍ତି କରାଯାଉଛି । ଅତଏବ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ପୁରୁଣା ଖଜଣାକୁ ପୂରା ଖଜଣା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନ କରୁଛନ୍ତି କିମ୍ବା ନିରପେକ୍ଷ ପଞ୍ଚାୟତ ମାରଫତରେ ଏ ଜମା ବୃଦ୍ଧିକୁ ପୁଣି ଯାଞ୍ଚ କରିବାକୁ ରାଜି ନ ହେଉଛନ୍ତି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସରକାରଙ୍କୁ ଖଜଣା ଆଦୌ ଦେବୁ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ସରକାର କୋରକୀ, ଖାସ୍, ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା ପାରନ୍ତି କରନ୍ତୁ, ସେଥିରୁ ଯେ ସବୁ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତାହା ଶାନ୍ତିରେ ସହିବାକୁ ହେବ । ବୃଦ୍ଧି ଖଜଣା ଛଡ଼ା ପୁରୁଣା ଖଜଣାକୁ ସରକାର ପୂରା ଖଜଣା ବୋଲି ନେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିନା ଓଜର ଆପତ୍ତିରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଇଦେବାକୁ ହେବ ।"

(୫୫)

ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆୟୋଜନ କରି ଦେଇଥିଲେ । ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ମୂଳରୁ ଲୋକଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଖୁବ୍ ଜୋର ଦେଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଂଖ୍ୟା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ, ଅଳ୍ପ କେତେକଣ ସଚ୍ଚା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ମରିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବିଜୟ ନିଶ୍ଚିତ । ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ଏହା

ଲୋକଙ୍କର ବୁଝିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଏ ମୂର୍ଦ୍ଧାର ଜାତକୁ ଜାଗାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଜିଲ୍ଲାଟିକୁ ଗୁଡ଼ିଏ ଭାଗ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ଆଶ୍ରମ ଗଢ଼ି ସେଠାରେ ବେଛା ବଛା କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ରଖିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଶ୍ରମ ଅଧୀନରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟ କର୍ମୀମାନେ ମଧ୍ୟ ରହୁଥିଲେ । ସାପ୍ତାହିକ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ଛପା ହୋଇ ବଣ୍ଟା ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଠନମୂଳକ କାମ ମଧ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏହିଭଳି ବ୍ୟୂହ ରଚନା ହେଉଥିବା ବେଳେ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଜବାବ ଆସିଲା । ସେଥିରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର କୌଣସି ସୂଚନା ତ ଦୂରର କଥା, ଓଲଟା ବାହାରର ଲୋକେ ମାତେଇ ଗୋଳମାଳ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବଲ୍ଲଭ ଭାଇଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ଷେପ କରାଯାଇ ଥିଲା ।

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଖବର କାଗଜରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ; ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝା ପଡ଼ୁଛି, "...ବଲ୍ଲଭ ଭାଇଙ୍କ ପତ୍ରର ସାରାଂଶ ଏହା । ସରକାର ଓ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ସାଧାରଣ ପଞ୍ଚାୟତ ହେବ । କଡ଼ା ଭାଷାରେ କହିଲେ, ସରକାରଙ୍କୁ ନେଇ କାଠଗଡ଼ାରେ ଠିଆକରାଇଦେବା ଭଳି କଥାଟା ହୋଇ ଯାଉଛି । ସରକାର ଟଙ୍କା ବିଭାଗକୁ ଅଦାଲତର ଇଲାକା ବାହାରେ ରଖିଛନ୍ତି । ଯାହାର କାରଣ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ପଶୁନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତ ସରକାର ପଞ୍ଚାୟତରେ ପଶୁ ନାହାନ୍ତି ।

"ମାତ୍ର ଯେଉଁଠି ରାଜସ୍ୱ ବିଷୟ ସାଧାରଣ ଅଦାଲତର ବାହାର ସେଠି ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ପଞ୍ଚାୟତ ନ ମାଗି ଆଉ କ'ଣ କରନ୍ତେ ? ଆଉ କ'ଣ ସରକାରଙ୍କୁ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଇ ଚୁପ୍

ଷ୍ଟୋଇ ବସି ରହିବାକୁ କହୁଥା'ନ୍ତେ ? ତେବେ ବି ସେ ଢାମ କରି ଯାଉଛନ୍ତି ।

"........ଏ ସରକାର ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ପରଦେଶୀ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ବାହାରର ପରଦେଶୀ ଲୋକ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ସେ ଓ ତାଙ୍କର ପରଦେଶୀ ସାଥୀମାନେ ବାର୍ଦୋଲୀ ନ ଯାଇଥିଲେ ପ୍ରଜାମାନେ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଦଅନ୍ତେଣି । ସରକାରୀ ଏଠିର ମର୍ମ ଏହି । ଗୋରା ଓଲଟା କଟୁଆଳକୁ ଦଣ୍ଡୁଛି । ବାର୍ଦୋଲୀ ଯେତେଦିନଯାଏ ଭାରତରେ ଅଛି, ସେତେଦିନ ବଲ୍ଲଭଭାଇ କମ୍ବା କାଶ୍ମୀରଠାରୁ କୁମାରିକାଯାଏ ବା କରାଚୀଠାରୁ ଡିବ୍ରୁଗଡ଼ ଯାଏ ଯେ କୌଣସି ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଭାରତର ବାହାର ଲୋକ ବୋଲି କେମିତି କୁହାଯିବ ?—ସେ କଥା ବଲ୍ଲଭଭାଇ ବୁଝି ପାରୁନାହାନ୍ତି ବା ଅମେ କେହି ବୁଝି ପାରୁ ନାହୁଁ । ପରଦେଶୀ, ପର, ବାହାରର ଲୋକ ତ ସରକାରଙ୍କର ଇଂରେଜୀ ଗୃକରମାନେ; ବରଂ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି କହିବା ତ, କଳା ହେଉନ୍ତୁ, ଗୋରା ହେଉନ୍ତୁ ସରକାରଙ୍କର ସବୁ ଗୃକରଯାକ ପର, ପରଦେଶୀ ଓ ବାହାରର ଲୋକ । ସରକାରଙ୍କ ଲୁଣ ଖାଉଛନ୍ତି ତ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଉଛନ୍ତି । ଦ୍ରୋଣ, ଭୀଷ୍ମ ପ୍ରଭୃତି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, 'ଯାହାଙ୍କ ଲୁଣ ଖାଇଛୁ, ଆମେ ତାଙ୍କର ବୋଲି ଜାଣ' ।'ଏ ବିଦେଶୀ ସରକାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପରି ଲୋକଙ୍କୁ ବାର୍ଦୋଲୀ ବାହାରର ବୋଲି ପରଦେଶୀ କହିବ ଏ କି ଭଲ ମିଥ୍ୟା ! ଦିନ ଦ୍ୱିପ୍ରହରଟାରେ ଅନ୍ଧାର ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ଅବସ୍ଥା ଏ ସୀମାଯାଏ ଯାଉଛି, ସେଠୁ ନ୍ୟାୟ ଆଶା କ'ଣ କରିବା ?

"ଏ ସରକାରଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟ କିଏ ଶିଖାଇବ ? କେବଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ । ବୁଦ୍ଧିବାଦ୍ ପାଖରେ ସରକାର ହାରେ ନାହିଁ,

ବଳବାନ୍‌ର ବଳତ ତାର ବୁଦ୍ଧି । ତରବାରି ମୂଳରେ ନ୍ୟାୟ ଯୋଗି ଦଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ତରବାରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଦୋଧାରି ତରବାରି ଆଗରେ ବେକାର ହୋଇଯିବ । ଯଦି ବାର୍ଦୋଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଟଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିବ, ତାହାହେଲେ ହୁଏତ ପଞ୍ଚାୟତ ନିଯୁକ୍ତ ହେବ ଅଥବା ସରକାର ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଯୁକ୍ତିକୁ ମାନିନେବେ ଏବଂ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପରଦେଶୀ ନ ହୋଇ ସ୍ୱଦେଶୀ ହେବେ ।"

(୪୭)

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଆକ୍ରମଣ ସରକାରଙ୍କ ଅଡୁ ହୋଇଥିଲା । ଫେବୃୟାରୀ ପନ୍ଦର ତାରିଖରେ ବତିଶଟି ଗାଁର ପନ୍ଦର ଜଣ କୃଷୀଙ୍କ ଉପରେ ବୃଦ୍ଧି ଜମା ଦେବା ପାଇଁ ନୋଟିସ ଜାରି ହେଲା । ସରକାରୀ ତଲାଟି (ସରବରାକାର)ମାନେ ଲୋକଙ୍କୁ ଫସୁଲେଇ ଆଦାୟର ଯୋଗାଡ଼ କରୁଥାନ୍ତି । ଲୋକେ କିନ୍ତୁ ଟାଣ ଥାନ୍ତି । କହୁଥାନ୍ତି ତାଲୁକା ତମାମ୍ ପଛେ ଜବାବ୍ ଭାଙ୍ଗନ୍ତୁ, ଆମ ଗାଁ ପଡ଼େଇଲା ଛେପ ଚୋକିବ ନାହିଁ । ତଲାଟି ପ୍ରଭୃତି ଜଣେ ଅଧେ ହରିଜନ ଗରୀବଙ୍କ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ମାଡ଼ ମାରି ଟଙ୍କା ଅସୁଲ କରିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗାଁର ପ୍ରଜାମାନେ ଆପଣା ଭିତରେ କଥା ହେଉଥାନ୍ତି, "ଜମି ଖାସ୍ ହେବ ତ ହେଉ, ମୁଁ କ'ଣ କରିବି, ଏ ଦେହଟା ବାଳେ ଖାସ୍ ବାଜ୍ୟାପ୍ତି ହୋଇଯିବ ! ଏ ଲଢ଼େଇ ତ ଆମ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଚାଲିଛି । ଏଥିରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇର ସ୍ୱାର୍ଥ କ'ଣ ? ଗାନ୍ଧୀ ବୁଢ଼ା ତ ଏଡ଼େ ଅସୀମ ଲଢ଼େଇ ଲଢ଼ିବାକୁ ବସିଥିଲା । ସେ ତ ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ କହୁଥିଲା, ଏଥର ବାଜି ତ ସହଜ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କର ନାହିଁ ।"

ଜଣେ ହାକିମ ଜଣେ ପ୍ରଜାକୁ କହିଲେ "ମୋ ଖାତିର୍‌ରେ ତ କିଛି ଦିଅ, ବେଶୀ ନ ହେଉଛି ତ ଟଙ୍କାଟିଏ ଦିଅ ।"

ବୁଢା ପ୍ରଜା କହିଲା, ନା ସାହେବ, ତମ ପ୍ରତି ତ ବହୁତ ସମ୍ମାନ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଆମେ କରିବା କ'ଣ, ଗାଁରେ ପୁଣି ରହିବୁ ତ ?

ହାକିମ—ତମକୁ ଜେଲ୍‌ରେ ପୂରେଇ ଦେବାତ କ'ଣ ଠିହେବ ?

ବୁଢା—ତାହିଁପାଇଁ, ମୁଁ କି ଦୋଷ କରିଛି । ମୁଁ ତ ରାଜଦ୍ରୋହ କରି ନାହିଁ ।

ହାକିମ ଭଦ୍ରଭାବରେ ବୁଢାଠାରୁ କ୍ଷମା ମାଗି ଆପଣା ବାଟ ଦେଖିଥିଲେ ।

ଜଣେ ଜମିଦାର କେତେ ଟଙ୍କା ଦେଇଦେଲା । ତାକୁ ଲୋକେ ଗାଁ ବାସନ୍ଦ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଗତାଗତ ସହସ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ, "ତମେ ସବୁ ରାଗି ଯାଇଛ କିନ୍ତୁ ରାଗରେ କିଛି କରିବାର ନୁହେଁ, ସବୁବେଳେ ଠେଲିଠାଲି ଯାହାକୁ ଠିକ ରଖିବ ବୋଲି ବସିଛ ତାକୁ ଶେଷଯାଏ କେମିତି ଠିକ ରଖିବ । ଆମେ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଲଢିବାକୁ ବସିଛୁ । ଆମେ ଦୁର୍ବଳ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢିବାକୁ ବାହାରି ନାହୁଁ । ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢି ଲାଭ କ'ଣ ?......ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ଆଉ ଜଣେ ଅଧେ ଦୁର୍ବଳ ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କହିଦିଅ ସେ ସିଧା ଟଙ୍କା ଦାଖଲ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।...... ଏକଥାକୁ ଅଉ ଘଣ୍ଟା ଘାଣ୍ଟି କରି ଲାଭ ନାହିଁ । ମଇଳା ଘାଣ୍ଟିଲେ ଗନ୍ଧ ବାହାରେ । ବୁଦ୍ଧିଆର ଦର୍ଶନ ମଇଳା ଉପରେ ଧୂଳି ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଏଥିରେ ଫଳ ଭଲ ହୋଇଥାଏ ।"......... ଏହା ଫଳରେ ଜଣେ ଅନୁତାପ କରି ଆଠ ଶହ ଟଙ୍କା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦାନ କରିଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ବାସନ୍ଦର ନିୟମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଲେଖା ଲେଖିଥିଲେ । "ଯେଉଁମାନେ ସରକାରୀ

ଯାଉଣା ଦେଇ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟକରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ବାସନ୍ଦ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବାର ଖବର ପାଉଛୁ । ବାସନ୍ଦ ଅସ୍ତ୍ର ବଡ଼ ତୀବ୍ର । ତାହାକୁ ସୀମା ଭିତରେ ରଖି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରେ । ବାସନ୍ଦ ହିଂସକ ହୋଇପାରେ, ଅହିଂସକ ବି ହୋଇପାରେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ଦୁଇ ରକମ ବାସନ୍ଦର କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛି । ତାର ସେବା ନେବି ନାହିଁ ଏହା ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦ । ତାର ସେବା କରିବି ନାହିଁ ଏହା ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ହୋଇପାରେ । ବାସନ୍ଦ ଲୋକ ଘରକୁ ଖାଇବାକୁ ଯିବି ନାହିଁ, ତାର ଭୋଜିଭାତରେ ଯିବି ନାହିଁ, ତାର ସାହାଯ୍ୟ ନେବି ନାହିଁ, ତା ସଙ୍ଗେ ବେପାର ବଣିଜ କରିବି ନାହିଁ, ଏହା ହେଲା ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ।

"ବାସନ୍ଦ ଲୋକ ବେମାର ପଡ଼ିଲେ ତାର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବି ନାହିଁ, ତାହା ଘରକୁ ଡାକ୍ତର ଯିବାକୁ ମନା କରିବି, ସେ ମରିଗଲେ ତାର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ, ତାକୁ କୂଅ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ ଏହା ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ । ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀରକୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ବହୁତ ଦିନ ଟିକି ରହେ । ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାପାଇଁ ବାହାର ଶକ୍ତି କିଛି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ବେଶୀ ଦିନ ଟିକେ ନାହିଁ । ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ବାହାର ଶକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ହୋଇପାରେ । ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ଶେଷରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧର କ୍ଷତି କରିଥାଏ ।"

(୫୭)

କଂଗ୍ରେସ କମି ଖାସ୍ ହେବା ପାଇଁ, ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ନୋଟିସ ଘଣ୍ଟେ ଘଣ୍ଟେ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସରକାରୀ ଜୁଲୁମକୁ ନାଦୀରସାହୀ ଜୁଲୁମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଲେଖା ଲେଖିଥିଲେ, "ଆଠ ଜଣ ବଣିକଜାତିର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ଉପରେ ନୋଟିସ ହୋଇଛି ଯେ ବାର ତାରିଖ ଏପ୍ରିଲ୍ ଭିତରେ କମି ଖଜଣା ନ ଦେଲେ ତାଙ୍କର ସବୁ କମି ଖାସ୍ ହୋଇଯିବ । ଜଣକ ଉପରେ ନୋଟିସରେ ଶହେପାଠିଏ ଟଙ୍କାର ଖଜଣା ଅଛି ବୋଲି ଲେଖାଅଛି । ସରକାର ଏ ଶହେପାଠିଏ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଚୋରଣ ଆଣିଥିଲେ କେହି ଦୋଷ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତେ କିନ୍ତୁ ଶହେପାଠିଏ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କାର କମି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ଏହାହିଁ "ନାଦୀରସାହୀ" । ଗୃପୁଡ଼ା ବଦଳରେ ଗୃପୁଡ଼ାଏ ନ ମାରି, ଗୃପୁଡ଼ା ବଦଳରେ ଫାସି ଲଟକାଇ ଦେବା ଏହାହିଁ ରାଜନୀତି । ଟଙ୍କାଏ ନେବା ଯାଗାରେ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ନେବା ବାଲାକୁ ଆମେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ କହୁଁ । ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡ ରାବଣ କହିବା········ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଥରେ ନୁହେଁ, ଅନେକଥର ସାବଧାନ କରି ଦେଇଛି ଯେ ସରକାର କମି ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରିବା, ଜେଲ୍‌ଦେବା ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଆଇନ କ୍ଷମତା ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏ ସବୁ କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ସରକାର ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ଏହା ଅନେକଥର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ଏ ବାଜ୍ୟାପ୍ତି ନୋଟିସରେ କାହାରି ଡରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ଯେ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କମିକୁ ସରକାର ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ବୃକ୍ଷଗତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା କମି ନିଲାମ ଧରିବାକୁ କୌଣସି ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ବାହାରିଲେ ସେ ବି ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏଭଳି ଲୁଣ୍ଠିତ ଜମି କଣ୍ଠାପାଗ୍ର ଭଳି ପୁଣି ନ ବାହାରେ ବାଯାଏ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।

"ତମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବା ତମ ଇଜ୍ଜତ ଠାରୁ ଜମି ବଡ଼ ନୁହଁ । ଦେଶରେ ଜମି ନ ଥିବା ଲୋକ ଅସଂଖ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଜମିବାଲାଙ୍କ ଜମିରେ ଗଲା ବଢ଼ିରେ ବାଲି ଚଢ଼ିଗଲା ବା ଜମି ଧସିଗଲା । ଗୁଜୁରାଟବାସୀମାନେ ଦୈବୀ ବିପଦବେଳେ ଯେମିତି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇଥିଲେ ସେମିତି ବାର୍ଦୋଲୀ ପ୍ରଜାମାନେ ରାଜଦଣ୍ଡ-ରୂପୀ ବନ୍ୟାକୁ ସହିଯିବେ ଏବଂ ଆପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବେ ।"

ଏହି ସମୟରୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ନାମ ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଦ୍ଦାର ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଆଜିକାଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ବଲ୍ଲଭଭାଇ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଡାକୁଛନ୍ତି । ଏ ନାଁ ତାଙ୍କୁ କେମିତି ମିଳିଲା ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାଦେବଭାଇ ତାଙ୍କ ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ଭାରତରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲେଣି ସେହି ଦିନଠାରୁ ଅସଲ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ଅଛି, ସେ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପୂରେଇବାକୁ ସେ ଚଳେ ହେଲେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଅସଲ ଭାରତବର୍ଷର ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ରଖିଦେଇଛନ୍ତି । ଗୁଜୁରାଟରେ ଏ ମନ୍ତ୍ରକୁ କାମରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଗନଲାଲ ଓ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଯାହା କରିଛନ୍ତି ତାହା ଆଉ କେହି କରି ନାହାନ୍ତି ।

'ଦେଶର କେନ୍ଦ୍ର ଗୃହ' ଏ ମହାସତ୍ୟ ୧୯୧୭।୧୮ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କଠାରେ ଜାଗ୍ରତ କରେଇଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭିତରେ ଏହା ଲୁଚିକରି ଥିଲା । ମାତ୍ର ଏ ସତ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଭିତରୁ

ଯେମିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଠୁଥିଲା ସେମିତ ଅନ୍ୟ କାହାର ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନାହିଁ । ଗୃହୀର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି, ଗୃହୀର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ଏବ ଗୃହୀକୁ ଠିଆ କରିବାକୁ ସାଧନ କ'ଣ ଅଛି, ସେତକ ସେ ବୁଝିଥିଲେ । ଯାହାଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଗୃହୀ, ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଏ ଉନୋଟି ବିଷୟ ଭଲକର ବୁଝିଗଲେ; ଔପରନ୍ତୁ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ-ଭାବରେ ସେ ସେହି ରହସ୍ୟକୁ ଖୋଲିକର ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ବଢାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଦିନରୁ ଗୃହୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର ହିତ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସ୍ଥାନ ପାଇ ନାହିଁ । ଗୃହୀଙ୍କ ସେବା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଖେଡ଼ା ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ମିଳିଥିଲା । ପରେ ବୋରସାଦରେ ତାହାର ପୁନଃ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ-ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀରେ ଯେ ସୁଯୋଗ ସେ ପାଇଥିଲେ ତାହା ଅପୂର୍ବ ଥିଲା ।......

"ସେ ପ୍ରାୟ କହୁଥାନ୍ତି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଛାତି ଟେକି ଚାଲିବାର ଅଧିକାର କାହାର ଅଛି ତାହା ମାଟିରୁ ଧନ ଧାନ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା ସେହି ଗୃହୀର ଅଛି ।......ଗୃହୀ ଭଳି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମଣିଷ, ଯାହାର କୌଣସି ଖରାପ ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ, ଯେ କୌଣସି ଦୋଷ କରେ ନାହିଁ, ଯେ ବହୁପରିଶ୍ରମୀ, ପରସେବା କରି ପେଟ ପୋଷେ, ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଡରେ, ତାହାର ଈଶ୍ୱର ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାକୁ ଡରିବାର ଅଛି ?"

ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା,—"ସମସ୍ତ ଜଗତ ଗୃହୀ ଉପରେ ନିର୍ବାହ ହେଉଛି । ଦୁନିଆ ଚଳୁଛି ଏକ୍ ଗୃହୀ ଏକ୍ ମୂଲିଆ ଉପରେ, ତଥାପି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଜୁଲମ ଯଦି କେହି ସହୁଥାନ୍ତି ତେବେ ଏହି ଦୁଇଜଣ ସହୁଛନ୍ତି; କାରଣ, ସେ ଦୁହେଁ ସବୁ ଦୁଃଖ ସବୁ

କୁଲ୍ମସ ଚୁକ୍ରୁପ୍ କର ସହୁ ଯାନ୍ତି । ମୁଁ ନିଜେ କୃଷୀ, ମୁଁ କୃଷୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପଶି ପାରେ, ତେଣୁ ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ କ'ଣ ମୁଁ ତାହା ବୁଝିପାରୁଛି । ଦୁଃଖର କାରଣ, ସେ ନିଜେ ହତାଶ ହୋଇ ଯାଉଛି, ଏତେ ବଡ଼ ଶକ୍ତି ଆଗରେ ସେ କ'ଣ କରିପାରିବ, ଏଯ୍ୟା ମାନି ନେଉଛି । ସରକାର ନାଁ ରେ ଗୋଟାଏ ପିଆଦା ଆସି ତାକୁ ଧମକେଇ ଯାଉଛି, ଗାଳିଦେଇ ଯାଉଛି, ବେଠି କରେଇ ନେଉଛି । ସରକାର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯେତେ ପାରେ ତାର ଉପରେ କର ଲଦ ଦେଇପାରୁଛି । ବର୍ଷସାକ ଖଟି ଖଟି ଗଛ ଉଠାଇବ, ତା ଉପରେ କର, ଜମି ଖୋଳି ହଡ଼ ଦେଇ କଅସ ତଆରି କରିବ ସେଥିପାଇଁ କର, ଉପରୁ ବର୍ଷାପାଣି କଅସରେ ପଡ଼ିବ ସେଥିପାଇଁ କର, କୂଅ ଖୋଳି କୃଷୀ ପାଣି କାଢ଼ିବ ତ ସେଥିପାଇଁ କର । ବେପାରୀ ଘରେ ଦୋକାନ କରି ବସିବ । ତାର ବର୍ଷକୁ ଦୁଇ ହଜାର ଯାଏ ଆୟ ଉପରେ ଟିକସ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ କୃଷୀର ଗୁଣ୍ଠେ ଜମି ନ ଥାଉ ପଛକେ ସେଥିରେ ବଳଦ ରଖିବ, ମଇଁଷି ରଖିବ, ଗୋରୁ ଗାଈଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋରୁ ଗାଈ ହେବ । ଗୋବର ଖାତ କରିବ, ବର୍ଷାରେ ଅଣ୍ଟୁଏ ପାଣିରେ କଙ୍କଡ଼ାବିଛା ସଣସଣରେ ଧାନଗଛ ରୋଇବ, ତେବେ ଯାଇ ସେଥିରୁ ଖାଇବା ଧାନଗଣ୍ଡାକ ପାଇବ । କରଡ଼ି କଟି ମଞ୍ଜି ଆଣିବ, ସେଥିରେ କିଛି କପା ଫଳିବ ତ ପିଲାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ତାକୁ ତୋଳିବ, ଗାଡ଼ିରେ ବୋଝେଇ କରି ନେଇ ତାକୁ ବିକିବ, ଏତେକରି ତାକୁ ଯାହା ପାଞ୍ଚ ପଇସା ମିଳିବ ସେଥିରେ ପୁଣି ସରକାରଙ୍କ ଖଜଣା ! !······

ଯେଉଁଠିକି ଯିବୁ ଜମି ମିଳିବ, କିନ୍ତୁ କୃଷୀର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ତୁଟିଲେ ଜମିରେ ବର୍ଷା ହେବ କି ? କୃଷୀ ଜବାବ ନ ରଖିଲେ ପୃଥିବୀ ରସାତଳକୁ ଯିବ ।

(୫୮)

ସରକାରୀ ଜୁଲୁମର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସମସ୍ତ ଲୋକରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବମ୍ବେରୁ ପଠାଣ ଫୌଜ ସରକାର ଅଣାଇଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର କାମ ଥିଲା ଲୋକ ଜୋର ହୋଇଥିବା ମଇଁଷିଙ୍କୁ ଧରିବା, ବାନ୍ଧିବା, ଥାନାକୁ ନେବା ଇତ୍ୟାଦି । କାରଣ, ଅନ୍ୟ ମୂଲିଆ ମିଳୁ ନ ଥିଲେ । ଏଣେ ଲୋକେ ବି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗଠନ କରୁଥାନ୍ତି । ଜାଗାଏ ଜାଗାଏ ପୁଲିସ ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ । କାଳେ କେଉଁଠି ଲୋକେ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରିଯିବେ ତେଣୁ ସର୍ଦ୍ଦାର କଡ଼ା ଆଇନ କଲେ । ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାକୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ମନା ହେଲା । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ "ଆମର କଳି ବଡ଼ବଡ଼ଆଙ୍କ ସଙ୍ଗେ, ଏ ଗରିବ ଗୁଜରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନୁହଁ । ସବୁ ଦୁଃଖକୁ ଧୀର ସ୍ଥିରଭାବରେ ସହିଯିବାରେ ଆମର ପ୍ରକୃତ ବଳ । ସରକାରର ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି, ତେଣୁ ସେ ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ ନେଉଛି ଏବଂ ଅବକାରୀ ବିଭାଗର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଆମକୁ ଦବଉଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପୁଲିସର ଖାଦ୍ୟପେୟ ଜିନ ମିଳିବାରେ ବାଧା ଦେବା ଉଚିତ ନୁହଁ । ଭୋକରେ ମରୁଥିବା ସୈନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବା ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ ନୁହଁ । ଅତଏବ ମୋର ଅନୁରୋଧ ଏ ଭଳି କିଛି ନିୟମ କରିଥାଅ ତ ତାକୁ ଉଠାଇ ନିଅ ।

"ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ଯେତେ ଦିନ ଚୋରଣୀ କାମ ଚାଲିଛି, ସେତେ ଦିନ ଲୋକେ ଦଳ ବାନ୍ଧି ଜମା ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ସରକାରର ଇଚ୍ଛା ଦଙ୍ଗା ଫସାଦ କରେଇ ଦବା; ଲୋକେ ଏକାଠି ଜମା ହେଲେ କାମ ହାସଲ କରିବାରେ ସରକାରକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯିବ । ଗୋଳମାଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ ଆମେ ସରିଯିବୁ । ଏ ସରକାର ପାଖରେ ବହୁତ ଅସୁରୀ ଅସ୍ତ୍ର ଅଛି । ରାକ୍ଷସୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ସରକାର

ଏକ ମିନଟ୍‌ରେ ସମସ୍ତ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲି ତାଲୁକାଟାକୁ ଚୁନା କରି ପାରିବ । ତମକୁ ସେ ବାଟରେ ନେବାକୁ ସରକାର ଚେଷ୍ଟା କରିବ, ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲେଇବ, ଲୋକେ ମୂର୍ଖ ଭଳି ଜମା ହେଲେ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଚିଢ଼େଇବ । ଫଳରେ କେହି ଟୋକା ଯଦି ରାଗିଯାଏ ତେବେ ସରକାର ଆମ ଉପରେ ଚଢ଼ି ବସିବ । ସେ ତାଳ ଭାଙ୍ଗନ୍ତୁ, କବାଟ ତାଡ଼ନ୍ତୁ, ତାଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଦିଅ ତାଡ଼ିବାକୁ ଦିଅ । ସହଜରେ ନେଇଯିବେ ଏ ଭଳି ଦାମିକା ଚିଜ ଘରେ ରଖ ନାହିଁ । ସେମାନେ କାମ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ କେହି ଠିଆ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ।”

ନରିମ ଗୋରୁ, ଗାଈ କୋରଗ ବ୍ୟାପାର ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଆକାର ଧାରଣ କଲା । କାହାର ଗୋରୁ, କିଏ ଖଜଣା ଦେବାର କଥା, କାହାର ନାଁରେ ଜମି ଅଛି କି ନାହିଁ, ଏ ସବୁକଥା ବିଗୁରୁଛି କିଏ ? ପୁଲିସ ପଠାଣ ଗୋରୁ ମଇଁଷି ପାଇଲେ ତ ନେଇ ଗ୍ଲଲେ । ଏଣେ ଗାଡ଼ିବାଲମାନେ ମେଳକରି ସରକାରଙ୍କ କାମରେ ଗାଡ଼ି ଦେଉ ନ ଥିଲେ । କିଛି ମକଦ୍ଦମା ବି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ରବିଶଙ୍କର ଭାଇ ନାମରେ ଜଣେ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଧରିନେଇ ମିଛରେ ପାଞ୍ଚମାସ ଜେଲ୍ ଦିଆ ହେଲା । ଏଥିରେ ଲୋକେ ବେଶି ଝାଣ୍ଟ୍ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ,—

“ଭାଇ ଶ୍ରୀ ରବିଶଙ୍କର, ତମେ ଦୟାଳୁଅ; ଯାହା ପାଉଥିଲ ଖାଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲ, ଶୀତ ଖରା ସବୁ ସହୁଥିଲ, ଝୁଣ୍ଟାଙ୍କନା ହିଣ୍ଡୁଥିଲ, ଏବେ ଜେଲ୍‌ଯିବା ସଦ୍‌ଭାଗ୍ୟ ତମକୁ ପହିଲେ ମିଳିଲା । ଈଶ୍ୱର ଯଦି ଅଦଳବଦଳ କରିବାକୁ ଦେବେ ଏବଂ ତମର ଦୟା ହେବ ତେବେ ମୁଁ ତମସଙ୍ଗେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଦଳ ବଦଳ କରିବି । ତମର ଦେଶର ଜୟ ହେଉ ।”

ଏ ସବୁ ଜୁଲୁମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଏକ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ, "ଏବେ ସରକାରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପିତ ଚଢ଼ିଛି । ଲୁହା ଛୁଇଁବାକୁ ଗରମ ଥାଏ; ମାତ୍ର ହାତୁଡ଼ିର ଥଣ୍ଡା ରହିବା ଦରକାର । ହାତୁଡ଼ି ଗରମ ହେଲେ ଆପଣା ହାତ ପୋଡ଼ିଯିବ । ତମେ ଥଣ୍ଡା ରହିଥାଇ ପଡ଼ିରହ । ଲୁହା ଗରମ ହେବା ପରେ ପୁଣି ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାଏ ନାହିଁ କି ? କୌଣସି ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସେତେ ଗରମ ହୋଇଯାଉ, ଶେଷରେ ଥଣ୍ଡା ହେବା ଛଡ଼ା ତାକୁ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ !

ଜୁଲୁମ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କ ସାହସ ବଢୁଥାଏ । କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖନ୍ତୁ ।—

ଜଣେ ଗରିବ ଦରଜୀର ତିନୋଟି ମଇଁଷି ଧରି ନେଇଥିଲେ । ସେ କୃଷୀ ନୁହଁ କିମ୍ବା ତା ନାଁରେ ଖାତା ବି ନ ଥିଲା । ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ଦେଖିଲା ମଇଁଷି ନାହାନ୍ତି । ଦି'ଦିନ ପରେ ଖବର ପାଇଲା ଯେ ମଇଁଷିଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ମଇଁଷିଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଥାନାରେ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ସେଠା ହାକିମଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଆପତ୍ତି କଲା । ହାକିମ ବିଗିଡ଼ି କରି କହିଲେ "ତମର ମଇଁଷିଙ୍କୁ ଦି ଦିନ ଆମେ ଘାସ କୁଣ୍ଡା ଖାଇବାକୁ ଦେଇଛୁଁ । ଏ ଖରଚ ଦେଇ ମଇଁଷିଙ୍କୁ ନେଇଯାଅ ।" ଦରଜୀ କହିଲା, "ବାଃ ! ଏ ତ ଓଲଟା ନ୍ୟାୟ, ତମେ ମତେ କ୍ଷତିପୂରଣ ଦବ ନା ଓଲଟା ମତେ ଦଣ୍ଡୁଛ ?" ହାକିମ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଦରଜୀ କହିଲା ହଉ ହଉ ! ଧଳା ଟୋପିବାଲା ସ୍ୱେଚ୍ଛା-ସେବକଙ୍କୁ ପଚାରି ଆସେ, କ'ଣ କରିବ ଆସି ଜଣାଇବ ।"

ହାକିମ ଏତକ ଶୁଣି ଟିକିଏ ଭାବି ମଇଁଷି ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ ।

ଜଣେ କୁମ୍ଭାରର ଘର ଖୋଲା ଦେଖି ହାକିମ ଏକଦମ୍ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ ଏବଂ ହାଣ୍ଡି କୁଣ୍ଡାଇରୁ କେତେକ ଜିନିଷ ଉଠାଇବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ଘରର ଘରଣୀ ପ୍ରେମୀ ଏ ସବୁ ନିବରଙ୍ଗ ଦେଖୁଥିଲା, କିଛି ଅର୍ଥ ବୁଝି ନ ପାରି ପଚାରିଲା "ମୋ ଘରେ ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ, ଅଚ୍ଛା ଚପଦ୍ କୁଆଡ଼ୁ ଅସିଲା ।" ତଲାଟି କହିଲା—କ'ଣ ତମର ଖାତା ନାହିଁ ? ତମ ନାଁରେ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଖଜଣା ହେଉଛି ଅଣ୍ ।

ପ୍ରେମୀ—ମୋର ଖଜଣା ! ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା ମୋ ପାଖରେ ଜମିର ମାଟି ଢେଲାଟିଏ ବି ନାହିଁ, ତମେ ଖଜଣା କେଉଁଠୁ ଲାଦିଲ ?

ତଲାଟି—ଏ ଘର କେଶବ ଓଝାର ଘର ନା ?

ପ୍ରେମୀ—ସେ କଥା ମୁଁ କି ଜାଣେ ? ତାଠୁଁ ନିବ ।

ହାକିମ—ଘର ବୁଅଙ୍କ ନାମ କ'ଣ ?

ପ୍ରେମୀ—ମୁଁ କହିବି ନାହିଁ । ମୋର ଖାତା ନାହିଁ, ବାହାରକୁ ଯାଅ ।

ହାକିମ ଘରର ପଛ ଦରଜା ବାଟେ ପଶିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ, ପ୍ରେମୀ ସେଠି ବି ତାଙ୍କୁ ଅଟକେଇ ଥିଲା । ମୁଁ ଘରେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ପଛବାଟେ ଯିବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ଏଥି କହି ତାଙ୍କ ବାଟ ବନ୍ଦକରି ଠିଆ ହେଲା । ତା ହିଁଅ କବାଟ ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଗଲେ ।

(୪୯)

ମଇମାସ ଶେଷକୁ ବାର୍ଦୋଲୀ କଥା ଭାରତର ଗୃହସ୍ଥରେ ବାଜି ଯାଇଥିଲା । ବମ୍ବେଇ ରାଜନୈତିକ ମଣ୍ଡଳରେ ଚହଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଗୁଜୁରାଟର ଲାଟସଭା ମେମ୍ବରମାନେ ଗୋଟି ଗୋଟିକରି

ଇସ୍ତଫା ଦେବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଅଜସ୍ର ପଇସା ବାହାରୁ ଜମା ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ବାହାରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ଆସିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରୁଥିଲେ ।

ସୁରଟଠାରେ ଏକ ପ୍ରଜା ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ସିନ୍ଧ୍ର ଲାଟସଭା ମେମ୍ବର ଜୟୁରାମ ଦାସଜୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ବଡ଼ଲାଟ ସଭାର ସଭାପତି ଥାଆନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭିଠଲ ଭାଇ ପଟେଲ୍ । ସେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀକୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ପଠାଇଥିଲେ । ନିଜେ ବି ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବାହାରି ଥିଲେ । ଜୁନ୍ ୧୨ ତାରିଖରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲି ଦିବସ ପାଳିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲା । ତା ପୂର୍ବରୁ ତେତ୍ରୋର ଜଣ ପଟେଲ୍ ଓ ଏଗାରଜଣ ତଲାଟି ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥିଲେ । କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ପେନ୍‌ସନ୍ ଚାକିରି ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥ ଦେଶପ୍ରୀତି ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଇସ୍ତଫାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏମାନଙ୍କୁ ମୋର ସାଦରେ ଧନ୍ୟବାଦ୍ । ଯାହାଙ୍କର ତ୍ୟାଗ ସାରା ଭାରତରେ ପ୍ରଶଂସା ପାଉଛି, ଏହିଭଳି ତ୍ୟାଗ ଆମକୁ ସ୍ୱରାଜ ଆଣିଦେବ ।"

ସରକାର ବାହାରୁ ଲୋକ ଆଣି ଜମି ନିଲାମ ଧରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କ ଲେଖା ଓ ବକ୍ତୃତାରେ ଏଭଳି ବାହାର ଲୋକଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଉଥିଲେ । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଭଲ ଯାଗାରେ ଜମି ନିଲାମ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଭଲ ଜମିରେ ଭଲଜଣ ନାରୀକର୍ମୀଙ୍କୁ ତମ୍ବୁ ପକେଇ ରହିବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଠେଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଜଣେ ଥିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନିଜ ଝିଅ ମଣିବେନ୍ ।

ବାର୍ଦ୍ଦୋଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳେଇଲାବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ସବୁବେଳେ ଲୋକଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥିଲେ । ଏ ଲୋକଶିକ୍ଷାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କାମ ଥିଲା ଗୁଜୁରାଟର ନରମା ଡରକୁଳା ଲୋକଙ୍କର ଡର ଭଙ୍ଗାଇବା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇପ୍ରକାର ସଂଗଠନର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଥିଲା ମହାଜନ ଓ ଗରିବ କୃଷୀଙ୍କ ଭିତରେ । ଜମି ପଟ୍ଟା ନେଲା ବୁଝିଲା ଓ ଜମି ପଟ୍ଟା ଦେଲା ବୁଝିଲା ଭିତରେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂଗଠନ ଥିଲା; ଜମି ଚଷୁଥିବା ସବୁ ଜାତର କୃଷୀଙ୍କ ଭିତରେ । ଗାଉଁଲି ଉପମା ଦେବାରେ ସରଦାରଙ୍କର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଶକ୍ତି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ସଫଳତାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିଲା । ତାଙ୍କର କଥା କୃଷୀଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ସହଜରେ ପଶି ଯାଉଥିଲା । ଥରେ ସେ କହିଥିଲେ, "ସରକାରଟା କି ଚିଜ ? କେହି ଦେଖିଥିଲେ କହିବ କି ? ମୁଁ ତ ଦେଖି ନାହିଁ, କାରଣ ତାହା ଭୂତପରି ରହୁଛି । ସରକାର କହିଲେ କିଏ ? ଇଏ ହାକିମ କ'ଣ ସରକାର ? ଫୌଜଦାର ନା ତଲଟି ? ମୁନ୍‌ସି ନା କାନଗୋଇ ? ସରବରାକାର ନା ବେଠିଆ ?……ସରକାର କେହି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ, ତେଣୁ ଆମେ କାହାକୁ ସରକାର ବୋଲି ମାନିବା ? ଆପଣା ଭ୍ରମରୁ ଅମୁକକୁ ସରକାର ବୋଲି ମାନୁଛୁଁ, ପରେ ତାକୁ ଡରୁଛୁ; ଏଥି ଯେ ତମ ଭିତରେ ଡର ଅଛି ତାକୁ ତମ ଭିତରୁ କାଢ଼ି ପକେଇଦିଅ ।"

ଥରେ ମହାଜନଙ୍କ ପ୍ରତି କହିଥିଲେ, "ତମେ କୃଷୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରି ସରକାରଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସୀ କାହିଁକି ହେଉଛ ? ସରକାରତ ନାନା ପ୍ରକାର କର ବସଉଛି; କିନ୍ତୁ କୃଷୀ ଲୋକଟା ନାନା ପ୍ରକାର ଫସଲ କରି ତମକୁ ଦେଉଛି ଏବଂ ତାହାର ଉପରେ ତମେ ଦଲାଲି ବେପାର କରି ପଇସା କମଉଛ । ତମେ ଏ ଦୁଧିଆଳୀ ଗାଈର ସର୍ବନାଶ କରୁଛ; କୃଷୀ ସବୁ ସହିଯିବ କିନ୍ତୁ ଗରିବ କୃଷୀଙ୍କ ରକ୍ଷକ ଭଗବାନ୍ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ମେହେନତ୍‌ର ଧନ ଉପରେ ତୁମେ ତିଷ୍ଠି ରହିଛ ତାଙ୍କୁ ଦଗା ଦିଅ ନାହିଁ ।"

ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥଳରେ ଗୃଷୀ ଓ ମହାଜନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହୁଛନ୍ତି, "ଗୃଷୀ ମହାଜନ ଭିତରେ ଦୁଧ ପାଣିର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହୁଛି । ଦୁଧ ପାଣି ମିଶିଗଲେ ଏକ ରଙ୍ଗ ହୋଇଯାନ୍ତି, ଅଲଗା କରି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁଧ ଉତୁରିଲେ ପାଣି ଦୁଧକୁ ବଞ୍ଚେଇବାକୁ ହାଣ୍ଡିର ତଳେ ରହିଯାଏ, ଦୁଧ ଉପରକୁ ଉତୁରି ଉଠେ । ଦୁଧ ମଧ୍ୟ ପାଣିକୁ ବଞ୍ଚେଇବା ପାଇଁ ଉତୁରି ଜଠି ନିଆଁରେ ପଶି ନିଆଁକୁ ଲିଭାଇ ଦିଏ ।"

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଖ୍ୟାତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରୀ ଦମନ ବଢ଼ୁଥାଏ । ଦାମିକା ଜମି ଏକରକମ ମୋଫତରେ ନିଲାମ ହେଉଥାଏ, ମିଛ ମୋକଦ୍ଦମା କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଜେଲ ଦିଆଯାଉଥାଏ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଗ୍ରାମରେ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କୁ ହିମତ ଦେଉଥାଆନ୍ତି ଓ ହାସ୍ୟ କୌତୁକରେ ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ଭୁଲେଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ଧରା-ହେଲ ଖବର ଶୁଣି ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ଖବର ସତ କି ମିଛ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଥିଲେ, "ବୃଥା ଗୁଜବ ଶୁଣିବ ନାହିଁ ! ମତେ କାହିଁକି ଧରିବେ ? ବରଂ ମଇଁଷିଙ୍କୁ ନିଲାମ କଲେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପାଇବ, ମତେ ନିଲାମ କଲେ କ'ଣ ପାଇବ ?" ଏହି ସମୟରେ ଗୃଷୀଙ୍କର ମନୋଭାବ କିପରି ଥିଲା, ତାହା ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତେକ ଗୃଷୀଙ୍କର ଯେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ତାହା ବୁଝାଯିବ ।

ମହାଦେବ ଭାଇ ପଚାରିଲେ, "ସରକାରଙ୍କ ଇସ୍ତାହାର ପଢ଼ିଲ ?" ଗୃଷୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲା, "ହଁ, ସରକାର ଏବେ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଉପାୟ କରିବେ ।" ମହାଦେବ ଭାଇ—"କେତେଦିନ ଯାଏ ଲଢ଼େଇ ଚଳେଇବ ?" ଗୃଷୀ—"ଯେତେଦିନ ଖୁସୀ, ଆମଗାଁରେ ପକ୍କା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଛି । ଆମ ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ମଇଁଷି ନାହିଁ, ଚୋରଗ କ'ଣ କରିବେ ? ଘରକୁ ଅଟକ ଦେବେ ଏମିତ

କହିଦେବୁ ଯେ ସେଥିରେ ଖାଲି ବାଉଁଶ ଖେଡେ ଖଣ୍ଡି ଠିଆ କରାଇଥିବ । ଲଢ଼େଇ ବରାବର ଗୃଲିବ ବୋଲି ତ ଆମେ ସବୁ ତମ୍ବା, ପିତ୍ତଳ ବାସନକୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଲୁଣି; ମାଟି ହାଣ୍ଡିରେ ରାନ୍ଧୁଛୁ, ମାଟି ବାସନରେ ଖାଉଛୁଁ; ବାହାରେ ଚଟେଇ ଉପରେ ଶୋଉଛୁଁ । ଚଲଙ୍କ ସବୁ କାଢ଼ି ଦେଲୁଣି, ପଲଙ୍କକୁ ବି ଚୋରଖ କରି ନେଉଛନ୍ତି । ଏଣିକି ତ ଆମେ ଆଉ ଏକ ବିଗ୍ଭର କରୁଛୁଁ । କାହିଁକି ସେ ଘରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିବୁ ? ଏକ ଧର୍ମଶାଳା କରିବୁ ଏବଂ ଘରକୁ ଜମି ଖାତା ନ ଥିବା ଏକ ପ୍ରଜାକୁ ଦଖଲ ଦେଇଦେବୁ । ସମସ୍ତେ ଧର୍ମଶାଳାରେ ରୋଷାଇ କରି ଖାଇବୁ ଏବଂ ଭାଗରେ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ ପଡ଼ିବ ତାହା ବାଣ୍ଟିକରି ଦେବୁ ।” ମହାଦେବଭାଇ—“ଅଚ୍ଛା, ସର୍ଦ୍ଦାର ତମକୁ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ କହୁଚେ ?” ଗୃଷୀ— “ସେଥିପାଇଁ ତ ସତରପଣି ତ୍ରୁଟୁ ତ; ଦିଲିଦିଲି ଗାଇକୋବାଡ଼ ରାଜ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁଘରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି; ଗୋରୁ ମଇଁଷି ବି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ କେବଳ ଶୋଇବାକୁ ଗାଁକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।” ମହାଦେବଭାଇ । “ଜମି ଗୃଷ କରିବ ନା ପଡ଼ିଆ ରଖିବ ?” ଗୃଷୀ—“ଗୃଷ କାହିଁକି କରିବା । ଛଅପଅ ମଞ୍ଜି ବୁଣି ଦେବା ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତାକୁ କାଟି ପକେଇଦେଲେ ସୁନାଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ।” ଶେଷକୁ ଗୃଷୀ ଏପରି କହି କଥା ସାରିଦେଲା । “ଏ ଲଢ଼େଇତ ଭଗବାନ୍ ଯୁଟେଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମ ଭିତରେ ଅନେକଙ୍କର ଗୃହା ପିଇବା ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ମଇଁଷି ଗଲେ ଏବେ ଗୃହା ପାଇଁ ଦୁଧ କେଉଁଠୁ ଆସିବ । ତଥାପି କେତେଜଣ ଛେଳି ରଖିଛନ୍ତି, ଘରେ ଢେଇରଙ୍କର ଗାଈ ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏ ଗୃହା ଛାଡ଼ିଗଲେ ଭଲ ହେବ । ଧର, ଏ ଲଢ଼େଇରେ ହାରିଗଲୁ ତଥାପି କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଏ କ'ଣ ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଛି ? ଆସନ୍ତା ଲଢ଼େଇରେ ବେଶୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ବେଶୀ ସାବଧାନ ହୋଇ ଲଢ଼ିବୁ ।”

(୭୦)

ଦମନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରଚାର ବିଭାଗରୁ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଚାର ବି ଚାଲୁଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ଲାଟସାହେବବି ଏ ପ୍ରଚାରରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ଏହାର ଜବାବରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଲେଖିଥିଲେ; "ଲାଟସାହେବ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯାଞ୍ଚ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା କହିବାଦ୍ୱାରା ସାହେବ ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲେଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ଲୋକଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଳି ପକେଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯାଞ୍ଚ ତ ଏକ ସରକାରୀ ଯାଞ୍ଚ ହେବ । ବିଚାର ବିଭାଗ ଶାସନ ବିଭାଗ ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଏକ ସରକାରୀ ବିଭାଗ ଅଟେ । ଲୋକେ ଯାଞ୍ଚ କମିଟି ବାଛିବେ, ଏଭଳି ଦାବୀ କେହୁ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ଗୁହାରି ଏତିକି ଯେ ଯେମିତି ଅଦାଲତରେ ଯାଞ୍ଚ ହୁଏ, ସେମିତି ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀର ଗଣନା ବିଷୟ ତଦନ୍ତ କରାଯାଉ, ଏକ ନିରପେକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତି ତଦନ୍ତ କରନ୍ତୁ । ଏଥିରେ ସରକାରଙ୍କର ରାଜ୍ୟର ଲଗାମ ଛାଡ଼ ଦେବା କଥା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ନାଦିରସାହୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ଛାଡ଼ ଦେବା କଥା ଅଛି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏବେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀର ଯୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାପକ ରୂପ ଧରିବ । ଆମ ସୌଭାଗ୍ୟରୁ ସରକାର ତାକୁ ବ୍ୟାପକ ରୂପ ଦେଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।"

ଆଉ ଏକ ବିପଦ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଲୋକଙ୍କ କଷ୍ଟ ବଢୁଥିବାରୁ ବାହାରର କେତେକ ନେତା ଏ ସବୁକୁ ମିଟେଇ ମାଣ୍ଡେଇ ଦେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ଲାଭଠାରୁ କ୍ଷତି ବେଶୀ ହେଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଲେଖା ବାହାର କରିଥିଲେ, "କେତେକ ମଙ୍ଗଳାକାଂକ୍ଷୀ ବନ୍ଧୁ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ବୋଲି ଉଡ଼ା ଖବର ଶୁଣୁଛୁ । ଏମିତି ମଝିରେ ପଡ଼ି ମିଟେଇଦେବା ଉଦ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକାର

ଅଛୁ, ବରଂ ବେଳେ ବେଳେ ସେପରି ଉଦ୍ୟମ କରିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁମାନେ ଲଢ଼େଇର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ସୁଝି ସବୁ କରିବା ଉଚିତ । ଲଢ଼େଇ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଲୋକେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲେଣି ଏହିପରି ଭାବି ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ସେମାନେ ମଝିରେ ଅର୍ପି ନ ପଡ଼ନ୍ତୁ । ବାର୍ଦୋଲି ଲୋକଙ୍କର ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ନ୍ୟାୟର ଯୁଦ୍ଧ । ସେମାନେ କାହାରି କୃପାଭିକ୍ଷା କରୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ନ୍ୟାୟ ମାଗୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜପକ୍ଷରୁ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ତାକୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷ ମାନିନେଉ ଏ କଥା ସେ ଦାବି କରୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ତ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଦାଲତର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିଚାର ମାଗୁଛନ୍ତି ।"

ବାହାରୁ ଲୋକେ ବି ଯାଇ ବାର୍ଦୋଲି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦାବୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିରପେକ୍ଷ ତଦନ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହୁଥିଲେ ଯେ ଲୋକଙ୍କ ଦାବୀ ଏକଦମ୍ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଥିଲା ଏବଂ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆଦୌ ନ ଥିଲା ।

ଦେଶର ସବୁ ଭାରତୀୟ ଖବରକାଗଜମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସପକ୍ଷରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ଗୋରାମାନଙ୍କ ଖବରକାଗଜମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦାବୀ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଗୋରା ଖବରକାଗଜ ସରକାରଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଲେଖୁଥିଲେ, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ, ବିଲାତ ଲୋକଙ୍କୁ ଅଗରୁ ଡରେଇ ରଖିବା, ଯେପରିକି ସରକାରୀ ଦମନ ଜୋର୍ ଚାଲିଲେ ବିଲାତରୁ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ ଉଠେ । ଏଥିରେ ଲାଭ ହେଲା, ଇଂରେଜ ଫିକିଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସରକାରୀ ମହଲରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ଲାଟଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ସଭା ବସିଲା । ବଡ଼ମନ୍ତ୍ରୀ ସିମଳା ଦୌଡ଼ିଲେ । ତେଣେ ପୁଲିସ୍ ଫୌଜ ବାର୍ଦୋଲି ତାଲୁକାରେ ଜମା ହୋଇଗଲେ । ଶେଷରେ

ବମ୍ବେ ଲାଟ ସ୍ୱୟଂ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ ।

ସିମଲାରୁ ଫେରି ଲାଟ୍ ସୁରଟ ଆସିଥିଲେ । ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀର ପ୍ରଜା ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ସହିତ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡକାଇଥିଲେ । ତିନି ଘଣ୍ଟା କାଳ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଶ୍ ମିଠା ମିଠା ହୋଇଥିଲା । ଲାଟସାହେବ କେତେକ ସର୍ତ୍ତରେ ପୁଣି ଯାଞ୍ଚ କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା, ପୁରୁଣା ମାସୁଲ ଦେଇଦେବେ, ବୃଦ୍ଧିଜମାକୁ କେଣେ କିଏ ଖଜଣାଖାନାରେ ଅମାନତ ରଖିବ, ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦ କରିଦିବ । ଏଥିରେ କିଏ ବା ରାଜି ହୁଅନ୍ତା ? ବଲ୍ଲଭଭାଇ ତାଙ୍କ ସର୍ତ୍ତ ଦେଇ ଆସିଲେ । ପରେ ସବୁ କଥା ସେ ସାଫ୍ ସାଫ୍ ଲେଖି ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ସରକାର କିନ୍ତୁ ସେହି ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ଧରି ବସିଥିଲେ । ଲାଟ ସଭାରେ ଲାଟସାହେବ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଚୌଦ ଦିନ ଭିତରେ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ନ ହେଲେ ତେଣିକି ଖରାପ ହେବ । ଏ ଧମକ ପରେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀରେ ଦମନର ତାଣ୍ଡବ ଲୀଳା ଲାଗିବାର ସୂଚନା ଦେଖାଗଲା । ବିଲାତରୁ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଖୋଦ୍ ଭାରତମନ୍ତ୍ରୀ କହି କରି ଉଠିଲେ ଯେ ଏ ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ମାନି ଆନ୍ଦୋଳନ ଉଠାଇ ନିଆ ନ ଗଲେ, ଆଇନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଏବଂ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଶେଷ କରିଦେବା ପାଇଁ ବମ୍ବେ ସରକାର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ପୂରା ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବେ ।

(୭୧)

ଏଣେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ସରକାରଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଅଥଚ ସରକାରଙ୍କୁ ନମ୍ରଭାବରେ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ସେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଦୁଃଖକୁ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ଉତ୍ତେଜନା ବେଳେ ଆପଣା ମୁଣ୍ଡକୁ ଥଣ୍ଡା ରଖିବା ଉଚିତ, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଭଲଭାବରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଏକ ଲେଖାରେ ସରକାରଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଲେଖିଥିଲେ ।

"ସରକାରୀ ଉକ୍ତିମାନଙ୍କର ଏପ୍ରା ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଲୋକେ ବୃଦ୍ଧି ଜମା ଦେବାକୁ ମନା କରି ଏକ ଅପରାଧ କରୁଛନ୍ତି । ଏଣିକି ସେମାନେ ଆଉ ଏ ଦୋଷ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁ ଜମା ବୃଦ୍ଧି ଭୁଲ୍ ଭାବରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ସେମାନେ କହୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସେହାକୁ ମାନି ନେଇ ବୃଦ୍ଧି ଜମା ଟଙ୍କାକୁ ଅମାନତ ସ୍ୱରୂପ ଜମା ରଖିବେ । ତେବେ ଯାଇଁ ସରକାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ପୁଣି ଯାଞ୍ଚ କରବାରେ କୃପା କରିବେ । ଯେ କେହି ଲୋକ ନେତା ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଏଭଳି ଉକ୍ତି କେବେହେଁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି ଏଭଳି ଧାରଣା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ନେତାଙ୍କର ଏ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଥିବାର କଥା ଯେ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷ ଠିକ୍ ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷ ପୂରା ଭୁଲ ।

"ଏଣେ ସରକାର ପାରିବେ ନାହିଁ ଏ ଭଳି କୌଣସି ଉକ୍ତି ବଳଭାବରେ ଦାବୀ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସରକାରଙ୍କୁ ମନେଇ ନେବାକୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମାଗୁଣି ଏତିକି ଯେ ଏ ଲଢ଼େଇରେ କଏ ସତ କଏ ମିଛ ଏହାର ଯାଞ୍ଚ ସରକାର ନିଜେ ଏକ କମିଟି ବସେଇ ତାହାର ଦ୍ୱାରା କରି ନିଅନ୍ତୁ; ମାତ୍ର ସର୍ତ୍ତ ଏତିକି ଯେ ଏ କମିଟିରେ ଲୋକଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିନିଧି ରହିପାରିବେ ।......ସମ୍ମାନସୂଚକ ରଫା କରିବାକୁ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ସବୁବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏବଂ ସବୁବେଳେ ସେ ନ୍ୟାୟରେ ଚାଲିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ସବୁଠାରୁ ନ୍ୟୁନତମ ଉକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି । ନାହିଁ ତ, ସେ ସରକାରଙ୍କର ରାଜସ୍ୱ ନୀତିର ଭଲ ମନ୍ଦ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ

ପାଉଥାନ୍ତେ ଏବଂ ବିନା ଦୋଷରେ ଲୋକେ ଯେ ଗୃହ ଗୃହମାସ ହୋଇ ଦୁଃଖ ସହୁ ଅଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷତି ପୂରଣ ମାଗି ପାଉଥାନ୍ତେ ।

"ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ଦୁଇଟି ବାଟ ଅଛି । ସାରା ଦେଶର ଲୋକମତକୁ ମାନି ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଦାବୀକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ, କିମ୍ବା ନିଜର ମିଛ ଡମ୍ଫ ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଘୋରତର ଦମନ ଚଳାଇବେ । ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବେଳ ଗଡ଼ି ଯାଇ ନାହିଁ । ସତ୍ୟର ବାଟ ଧରିବାକୁ ମୁଁ ସରକାରଙ୍କୁ ବିନତି କରୁଛି ।"

ସରକାର କ୍ରମେ ପ୍ରଳୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରିଥିଲେ । ସୈନ୍ୟ ଛାଉଣୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ପାଇଁ ସୁରଟକୁ ତମ୍ବୁ ଇତ୍ୟାଦି ପଠାଗଲା । ଦମନର ଭାର ଅସହ୍ୟ ହେଲେ ଲୋକେ କ'ଣ କରିବେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ, "ଜୁଲୁମ ଅସହ୍ୟ ହେଲେ, ଯାହାକୁ ଆପଣା ଜମି ମଣୁଛନ୍ତି ତାକୁ ଛାଡ଼ି ହିଜରତ (ଅନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯିବା) କରି ଯିବା ଲୋକଙ୍କର ଉଚିତ । ଯେଉଁ ଘରେ ବା ଲଗା ପଡ଼ାରେ ପ୍ଲେଗ ରୋଗର ମୂଷା ବା ରୋଗୀ ପଡ଼ିଥିବ, ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ବୁଦ୍ଧିର ଚିହ୍ନ । ଜୁଲୁମ ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ପ୍ଲେଗ । ଜୁଲୁମ ଯଦି ଆମକୁ ରାଗେଇ ଦିବ କିମ୍ବା ଦୁର୍ବଳ କରି ଦବ, ତେବେ ସେଭଳି ଜୁଲୁମ୍‌ର ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଯିବା ବୁଦ୍ଧିର କାମ ।"

ଭାରତର ଗରମ ଦଳର ଲୋକେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲି ଲଢ଼େଇରେ ଖୁବ ଖୁସୀ ହେଉଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଏହି ଲଢ଼େଇ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଭାରତର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧର ରୂପ ନେଇନେବ । ଜଣେ ଅଧେ ନେତା ଏ ଲଢ଼େଇକୁ ମହାଭାରତୀୟ ରୂପ ଦେଇ-ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତରରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏ ନେତାଙ୍କର ସୂଚନାରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କର ମତ

ମତେ ଜଣା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦୋଲୀ ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ସୀମାବଦ୍ଧ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାର ସମୟ ଆସି ନାହିଁ । ବାର୍ଦୋଲୀକୁ ଆହୁରି ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାରୁ ଉତ୍ତୁରିଲେ ଏବଂ ସରକାର ଶେଷ ସୀମାକୁ ଗଲେ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଭାରତର ଗୃହଅଙ୍ଗେ ମାଡ଼ିଯିବାରେ କିମ୍ବା ବାର୍ଦୋଲୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସସୀମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ବ୍ୟାପକ କରିବାରେ ଆଉ କିଏ ବାଧା ଦେଇ ପାରିବ ? ସେଥିରେ ବାଧା ଦେବାରେ ଶକ୍ତି ମୋର ନାହିଁ ବା ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ନାହିଁ । ତେଣିକି ସାରା ଦେଶର କଷ୍ଟ ସହିବା ଓ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସୀମା ବଢ଼ିବ । ଏ ମହା ପ୍ରୟୋଗର ଅବସର ଆସିବ ତ, ତାହା ସ୍ୱାଭାବିକ ଢଙ୍ଗରେ ଆସିବ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଅଟକାଇବାର ଶକ୍ତି ଦୁନିଆରେ କାହାରି ନ ଥିବ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନୀତି ମୁଁ ଯାହା ବୁଝିଛି, ସେଥିରେ ସରକାର ଯେତେ ପାରେ ସେତେ ଉତ୍ତେଜନା ଦିଅନ୍ତୁ ପଛେ ଆମେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମୂଳ ସୀମାରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବା ଉଚିତ । ସେଭଳି ଉତ୍ତେଜନା ସୀମା ଟପିବାର ଉପଯୁକ୍ତ କାରଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମେ ସେହି ସୀମା ଭିତରେ ରହିବୁ । ସତକଥା ଏଯେ ଯେ ଈଶ୍ୱର ସାଥିରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସବୁବେଳେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଈଶ୍ୱର ତାକୁ ବାଟ କଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନେତା ଆପଣା ବଳରେ ଯୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଳ ନେଇ ଲଢ଼ନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ଆଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ଆଚରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟକୁ ଯାହା ଶୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ ତାହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପରି ଲାଗିଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଜି ଏକ ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ ଏଭଳି ଲେଖିବା ମୂର୍ଖ ପକ୍ଷୀଆ ବା ଆକାଶକୁସୁମ ପରି ଲାଗିବ ।”

ଏ ସବୁ ଦେଖି ପେଣ୍ଟଲ୍ୟାଣ୍ଡ ସଭାର ସଭ୍ୟ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରୁଥିଲେ ସେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ତରଫରୁ ସର୍ତ୍ତ ବୁଝି ଯାଇଥିଲେ,— (୧) ଯାଞ୍ଚ ହେବାରୁ ଦେୟ ଖଣ୍ଡା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁରୁଣା ଜମା ଦାଖଲ କରିଦେବେ, (୨) ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦ କରିବେ, (୩) ଯାଞ୍ଚ ନ୍ୟାୟ ପୂର୍ବକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ କରାଯିବ, ଯାଞ୍ଚ ପାଇଁ ଜଣେ ବଗ୍ଗର ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀ ଓ ଜଣେ ରାଜସ୍ୱ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀ ରହିବେ । ପ୍ରଜାମାନେ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରମାଣ ଦେବେ, ଓକିଲ ଦେଇ ସରକାରୀ ସାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଜେରା କରିବେ । ସବୁ ଯୋର ଜୁଲମର ଅନୁସନ୍ଧାନ ମଧ୍ୟ ହେବ, (୪) ସବୁ ଜମି ଫେରସ୍ତ ଦିଆଯିବ, (୫) ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କଏଦୀ ଖଲାସ ହେବେ, (୬) ପଟେଲ, ତଲାଟୀ ପୁଣି ଚାକିରୀ ପାଇବେ, (୭) ବାଲ୍ଡୋର ମଦକୁଆଲର କ୍ଷତି ପୂରଣ କରାଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଏତକ ମଧ୍ୟ କହି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଯଦି ଜୁଲମର ଅନୁସନ୍ଧାନଟା ରଫା ହେବାରେ ବାଧା ହୁଏ ତେବେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସେ ସର୍ତ୍ତକୁ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ନେଇ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପୁନା ଯାଇ ପାରନ୍ତି ।

(୭୨)

ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଧରାହେବା ଖବର ମଧ୍ୟ ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଧରାହେଲେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଯାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପରିଚାଳନା କରିବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ତେବେ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଧରା ହେବା ଯାଏ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଆଗରୁ ଯାଇଁ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ଅଧୀନରେ କାମ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ବାର୍ଦୋଲିରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେ ଖବର ପାଇ ଆଖପାଖ ଗାଁରୁ ବହୁତ ଲୋକେ କାଦୁଅ ପାଣି ଚକଟି ଦର୍ଶନ

ପାଇଁ ଛୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ପଚାରିଲେ, 'ଅଚ୍ଛା, ତମର ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ ତ ଏବେ ଆସିଗଲା ।' ଗୃହୀ କଥାଟାକୁ ଠିକ ବୁଝିଗଲେ । ପରେ ଜବାବ୍ ଦେଲେ "ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁଁ ।" ପରୀକ୍ଷାର ନାନା କଥା ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପକେଇଲେ, ସେଥିରେ ସେ ଜବାବ ଦେଉଥିଲେ, "ଠିକ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ଆମର କ'ଣ ବା ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି ? ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ମଣ୍ଟି ହରେଇଛୁଁ, ଜମି ଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ପରୀକ୍ଷା କହନ୍ତି ତାହା ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ । ବରଦରେ ଥିଲେ, ଭଲ କଥା ।" ଗାନ୍ଧୀ—"କିନ୍ତୁ ଧର, ସରକାର ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ନେଇଯିବେ, ତମେ ଦବିଯିବ ନାହିଁ ତ ?" ଗୃହୀ—"କ'ଣ କହିବା ? ଆମେ ତ କଙ୍କାଳ ହୋଇ ଥିଲୁ, ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପାଣି ଦେଇ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ଆମେ ତ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଥିରୁ ବୁଝିଛୁଁ ଯେ ମରଣ ଆସୁ ପଛକେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଠିକ୍ ରଖିବୁ ।"

ଜଣେ ବନ୍ଧୁ କେହୁର ହୋଇ କହିଲା, "ଆମ ଗାଁକୁ ଥରେ ଚାଲ;" ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ 'ବଲ୍ଲଭଭାଇ ନ କହିଲେ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।' ଶେଷରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ କହିଲେ 'ଯାଇଁ ବୁଲି ଆସ' । ଦୁଇଟି ଗାଁକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଯାଇଥିଲେ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଆସି ଜମି ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା ଯେ ସାରା ଦେଶ ତାଙ୍କର କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲା । ଶହ ଶହ ମାଇପେ ଆସିଥିଲେ, ଜାଗାଏ ସୂତାକଟା ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ସୂତା ଭେଟି ଦେଇଥିଲେ । ବକ୍ତୃତା ଦେବା କଥା ନ ଥିଲା, କେବଳ ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ପାଇଁ ଦୁ'ପଦ କହିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । "ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ହୁକୁମ ଯେ ତାଙ୍କଛଡ଼ା ଆଜି କେହି ବକ୍ତୃତା ଦେବେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ମୁଁ କିଛି କହିବି ନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଥାଆନ୍ତେ ଓ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତେ ତ ମୁଁ କହନ୍ତି । ଆଜି ତମର ବୀରତ୍ୱ

ଓ ସଂଗଠନ ପାଇଁ ମୁଁ ତମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ଏରକ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖି ମୋର ଆନନ୍ଦ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏରକ ବିଷୟରେ ମୁଁ କିଛି କହିବି ନାହିଁ । ଆମେ ଯାହାକୁ ସର୍ବଦା କରିବୁ ତାର ହୁକୁମକୁ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ମାନିବା ଉଚିତ । ମୁଁ ସର୍ଦାରଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ ସତ, କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଯାହା ଅଧୀନରେ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ସେ ଯଦି ପୁଅ ହୋଇ ପଛେ, ସାନଭାଇ ହୋଇ ପଛେ ତାଙ୍କର କଥା ମାନିବା ଉଚିତ । ଏହା ନୂଆ ନିୟମ ନୁହଁ । ଏହା ଅମର ପୁରୁଣା ଧର୍ମ । ଏହି ଧର୍ମ ପାଳିବାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସାରଥି ହୋଇଥିଲେ ଓ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ଝେଷ ପତର ଉଠେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଆଜି କେବଳ ତମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ସରକାର ତମକୁ ଦୁନିଆରେ ଖ୍ୟାତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ତମକୁ ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ଜୟ ମିଳୁ ।"

ଏହା ପରେ ପରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ପୁନା ଡକରା ହେଲା । ପୁନାରେ ଲାଟ କଲେକ୍ଟର ଥାଏ । ସେଠି ଲାଟଙ୍କ ଘରୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲୁ ଚାଲୁ ହଠାତ୍‌ ରଫାନାମା ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସବୁଯାକ ସର୍ତ୍ତ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରପତ୍ରରେ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଲେଖିଥିଲେ; "ଅମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛୁ । ଏବେ ଆମକୁ ପୁରୁଣା ଜମା ଅଦାୟ ଦେବାକୁ ହେବ, ବୃଦ୍ଧି ଜମା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ରାଜସ୍ୱ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଅ । ଅସୁଲ ଦେବାର ସମୟ ମୁକରର ହୋଇଛି ।"

ଏହି ବିଜୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାଦେବଭାଇ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି ତାହା ତୁଲ୍ୟରୂପେ ତଳେ ଦିଆଗଲା—"ଏହି ପ୍ରକାରରେ ବାର୍ଦୋଲୀର ସାଦାସିଧା ଗୃହୀମାନଙ୍କର, ଯେଉଁମାନେ କି ନିର୍ବଳର ବଳ

ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ଆପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଇଁ ଲଢୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହିବାଟାକୁ ବଡ଼ ଅସ୍ତ୍ର ବୋଲି ମାନି ଛଅ ମାସ କାଳ ବଳବାନ୍ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ଲଢୁଥିଲେ ସେହି ଗୃଷୀଙ୍କର ଜୟ ହେଲା । ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସାର ବିଜୟ କେତେବର୍ଷ ହେଲା ଭାରତବର୍ଷ ଜାଣି ନ ଥିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ତିନୋଟି ସଫଳ ଲଢେଇ ମଧ୍ୟରୁ ଏହିଟି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲଢେଇ ଥିଲା । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଘାଟି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଯେ କେତୋଟି ସ୍ତମ୍ଭ ପୋତିଛନ୍ତି ସେଥିଭିତରୁ ଏହିଟି ତୃତୀୟ ସ୍ତମ୍ଭ । ନାଗପୁର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଲଢେଇ ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ତାହା ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ବୋଅରସାଦ୍ ଲଢେଇରେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ମିଳିଗଲା ସେତେ ଶୀଘ୍ର ଆଉ କେଉଁଠାରେ ମିଳି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ଏକପ୍ରକାର ସ୍ଥାନୀୟ ଲଢେଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଏହା ଦେଢ଼ମାସ ଭିତରେ ସରି ଯାଇଥିବାରୁ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ଲୋକେ ସେ ବିଷୟ ଜାଣିପାରି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲି ସଂଗ୍ରାମ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସଂଗ୍ରାମ ଥିଲା । ·········
ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଜୟ ଅନେକ କାରଣରୁ ଇତିହାସରେ ଅପୂର୍ବ ଥିଲା;-

ପ୍ରଥମ କାରଣ—ଗାନ୍ଧୀ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲିକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରଥମ କ୍ଷେତ୍ରରୂପେ ୧୯୨୨ ରେ ଯେ ବାଛିଥିଲେ ତାହା ଭୁଲ ହୋଇ ନ ଥିଲା ବୋଲି ଏବେ ସିଦ୍ଧ ହେଲା ।

୨ୟରେ—ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ବିଜୟ ମିଳିଥିଲା ।

୩ୟରେ—ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଦଳି ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହେବାର ପନ୍ଦର ଦିନ ଭିତରେ ପ୍ରଜାକୁଳ ସରକାରଙ୍କୁ ନୁଆଁଇ ଦେଇଥିଲେ ।

୪ର୍ଥରେ—ବ୍ରିଜସ୍ୱ ବିଭାଗରେ ଜେଉଁ ମାନ୍ଧାତା ଅମଳରୁ ଯେ ପ୍ରଥା ଚଳି ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ଯେଉଁଥିରେ କେହି ହାତ ଦେଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ, ସେଭଳି ଅମଳତନ୍ତ୍ର ନୀତିକୁ ବଦଳେଇବାକୁ ଲୋକେ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

୫ମରେ—ଚାଷୀ ଗୃହବର୍ଷ ଧରି ଦେଶରେ ନିରାଶା ଘୋଟି ଥିଲା, ତାହାପରେ ଏ ବଡ଼ ବିଜୟ ମିଳିଥିଲା ।

୬ଷ୍ଠରେ—ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନାୟକମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଭୁଲକୁ ଛାଡ଼, ତତ୍ତ୍ୱଅଡ଼କୁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ ।

୭ମରେ—ଲାଟସାହେବ ନିଜର ତଳିଆ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ କଥା ବା ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କାମ କରି ଥାନ୍ତି, ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏଥର ସମାଧାନ ପାଇଁ ନିଜଦ୍ୱାରା ଯାହା ହେବା ସମ୍ଭବ ତାହାସବୁ ଲାଟ-ସାହେବ ନିଜେ କରିଥିଲେ ।

ଜେଲ୍‌ରୁ କଏଦୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ମୁକ୍ତପାଇ ମହାଆନନ୍ଦରେ ଫେରି ଅସିଥିଲେ । ଗୃଷୀମାନେ ନୂଆକରି ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବଡ଼ ସାହସ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଜେଲ୍ ଜୀବନ କଟେଇଥିଲେ । ଯେତେ କଡ଼ା କାମ ଦିଆ ହେଉଥିଲା ତାହା ସବୁ ଖୁସିରେ କରି ଦେଉଥିଲେ । ବରଂ ବେଶୀ କରି ଦେଉଥିଲେ ।

ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ଗାଉଁଲି ଗୃଷୀ ଛଅମାସ ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲା । ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ବଡ଼ ହୁସିଆର ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ତାର ଡର ଥିଲା ଯେ ଜେଲ୍‌ରେ ତାର ସ୍ୱାମୀ ଦବିଯିବ । ଛଅମାସ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ତିନି ମାସରେ ଖଲାସ ହୋଇ ଅସିଲାବେଳକୁ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ତାକୁ ପାଛୋଟି ନେବାକୁ ଅସିଥିଲା । ଗାଁ ଲୋକେ ବି ରେଲଷ୍ଟେସନକୁ ଅସିଥିଲେ । ସେ ଭଉଣୀଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ ହୋଇ କହିଲା—

"ଦୁଃଖମାତ୍ର ବି ଲାଗୁନ ନାହିଁ, ଉପବାସରେ ଶାନ୍ତି ଅଛି ।" ଏ ବେଳଟି ଶାଁରେ ଫାଟି ଦିନେ ଓ ନ ଦେଇ, ତେଣୁ ସେହ ସେ ଗାଁ ଗୁଆବାଳୀଙ୍କୁ ଲେଖୁଥିଲେ 'ମୋର ଜିଭ ଶୁଖିଗଲା, ମୋର ଓଷ୍ଠ ଫାଟି ଯାଉଛି ।' ତେଲୁଗୁରେ ଲେଖୁ ନାହିଁ । ଏହାର ମେହନତ୍ ଲେଖୁ । ସେଠି ବି ଏସବୁ ମେହନତ୍ କରିବାର କଥା । ମୋର ତ ଭାଷା ନୁହେଁ, ମୁଁ ତେଲୁଗୁରେ ବାଳଶିକ୍ଷା ଖଣ୍ଡ ପଢ଼ୁଛି ।

(୬୩)

ଶୁକ୍ରବାରଠାରୁ ସେମାନେ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବାପୁଜୀ ତାଙ୍କମାନଙ୍କରେ ଶୁକ୍ରବାରଠାରୁ ଦିନ ଦେଇ ଉତ୍ତରରେ ରାତ୍ରି ଡେଡ଼େଉଡ଼ଏ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ଉପବାସରେ ଲୋକଙ୍କର ଜଣିବା ଦେଖିବାକୁ ଉପରେ ଯୋର୍ ଦେଇ କହୁଥିଲେ । ଶୁକ୍ର ବାପୁଜୀଙ୍କରେ ଯେ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ ତାର କେତେକ ଅଂଶ ତଳେ ଦିଆଗଲା ।

"ପ୍ରଥମ ପଦଟାର ଭାବ ଈଶ୍ୱର ଭଜନରେ ଅଛି ଜଣେ । ବିଜୟର ଗର୍ବ କରିବାର ନୁହେଁ ବୋଲି ଆମକୁ ଦେଖାଇବେ ତେବେ ଡର ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଗର୍ବ ନ କଲେ ହେଉଥିବ ଶେଷ ନାହିଁ । ବାପୁଜୀର ଭଲ ଭକ୍ତମାନେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଭାବି ଅଛନ୍ତି, ଏହା କହିଲେ ବି ହେଉଥିବ ଲେଖ ନାହିଁ । ବଲ୍ଲଭଭାଇ ଭଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ଅନ୍ଧାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମରୁ ଜୟ ମିଳିଲା ଏ କଥା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସୀ, ପରିଶ୍ରମୀ, ସଭା, ସାଥୀ ନ ମିଳିଥିଲେ ଜୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ସେତେବେ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଏପରି ନିୟମ ଅଛି ଯେ ତାହାରକୁ ଶତ୍ରୁ ମଣିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏମିତିଆ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ଶତ୍ରୁ ମ

କହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆମକୁ ଦୁଶ୍ମନ୍ ବୋଲି କହୁଥନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାକୁ ଆମର ଶତ୍ରୁ ବୋଲି କହୁଥାନ୍ତି । ସେଭଳି ଲୋକଙ୍କର ବିନାଶ ଆମର ଇଚ୍ଛା କରିବାର ନୁହେଁ, ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କର ଜନ୍ମରୁ ଏଥି ସରକାରଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି ଯେ ସରକାରୀ ଲୋକଙ୍କର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେବାଯାଏ ସଲିସ୍ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏବେ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ସମାଧାନ ହୋଇଛି, ସେତେବେଳେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିବ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସ୍ପଷ୍ଟରେ ଦୃଢ଼ତା କହୁଥିବ ନାହିଁ ଯେ ଆପଣା ବଳରେ କିଛି କରିପାରିବ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁର୍ବଳ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ବଳତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବଳ, ତା ମୁହଁରେ ସବୁବେଳେ "ନିର୍ବଳର ବଳ ଭଗବାନ୍" ଏହା ଲାଗି ରହିଥିବ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଆପଣା ବଳର ଅଭିମାନ ଛାଡ଼ିଲେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବ । କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ମନ ବଦଳିଛି ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା । କିନ୍ତୁ କେବଳ ଧନ୍ୟବାଦରେ କାମ ସରିବ ନାହିଁ ।

"ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଟସାହେବଙ୍କର ହୋଇଛି, ଏବେ ଆମର ମାନିନେବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କର ମନ ବଦଳି ନ ଥିଲେ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଯାହା ହୋଇଥାନ୍ତା ସେଥିରେ ଆମର କୌଣସି କଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥା'ନ୍ତା । ଆମେ ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲୁ ଯେ, ଲୋକ ମରିଲେ ଆମୁ ଆମେ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିବା ନାହିଁ । ....ଆମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଥିଲା ଯେ ସେ ମାରିବାକୁ ଆସିଲେ ଆମେ ମାରନ୍ତୁ ନାହିଁ, ମାରନ୍ତୁ ବ ନାହିଁ, ଲାଠି ବି ଦେଖାନ୍ତୁ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଗୁଳି ଆଗରେ ଛାତି ଦେଉ ବା ଆଙ୍ଗୁଳିଟିଏ ବି ଉଠାଇ ନ ଥା'ନ୍ତୁ । ଆମର ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଥିଲା । ଲାଟସାହେବ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ବାର୍ଦ୍ଦୋଲୀକୁ ମାଟିରେ ମିଶାଇ

ଦେଇଥାନ୍ତେ । ସେଥିରେ ବାର୍ଦୋଲିର ଅବଶ୍ୟ ବିଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ତାହା ଏକ ଅଲଗା ରକମର ବିଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେ ବିଜୟ ଅର୍ଜିଇବାକୁ ତେମେ ଆଜ ନ ଥା'ନ୍ତ; ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ସମସ୍ତ ଜଗତ ସେ ବିଜୟ ଅର୍ଜିଇଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଏତେ କଠିନ ହୃଦୟ କାହାର ହେବ, ସରକାରୀ ନୌକରଙ୍କର ହେଉ ଏହା ତମେ କେବେ ଇଚ୍ଛା କର ନାହିଁ । ଏହି ବାର୍ଦୋଲୀ ତାଲୁକାର 'ଯୁଦ୍ଧସଭା' ୧୯୨୨ରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନେବାକୁ ଯେଉଁଠାରେ ଏକଠିତ ହୋଇଥିଲେ ସେ କଥା ଆମେ ପାସୋର ପକେଇଛୁଁ । ଆମ ଭିତରେ କାଳେ ଟିକିଏ ଅଭିମାନ ଅହଂକାର ଲୁଚି ରହିଥିବ, ତେଣୁ ତାକୁ ବାହାର କରି ପକେଇବାକୁ ମୁଁ ଏତିକି ପ୍ରସ୍ତାବନା କଲି ।

"ମୁଁ ତ ଦୂରରେ ରହି ତମର ଜୟ କାମନା କରୁଥିଲି । ତମ ଭିତରକୁ ଆସି ମୋର କାମ କରିବାର ନ ଥିଲି, ଏ କଥା ସତ । ମୁଁ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କ ହୁକୁମରେ ଥିଲି, ଯେଉଁକ୍ଷଣି ଇଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତେ ମତେ ଡାକ ପାରିଥା'ନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ତମର ଏ ବିଜୟର ଯଶ ମୁଁ ନେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଏ ଜୟ ତମର ଓ ତମ ସର୍ଦ୍ଦାରର ଏବଂ ସେଥିରେ ତମ ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଭାଗ ଅଛି । ତାଙ୍କର ଭାଗ ଅଛି ତ, ତାଙ୍କ କର୍ମଗୁରୁଙ୍କର ଓ ଲୋକ ସଭାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାଗ ଅଛି । ଯେ କେହି ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ରଫା ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏ ଜୟରେ ଭାଗ ଅଛି, ଏହା ଆମର ମାନିବା ଉଚିତ । ଏ ଜୟ ପାଇଁ ଆମେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କରିଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର ଅଲିପ୍ତ ରହି ଏ ମାଟି ଢେଲାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି କାମ କରେଇ ନେଉଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଏ ଯଶକୁ ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଦେବା । ଶେଷରେ ଆମ ଭାଗରେ ଅଳ୍ପ ରହିଯିବ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ରହିବା ହିଁ ଠିକ୍ ।

"ଏତିକିରେ ତେମେ ତମର ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପ୍ରଥମ ପାଳିକ ପାଳନ କରିଛ । ବାକୀ ଅଧିକ କାମରେ କରିବାରେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବାକୀ ଅଛି । ସରକାରଠାରୁ ଯାହା ନେବାର ଥିଲା, ତାହା ତ ନିଆଗଲା । ଏଣିକି ସରକାରଙ୍କୁ ତାହା ଭାଗଟା ଦେଇ ଦିଅ । ଏବେ ଆମର ପୁରୁଣା ଜମା ଅଦାୟ ଦେଇଦେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ତେମେ ସେତିକି ତୁରନ୍ତ ଦେଇ ପକାଅ ।

"ପୁଣି, ଯାହାଙ୍କର ବିରୋଧ କରୁଥିଲ, ତାଙ୍କ ସହିତ ଏବେ ମିତ୍ରତା କରିପକାଅ । ନାହିଁ ତ ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗ କଲ ବୋଲି ବୁଝାଯିବ । ······ହୃଦୟରେ କାହାକୁ ଗାଳି ଦିଅ ନାହିଁ, କାହାର ପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ରଖ ନାହିଁ, ଏହାହିଁ ଆମର ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ବାକୀ ପାଳିକ ।

"ଏବେ ତା ଆଗକୁ ଚାଲ, ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅପର ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠିଆ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ତାହା ସମୁଦ୍ରରେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଭଳି । ୧୯୨୨ରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏ ତାଲୁକାରେ ନିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଭୀଷଣ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଥିଲା । ସେ ଭୀଷ୍ମ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବାକୀ ଅଛି । ସେହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପୂରଣ ପାଇଁ ତେମେ ଏ ତାଲିମ ପାଉଛ । ଏବେ ସେ ମହାପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ପୂରଣ କର, ତମ ପାଖରେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ମୋର ଏତିକି ମାଗୁଣି ।

"ଯେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଆଗୁଆ କରି ତେମେ ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ଏମିତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପାଳିଲ, ସେହି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ପଛରେ ରହି ଆଉ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ ପୂରଣ କର । ଏଭଳି ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ସର୍ଦ୍ଦାର ତମକୁ ଆଉ କେହି ମିଳିବେ ନାହିଁ । ସେ ମୋର ଆପଣା ମା ପେଟ ଭାଇ ପରି, ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ଦେବାରେ ମୋର ସଙ୍କୋଚ ନାହିଁ ।

"ଛାତିରେ ଗୁଳି ଖାଇବାକୁ ମୁଁ ସେମିତି କଠିନ କାମ ମନେକରେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ରୋଜ କାମ କରୁଥିବା କ୍ଷଣ କ୍ଷଣକେ ନିଜ

ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ୁଥିବୁ, ନିଜର ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି କରୁଥିବୁ, ତା ବଡ଼ କଠିନ କାମ । ଦୁ'ଜଣ ଗୁଳି ଦୁ' ପ୍ରକାରେ ଖାଇ ପାରନ୍ତି । ଦୋଷୀ ଦୋଷ କରି ଗୁଳି ଖାଉଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ କ'ଣ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମିଳିବ ? ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗୁଳି ଖାଇବାକୁ ପଡ଼େ ସେହି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଣି ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ତାହା କଷ୍ଟକର ଅଟେ । ଯାହାଙ୍କର ଖାଇବାର ନାହିଁ, ପିଇବାର ନାହିଁ, ପିନ୍ଧିବାକୁ ନାହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇବା, ପିଆଇବା, ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ୟମ କରେଇବା, ସେମାନଙ୍କୁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧେଇବା, ତାଙ୍କର ଭାଗ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଇବା, ଏହା ବଡ଼ କଠିନ କାମ । ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କର କି ଭଳି ପ୍ରାଣହୀନ ଅବସ୍ଥା ତାହା ତମ ଭିତରୁ ଅନେକ ଭାଇ ଭଉଣୀ ଜାଣି ନାହଁ । ତାଙ୍କର ଅସ୍ଥି କଙ୍କାଳ କଥା ମୁଁ ଅନେକ ଥର ଖାସ୍ କରି ଭଉଣୀମାନଙ୍କୁ ଜାଣି ଶୁଣି କହୁଛି । ଯଦି ସେ କଥା ମୁଁ ତମକୁ କହି ବସିବି, ତେବେ ତମର ଓ ମୋର ଆଖିରୁ ଲହ ବହିବ । ଏହା ତମକୁ ଅତି ରଞ୍ଜିତ ପରି ଲାଗୁଥିବ । କିନ୍ତୁ ତମକୁ ସେଠାକୁ ନେଇ ଯାଇ ପାରିଲେ ତେମେ ସେ ସବୁ ଆପଣା ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତ । ଏ ଅସ୍ଥି କଙ୍କାଳରେ ଟିକିଏ ରକ୍ତ ଲଗେଇ ଦେବା, ଟିକିଏ ମାଂସ ପୁରେଇ ଦେବା ବଡ଼ କଠିନ କାମ । କିନ୍ତୁ ସେୟା ଆମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।

"ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂରଣ ନ କରିବା ଯାଏ, ତମ ମୁଣ୍ଡରେ କରଜ ରହିଛି ବୋଲି ଜାଣି ରଖ । ସେ କରଜ ଶୁଝିବାକୁ ତମକୁ ମତେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ସୁମତି ଓ ଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ସ ମା ପ୍ତ

Printed by U. C. Mohanty, C. P, Press, Cuttack—1949.

